GALA GALACTION

OPERE ALESE

2

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

GALA GALACTION

Opere alese

2

NUVELE ŞI POVESTIRI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

1958

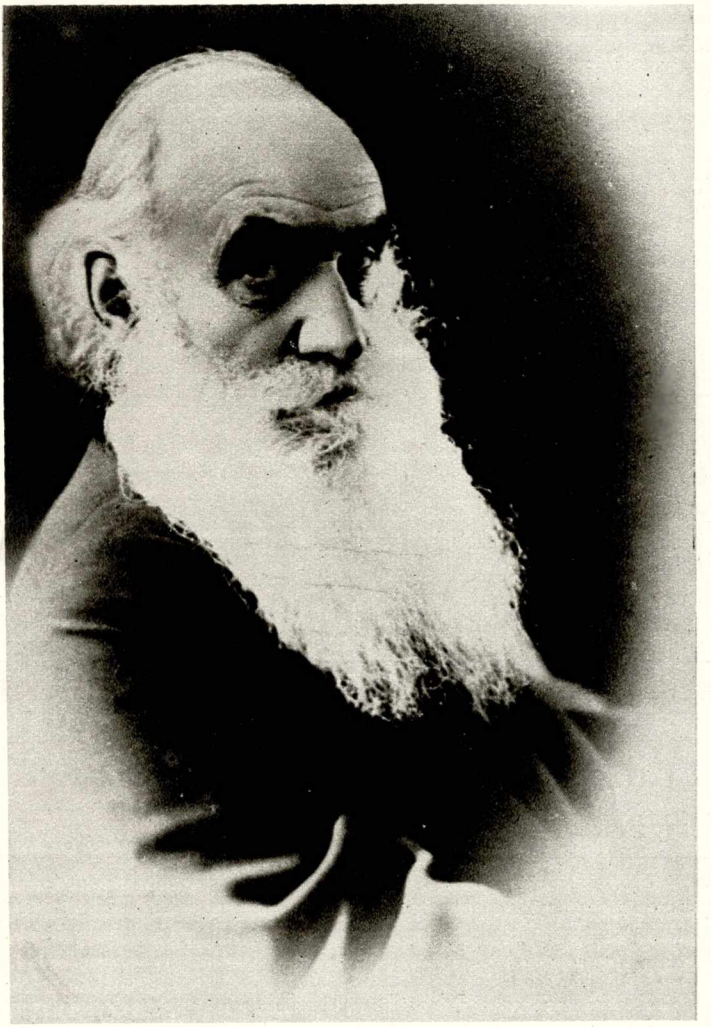

Gala Galaction (fotografie din anul 1942)

NOTA EDITURII

Volumul II Opere alese *de Gala Galaction cuprinde nuvele şi povestiri din volumele* Bisericuţa din Răzoare, Clopotele din Mănăstirea Neamţu, La ţărmul mării, Caligraful Terţiu, Toamne de odinioară *şi însemnări de călătorie din volumul* La Mangalia.

Ca text de bază s-a folosit volumul Opere *(Editura pentru Literatură şi Artă a Societăţii scriitorilor din R.P.R., 1949), iar pentru bucăţile neincluse în această ediţie, volumele* Toamne de odinioară *(Biblioteca „Dimineaţa") şi* Mangalia *(Editura Casa Şcoalelor, 1947) cu titlul modificat de autor.*

Ordinea bucăţilor în ediţia de faţă este aceea a cronologiei volumelor scriitorului.

In ceea ce priveşte transcrierea, s-au respectat formele textului de bază, modernizîndu-se numai ortografia.

MĂRTURIE LITERARĂ

Ce spui tu despre tine?
(Ioan, I, 22)

I

Sunt din județul Teleorman. M-am născut la „vatra schitului Dideștii", un schit de pe vremuri, așezat între păduri bătrîne, la întîlnirea pîrîului Tecuciu cu rîul Vedea. Tatăl meu era arendașul trupului de moșie Dideștii. Mama era fiica proistosului Constantin Ostreanu, parohul Bisericii Sf. Teodor din Roșiorii de Vede.

Curtea moșiei era vechea gospodărie călugărească. Magaziile noastre de grîu erau fostele chilii ale adormiților părinți. Biserica schitului defunct și cimitirul satului au fost printre primele cunoștințe ale copilăriei mele.

In fața casei părintești, spre miazăzi, umplea zarea coama verde a pădurii tăbărîte pe țărmul Vezii. In nopțile de primăvară, broaștele amoroase ridicau spre stele cele dintîi concerte pe care le-am ascultat în viața mea. Revăd nesfîrșitele holde tinere pe care adierea dimineții le răsfață în soarele de aur. Revăd măceșii plini de floare, de pe linia hotarelor și aud necontenit cîntecul fericit al ciocîrliei... Mi-este dor și azi de clopoței de catifea sură ai dedițeilor din lunca Vezii, catifelați și suri, pe dinafară, surprinzător de violeți pe dinăuntru... Îi întîlneam în ziua de 1 Mai, cînd mergeam cu trăsura la luncă — tata, mama, copiii și coșurile cu bunătăți — ca să mîncăm pe iarbă verde.

Tata era de fel de la Gura Ialomiței. Călătorise mult, știa grecește și turcește și înainte de a se căsători cu mama își pierduse averea în două rînduri. Povestea cu farmecul oamenilor din răsărit. Știa și mama povești și basme, știa și mama

Floarea, bătrîna casei, şi ştia, şi mai multe, vizitiul nostru Ion Caraiman...

In această lume de pace cîmpenească şi de belşug agricol, năluceau uneori întîmplările năzdrăvane şi diavoleşti ale celor ce păzeau, noaptea, vitele pe cîmp ; ori cădea greu bolnavă cîte o femeie din sat şi spunea, în neştire, cum este în iad şi cum este în rai şi cine e pe acolo ; ori trecea, ca o vijelie, cîte-o hoardă de ţigani zavragii, cu căruţe cu coviltir, cu urşi legaţi de căruţă şi cu stoluri de dănciuci în pielea goală...

Cînd eram gata să intru în şcoală, a murit fratele meu al treilea, Mihail, şi atunci am văzut pe tata plîngînd întîia oară. L-au îngropat în cimitirul de lîngă curte şi i-au pus împrejur o ulucă vopsită în verde. Aci, lîngă fratele adormit, am petrecut numeroase clipe de ciudată robie sufletească... Nici credinţa mamei, nici teologia satului nu puteau să mă libereze din toropeala şi din strîmtoarea senzaţiilor mele funerare...

Am fost un copil dezmetic. In loc să caut, după pilda tatei, cărarea muncii robuste, a treburilor moşiei şi a negustoriei cu cereale, m-am rătăcit în visuri, în poezia cîmpiei şi a codrului şi în labirintul cărţilor şi al cetitului. Am stat treisprezece ani lîngă izvoarele sfintei munci cîmpeneşti, lîngă şirele de grîu, lîngă movilele de porumb, lîngă grămăjuile de aur, care îi rămîneau tatei, după vînzarea grîului... dar toate au fost de prisos !... Nu s-a lipit de mine nimic ; am rămas refractar la toată această lecţie de viaţă practică, de luptă cu ogorul şi de biruinţă, sensibilizată în lire sterline... Am agonisit numai viziunea holdelor de smarald, mireasma aglicelor şi a dediţeilor, umbrele pădurii răzbite de soare şi cîntecul cristeilor din trestia Tecuciului...

Copilul venise pe lumea aceasta cu jalnice cusururi sufleteşti. Il bîntuiau stafiile închipuirii. Il îmbiau, ca pe fete, culorile şi lucrurile gingaşe. Ii plăcea să petreacă în cimitir şi să privească ţintă pe cei ce veneau să-şi ia, aici, locul de veşnică odihnă...

Mai erau, în aceşti ani ai copilăriei, două porţi care mi se deschideau, din cînd în cînd, una spre casa mamei-mari, cea din Roşiorii de Vede şi alta spre casa naşilor noştri, boierii Chabudeni, cei de dincolo de pădure. Casa mamei-mari era mohorîtă, dărăpănată, înecată în bălării uriaşe... Casa naşilor era raiul copiilor... In zile de sărbătoare, mergeam cu tră-

sura, cînd la Roşiori, cînd la Neaga naşilor... Am rechemat conacul naşilor, cămările lor scumpe şi pe copiii cu care mă întîlneam în ele, în schiţa mea *Bujorii*... Iar pe veşnic amărîta mama-mare şi pe feciorul ei Iordan — fratele mamei — şi pe părinţii mei, şi toată atmosfera copilăriei mele... cu Roşiorii de Vede, tîrgul mamei, îi găsiţi în romanul *Papucii lui Mahmud*...

Cîteva din poveştile tatei stau la temelia nuvelelor mele: *Moara lui Călifar, Andrei Hoţul, In pădurea Cotoşmanei, Mustafa Efendi ajunge Macarie monahul*...

Cîteva din poveştile Teleormanului se sprevăd în: *Zile şi necazuri din Zaveră, Lîngă apa Vodislavei, La Vulturi !* şi mai ales în *Papucii lui Mahmud.*

II

Am învăţat clasa întîia şi a doua primară la noi în sat. Ca să nu-şi trimită copiii, de la început, tocmai la tîrg, tata (desigur în înţelegere cu autorităţile) a fost primul ctitor al şcoalei primare din Dideşti. A dăruit mobilierul şcolar şi a cedat şcoalei fosta prescurărie călugărească.

Învăţător ne-a sosit un fost seminarist de la Curtea de Argeş, candidat de preoţie: Ilie R. Popescu. Nici o amintire fericită nu mă leagă de acest om, ajuns mai tîrziu preot. Am scris altădată cum înţelegea Ilie R. Popescu să-şi pregătească şcolarii pentru viaţă şi pentru eventualele lor studii de mai tîrziu.

Şcoala noastră sătească s-a născut în anul 1888, poate nu fără legătură cu marile zguduiri politice ale acestui an. Clasa a treia şi a patra primară le-am făcut în Roşiorii de Vede, la institutorii vestiţi în tot judeţul Teleorman: Constantin Jinga şi Ion Ionescu. In aceşti oameni am simţit întîia oară căldura chemării dăscăleşti şi dragostea de şcolari, deşi erau încărcaţi de ani şi la sfîrşitul carierei.

Eram un copil silitor şi mulţumeam pe mai-marii mei. Deşi, între colegii mei, eu eram fecior de om bogat, nu mă bizuiam decît pe sîrguinţa mea şi buna mea purtare. Cu toate acestea... nu aveam croiala perfectului şcolar... Ceteam şi alte cărţi decît cele de învăţătură !... Plecasem cu acest cusur din

casa părintească. Mama avea cărți de basme. Tata avea, în lada cea mare, un teanc de romane, unele cu literă amestecată, cirilică și latină, altele numai cu literă latină... Cînd contabilul moșiei — care cetea frumos — cetea tatei din aceste cărți, în serile de iarnă, eram îngăduit și eu să stau și să ascult... Cînd izbuteam să pun mîna pe cartea uitată pe masă, ceteam eu însumi...

În Roșiorii de Vede, unde părinții nu mai erau lîngă mine, lectura mea extrașcolară era nestingherită... În casa unde găzduiam, am găsit cărțile unor frați ai mamei, foști elevi de seminar... Am ales din ele un fel de: *Mica Biblie*... Cartea era ilustrată... Am cetit-o cu multă luare-aminte... Începuturile lumii, numele patriarhilor, războaiele sfinte și toată dramatica pregătire a venirii Mîntuitorului s-au întîlnit cu meditarea și cu ținerea mea de minte încă de pe cînd aveam zece ani... Am mai găsit și un volum din *Halima* (cele șapte călătorii ale lui Sindbad Marinarul le știam de la tata); am mai găsit pe la prieteni cîteva povești vechi și noi, dar mai ales o pasionantă colecție de haiduci...

Din cărțile de lectură ale „Profesorilor asociați" ceteam cu mare drag poeziile populare ale lui Vasile Alecsandri. (Cu numele și cu poezia lui Eminescu m-am întîlnit abia în clasa a patra, în examene.)

Semne suspecte de viitoare patimă grafică nu pot să semnalez... Un singur gest de pamfletar și care mi-a adus destulă neplăcere... Am cutezat, într-o zi, să fac un fel de înștiințare de cununie, între un școlar și o școlăriță, vecini cu mine și care mă... scoteau din fire cu prea multa prietenie dintre ei...

Părinții mei rămăseseră la Didești, la moșie. Eu și cu fratele meu mai mic stăteam în gazdă la mama-mare. Dar lîngă noi și tot în casele noastre trăiau, ca mari boieri, și nașii noștri... Adică nașa care se remăritase, după moartea nașului, și se mutase la Roșiori, dîndu-ne un al doilea naș... În casa acestor nași, regăseam bucătăria grecească, limba grecească, cîntecul privighetorilor și al canarilor, și uneori neașteptate și înalte fețe bucureștene, fiindcă nașul al doilea era om politic.

Eram prieten cu un coleg, pe care moartea lui foarte timpurie mi l-a făcut nemuritor... Îl chema Alexandru Crum, feciorul unui tată bulgar și al unei mame romînce... Cu acest coleg și cu alții, am început să cutreier pădurea, cînd ca hai-

duc, cînd ca poteraș... Cu el și cu alții, am chemat, într-o zi, pe colegele noastre, eleve în clasele primare, la un spectacol de gimnastică și de clovnerie... Tot cu el, cred că am reprezintat într-o altă zi, pe *Iancu Jianu*.

Mi-a rămas drag acest tîrg de pe țărmul Vezii, fost-a el ori nu ctitorit de Mihai Viteazul. Mi-a rămas drag cu grădinile lui stufoase; mi-a rămas drag cu biserica lui *Sărdăreasa*; mi-a rămas drag cu cimitirul lui din Dealul Viilor, cu suhaturile lui de lîngă Vedea, cu podgoriile lui dispărute, cu tihna și cu omenia dintre amestecații lui cetățeni de acum 60 și 70 de ani... In cimitirul lui se odihnesc tata, doi frățiori, frații mamei și multe rude, știute și neștiute.

III

In vara anului 1890, am venit în București. Călătoream cu trenul întîia oară și capitala țării n-o mai văzusem... Cu cîteva obstacole și întîrzieri, am fost primit solvent în internatul Liceului Sfîntul Sava. Nu eram prea fericit... Veneam de la țară. Mă sfiam de toată lumea, de colegii cutezători și guralivi, de pedagogii severi, de profesorii pontifi inaccesibili... Venerabilul meu profesor de latină, Iacomi, cu care era să ajung mai tîrziu la nota 10, mi-a dat, de bună întîlnire, nota 3... Din fericire, unul dintre pedagogi mă ocrotea...

M-am retras în mine însumi și vreo doi ani m-am resignat să trec drept cel mai mărginit și mai bucher dintre toți colegii. Eram dat ca pildă de tîmpenie și de „toceală", adică de învățătură papagalicească... După doi ani, prin clasa a treia, au văzut toți cu mirare că din prostul internatului începe să se deșire o dihanie nouă.

Internatul Liceului Sfîntul Sava era o fostă casă boierească, ridicată pe colina Știrbei-Vodă, deasupra lacului Cișmigiu. Am descris de multe ori această casă, din podul și din terasa căreia făcusem locul meu de refugiu. Pe terasa aceasta, am vînat primele rime și am fixat primele mele reverii. Trei ani consecutivi, am fost premiant al doilea. In clasa a patra, am ieșit din rîndul premianților și am trecut între emancipați. Ceteam cărți străine, pîndeam cu creionul în mînă nu știu ce destăinuiri care zăboveau, mă legasem cu cîțiva școlari

inteligenți și discutam cu ei ceasuri întregi, plimbîndu-ne pe după stivele de lemne.

Poeziile lui Eminescu, *Sultănica* și *Paraziții* lui Delavrancea, *Dan* al lui Vlahuță, și mai tîrziu *Criticele* lui Gherea ne împuiau capul, ne aruncau în admirații sau în controverse interminabile și pe mine unul mă îndușmăneau din ce în ce mai grav cu matematica rațională.

Apăreau pe atunci revistele *Viața*, *Adevărul literar*, *Vatra*, *Evenimentul literar*... Am trimis revistei *Viața* prima mea dibuială literară... Directorii mi-au răspuns: „Mai încercați".

În 1895, am ieșit din internat și am terminat liceul ca extern. În clasa a patra și a cincea eram, ca și mai înainte, cel dintîi la istorie și la limba latină, printre cei dintîi: la limba franceză, la limba și literatura română... dar eram nul la matematici, și cînd — de mare nevoie — știam cîte ceva, învățasem fără să înțeleg nimic, fără să asimilez nimic...

De-abia la cosmografie, în clasa a șaptea, mi-am simțit inima mai caldă... pentru că profesorul cel nou, care ne propunea cosmografia, era un abil pedagog și un cap luminos și simpatic...

Pînă în clasa a șasea, cetisem cîte ceva din: Stendhal, Musset, Balzac, Goncourt, Daudet, multe din romanele, pe atunci la modă, ale lui Georges Ohnet, Maupassant, și mai mult ca jumătate din seria lui Zola: *Les Rougon-Macquart*. Pînă la bacalaureat adăugasem: pe Edgar Poë, pe Paul Verlaine, pe Joséphin Péladan, pe Flaubert... *Madame Bovary* era prea desăvîrșită pentru vremea aceea. *Salammbô*, dimpotrivă: cu splendorile ei africane, cu alaiurile și cu bătăliile ei cu elefanți, venea la foarte nimerit loc de întîlnire cu: *Viețile* lui Plutarch, cu *Cîntarea cîntărilor*, cu Maspéro și cu Duruy, cu *Anabasis* al lui Xenofon...

Pe Chateaubriand, pe Lamartine, pe Baudelaire, pe Anatole France, pe Sienkiewicz și pe romancierii ruși era să-i cunosc mai tîrziu, în anii de teologie...

Mi-au făcut nepieritoare impresie amintirile literare ale lui Alphonse Daudet. Am găsit, mai pe urmă, un model și un stimulent în eroul lui Emile Zola: romancierul Pierre Sandoz, din romanul *L'Oeuvre*. Dar am rămas, ca la niște maeștri definitivi, ca la niște desăvîrșiți dascăli de devotament profesional și de perfecțiune literară la frații Edmond și Jules de Goncourt. Jurnalul lor, în mai multe volume, a fost pentru

mine vreo doi ani poteca mea zilnică, în grădina desfătărilor profesionale...

Am început prin anul 1896 şi eu un jurnal. Eram acum extern, aveam odăiţa mea şi masa mea de lucru şi nu mai simţeam constrîngerile internatului. Mă străduiam, în acest jurnal, să privesc lucrurile, operele de artă şi pe oameni, aşa ca fraţii Goncourt. Căutam să fiu, în notaţiile mele, amănunţit, revelatoriu, ascuţit, original!... precum erau fraţii Goncourt, în notaţiile lor... Ajunsesem intim prieten cu colegul I. G. Duca. Duca era boier: Duca auzea sute de zvonuri şi de snoave din lumea celor ce se duceau la curse, la baluri, la Jockey-Club, la Folies-Hugo... Duca ştia multe şi de toate!... Cu exactitate, cu patimă, la fel cu marii mei pilduitori, consemnam în jurnalul meu aceste perle ale high-life-ului bucureştean.

În toamna anului 1898, am aruncat în foc tot jurnalul. De aici înainte, acest jurnal a ajuns altceva.

Flaubert, Zola, Goncourt... erau fiii revoluţiei franceze. Nu simţeam în ei nici un misticism... Nici în Balzac — cu toate grădinile Semiramidei care suspendă în romanele lui — nu mă întîmpina olmul de tămîie... Era să-l găsesc în Lamartine, în Péladan, în Paul Verlaine, dar mai ales în celebra: *La Cathédrale* a lui Huysmans.

A scrie ca fraţii Goncourt, dar mai cu seamă, a scrie ca Huysmans — iată idealul acelor zile de tinereţe, nerăbdătoare şi înverşunată să stilizeze.

O dată — o singură dată — m-am prins în alaiul poeţilor parnasieni. O poezie pe care am intitulat-o *Aurora mistică* m-a prigonit o primăvară întreagă. Cred că a trecut prin 10—12 ipostaze... După lungă şi trudnică migală, m-am oprit la forma următoare:

Zorii, printre piramide, crapă gene de coral
şi privind, de revenire, pe Egiptul thebanit,
regăsesc, hotar pustiei, trinitatea de granit,
iar pe Nil durează în aur pod din mal şi pînă în mal.

Sub zaimful dimineţii, floarea iris, în zăvoaie,
dezveleşte frumuseţea violetului ei sîn;
ibişi albi păşesc agale printre trestii şi prin fîn,
iar, spre Lybia, în declinu-i, cornul lunei se încovoaie.

Sus în templu, melopee și flor de harpă vie,
și pe flăcările sfinte ce-n fum galben se topesc
din potirele de onyx curge mirul arăpesc:
Lui Ammon, întru mărire și parfum și melodie.

Eram în clasa a șasea de liceu!...

Pe lîngă prieteniile făcute în internat, am închegat noi prietenii. Cu N. D. Cocea fusesem coleg în clasa a treia. Era și el intern, dar a stat puțin; ne-am reîntîlnit, încă o dată, tot la Liceul Sfîntul Sava, în clasa a șaptea. M-am întîlnit, în cercul extraordinarului Alexandru Macedonski, cu Tudor Arghezi. Ceva mai tîrziu ne-am legat, cîte trei, prieteni, cu Vasile Demetrius.

Arghezi, Cocea și Demetrius, toți laolaltă și fiecare în parte, cu prietenia lor inalterabilă, au făcut, în largă măsură, podoaba și mîngîierea vieții mele de scriitor. Timp de patruzeci și mai bine de ani n-am avut cu nici unul dintre ei nici o ceartă, nici o înstrăinare. Ceasurile grele n-au lipsit, ispitele și durerile vieții nu ne-au cruțat. Dar am păstrat prietenia mea față de ei cu o vigilență adevărat sacerdotală... Era, pentru noi, un fel de capital comun, un fel de energie folositoare fiecăruia.

Contractul nescris al acestei prietenii ne-a dat puterea să rămînem independenți și să nu căutăm adăpost în nici un cenaclu literar. Directorii revistelor care ne-au găzduit vremelnic au văzut în noi, totdeauna, colaboratori liberi, nesolidari cu bisericuțele lor. Ne știam legați noi între noi, ne prețuiam și eram imens încredințați că vom cuceri într-o zi cununile notorietății. Dar credințele noastre intime, gusturile noastre, simpatiile noastre, planurile noastre de viață, peripețiile și durerile prin care era să trecem fiecare... ne despărțeau și ne-au despărțit de-a pururi!...

În fresca mea literară *La răspîntie de veacuri* am căutat să rechem dar și să transfigurez zilele, preocupările, figurile și contractul prieteniei noastre, încheiat în cei din urmă ani ai secolului trecut.

IV

Am iubit cu pasiune pe maeștrii romanului francez din veacul al XIX-lea. Poate că meșteșugul de a scrie l-am învățat, în parte, de la ei. Dar alături de ei, am iubit și mai mult pe

Eminescu şi pe Coşbuc. Eminescu era prinţul visului pribeag şi „Luceafărul" generaţiei mele... Toate nopţile cu lună şi tot aleanul teilor în floare răsăreau şi veneau spre noi din poeziile lui Eminescu. Curînd, însă, lîngă hotarele lui, am descoperit mîndra lume din: *Nunta Zamfirei*... Coşbuc a însemnat pentru noi încîntarea plaiurilor natale regăsite, după o lungă călătorie prin ţări străine. Aş zice că, într-o vreme, simţeam ca Eminescu, dar ne ardea inima să scriem în graiul lui Coşbuc. Studiul lui Dobrogeanu-Gherea: *Poetul ţărănimii* a fost, la ceasul lui, o binefacere.

Multele mele lecturi literare şi strădania mea încăpăţînată şi tăcută să ascult cuvîntul şi să stilizez, îmi aduceau destule neajunsuri şcolăreşti. Într-o zi, m-am apucat să mărturisesc, în scris, profesorului meu de latină, mult îngăduitorului Mihail Caloianu, de ce nu sunt mai silitor la latineşte (deşi eram printre primii lui elevi) şi de ce am mereu aerul de a „convorbi cu idealuri..."

Mihail Caloianu făcea lecţii ca la universitate. Era spirit larg şi iubitor de tineri. Nu tot aşa erau alţi profesori, deşi tot aşa de valoroşi şi ei. Îi obişnuisem, în primii mei ani de liceu, cu o severă şi admirabilă şcolaritate. Acum nu-şi credeau ochilor, cînd vedeau că, din elevul docil şi totdeauna cu lecţiile învăţate, se desprinde, progresiv, un tînăr ahtiat de lecturi străine, capricios la învăţătură şi (ceea ce părea mai regretabil) cu pretenţii şi cu delicte literare!...

În clasa a şasea, editam o revistă care se intitula: *Zig-zagul*. O scriam toată cu mîna mea şi o scoteam (la poligraf) în cîteva zeci de exemplare... Am avut norocul că n-a căzut în mîna directorului liceului. *Zig-zagul* este singura publicaţie pe care am editat-o şi am condus-o eu personal, în aceşti vreo 46 de ani de cînd scriu şi tipăresc...

În revista mea, am publicat un articol asupra lui Alexandru Macedonski. Urmarea a fost prietenia şi stima maestrului. Tot în *Zig-zagul* am publicat o cronică artistică asupra salonului independenţilor din 1896... Urmarea a fost un articol elogios asupra confratelui poligrafiat, apărut în ziarul *Adevărul*, şi apoi: adevăratul meu debut, tot acolo, în toamna anului 1896.

Ziarul lui Macedonski, *Liga ortodoxă*, redacţia ziarului, consfătuirile de la berărie, entuziasmul confraţilor, după cîteva halbe de bere, planurile, destăinuirile, bizuirile absurde ale tinereţii, setea de publicitate, încîntările mincinoase... nu m-au

reținut, nu m-au încălzit și nu le-am pus la inimă decît în măsura în care mi le garanta Tudor Arghezi. Dar Arghezi avea darul demascării și al microscopiei, ca nimeni altul.

In februarie 1898, se arătă în București, invitat de societatea „Ileana" scriitorul de stranie celebritate Sar Péladan. A ținut două conferințe la Ateneu și a rezistat, fără să se bolnăvească, la toate ceaiurile, mesele și curteniile desfășurate de bucureșteni, în cinstea lui. Dar lumea noastră îl privea ca pe un virtuoz, ca să nu zic ca pe un meșteșugar al atitudinii și al pretențiunii.

Amicii mei și cu mine l-am privit cu totul altfel. Sar Péladan venea în Bucureștii desfătărilor și ai necredinței, din 1898, ca un fiu supus și devotat al bisericii romano-catolice. L-am văzut, cu ochii mei, cum stătea în bancă, la o sfîntă liturghie, în Catedrala Sf. Iosif, și cum urmărea, adîncit și cucernic, evoluția divinului serviciu. Vedeam așa ceva întîia oară în viața mea! Un intelectual, un strălucit autor de literatură frumoasă, un artist cu faima lui!... îngenunchea naintea sfîntului potir, ridicat pe brațele unui anonim preot slujitor!...

Ivirea lui Sar Péladan (oricît s-ar mira fiii acestui veac) a fost, pentru mine, cel dintîi eveniment, dintr-o serie de evenimente providențiale. Cîteva zile a bătut furtuna peste gîndurile mele. Am scris acestui fascinator prinț al poeziei o odă în proză și, fără să mă preocup de faptul că era în limba mea romînească, i-am dat-o în mînă, într-o zguduitoare întîlnire față către față. Dintre martorii acelei clipe mai trăiește unul singur. In acea odă-scrisoare, îi ziceam lui Péladan, în aparență emfatic și retoric, în fond cu o negrăită sete de îndeplinire: „Fii pricina binecuvîntată a creștinești noastre mîntuiri!..."

Cîteva luni mai tîrziu, scriam în introducerea lirică pe care o făceam romanului *Poet-Poetă*, cum aș fi voit eu să se sfîrșească acest roman:

„...estetismului perfect al nemișcării de totdeauna, eu i-aș fi desfășurat neagra eleganță a doliului și cilindrii fini ai făcliilor; pe repaosul întronat în catafalc aș fi secerat un lan de flori albe; iar în mîinile de agată palidă, împreunate deasupra inimii atît de greu frînte, aș fi încleștat crucea săpată cu dumnezeiasca răstignire!..."

In toamna aceluiași an 1898, scriam, într-o lungă scrisoare de spovedanie (cea dintîi dintr-o serie epistolară care a ținut patru ani), această autojudecată: „Cred că am darul de a scrie și toți care m-au cetit m-au întărit în credința aceasta...

Însă darul meu de a scrie aş zice că are două rădăcini: una creşte dintr-o sensibilitate excesivă, ascuţită şi bolnăvicioasă şi mă îndreaptă către romanul de analiză psihiatrică; iar cealaltă creşte dintr-o inteligenţă bine intenţionată, optimistă şi filantropică şi mă îndreaptă către filozofie teistă, către studii istorice şi literare..."

In anul următor, 1899, părăseam Facultatea de litere şi filozofie şi mă înscriam în cea de teologie, iar ca o simbolică lucrare de abilitare publicam, în revista *Literatură şi artă romînă*, studiul meu *Iulia Hasdeu*.

Acest studiu (fără echilibru şi fără omogeneitate) se termină aşa:

„Iulia Hasdeu, virgină şi poetă, rămîi suavă, în cadrul artei mele, purtînd pe fiecare tîmplă un trio de crini, în numele Preasfintei Treimi!"

V

Cu articolul meu asupra Iuliei Hasdeu (mai mult poem decît studiu) intrasem şi eu în ceata „tinerilor promiţători"... Prin 1900, am scris nuvela *Moara lui Călifar*. Am încredinţat-o mult binevoitorului director al revistei *Literatură şi artă romînă*, unde a şi apărut. Nuvela aceasta, după cum mi-a destăinuit mai tîrziu d-l Nicolae Petraşcu, a avut parte de luarea-aminte excepţională a marelui artist Popovici-Bayreuth. Ar fi fost firesc să mă folosesc de buna primire ce mi se făcea şi să încep lupta pentru definitivare. Camarazii mei de literatură de prin anii 1898—1899 aşa au făcut... Eu am ieşit din rînduri şi am dezertat. Zece ani (1900—1910) am stat la marginea holdelor literare... Zece ani, am învăţat teologie, la Bucureşti şi la Cernăuţi; am construit castele în Spania visurilor teologico-literare şi numai de cîteva ori am mai deschis uşa revistelor. In schimb, am scris caiete întregi de însemnări intime şi... teancuri de literatură epistolară.

In Cernăuţi, am adîncit învăţătura mea teologică şi tot aici — plimbîndu-mă pe sub teii care văzuseră pe şcolarul Mihail Eminovici — am visat întîile mele *Scrisori către Simforoza*.

Din punct de vedere practic, fapta mea să plec la Cernăuţi a doua zi după ce luasem licenţa în teologie, fără să cer nimic din drepturile pe care mi le acorda titlul meu, era încă o

dovadă de răzleţire de la calea înţelepciunii comune. Toţi colegii mei de la teologie mi-au luat înainte. Toţi au pătruns în învăţămîntul secundar, în cinul preoţesc şi prin felurite alte servicii... Eu am rămas de căruţă. Tot aşa era şi cu colegii mei de la liceu... Unii dintre ei erau mari funcţionari, deputaţi, miniştri în perspectivă, pe cînd eu, după ce cheltuisem la Cernăuţi partea mea de moştenire părintească, ajunsesem acum verificator de conturi de gestiune în Administraţia Casei Bisericii...

In jurnalul meu, găsesc, la data de 24 decemvrie 1907, acest fragment:

„In seara de Sf. Sava, conşcolarii mei de acum 10 ani, recolta savistă 1897, au ţinut să sărbătorească acest deceniu de la terminarea studiilor liceale, ceva mai solemn decît cu agapa anuală obişnuită. Drept aceea, au pus la cale să ospătăm la Capşa şi au poftit la masă pe doi dintre profesorii de altădată: pe d-nii Sabba Ştefănescu şi Ioan Bianu, astăzi amîndoi profesori universitari.

Am sosit printre cei din urmă şi am luat loc, în rînd cu aceşti foşti colegi, unii dintre ei nemaivăzuţi de ani de zile. Eram cu toţii 18 inşi, şi cu cei 2 profesori, 20, iar cu d-l Disescu, omul curios cu care am avut de furcă anul trecut, 21. D-l Disescu e savist, adică şi d-sa: un fost şcolar de la Liceul Sf. Sava, dar, firește, o promoţiune străbună. In cuvîntarea pe care nu se putea să n-o rostească, a căutat să explice ce caută d-sa printre noi, dar această explicare sunt încredinţat că nu poate s-o mai reproducă nici unul din cîţi au auzit-o.

Deci, eram 21 de inşi, împrejurul mesei strălucitoare de albime şi de argintărie, presărată cu flori, înfrumuseţată cu coşuleţe de bomboane şi de fructe. Sala în care ne găseam nu era prea impunătoare. Credeam că la Capşa — unde îmi călca piciorul întîia oară în viaţa mea — voi vedea alte lucruri mai de soi... Bucatele au început să vină, vinul să curgă în cele 3-4 feluri de pahare ce stau înaintea fiecăruia. Am făcut puţină cinste mîncărilor (de loc celor de carne), puţină cinste vinului şi încă mai puţină şampaniei...

Dar totuşi lumina candelabrelor, agonia florilor pe pînza de omăt, 2-3 degete de vin, veselia generală... goneau spre creier zefirul unei reverii, jumătate fericită, jumătate tristă. Şi poate că numai eu simţeam aşa. Colegii mei păreau cu toţii fericiţi — şi poate că aveau şi de ce... Cîţiva erau medici, unul (Duca)

deputat, cîţiva ingineri, cîţiva funcţionari cu leafă mare... Eu eram — şi de data aceasta — cel mai înapoiat dintre toţi, biet şef de birou, în atenanţele unui minister. Mai era şi depărtarea mea sufletească de toţi aceşti foşti colegi, pricină de subţire întristare. Toţi au izbutit în viaţă, toţi şi-au tăiat cîte o parte grasă, toţi au frumoase haine negre şi rufărie fără vină... Dar toţi sunt fiii veacului!... Nici un idealist, nici un poet, nici un înfrigurat de idei covîrşitoare vremii, printre aceşti dragi colegi de acum 10 ani!... După masă — unul dintre ei, un advocat foarte activ — a venit lîngă mine şi a început să-mi vorbească. M-a dojenit pentru obscuritatea şi trîndăvia în care îmi duc viaţa şi a deplîns distinsele calităţi pe care mi le ştia odată şi pe care eu le-am călugărit cu totul... Ce puteam să-i răspund?... Prietenul avea dreptate. I-am spus şi eu, în doi peri: «Mai îngăduie-mă, dragul meu; poate că va veni o zi cînd voi putea să-ţi dovedesc că rezerva şi obscuritatea mea de azi nu erau... nu sunt decît gestaţiune...»"

VI

Latura cea mai jalnică a situaţiei mele era că eram doctorand la Facultatea de teologie din Cernăuţi, şi anii treceau şi nu mai ajungeam să cuceresc doctoratul. Eram căsătorit, aveam doi copii, eram subşef de birou la minister... cu alte cuvinte, împrejurările şi climatul sufletesc din *O stea prin fereastra lui Manolaş*...

Doi oameni, pe care îi voi încununa de-a pururi cu recunoştinţa mea, m-au ajutat să ies din potecile acestei elegiace mediocrităţi. Au fost ministrul Spiru Haret şi devotatul său consilier Mihail Popescu. Slujba pe care mi-au dat-o era condiţională: să le aduc, în schimb, doctoratul în teologie. In primăvara anului 1909 eram doctor în teologie. Foarte mulţumiţi de izbînda mea, binefăcătorii mei m-au ridicat în grad, făcîndu-mă *defensor eclesiastic*, adică un fel de procuror bisericesc. Dar gîndul lor şi al meu şi al profesorilor mei (mai ales cei de la Cernăuţi) era să ajung, într-o zi, profesor universitar. Toate pare că mergeau într-acolo.

Funcţiunea mea cea nouă a zădărnicit totul, împotriva aşteptării tuturor. Era o funcţiune liberă de servituţiile biroului. Stăteam la dispoziţia ministrului meu, pentru tot felul de cercetări

privitoare la feţele bisericeşti. Eram (în toată ţara de atunci) patru defensori eclesiastici. Circumscripţia mea cuprindea Episcopia Olteniei şi Episcopia Curţii de Argeş. Uneori, făceam cercetările eu singur, pe baza dosarelor ce mi se dădeau. Alteori luam parte, ca trimis al ministerului, în cercetări mixte, care interesau deopotrivă şi pe episcopul locului şi Ministerul de Interne sau Justiţie.

După ce făceam cercetarea care mi se poruncise, dacă era caz de dare în judecată, ceream ca faţa bisericească anchetată să fie trimisă înaintea judecăţii bisericeşti, adică a „consistoriului" şi atunci — altfel decît în justiţia civilă — tot eu apăream, în instanţă, ca procuror. Pravila după care ne conduceam era „legea clerului mirean", şi care se întemeia, mai întotdeauna, pe străvechile canoane ale sfintelor soboare.

Eram un defensor eclesiastic original. Voiam milă şi nu jertfă. Urmăream, în justiţiabilii mei, zguduirea sufletească, recunoaşterea greşelei şi făgăduinţa de îndreptare.

Dar această slujbă a mea, care mă îndatora să străbat ţara în lung şi în lat, să mă reîntîlnesc cu holdele din copilărie, să urc plaiurile Mehedinţului, să înnoptez lîngă Olt, lîngă Jiu şi lîngă Dunăre, să răzbat pădurile Argeşului şi ale Vîlcii, a făcut să izbucnească în inima mea, de sub frunzele scuturate a zece ani de teologie, pare că un popor năvalnic de ghiocei şi de viorele! Proiectele mele teologice şi lucrările cu care era să mă abilitez în vederea unei catedre de facultate au alunecat de pe planul întîi... Pe lîngă procesele-verbale de cercetare şi pe lîngă şedinţele de consistoriu, un iureş nebiruit de închipuiri, de legende, de fantome graţioase şi de „înşiră-te mărgărite" învăluia şi covîrşea pe sărmanul defensor eclesiastic!...

Cetesc în jurnalul meu din 1909: „In ziua de 8 septemvrie, după-amiază, am plecat din Severin spre comuna Balta... O frumoasă călătorie, la început pe şoseaua lînsă, apoi din ce în ce mai sus pe coastele Grădeţului şi Mătăreţului, iar după vreo 30 de kilometri am început să coborîm spre Balta. Prin zăbranicul serii, distingeam în depărtări dealurile Serbiei, curba Dunării şi, mai tîrziu, cînd zăbranicul se cerni cu totul, luminile simetrice ale portului şi ale oraşului Severin.

A doua zi — 9 septemvrie — am făcut cercetarea cuvenită, încălecînd şi bătînd poteca muntelui. De la Balta pînă la Nădanova, şoseaua şerpuieşte printre munţi mărunţi şi aproape goi. Buchete rare împestriţează coastele lor de calcar. De

ambele laturi ale căii, stîncăria revoluțiilor primare doarme în blocuri, dîndu-ți iluziunea unei turme în repaos... La înapoiere, cînd am ajuns la Mătăreț, văile și dealurile dimprejur ne răsăreau cu tot farmecul lor, nebănuit aseară, în mantia nopții. Frumos e pămîntul țării noastre!... Cît aș fi vrut să fac ceasuri și zile din acele clipe de pe aripele cărora lăsam să cadă în văi, lăsam să picure pe zgrebenii dealurilor: regretul și aleanul inimii mele prididite!

Ca și aseară, ca și alaltăseară, crai-nou punea un semn de aur și de adîncă taină: serii, zilei de mîine și trudnicei simțiri. Departe-departe, Dunărea adîncea hotar între țară și țară, strecura o dungă albă între cîmpii seine și o întrebare mai mult și un suspin mai mult visătorului suflet..."

Așa se face că în anul 1910, zăgazurile teologiei mele s-au frînt și un năboi de povești și de epopee s-a revărsat în cîmpia literaturii romînești... In acest an, am scris: *De la noi, la Cladova, Gloria Constantini, Lîngă apa Vodislavei, In pădurea Cotoșmanei* și altele.

Șefii mei mă priveau cu oarecare surîzătoare curiozitate. Un defensor eclesiastic poet nu se mai văzuse pe la noi, dar, la urma urmei, omul își făcea datoria cu exactitate și nimeni nu ridica nici o plîngere împotriva maniei lui inofensive.

Nu tot așa se petreceau lucrurile în conștiința cîtorva frați mai mari, ajunși profesori la Facultatea de teologie, și care visau, pentru mine, aceeași biruință. Unul dintre ei a fost cu sinceritate consternat! Ținea la mine, îmi dădea sfaturi folositoare și ar fi dorit să mă vadă publicînd, cît mai curînd, o lucrare serioasă de știință teologică.

Acest bun prieten, acest om adînc cinstit și nerăbdător să mă vază și pe mine procopsit, cînd a cetit nuvela mea *De la noi, la Cladova* și-a smuls părul de supărare!...

Iar cînd m-a întîlnit, mi-a vorbit cu acele accente supreme pe care ni le inspiră nenorocirile ireparabile:

— Bine mă, băiete, așa asculți tu pe cei ce îți voiesc binele!... Eu aștept cu sete să tipărești studiul ăla asupra sfîntului Pavel și să te înfigi la facultate, și tu te compromiți cu cai verzi pe pereți și cu lucruri nedemne de un teolog!...

Am pus capul în piept și n-am suflat nici un cuvînt... Căzusem din stima venerabilei mele familii teologale!

Totuşi şi declasaţii au mîngîierile lor. Premiul „Eliade Rădulescu" pe care Academia Romînă mi l-a acordat în anul 1915 a îmbunătăţit situaţia mea morală şi mi-a adus unele simpatii înstrăinate.

Constantin Stere şi Ibrăileanu mi-au deschis braţele şi m-au primit frăţeşte la revista *Viaţa romînească*. Constantin Banu a făcut la fel şi am ajuns sîrguincios colaborator la revista *Flacăra*. Alţi directori, alţi şefi de şcoală literară sau alţi dictatori literari mi-au rămas, cu reciprocitate, indiferenţi.

VII

Am publicat în anul 1916 *Clopotele din Mănăstirea Neamţu*... Este a doua carte din epoca tinereţii mele literare. Au venit anii grei ai războiului, ai neînţelegerii dintre noi şi ai tuturor tristeţilor despre care au vorbit la timp cronica şi cronicarii... Pe lîngă durerile obşteşti, dureri şi vicisitudini personale au împovărat greu viaţa şi simţirea mea.

M-am oprit cu jale la psalmul lui David şi am făcut din el cortul inimii mele: *„Miluieşte-mă, Dumnezeule, după mare mila ta şi după mulţimea îndurărilor tale şterge fărădelegea mea..."*

Am publicat, după război, *Răboj pe bradul verde*. În 1920, am început să traduc Sfînta Scriptură. În 1922, am fost consacrat preot. În 1938, am sfîrşit de tradus — ajutat de neuitatul meu commilitone Vasile Radu — sfînta operă începută cu optsprezece ani mai înainte. În decursul acestor două decenii, am mai poposit de cîteva ori la Fîntîna Castiliei: am publicat *Caligraful Terţiu, Roxana, Papucii lui Mahmud, Doctorul Taifun, La răspîntie de veacuri*... şi acum în urmă fantazia dramatică *Riţa Crăiţa*. Este aproape o jumătate de veac de cînd scriu. Sînt 42 de ani de cînd am scris *Moara lui Călifar*... Amurgul, dorul de tihnă şi recunoştinţa bătrînului Simion copleşesc inima mea: *„Acum slobozeşte, pe robul tău, stăpîne, după cuvîntul tău, în pace..."*

Am cunoscut în viaţa mea ceasuri amare; am dus în spinare duşmănia neîmpăcată a unor oameni puternici şi trufaşi; dar am avut parte, ca şi psalmistul, să văd şi să mărturisesc: *„El îşi întinse mîna din înălţimea cerului, puse mîna pe mine şi mă scoase afară din năboiul apelor. Mă izbăvi de năpras-*

nicul meu dușman și de cei ce mă urau, tocmai cînd erau mai tari ca mine" (Psalmul 18, 17—18).

Așa cum se întîmplă cu orișicine care a cutezat să turbure pe contemporani cu visurile și cu scrisul lui, am cășunat și eu discuții, controverse și schisme. Unii nu se pot împăca cu limba mea literară; alții mă găsesc prea bigot și moralizant; alții — cu mai multă dreptate — ar dori să găsească în literatura mea mai multă devoțiune și mai puțină jertfă deșartelor frumuseți pămîntești...

Îi rog pe toți să citească și să recitească bucata mea *Trandafirii.* Bucata aceasta rezumă, lămurește și simbolizează, surprinzător, toată simțirea și toată literatura mea.

Am voit pururea să aduc la altarul Domnului tot ce am putut să culeg din grădina mea, chiar dacă n-am nimerit totdeauna florile cele mai cuviincioase...

Dar aș fi plecat din lumea aceasta cu inima grea, dacă stăpînul meu din ceruri nu mi-ar fi dăruit puteri și miraculoase împletiri de împrejurări ca să tălmăcesc și să tipăresc Sfînta Scriptură. Literatura mea ar fi rămas ca un soclu fără statuă deasupra. Strădaniile mele de trei decenii, studiile mele teologice, limba mea romînească așa cum o știu și cum am scris-o, dorul meu nestins după o jertfă regească, adusă la Curțile Templului... toate treceau și se iroseau, ca materialul adunat pentru clădirea unei case pe care stăpînul n-a avut binecuvîntarea s-o vadă ridicată.

Traducerea Sfintei Scripturi este una din cele mai evidente minuni pe care providența m-a învrednicit să le văd în viața mea... Multă vreme, nu-mi venea să cred că sunt în fața unei realități: luam cartea, o cercetam, o răsfoiam și găseam în ea cuvintele și ritmul prozei mele... După cum a fost cu toată literatura mea, tot așa și cu Sfînta Scriptură: am ridicat împotrivă-mi — ca altădată Fericitul Ieronim — noian de dușmănii, văzute și nevăzute, mărturisite și nemărturisite.

*

Ne resignăm, așteptăm și ne mîngîiem cu cuvintele nemuritoare: *„Dacă n-ar fi fost Domnul care să fie de partea noastră, atunci cînd oamenii se porniră împotrivă-ne, negreșit că ne-ar fi înghițit de vii, atît de arzătoare era mînia lor îm-*

potriva noastră... Binecuvîntat fie Domnul, care nu ne-a lăsat pradă dinţilor lor!" (*Psalmul* 124, 2—6.)

Şi mai presus de toate, ne resignăm, aşteptăm şi ne mîngîiem, căci... iată... *„ceasul e în deseară şi ziua se înclină!"* (Sf. Luca, 24, 29.)

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

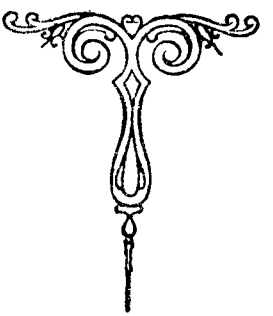

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Era o zi de iunie, luminoasă și caldă. Ploi binecuvîntate căzuseră la vreme și calea pe care o urmam se înecа în orzuri și în fînețe. Pe marginea pîraielor ghicite în văi, arini, în șiruri lungi, legau coamă de coamă. Culmi năprasnice de dealuri stăteau drept în fața noastră și din bogăția lor de carpeni și de fagi, ca din bogăția apelor unei cataracte ce s-ar frînge în slăvi, ajungeau, în picuri largi, pînă la noi, carpenii cu frunza zdrențuită, fagii cu frunza neagră, muiată în untdelemn. Cu cît înaintam, cu atît văile veneau mai aproape, cu atît coastele păduroase creșteau mai drept, iar orzurile și fînețele, subțiate ca niște panglici, șerpuiau, se strecurau printre arinii tăbărîți în văi și printre fagii stăpînitori pe culmi.

Dar culmile din dreapta și din stînga se încăierară deodată, schimbînd înfățișarea locului și frîngînd linia aproape dreaptă a drumului. Uneori un pîrîu intra pe neașteptate în pieptul culmilor, abătîndu-ne calea, tîrînd după el neamul arinilor, și, după ce pierea mai întîi sub o podișcă, pierea apoi cu totul în crăpături întortocheate. Noi treceam podișca, descurcam firul drumului, pe sub umbrele pogorîte din ramuri seculare, întîlneam din nou ceva orzuri sau porumb — peste care lumina soarelui zăcea în pete largi, ca foile de nufăr pe heleștaie adînci — și ne izbeam mai încolo de un alt obstacol. De data aceasta era dealul, care înfrunta valea și apele, abătea drumul și prăvălea pînă

departe pădurile de fag. Şi atunci calea noastră curgea capricioasă pe poalele pădurii, sau — azvîrlită dincolo de pîraie — şovăia prin pietrişuri, se pierdea în vadurile limpezi şi tîrziu, cînd locul se lărgea, ajungea iar stăpînă pe malul celălalt.

Ţinta călătoriei mele era bisericuţa din Răzoare. Adică nu ; plecasem la drum cu alte gînduri şi, fiindcă isprăvisem mai devreme, voiam acum să văd acest lăcaş al Domnului.

Incotro vin Răzoarele, ce voiam să văd la bisericuţă — e fără însemnătate.

De la un loc, poştalionul meu n-a mai putut să meargă. La Răzoare nu poţi să te urci decît pe jos, călare şi — dacă ai poveri — cu carul cu boi. Şi cu toate acestea locul era acum destul de larg. Pieptul dealului se domolise, pădurile străjuiau în depărtare, văile erau mai potrivite şi un platou puternic, pe care se legăna în valuri fînul, creştea frumos, sub norii albi, de iunie. Trebuia să urcăm acest platou, să mai mergem nu ştiu cît şi apoi dădeam de bisericuţă. Era cale de o oră. Am luat o călăuză şi am plecat.

O potecă pe care nu putea s-o recunoască decît călăuza ducea prin fînul înalt pînă la piept. Cînd alunecam în cîte-o groapă şi ieşeam apoi din ea, spicurile ierbii şi spuma miilor de flori de cîmp, care fierbea domol la adierea vîntului, se despicau vederii ca floarea apei, cînd te dai afund şi ieşi deasupra. Printre norii rari şi albi ai cerului albastru soarele privea sfredelitor. O mireasmă dulce ca mierea şi tot ca ea stoarsă din toate florile îmi izbea în obrajii înfierbîntaţi. Mă opream din loc în loc şi priveam în juru-mi noroadele albastre, albe şi gălbioare, roşii şi cafenii, care-şi trăiau atît de drag ziua lor, sub norii călători, sub soarele etern.

Eram din cale-afară de obosit şi aş fi dorit ca bisericuţa din Răzoare să-mi iasă înainte mai curînd. In sfîrşit, am ajuns-o. Ce vecinătăţi avea nu mai ţiu minte. Venea parcă sub coastă, era nesfîrşit de mică şi de veche, era de lemn şi acoperită cu şindrilă, acum verde ca brotacul. Mi se pare că nişte brazi întunecoşi o apărau dinspre miazănoapte sau era în partea aceea

un piept de stîncă, deasupra căruia stăpînea bradul. Era şi un sat pe lîngă bisericuţă, dar de n-ar fi fost o babă, care ne-a dat să bem apă dintr-o oală şi care mi-a spus că este moaşa satului, n-aş fi crezut în existenţa lui. Bisericuţa era înconjurată cu un zaplaz — cît de vechi, ori cît de întreg nu se putea spune, fiindcă bălăriile dinnăuntru îl întreceau cu mult, îmbrăţişîndu-se peste el cu cele de afară. Nişte trandafiri zdrenţuiţi umpleau un colţişor întreg, lîngă altar, atît de mulţi, atît de îndrăzneţi, încît săriseră peste zaplaz şi se căţărau pe coastă, pînă prin dreptul turlei. Bisericuţa era bine adăpostită ; nu mişca o frunză, nu se îndoia un pai. Soarele turna din vîrful brazilor bogăţia-i de foc, ca într-un fund de cisternă.

Am şezut la umbră, pe pragul pridvorului. Gîndurile îmi stăteau în cap, ori mai bine se adunau toate într-unul singur : „iată cel mai frumos loc de odihnă pe care l-am întîlnit în viaţa mea !“ Mi se pare că odinioară curtea bisericii era şi cimitir. Dar buruienile erau înalte cît omul şi cine mai avea putere să le înfrunte şi să caute !... De ce venisem pînă aci ? Ce cugeta această babă care aştepta cu oala în mînă, înaintea mea ? Ce cugeta călăuza ?

— Cine este preot la bisericuţa asta ?

— Ei, era un călugăr, părintele Doroftei, da' a murit de mult şi am rămas fără popă... Dumnezeu să-l odihnească !

— Atunci bisericuţa este închisă ?... Nu mai slujeşte nimeni la ea ?

— Ba slujeşte părintele Anghel, dar rar de tot, că sfinţia sa locuieşte departe, tocmai peste cele dealuri şi vine la Paşti şi la Crăciun...

— Bietul preot ! o fi şi el bătrîn şi-i vine greu...

— Bătrîn, domnişorule, şi-i vine greu... Sunt dealurile înalte şi cînd vine încoace trebuie să se odihnească o zi întreagă.

— Lasă-l să se odihnească... Dar cheia de la biserică unde este ?

— E la moş Pintilie paracliserul.

— Şi moş Pintilie unde este ?

— Bată-l gîlcile de unchiaş ! A băut un pahar de zeamă de prune şi acum e în gîrliciul bordeiului...

— Fie-i somnul netulburat! Bătrîno, ține să cumperi ceva covrigi, pentru nepoții d-tale, cînd te vei duce la tîrg. (Și adresîndu-mă și călăuzei:) Poftim și d-tale; vezi de-a mai rămas vreo picătură, după moș Pintilie... Și pe urmă să vii încoace.

M-am întors alene și am privit zugrăveala pridvorului... Erau două cete de ctitori (bărbați, femei și copii) zugrăviți pe doi pereți. Dar erau toți cu ochii scoși, așa încît păreau adormiți sau morți. Mai sus ceva era zugrăvită legenda Marelui Mucenic Gheorghie. De pe calul lui alb marele mucenic înfigea lancea în balaurul simbolic, iar mai departe două femei, ori doi copii, care se vedeau pînă la piept ieșind din niște turnuri de cetate, trăgeau de o sfoară, legată de gîtul balaurului. Dar nici lancea eroului creștin, nici sfoara care-l strîngea de gît nu puteau să mai scoată din toropeală pe balaur. Ochii i se închideau, somnul îl dobora.

Unde de fierbințeală vibrau peste bisericuța adormită, peste bălăriile moleșite, peste trandafirii spînzurați pe zaplaz. Făcui o forțare care mă istovi. Mă ridicai de pe pragul lîngă care zăcea un braț de fîn cosit — și mă dusei să privesc în altar, printr-un ciob de geam, potrivit între bîrne. Paianjenii dormeau în rețelele întinse între streașină și trandafiri. Făcui tot chipul să nu deștept pe nici unul. În altar, pace adîncă. Pe sfînta masă: un sfeșnic, o cruce, o carte și sfîntul chivot. Domnul euharistic odihnea odihna-i sfîntă în tronul de împărat.

Am venit înapoi la pragul pridvorului. Capul mi-a căzut pe prag. Și am dormit un ceas de somn necunoscut celor vii, cum n-am mai dormit de atunci niciodată, cum nu voi mai dormi decît după ultima euharistie, la umbra pridvoarelor eterne.

MOARA LUI CĂLIFAR

În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea, de cînd se ţinea minte în bătrînii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era „moş Călifar" din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stufoul sprîncenilor şi de moara lui cu straşina de-un stînjen. Flăcăii, ce îndrăzniseră să înfrunte pînă în celălalt capăt pădurea grămădită între Alăuteşti şi moară, văzuseră cu ochii flăcăilor de acum optzeci de ani. Dincolo de moară începea Căprişteа: un pămînt pietros, scorburos şi plin de mărăcini, în care numai Necuratul trăgea brazdă cu coarnele.

În Alăuteşti, în nopţile de vreme rea, torcătoarele spuneau, înviind focul, că moş Călifar îşi vînduse sufletul Satanei pentru nu ştiu cîte veacuri şi viaţă; că Ucigă-l-Crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineşti, un laţ vrăjit; şi că morarul procopsea, cu bogăţiile cu care Diavolul ispiti pe Domnul Hristos, pe oricine le poftea şi venea ca să le ceară. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celui ce rîvnise procopseala necurată, că acesta îşi sărea din minţi. Bunătăţile cu care îl hărăzea Vicleanul erau atît de multe, şi bucuria cu care îl gîdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un cîine încăierat de viespi şi rîzînd smin-

tit în fericirea lui drăcească, venea de-a rostogolul către iaz și oticnea în el. — Iazul și moara lui Călifar erau o născocire a Întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un iaz ca orișicare, pentru că pe fața lui nu se izvodea, niciodată, nici o undă. De-a pururi, fața lui sta linsă, limpede, înghețată, ca un stei de sare străvezie, într-un ram de trestii și de sălcii. Zăgazul, ce se înalță în coasta morii, era — spuneau creștinii înfiorați — întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile Satanei și veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelișul ei cu strașina de un stînjen, ca un cap cu gînduri rele, sub o pălărie trasă peste ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpînu-său Nichipercea — și cine știe pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci cînd Călifar ridica stăvilarul și slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un șarpe încolțit de flăcări; iar, de sub făcău, se scurgea în spumegai de sînge. — Și cîte nu se mai spuneau! Cîți îndrăzneți, din sat și de pe aiurea, furați de minți, prostiți de Naiba și sorbiți de iazul fermecat, nu erau de pomenire șezătorilor din Alăutești! Și frica nevoiașilor se înghesuia pe lîngă vatra pîlpîitoare; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mîna în pieptar: nouros, gînditor și pare că gata de-o încercare.

Printre cei voinici era și Stoicea. Stejar în port, oțel în braț, isteț cît vreai; însă copil din flori, biet Stoicea: nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în tinda bisericii, la o lună după moartea preotesei și-l luase în casa-i pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nici de șase ani și popa Radu își urmase soția în pămînt. De atunci sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor — copil din flori și de pripas. Și azi era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea de ginere, cînd ai crescut din mila satului și cînd păzești vitele celor cu fete de măritat? — De aceea Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el; și de multă

vreme gîndurile lui pribegeau prin negura pădurii spre moara lui Călifar.

„Adicăte, ce ar fi să fac o încercare?... Ce am şi ce-o să pierd! Părinţi nu, rude nu, drag nu sunt nimănui... În lumea întreagă, sunt eu de capul meu... De altă parte, slab de înger nu mă ştiu; stafii şi pricolici n-am văzut niciodată, de atîta vreme de cînd pasc eu cireada satului, pe la Saele, pe la Cimitirul Vechi, prin Cîmpul Pîrcălabului şi pe unde vreai... Ce vorbă! să te sminteşti cînd ai vedea înainte-ţi prăpăd de comori şi de odoare. Numai să le simt în mînă, că ştiu eu cum să mă port şi cu Călifar şi cu stăpînu-său... M-am hotărît: mîine de dimineaţă slobod cireada în luncă şi-o iau razna, prin pădure, spre moara lui Călifar."

Şi Stoicea aşa a făcut. A doua zi, cînd soarele se învîrtea şi se suia, rotoghilă arsă în foc, pe dealul Alăuteştilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, şi pieri într-un fluier, pe sub goruni.

Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe de-a-ntregul. Pe unde agurizarii înfrăţeau prea strîns şi-l încurcau, Stoicea scotea cuţitul. Punctul către care se îndrepta era miazănoapte. Din cîte auzise, dacă ţineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. — După multă şi anevoioasă cale, Stoicea ieşi într-un luminiş în mijlocul căruia un stejar lăsa braţe noduroase şi bătrîne peste un norod de dediţei. Ostenit şi pare că uns la inimă de aleanul florilor, Stoicea îşi muie mijlocul, îşi întinse ipingeaua şi se culcă, cu soarele la sfîrcul opincilor: „Cînd mi-o veni pînă la ochi o să mă deştepte". — Stoicea dormi un pui de somn cît se tîrăşte umbra de un stat de om, şi cînd razele îl înţepară în pleoape se deşteptă. Se sculă înviorat şi se afundă iar în întunericul pădurii şi printre făcliile pe care soarele le turna, întoarse cu flăcările în jos. Cînd trecuse bine de amiază, lui Stoicea îi năzări, printre copacii ce dădeau devale, o sclipitură ca de brici. Era iazul morii lui Călifar. Merse ce mai merse şi moara i se făcu înainte. Moara — ca orice moară;

dar iazul pare că sta sub ea prea luciu şi prea sloi. Pe pod, morarul fereca piatra : Barbă sivă, sprîncene de muşchi uscat, nasul — cioc de cucuvaie.

— Mai bun lucru, moş Călifare !

— Mulţumim d-tale, nepoate. Ce vînt te-a suflat pe sub atîta negureală de pădure şi te-a dat de-a dura pînă la moară la mine ?

— Moş Călifare, am auzit că eşti un vraci cum nu s-a dovedit, ca unul care procopseşti pe oricine vine să te roage ca să-l procopseşti. Iată pentru una ca aiasta am venit şi eu.

— Bine, fătule, să te procopsesc. Îngăduie-mă să sfîrşesc de ferecat aiastă piatră ; mai am să-i dau cîteva ciocane. Dar cum te cheamă ? Şi trebuie să-ţi fie foame... Te poftesc să mănînci cu mine, că nici eu n-am mîncat. Am ciorbă de ştiucă şi o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfîrşit.) Pînă una, alta, fă de te spală, căci ai scuturat pe tine toţi păinjinarii din pădure... Vezi, pe scara aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag şi intră în scara putredă, ispitind-o cu luare-aminte din vîrful ciomagului şi dintr-al opincii. „Moş Călifar — un unchiaş hîrbuit ! Îl scutur de zilele ce i-au mai rămas, dintr-o palmă !... Iazul care nu face unde — dar aistea ce-s ? Vorbe de babe ! Să mă spăl şi să las copilăriile." — După ce se spălă pe mîini, îşi făcu pumnii găvane, îi cufundă în iazul rece şi scoţîndu-i plini de apă şi de murmur îi azvîrli în obraji...

A, ce vis întîrziat ! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-au deşteptat picăturile reci ale unei ploi vljelioase, izvodite pe neaşteptate din seninul minţitor al zilei. „M-am păcălit cu socoteala mea : soarele, în loc ca să-mi ajungă pînă la ochi şi să mă trezească, a tras peste mine ţolul ist greoi şi leorcăit. Ce te faci acum ? Sub stejar nu stau că e rău de trăsnet. Incotro s-o iau : înainte, spre moara lui Călifar, ori înapoi spre sat ? Pe ce vreme o fi ? Bre, ce vijelie ! Auzi cum se frîng moşnegii pădurii. Să mă întorc spre sat şi să tai ziua de azi pe răbojul celor pierdute."

Dar Stoicea nu-şi mai găsi urmele în pădure şi se rătăci. Cu cît da să se îndrepteze, cu atît se pierdea mai mult, prin nişte curpeni încîlciţi, prin nişte viroage în care putrezeau copaci trăsniţi şi printre nişte gropniţe din care ieşeau, cum ies coastele din stîrv, rădăcini nălbite şi întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa de loc în ploaie sănătoasă, ci se oţerea în spinarea gorunilor, crîşnea, frîngea şi dădea chiote. Numai nişte picături mari şi rare fluierau prin frunze, ca gloanţele. Stoicea mergea grăbit, îngrijurat oleacă şi încotro îl mîna vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot devale, mergea de zor, furişîndu-se pe după stufuri, droaie de jigănii cu patru picioare: cerbi, căprioare, vulpi, ba chiar şi lupi. Toate aceste lighioane fugeau ghemuindu-se şi scîncind, ca sub spaima unui bici de foc. Ereţii fugeau şi ei; hărţuiţi de vijelie, se dădeau în scrînciobul aripelor cîteva clipite şi cădeau — săgeţi. Dar iată că lighioanele încep să chelălăie şi să urle cumplit. Lupii se reped devale nebuneşte, luînd vulpile în picioare şi amestecîndu-le cu pămîntul; iar cerbii sar în lături, desfundînd cu coarnele stufişul. Furtuna se face şi mai amarnică, şi se roteşte, şi fîlfîie, şi craune (pe deasupra pădurii ce s-a rărit fără de veste) ca o scorpie duşmană. Dar atunci povîrnişul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rezmeriţa jigăniilor pădurii, se frînse dintr-o dată în pieptul unui deal alb şi drept ca zidul. Spuma lighioanelor se tăie în două, în trei, şi pieri în suciturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într-o ocniţă ivită sub deal... „Unde naiba să fiu eu aici? De cînd sunt nu mi-a călcat piciorul prin locurile istea! Trebuie s-o fi luat, în zăpăceala mea, spre soare-scapătă şi m-am apropiat de hotarul munţilor. Bine că am găsit încai un adăpost."

Nu sfîrşise gîndul, şi furtuna îi aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite şi un ţipăt de femeie. Cît ce sări din ocniţă, şi un roib i se poticni înainte, iar din şaua lui se sprijini în braţe-i o copilă spăimîntată:

— Săi, bădiță, că m-a luat în goană o ursoaică glontuită!

Într-adevăr, namila venea prăpăstioasă, întărîtată și de rană și de larma crescîndă a unui corn și a unor cîini de vînătoare. Stoicea făcu vînt copilei în scorbura de var (pe cînd calul se ridica și pierea în stufișuri), așteptă dihania pînă se apropie bine și-o trăsni de-i risipi creierii.

— Să trăiești, bădiță! și să știi că sînt fata boierului Rovin; n-o să-ți fie voinicia pe degeaba. Mă cheamă Tecla. Am ieșit cu tata, cu frații mei și cu vătafii noștri mai mult într-o plimbare decît la vînătoare. Ne-a împrăștiat furtuna tocmai cînd dăduserăm peste ursoaică; și, cum s-a nimerit, că eu m-am răzlețit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin ai noștri.

Călăreții se vedeau sărind de prin tufari și încîrduindu-se pe lungul văii; iar cîinii, sosiți mai înainte, chelălăiau împrejurul dihaniei moarte, se gudurau împrejurul domniței și se întorceau cu știrile de bucurie. Boierul Rovin, boiernașii Rovinești și oamenii lor săriră din șele, înconjurară pe domniță și pe Stoicea, strînseră de mînă pe voinic și nu se mirară prost de risipa creierilor namilei.

— Cine și de unde ești, voinice? Mi-ai scăpat fata de la moarte și-ți voi plăti boiereșe. Dar n-ai vrea să te bagi la noi? Cu un așa voinic s-ar ține mîndră curtea mea.

Și Stoicea primește dintr-o vorbă! Și-și pune opinca în scara unui armăsar boieresc și-și alivănește bîta, cu un capăt pe umăr și cu celălalt în zgrebenii spumegoși de coamă; și se pierde cu ceata vînătorilor prin poienile moșiei Rovineștilor; și ajunge pe înnoptate la curtea boierească... Și ajunge, el Stoicea, văcarul din Alăutești, sluga cea mai de aproape, omul de toată încrederea și vechilul peste toți vechilii moșiilor boierului Rovin, numai în cîțiva ani. Dar norocul îi fuse mai prietin decît ar fi îndrăznit ca să viseze, căci domnița Tecla se îndrăgi de Stoicea pe viață și pe moarte; și boier Rovin, neavînd ce face, îi dădu pe Stoicea; îl făcu ginere

și-l așează bun stăpîn în cea mai mare din moșiile rovinești. — Și iată-l pe Stoicea : boierit de vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copii, norocos în roadele pămîntului, norocos în toate celea, ca în poveste ! Căci copiii lui Stoicea creșteau bărbați și mîndri ; căci văcăria lui pștea în suhaturi pe care de-abia le înconjurai în trei zile de umblet ; căci oile lui albeau izlazul pînă în zare, ca omătul. Și zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pîrîului de munte și ca visul. Cîteodată, prea arare, parcă își aducea aminte de ceea ce fusese : „Eu sunt Stoicea, copilul lepădat, care crescui pe la ușile străine ? Eu sunt cel care mă hotărîi într-o zi să mă duc la morarul Călifar ca să mă procopsească ?... Norocul mi-a ieșit înainte la drumul jumătate ; și în loc de moara lui Călifar am nimerit în brațele domniței Tecla și într-o boierie cît două." Însă Stoicea n-avea vreme să se prea gîndească la trecutul lui, căci zilele îi treceau senine și repezi.

Dar într-o zi, intră în curtea lui Stoicea, pe un cal în spume, un vătășel, din partea lui socru-său, boierul Rovin.

— Boier Stoiceo, sărutămu-ți dreapta, așa te îndeamnă zornic boierul Rovin, socrul boieriei tale, să-ți ridici în sîrg nevasta și copiii și ce ți-e mai scump din cîte ai și să fugi spre munți, că de două zile a intrat în țară pirjolul tătăresc și se apropie ca mama crivățului.

Vătășelul n-apucase să sfîrșească bine vorba, și de pretutindeni năvăliră în curte argații, pîndarii și ciobanii moșiei, răcnind cu toții : „tătarii ! tătarii !" Atunci boier Stoicea alergă în curte, cu capul gol, și porunci tunător :

— Rumpeți peste șanțuri zăgazul heleșteului. Ridicați podul. Intrați în casă : unii dintre voi druguiți ușa slugărească, grămădiți pe ea lemne, lăzi, dulapuri și ce găsiți ; iar ceilalți scoateți din tainiță butoaiele cu iarbă și cu gloanțe, șușanelele, pistoalele și iataganele. Și în tătarii ce vor îndrăzni să se apro-

pie de uşă vărsaţi de sub straşină şi prin ferestre un foc necurmat.

Boier Stoicea intră şi el în casă, prin uşile cele mari, groase de o palmă ; le închise, le zăvorî şi încrucişă pe ele drugii de fier. Apoi din scară strigă către coconi :

— Niculceo, Andrei, Zamfire, aduceţi-mi — dragii tatei — hangherul, buzduganul şi chimirul cu pistoale. Eu străjuiesc aici, voi, pe la ferestre.

Boier Stoicea îşi simţi inima în piept, cînd zări departe, în fundul iatacului, printre cizmele prinse în hora primejdiei, pe jupîneasa Tecla îmbrăţişîndu-şi coconaşii. Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră ; Stoicea aruncase prin toată casa, din pod şi pînă în beciuri, ochi de vultur şi porunci de mîna a doua, cînd, întors în scară, văzu, prin ferestruia de deasupra uşii, pe tătari izvorînd din zare în roiuri negre şi apropiindu-se ca umbra unui nor. Caii lor săriră ogăreşte peste şanţurile înecate şi iată-i pe duşmani, hîzi şi crunţi, clocotind împrejurul casei. Din ferestrele cu zăbrele dese, de sub străşini, din pridvoare, coconii şi argăţimea împuşcară în tătari. Boier Stoicea se încredinţă că uşa slugărească, zdravăn întărită pe dinăuntru şi apărată aprig de şuşanele, nu putea să fie străpunsă de duşmani ; dar uşa boierească, peste care se vărsa învelitoarea prispei, îngriji pe Stoicea. Şi într-adevăr tătarii, la adăpost de gloanţe, tăbărîră pe ea. Topoarele lor cădeau ca grindina.

— Spurcaţii o să spargă uşa, cît e ea de groasă. Veniţi, feţii mei, să scoatem scara şi s-o întărim în uşă.

Boier Stoicea se repezi pe scară în jos ; dar cînd fu să ajungă pe treapta din urmă, din uşa de stejar, în care răpăiau topoarele tătăreşti, îi suflă în faţă un vînt aşa de tare că-l azvîrli înapoi şi-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie şi de luare în rîs îi îngheţă ficaţii :

— Bre, ce tărie de flăcău!... căci ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gîscă...

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coți unul de altul și holbă împrejuru-i niște ochi de smuls din somn și de ieșit din minți...

— Unde sunt? Ce s-au făcut tătarii?

— Ce tătari, nepoate?

— Unde mă aflu eu?... Unde e casa mea? Unde sunt slugile mele?

— Ce casă, ce slugi, nepoate?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boierului Rovin — copiii mei, moșia mea, averea mea?...

— Vino-ți în simțiri, nepoate Stoiceo. Ești la moara lui Călifar; ai venit din Alăuteşti ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată și cu ochi de tîmp; apoi, apucîndu-se cu mîinile de păr, își zgîțînă capul ca pe o tivgă, din care ai vrea să scoți un gărgăune.

— Te-ai dezmeticit? Eu sunt moș Călifar, și tu Stoicea din Alăuteşti; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit?

— Tecla mea! copiii mei! casa mea! averea mea! Vai de mine și de mine!

— Vezi bine,. toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ți-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pămînt cu ochii. În sfîrșit își cunoscu ciomagul rezimat în scară, își simți obrajii uzi, și-și strînse mințile-i trîntite de calul Necuratului. În cîteva clipite, cît își aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, Diavolul îl purtase în șa pe întinsul unui vac de om; îl măturase în furtună, îl întîlnise cu Tecla și cu boierul Rovin, îl însurase, îl îmbogățise, îl boierise... și suflase în visul lui ca într-o beșică, nimicindu-l!

Stoicea se aplecă și-și luă ciomagul.

Batjocoritor, morarul se înțepenea pe stinghiile podului ca o uriașă cucuvaie sură.

— Jivină drăcească, vreau să intru în iad, legat într-un tei cu tine!

— Ce pomană ţi-ai face! Sunt trei sute de ani de cînd port în oase o viaţă blestemată, şi sunt afurisit să nu pot să mor decît omorît.

— Ţine atunci!

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz şi, cu capul înainte, spintecă adîncul străveziu.

TRANDAFIRII

Am văzut lumina zilei într-un colţ de ţară sălbatic şi muntos, unde nu cresc decît slabe cereale, măceşi în belşug pe poalele codrilor şi ale livezilor, şi unde nu se pomeneşte de trandafirii de grădină. Pînă a nu părăsi satul meu, adică pînă a nu isprăvi clasele primare, nu ştiam despre aceste flori decît atîta cît spuneau şi înfăţişau cărţile de cetire. Dar de la descrierea cărţilor pînă la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întîlnit întîia oară în clasa întîia de liceu, epoca examenelor.

Părinţii mei voiau să facă din mine un om de lume — un advocat, un inginer, un om puternic... — şi de aceea m-au dat întîi la şcoalele profane. Dar graţia celui ce mă deosebise din pîntecele mamei mele *(Galateni I,15)* voia într-altfel şi, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curînd, din tabăra acelei lumi spre alte căi şi spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, cînd aceste flori temute îmi apărură întîia oară. Pare că mă văd cum şedeam singur în banca mea, la examenul de limba latină, cu capul roi de materia bine învăţată, dar stăpînit de o salutară teamă faţă de severul moşneag de pe catedră, dascălul meu de latineşte. Aşteptam să fiu chemat — din ce în ce mai

agitat şi mai aprins — cînd uşa clasei noastre se deschise şi un pîlc de şcolăriţe ilumină sala. Erau domnişoarele pregătite în particular şi care veneau acum să depună examenul, la şcoala statului. Una dintre ele, văzînd că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se aşeze lîngă mine.

Dacă anii numeroşi trecuţi de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfăţişările din lumea aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tînăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeaşi vîrstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită şi mai înaltă. Ca printr-un pat adînc de ape străvezii, disting şi azi, cînd mă aplec şi caut în cisterna trecutului, un profil gingaş, mai văzut cîndva în nu ştiu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care şedea lîngă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar trandafiri nu mai văzusem niciodată şi îndeosebi niciodată nu ajunsese pînă la mine turburătorul lor parfum. Şi vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mîna dinspre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu neputinţă de explicat şi de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de aşteptare şi de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigaşă. Ani de-a rîndul, din ceasul acela, nevinovaţii şi suavii trandafiri mi-au fost inimici, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remuşcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea, şi ceva din prestigiul acelui obraz atît de drag, trandafiriu, atît de fraged sub undele arămii ale părului inextricabil împletit? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei şcolăriţe, erau ea însăşi. Şi totuşi, mai tîrziu, cînd trandafirii erau singuri, nici purtaţi de mîini micuţe, nici înfipţi la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca şi în ora cunoştinţei noastre.

Cu inima în freamăt şi cu capul dogorît de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunţat de venerabila barbă albă de pe catedră. Ieşind din

bancă, am ieşit din sfera obsesiunii şi a nerăbdării. După prima întrebare, desăvîrşit de bine ştiută, m-am recîştigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moşneagului dascăl şi nota obţinută a fost nota maximă, pe lîngă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupră-mi căutau frumoşi, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog — mi-a spus ea, pe şoptite — să nu fii de faţă cînd voi fi chemată la catedră... D-ta eşti atît de bine pregătit! Primeşte acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cît sunt de slabă la latineşte!

Aprins la faţă şi descumpănit, am luat buchetul de trandafiri şi am ieşit din clasă. Stranii senzaţii încercau sufletul meu! Simţeam în mine ceva plăcut şi cald, dar totuşi bolnăvicios şi vinovat. Aceşti trandafiri îmi răsuceau toţi nervii şi îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar aceşti trandafiri continuau, în conştiinţa mea, pe frageda lor dăruitoare şi acest fapt adăuga, în cumpăna senzaţiilor mele de apăsare şi de boală, ceva dulce şi răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei şi să-i dau peste zaplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la şcoală, tot venind către casă, am rămas nehotărît, confuz — vag fericit, vag bolnav şi vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conştiinţa mea, cu insinuarea fină şi aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine şi rău, dintre dorit şi nepermis, dintre veghe sănătoasă şi reverie culpabilă, dintre bărbătesc şi feminin. Iar în anii mei de ucenicie şi de luptă, lumea ispitelor şi a durerilor nemîntuitoare era să-mi înfăţişeze — cu ajutorul Domnului, de-a pururi zadarnic — o cosiţă parfumată totdeauna cu trandafiri. Puterea Mîntuitorului s-a sălăşluit în cel nespus de slab (II *Corinteni,* 12, 9) ; copilul cel sfios şi palid a biruit, de atunci, încercări şi atacuri în care mulţi viteji ar fi căzut zdrobiţi.

Eram pe drum spre casă, şi ţineam cu o mînă galeşă buchetul dăruit. La o răspîntie era o troiţă,

sub o pălărie de şindrilă veche. În fiecare zi, la picioarele divinelor dureri, ardeau lumînările celor săraci şi mîini cucernice atîrnau flori culese dimineaţa. „Aici să depui florile tale!" am auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice!

Am revăzut, de departe, pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeaşi bancă şi nu-mi aduc aminte la cîte din examenele mele a mai fost de faţă.

După cîţiva ani am părăsit studiile profane şi am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine şi lumea aceasta Domnul milostiv a interpus pereţii mănăstirii.

Şi cine ar fi gîndit că eu cel bîntuit atîta vreme de dureri de cap, îndată ce adia pînă la mine miros de trandafiri, era să ajung cu voia Domnului un adevărat horticultor? Cuvioşii părinţi ai sfîntului locaş, în care aştept seara noastră pămîntească, mi-au încredinţat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Cînd răsare soarele, trandafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din faţa chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară! şi în fiecare dimineaţă din luna Pururei-Fecioare, împletind din trandafirii pe care Domnul mi-i dăruieşte an cu an mai mulţi şi mai frumoşi, ghirlande şi cununi, le aduc şi le aşez printre făclii, la altarul Prea-Curatei.

...Dar uneori, meditînd asupra vieţii mele şi a drumului ce mi-a fost poruncit de sus, ajung cu firul meditaţiei în văi nehotărîte, unde creşte floarea întrebării.

Dacă aş fi avut o altă viaţă şi aş fi ispăşit vina originară şi păcatele mele personale pe căile comune, poate că aş fi ajuns curînd să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Şi mai departe, dacă aş fi dus viaţa tuturor şi aş fi lăsat să bată în simţirea mea cascada întîmplărilor obişnuite, poate că azi, după atîţia ani de zile, micul episod din copilărie şi migrena mea ar fi fost colb uşor, de multă vreme uitat şi spulberat. Aş fi putut eu, oare, să-mi aduc aminte, cu atîta limpezime, de acest frumos profil

de acum treizeci de ani? Şi mai adînc gîndind, era oare să-mi rămînă un simplu miros de floare atît de dulce dureros, atîta vreme?

O, tristeţi ale psihologiei monahale! O, îndurări cereşti, fiţi, iar şi iar, umil solicitate! Iertaţi ţinerea mea de minte, de este cu păcat! Stropiţi cu isop curăţitor chihlibarul vinovat că a prins şi a reţinut, atîţia ani, această graţioasă coleopteră a amintirii!

COPCA RĂDVANULUI

De ce să-i zică astfel — Copca Rădvanului — acestui sînişor pe care Oltul îl îneacă în fiecare primăvară, iar şoseaua pare că l-a ocolit întotdeauna? Cînd a dat rădvanul pe aici şi cînd a fost vreo copcă în pietrăria aceasta? Iată ce m-am întrebat de multe ori, şi mai ales am întrebat pe alţii, cînd veneam pe Olt în jos, cînd urcam înapoi pe lîngă Olt. Nimeni n-a ştiut să-mi dea răspuns. Deunăzi se sfărîmă pluta cu noi, în dreptul Copcii Rădvanului, şi după chiu şi vai am sprijinit cheresteaua, am tras buştenii în copcă şi ne-am întins la soare, să ne uscăm.

Dădea soarele îndesară. Sub mal, începea să crească poala serii. Pe malul dimpotrivă, la o depărtare potrivită, şi pe deasupra codrilor şi a munţilor, de strajă lîngă Olt, se desfăcea în lumină un plai înalt, rotund şi curmat la mijloc, ca o şa. O turmă de oi păştea pe el, iar stîna se vedea în vîrful unuia din cele două dealuri.

Ca să mai plecăm în seara aceea, ştiam că nu mai e nădejde. Un dor zburdalnic îmi veni să urc la stînă şi să dorm acolo, între sădile. Lăsai oamenilor mei cuvînt să facă iarăşi crosnele de scînduri şi să le aşeze pe o altă plută, gata să vină, iar merindele, cîte erau, li le dădui pe toate.

Burtan, un zăplan de flăcău, m-a trecut în luntre pe celălalt mal, şi am luat-o pe o cărare chinuită, spre tîrla — colea la arătare, dar destul de departe la încercare.

Sunt negustor de cherestea, am prăvălie în Rîmnic şi-mi merg treburile destul de bine, dar am cîteodată unele gusturi primejdioase, pentru un negustor, şi unele toane care mi-au adus şi-mi aduc şi astăzi destule pagube şi remuşcări. E drept că, de data asta, nu mi s-a întîmplat nimic supărător şi afară doar de un briceag, pe care îl cumpărasem din Sibiu, altceva n-am pierdut... Care negustor cuminte, însă, şi-ar fi lăsat ca mine, pe mîna argaţilor, marfa de-abia scăpată din gura Oltului şi s-ar fi suit la stînă, în cogeamite vîrful muntelui, ca să petreacă noaptea între ciobani?

Veţi crede anevoie că un cherestegiu ar putea să aibă gîndurile şi sentimentele pe care le aveam eu, privind, de pe dealul încununat cu tîrla, şarpele Oltului, printre treptele despicate ale scării Carpaţilor, pînzele pungite şi gălbii ale plaiurilor argeşene şi răzvrătirea uriaşilor de la miazănoapte, înecată în păcura pădurilor de brad. Recunoşteam satele de primprejur, dar mi se păreau frumoase ca altele necunoscute. Munţii Gorjului se arătau în zarea sîngerîndă, ca nişte sfinţi făcuţi cu var, pe cel din urmă zid rămas al unei mănăstiri risipite. Am întîlnit un cioban şi l-am întrebat cum îl cheamă pe baci. S-a întîmplat să fie de prin părţile noastre şi un vechi prieten al lui tată-meu. Am intrat în tîrlă, hămăit de cîini, şi am stat jos, lîngă furca tîrlei, pe un teanc de piei de oaie. Moş Oprea, baciul, un om bătrîn şi înţelept, s-a bucurat de vederea mea şi, încremenit pe un samar, şi-a adus aminte de zilele tinereţii, de vînătorile lui cu tata şi de primejdiile răpuse înde-doi. Apoi a vorbit de vremea de astăzi şi de ciobanii de altădată.

— Nepoate Năstase, s-au schimbat vremile. Eşti tînăr; ai deschis ochii încoace, după Cuza. Dar eu am apucat două feluri de oameni şi de timpuri. Limba, portul, meseriile şi mai cu seamă oamenii de

astăzi nu mai seamănă cu cei şi cele din tinereţea mea. Mă vezi pe mine : mi se pare că sunt un strigoi. printre d-voastră cei de azi. Iarna, nu mai ştiu decît de casa mea, vremea cealaltă : de plaiul ăsta. La Rîmnic n-am mai fost de zece ani, la Piteşti de douăzeci. Nici ciobanii nu mai sunt ciobanii din timpurile mele. S-a stricat lumea : s-au stricat şi ei. Ciobanii de demult, cînd plecau cu oile, intrau ca în mănăstire : nu-i mai vedeau fetele şi nevestele decît cînd da zăpada. Astăzi fug noaptea de la stînă şi bat satele primprejur, iar a doua zi vin să-ţi mulgă oile ; de aceea nici laptele nu mai e soi ca odinioară, nici oile nu mai sunt frumoase cum erau. Ei, nepoate Năstase, la stînă, ca să fii adevărat cioban, caută să fii călugăr. Dar s-au schimbat vremile şi s-a întinat ciobănia. Între atîţia ciobani, pe care i-am avut eu, de vreo douăzeci de ani încoace, numai unul singur mi-a fost vrednic cioban. E un flăcăiandru care o să tragă sorţi la anul şi pe care, se înţelege, o să mi-l mănînce fript miliţia. Bietul Oance ! cît n-aş da ca să-l scap de ea... Dar are tată, mamă, fraţi, şi nu se poate. Cînd îl văd şi-l aud îmi plînge inima. Ca el erau ciobanii pe vremea mea — nevinovaţi ca pruncii şi neprihăniţi ca fata mare. Cînd îţi mulge Oance oaia : laptele miroase a sulfină ; cînd încheagă Oance : caşul iese ca fagurele, şi brînză ca el nu mai face altul. Nu ştie de răutatea lumii, n-a fost la tîrg decît o dată, cînd era copil mic, şi e duios ca buciumul. Ştie cîntece şi basme să nu le mai isprăvească trei zile şi trei nopţi. Cîntă din fluier de lăcrămează florile şi e meşter şi cu noroc la oi, cum nu ţi-au văzut ochii. Pe el nu-l las niciodată să se depărteze, ori să mîie la conacul tîrlei, dincolo peste Olt. Mi-e drag ca feciorul meu şi o să tînjesc amar cînd mi l-or lua.

Oile tocmai urcau la stînă. Baciul îmi arătă pe Oance. Venea agale pe lîngă oi, chiuind nu atît pentru ele, cît pentru văile albăstrite şi pentru Oltul care vuia în umbră. Era un băietan frumos, cu obrazul prelung, cu nasul coroiat, cu chica în cîrlionţi.

— Mulgem astă-seară, tată baciule ?

— Ba, ciobanul tatei; mulgeți numai cît ne trebuie de cină și lăsați mieii să sugă. Da' puneți curînd de mămăligă, să ne ospătăm musafirul.

Am mîncat între ciobani cu mai mare mulțumire sufletească și mai cu poftă decît în tîrg la Rîureni! După cină, ceilalți ciobani s-au dat deoparte și am rămas cu moș Oprea și cu Oance. Curînd moș Oprea s-a învelit în cojocul ciobănesc și s-a culcat la furca tîrlei, după ce mi-a dat și mie un cojoc la fel. Dar nu mi-era somn. M-am lungit pe brînci, lîngă foc, ascultînd somnul tîrlei și visele Oltului. O frumusețe albastră, negrăită, se lăsa din stele pe pămînt, se sfîșia în crestele alburii ale munților, se muia în cerneala văgăunilor. Pe Olt scînteia o salbă de lumini și cea mai apropiată era focul oamenilor mei. Îi luam seama lui Oance și mi se părea că și el mi-o ia mie.

— Jupîne, focul ăsta, din Copca Rădvanului, trebuie să fie al slugilor d-tale.

— Și eu zic, mă Oance.

— În dreptul ăsta vi s-a rupt pluta?

— În dreptul Copcii.

— E locul blestemat, jupîne, și pe rar creștin îl iartă șugubina, cînd trece pe aproape, că o fi pe Olt, că o fi pe malul Oltului.

— Ce spui tu, măi Oance?

— Ei, apoi de ce-i zice Copca Rădvanului! Eu n-am pățit-o odată? Eram cu oile de ceea parte a Oltului, și, fără să știu ce blestem are copca, m-am apropiat cu oile de ea. Zece oi mi s-au bolnăvit de gălbează.

— Auzi, creștine!... Da' să mă crezi că nu știu de ce îi zice Copca Rădvanului; și cît am întrebat eu printre plutași, nici unul n-a putut să-mi spună cum și ce fel.

— Să-ți spun eu, jupîne. Rar cioban prin locurile noastre care să nu știe întîmplarea cu domnița Oleana și cu Mură Lăutarul.

M-am învălit bine în cojoc și m-am întors pe spate. L-am ascultat pe Oance, privind la stele și depănînd de colo pînă colo, pe cuiele lor, firul povestei lui. Cînd a sfîrșit, i-am mulțumit de ea și i-am dăruit un bri-

ceag cu mai multe limbi şi cu prăseaua de sidef. A doua zi, în zori, i-am lăsat cu sănătate pe Oance şi pe baci şi am plecat devale, cu Oltul şi cu nevoile.

Ascultaţi acum ce e cu Copca Rădvanului (dar lăsaţi-mă să vă mărturisesc că povestea aceasta, cum am scris-o eu, seamănă cu a lui Oance cum seamănă cheresteaua mea cu bradul din munte) :

Pe vremea aceea, de Copca Rădvanului nu era nici pomeneală. Drumul mergea în pas cu Oltul, fără să înconjoare, căci copca lipsea dintre ei amîndoi. Pe atunci, oblăduia pe Lotru un boier mare şi de viţă domnească. De întinsă ce era, curtea lui cuprindea mai tot atîta loc ca şi satul din vale. Numai bordeiele ţiganilor robi erau peste o sută. Boierul n-avea decît o fată, pe domniţa Oleana, frumoasă ca seara şi mai frumoasă decît ea, căci seara are numai un luceafăr, pe cînd ochii Olenei erau ca doi luceferi. Peste pivniţele şi peste cămările boierului era chelăreasă Safta ţiganca, o şerpoaică meşteră în descîntece şi în farmece şi — tot satul punea mîna pe cruce — prietenă cu Necuratul. Dar ţiganca era credincioasă şi boierul nu dădea ascultare acestor vorbe. Safta avea un fecior : negru ca păcatul şi frumos ca ispita, pe Mură Lăutarul. Era de o seamă cu Oleana şi, mici copii, se jucaseră împreună în şatra ţigănească. Dar pruncii se fac vîrstnici şi Oleana intrase, lîngă maică-sa, în rostul pînzăturilor şi al gospodăriei, iar bietul Mură intrase, între robi, la bătăi şi la bătutul fierului. Danciul însă nu era pentru aşa treabă. În pielea-i ţigănească el avea daruri mai subţiri decît darul barosului. S-a bolnăvit, şi Safta s-a rugat cu metanie boierului să-l ia de la fierărie şi să-l dea la lăutărie. Boierul i-a făcut Saftei pe voie şi l-a dat pe Mură starostelui lăutarilor. Aci era de Mură. În trei ani, l-a întrecut pe staroste şi a luat el stărostia lăutarilor de la curte. Iar după vreo şase ani, cînd au trecut pe acolo nişte lăutari din Ţara Ungurească, boierul l-a pus pe Mură să cînte cu ei alături şi Mură a cîntat mai bine. Atunci boierul i-a cumpărat lui Mură o vioară de nu ştiu cîte sute de galbeni şi era boierul gata să-l trimită pe Mură plocon domnului său şi ru-

dei sale, măriei sale vodă. Aşa lăutar ca Mură nu mai auzise valea Oltului, de la matca lui şi pînă la Dunăre.

Dar Mură în inima lui nu era fericit; ba poate, dacă era aşa de bun meşteşugar în vioară, era tocmai că era nenorocit... De multe ori, cînd sta sub nucul din ograda boierească şi învăţa pe dănciuci ca să tragă arcuşul, Mură lua vioara, cu chip să le arăte, şi după ce o croncănea şi o văicărea oleacă, îşi ridica ochii prin frunzătura nucului, spre fereastra iataculuí Olenei, şi vioara începea să spună o poveste dureroasă şi de necrezut. De multe ori dumineca şi sărbătorile, cînd Oleana şi maică-sa plecau la biserică, în rădvan, şi treceau pe lîngă şatra ţigănească, Mură vedea soarele căzînd din cer şi ducîndu-se la biserică, în rădvan. De multe ori, cînd boierul întindea masă mare altor boieri de la Rîmnic ori de mai departe şi chema tacîmul curţii ca să desfăteze pe mosafiri, Mură, capul tacîmului, smulgea din scripca lui atît alean, atîta gingăşie şi atîta dor, că odată un boier tînăr şi cărturar i-a zis, la masă :

— Mură, tu cînţi nu din diblă, ci din inimă !

Şi boierul judecase drept, căci Mură ţiganul, robul şi lăutarul, iubea pe Oleana, fata stăpînului.

Şi Oleana ? — simţea ea jalea lui Mură ? Avea destăinuiri vioara lui, pentru simţirea ei ? Cînd Mură îşi uita de dănciuci şi lăsa să-i bată în strună Oltul durerii lui, Oleana ridica de pe fereastră painjinişul perdelei şi pe trandafirii pe care îi zămislea în gherghef lăsa şi mai adînc obraji de trandafiri. Cînd Mură rămînea năuc, în praful rădvanului, Oleana, din rădvan, întorcea capul pe jumătate şi privea departe pe valea Lotrului. Cînd Mură cînta la ospeţele boiereşti, şi boierii prindeau la chef şi la arţag şi începeau să arunce cu talgerele în bieţii lăutari, Oleana aci se înroşea, aci se îngălbenea — că odată un văr al ei i-a zis la masă :

— Ce faci aşa feţe, verişoară ? Ţi-e de vioara lui Mură, ori de căpăţîna lui ?

Și vărul Olenei, fără ca să știe, trecuse pe alăturea de adevăr, căci Oleana, fata boierului și mlădiță de viță domnească, iubea pe Mură Lăutarul.

Dar și cîntecele de sub nuc, și plimbările cu rădvanul ori pe jos, și doinele de la masa boierească au ținut pînă într-o zi. În ziua aceea au venit la curte, cu daruri scumpe, peținătorii unui fecior de boier mare, sfetnic al divanului. Și nu peste multe zile a intrat în curte — voinic, chipeș, dar aspru și sălbatic, călare pe un cal ca și stăpînul — Voinea însuși, feciorul care cerea pe Oleana. Avea carte de la vodă, către tatăl Olenei, și logodna s-a făcut pe vrute, pe nevrute. Adică boierul de pe Lotru era prea bucuros să-și dea fata după așa ginere și boiereasa tot atît; dar Oleana, biata, în seara logodnei, a plîns, sub genele ei lungi, o salbă de mărgăritare. Sărmanul Mură le-a urat din gură și din vioară, în fruntea lăutarilor:

„să trăiască,
să-nflorească,
coconași să odrăslească,"

dar în inima-i spintecată a văzut o prăpastie și-a azvîrlit în ea stebla urărilor. Voinea a încălecat a doua zi pe calul lui sălbatic și cu ceata lui de slugi s-a dus pe Olt devale. O, nu s-ar mai întoarce! a oftat Mură, a suspinat Oleana. Dar Voinea s-a întors, teafăr și mîndru, aducînd un șirag de care cu tot ce trebuie unei mirese și unei nunți domnești, a pus soroc de două săptămîni, pînă la nuntă, și a plecat iarăși, în fuga calului. S-a dus la Rîmnic la vlădica, să-i dea de știre că în cutare zi vine la episcopie să se cunune; s-a dus să-și poftească prietenii la nuntă; s-a dus să-și ucidă neastîmpărul și nerăbdarea prin cele păduri cu fiare de vînat.

S-a dus și Mură la maică-sa chelăreasa și vrăjitoarea.

— Fă-mi de moarte, mamă, să mor pînă în două săptămîni, că focul care arde în mine numai în mormînt, ori în fundul Oltului mai are stîngere.

Safta l-a privit cu jale și i-a răspuns :

— Mura mamei mură, întorc bobii pentru tine și-i descînt de cînd a călcat Voinea curtea boierului, călca-l-ar ceasul morții ! Dar îmi ies tot pe dos și a prăpăd. Dacă ascultai tu pe mama, fugeai de multă vreme dinaintea focului și te duceai în Țara Ungurească, la nemeturile mele, și te însurai cu o țigancă de ale albe, cu gîtul numai rubiele împărătești. Și cu dibla și cu meșteșugul tău răzbeai pînă la Viana, la împăratul. Dar nu m-ai ascultat, mura mamei, și ai rămas aici, în calea primejdiei. Ce nădejde aveai tu ? Și ce era să facă domnița Oleana ? orișicît te-ar fi iubit. Să fugă cu tine ? Amar de voi și de mine ! Pe ea ar fi mîncat-o mînăstirea, iar pe tine și pe mine ne mînca spînzurătoarea.

— Ce-a fost, ce-ar fi putut să fie s-a isprăvit, mămucă. De acum, mi-alege grîul de colivă și-mi toarnă luminările. Pînă în două săptămîni, ori mă adormi cu farmecele tale, ori mă arunc în Olt. Nu-mi mai da nici un sfat, nu te mai gîndi la nici o mîntuire, căci nu mai e nici una. Oleana se cunună de duminică într-o săptămînă. Sîmbătă în ajun, pînă la luceafăr, să tragi peste mine un stînjen de pămînt ; ori, dacă n-ai putere, trage el Oltul și patru de adînc.

— Mai dă-mi răgaz două nopți, mura mamei, și de n-oi vedea nimic și de n-oi afla nimic, să faci cum ți-o fi scris.

In noaptea de a doua, dimineața demult, cînd nici nu cîntaseră cocoșii, Mură, cel fără de somn și de odihnă, auzi în gîrliciul bordeiului gura Saftei.

— Dormi, Mură ?

— Ca Oltul și ca stelele, mămucă.

— Mură, Mură, Oltul are parte de tinerețea ta și de cîntecele tale !

— Am ales care vîltoare, de mult, de mult.

— Mămucă, mămucă, nu așa, într-alt fel, nici eu nu știu cum. Căci te-am văzut în rădvanul de nuntă, la picioarele Olenei, gătită de mireasă, cîntîndu-i din vioară, și apoi pe tine și pe ea, îmbrățișați și morți în fundul Oltului, și pe blestemata de mine m-am văzut cu un stol de corbi pe cap...

Ca un şarpe, Mură a ţîşnit în pieptul Saftei.

— Spui tu drept, mamă, nu mă îmbrobodeşti cu vreo minciună ?

— Mură, Mură, nu-ţi minte mama nimic.

Şi jalea şi plînsetele Saftei, pînă la ziuă, fură destulă mărturie.

Atunci Mură n-a mai avut altă grijă decît să aţie domniţei calea şi să-i spună cu glas duios :

— Domniţă, bietul Mură îţi cere un hatîr. Roagă pe boierii mari şi pe boierul ginere să mă îngăduiască, în ziua nunţii, să şez la picioarele măriei tale, în rădvanul de nuntă, şi să-ţi cînt de acasă pînă la Rîmnic. Iar ceilalţi lăutari să vie după noi.

Domniţa i-a dat cuvînt că aşa are să fie.

Şi a venit şi ziua nunţii. Din zori, curtea boierească a început să fiarbă ; satul a înecat porţile şi şatra ţigănească ; nuntaşii, cu Voinea în frunte, au început să încure, printre norodul ce se strivea cuprins de spaimă, caii nerăbdători. Nunta mergea la Rîmnic, ţinea acolo, în casele ginerelui, două-trei zile şi se întorcea pe Lotru, în toiul chefului. Şi cînd a pornit rădvanul cu mireasa (mîndră între celelalte fete, ca sora-soarelui, între florile din grădină) vioara lui Mură a trecut prin toţi ca fiorii patimei şi ai morţii. Căci nu mai era sculă de lemn, ci inimă zbuciumată şi grai cules din lumea vrăjilor.

La picioarele domniţei, Mură nu mai trăia decît în ce cînta şi aştepta. Cînd au intrat în valea Oltului, s-a ridicat în genunchi şi şi-a întors privirile spre Olt. Vioara lui despica inima ! aci horă, aci doină, aci zbeg de nuntă, aci arşiţă şi patimă, aci rugăciune, aci urgie. Şi Oltul se rostogolea ca mii şi mii de berbeci, behăia şi urla, se năpustea după rădvan şi se frîngea de mal, plin de turbare şi de spumă, gemea în vîltori, fluiera printre stînci şi cu plînsetul vioarei şi cu blestemele ei : se amesteca, se plămădea — soartă năprasnică şi cruntă.

Rădvanul zbura pe cale. Surugiii mînau din şele şi chiuiau. Şirag de rădvane şi de butci veneau pe urmă. Iar înaintea nunţii, pîlcuri de coliceri, cu Voinea în frunte, slobozeau la pistoale. Dar cînd au ajuns unde

e astăzi Copca, pămîntul a pierit de sub copite şi de sub roţi, cum piere gheaţa în rotocolul copcii! şi rădvanul mireşei şi alte două-trei s-au dus în apa Oltului, în Copca Rădvanului. Cîinele de Olt săpase pe dedesubt tot malul, cît ţine astăzi Copca! Dar nu era întîmplare, ci lucru necurat. Căci vioara lui Mură a ţîşnit din Olt în văzduh şi a luat foc. Şi zbura pe apa Oltului, devale, cu arcuşul peste ea, şi ardea cît o căpiţă şi cînta şi juca! Toţi au priceput că e o mişelie a Diavolului şi au pornit-o pe cruci. Dar zadarnic: diavolia nu se putea nărui numai cu crucile unor bieţi păcătoşi. Iar din tot ce înghiţise Oltul nimic nu mai ieşea la faţa apei; toţi şi toate parcă fuseseră de plumb. Atunci Voinea şi toată colicerimea au dat drumul cailor, spre Rîmnic, să ajungă mai degrabă la vlădica şi să-i spună jalnica şi drăcească pricină. Şi vioara a zburat mereu devale, în pas cu Oltul, cîntînd fel de fel de nuneşti diavoleşti şi jucînd şi arzînd fără să se mistuiască.

Cum a aflat de nenorocirea bieţilor creştini, vlădica s-a îmbrăcat în sfintele odăjdii, şi cu el toată episcopia. Au luat în mîini odoare sfinte, cărţi, şi coborînd la Olt au început să-l slujească şi să-l dezlege. Şi cînd scula necurată s-a arătat pe apă şi a ajuns pînă în dreptul cetei bisericeşti, împotriva ei şi a vrăjmaşului care o smintise, diaconii au ridicat cădelniţele, preoţii: crucile de la Iordan, vlădica: Sfînta Evanghelie! şi puterea Vrăjmaşului s-a prăbuşit! Vioara s-a stins şi a plesnit ca un butoi. Iar Oltul, dezvrăjit, a aruncat pe mal, la lumina făcliilor creştine şi la vederea norodului adunat şi îngrozit, pe Mură şi pe Oleana, îmbrăţişaţi şi morţi. Diavolul schimonosise cinstita cununie! şi Mură şi Oleana aveau în cap, în chip de cununii şi bătute cu piroane, două căldări sparte.

IN DRUMUL SPRE PĂCAT

E o istorie din primii mei ani de magistratură. Fusesem numit proaspăt ajutor de judecător la un ocol rural dintr-un județ de munte, destul de departe de reședință. În ziua cînd m-am dus să-mi iau postul în primire, o zi fumurie și roșie de toamnă, n-am simțit prea mult lungimea drumului. Deprins cu toamna veștedă din șes, nu puteam să admir destul variația de culori și de nuanțe, neprevăzutul de combinații cu care toamna de sub munți înveșmînta grădinile și dumbrăvile, livezile și pădurile.

Primul om pe care trebuia să-l văd, ajungînd în comuna R., era firește judecătorul, șeful meu, și prin urmare prima casă în care a trebuit să intru a fost casa lui. Aveam sfiala și neliniștea noului-sosit și cînd servitoarea mi-a spus, arătîndu-mi un fel de salonaș: „Poftiți de ședeți: domnul vine numaidecît", m-am așezat pe canapea cu oarecare emoțiune. N-am așteptat mult. Un om înalt și subțiratic, îmbrăcat într-o haină cenușie și cu o față de Crist bolnav, mi-a întins mîinile cu discretă amabilitate. Dintr-o dată, am știut cu cine am de-a face. Sunt suflete a căror tainică substanță este omogenă — fie ele bune ori perverse — și cunoașterea lor o sorbi cu ochii, fără greș, de la prima întîlnire. Sunt alte suflete, însă, a căror taină e complexă și fugară.

Judecătorul meu era un suflet cu arhitectura cea mai simplă și mai frumoasă. Era un om de înaltă

cinste, om al muncii şi al datoriei, cuget nobil şi plin de gînduri. M-am înclinat în faţa lui de la primul moment. Era un şef la îndemîna căruia puteam să pun cu încredere munca şi devotamentul meu. Am înţeles însă cu părere de rău, privind în ochii lui albaştri şi inteligenţi, că toate aceste calităţi ce se sprevedeau în ei, ca nişte odoare de argint sub geamuri şlefuite, erau să fie zestrea unei morţi timpurii. Judecătorul meu suferea de piept. O jumătate de an, cît am stat împreună, în orele de şedinţă şi în afară de ele, am privit cu strîngere de inimă cum boala necruţătoare cuprindea progresiv, ca o ceaţă, ca o pîclă, ca un nour... limpezimea şi ordinea frumosului său cuget. Niciodată însă nu mi s-a întîmplat să văd la el completa întunecime, adică vreuna din acele mînii de bolnav, vreuna din acele iritări obişnuite la tuberculoşi. În şedinţă mai ales, oricît de obositor şi de anost ar fi fost procesul, oricît de mincinoşi martorii şi de fără minte împricinaţii, judecătorul meu se stăpînea cu o puterea care mie îmi lipsea de multe ori.

La început, pînă să-mi fac ucenicia, a trebuit să-i urmăresc şedinţele. Mai pe urmă, cînd venea de rînd judecătorul, eram adeseori în preajma lui, cu zelul şi cu inima elevului cucerit de profesor. Cînd trecea prea multă vreme şi, după paloarea feţei şi, după roua frunţii, înţelegeam că e la marginea puterilor, îl rugam să se retragă şi să mă lase pe mine să redactez sentinţa. Dar nu se dădea dus pînă nu-mi făcea un examen sumar, ca să vadă dacă am pătruns chichiţele procesului şi am nota justă a situaţiei. Fie-i ţărîna uşoară! nu l-am văzut niciodată ieşind din atitudinea lui socotită şi demnă. La masa justiţiei, în faţa prostiei, a ingoranţei, a răutăţii, a patimilor de tot felul şi a strîmbătăţii care fierbea în gîtlejurile avocaţilor, el prezida palid, atent, cu ochii strălucitori ca nişte spini de diamant, superior tuturor, şi totuşi murind cu încetul ca şi Mîntuitorul de pe crucea din faţă-i!

Lîngă acest om, am găsit pe femeia enigmatică şi splendidă pentru care am ars pînă la rădăcină

prima mea grădină de trandafiri... Era soţia lui, dar nu aveau nici un copil. Astăzi nu mai e în ţara noastră. Un grec sau un armean bogat, un armator din arhipelag, a ridicat-o de la noi şi a dus-o pe un alt tărîm mai potrivit cu frumuseţea ei. Era din neamul femeilor brune, dar nici una din descrierile cetite de atunci încoace prin romane, nici unul din portretele abundentului şi pasionatului Balzac, de pildă, nu mi s-au părut că-mi dau ceva care să ajungă în preţ icoana din amintirea mea.

O chema Clara. Acest nume însă nu i se potrivea de loc sub raportul viziunii de lumină şi de aur pe care o provoacă, ci numai sub raportul insinuării de pace şi de ondulaţie din silabele lui. Clara era brună ca lacurile ascunse în vechile păduri şi molcomă şi mlădioasă ca nuferii ce cresc din fundul lor. Nu mai ţin minte care şcoli sau care şcoală filozofică din vechime se întreba şi discuta dacă femeia are sau nu un suflet. Clara aducea vremea înapoi! Cînd o vedeai lîngă bărbatul ei, tăcută, lină, fără nici un gînd pe fruntea ei de marmoră pentelică, fără nici o descumpănire în ochii ei splendizi şi negri, fără nici un fior în obrajii ei de rodie, te întrebai cu înţelepţii din vechime: Are Clara un suflet?... N-am putut niciodată să-mi închipuiesc ce roman de iubire încăpuse între judecătorul meu şi Clara. Niciodată n-am auzit din gura ei decît cuvintele şi ideile burghezei gospodine. Am mîncat de cîteva ori la masa lor, am petrecut împreună mai multe seri de iarnă şi am fost cu ei, în seara de lăsata-secului, în casa unui proprietar vecin... N-am văzut-o pe Clara decît frumoasă, senină, vorbind lucruri banale şi surîzînd dumnezeieşte. Cum trăiau aceşti oameni în intimitatea lor nu ştiu nici azi. Eu îi găseam întotdeauna prietenoşi, atenţi unul pentru altul şi discreţi ca nişte diplomaţi.

In ziua cînd m-am înfăţişat judecătorului, soţia lui nu s-a ivit. Am cunoscut-o a treia zi, în împrejurări neobişnuite. Bărbatul ei, profitînd de venirea mea, pleca la Bucureşti să-şi revadă medicul. Mă vestise că pleacă şi dintr-un sentiment permis de

curtenie venisem să-i urez călătorie bună. Era afară, sub o boltă de viță, și aștepta trăsura. Clara îi aducea ceva din casă. Mi-a prezentat-o. Au trecut cîteva minute dar trăsura nu sosea. Servitoarea mi-a adus dulceață și în aceeași clipă trăsura s-a oprit la poartă. Mi-aduc aminte că am întîrziat într-adins să iau dulceața și am născocit cîteva întrebări privitoare la procesele de a doua zi. Judecătorul, îndreptîndu-se către trăsură, între nevastă-sa și mine, mi-a dat lămuririle de care — nu mai știu — aveam sau nu nevoie. M-am dat deoparte în clipa despărțirii celor doi soți și m-am repezit apoi la mîna judecătorului.

Am rămas față în față cu Clara, furnicat în toate fibrele mele de o tainică fericire. E penibil să analizezi cît e de vinovat uneori sufletul omenesc... Făceam cunoștință cu această femeie încîntătoare, tocmai în ceasul cînd soțul ei pleca să se sfătuiască cu doctorii și să-și reînnoiască medicamentele! Eram însă prea copil, prea timid. Fericirea mea a dat în perplexitate și dacă aș fi avut pălăria la mine plecam pe loc. Dar pălăria era sub boltă. A trebuit să revin. Am stat pe scaun, am luat dulceața. Liniștită, indiferentă, Clara m-a întrebat banalitățile obișnuite. I-am răspuns stîngaci și fără de măsură. Frumusețea ei de miazăzi, ondulînd în rochia-i de horbotă albă, ca într-un val de omăt, mă intimida și mă descumpănea! Am căutat cu ochii un punct de reazim... Printre frunzele din boltă atîrnau ciorchini de chihlimbar. Era o zi galeșă de sfîrșit de septemvrie. Dealuri galbene și ruginii dormeau în jurul nostru somnul după-amiezelor de toamnă. Un noroc nespus de dulce cobora din ceruri pe pămînt și eu eram prea sfios ca să pot să-i întind brațele!

M-am ridicat ca un arc ce se dezdoaie, am sărutat mîna Clarei, la două palme deasupra pămîntului, și am ieșit din sat, în singurătate. Cînd cugeți liniștit, tîrziu după întîmplare, la o dragoste sfîrșită și cauți să reconstitui împrejurările și ora cînd s-a născut, gîndurile și sentimentele de atunci, te miri și n-ai voi să crezi toată povestea. Așa se întîmplă lucrul, azi

cu mine. Am coborît într-o vale în care plopii cerneau, în bătaia soarelui, comori de aur și m-am plimbat îndelung. Eram fericit de dezechilibrul ivit în mine, și plin de neastîmpăr și plin de închipuiri! Am făurit în cîteva ceasuri cel puțin o duzină de romane de iubire — neapărat Clara era eroina, eu eroul — și la urmă, obosit și brusc descurajat, le-am judecat neroade și m-am întors acasă.

Găsisem locuință și întreținere la preotul satului; eram mediocru mulțumit, dar nu puteam găsi ceva mai bun, aiurea. Casa preotului era lîngă judecătorie, a judecătorului era mai departe și într-acolo nu aveam ce căuta. Cu toate acestea în cele cîteva zile cît a lipsit judecătorul, mi-am pus luarea-aminte la pîndă și am prins un debil pretext de drum la el acasă: un comision pentru Clara. Am văzut-o a doua oară. Mi s-a părut și mai încîntătoare. Era îmbrăcată într-o rochie japoneză și avea o crizantemă în cosiță. Pentru cine floarea aceea în cosiță, cînd bărbatul ei lipsea de acasă?... Mi s-a bătut inima. Desigur că pentru mine!... Ce imbecil am fost, să pierd trei zile scumpe!... Dar absolut nimic din vorba Clarei, absolut nimic din purtarea ei cu mine nu mi-a permis să trag vreun comentar asupra crizantemei din cosiță.

În șase luni, cred că ne-am văzut cam o dată în fiecare săptămînă. Nici un moment Clara nu mi s-a părut mai intimă sau mai vioaie decît în clipa cunoștinței noastre. Făceam eu vreo impresie asupra ei? Bănuia ea, cel puțin, văpaia care mă mistuia pe mine?... mă întreb și astăzi! Prin urmare, în toate călătoriile extraordinare, la care fantazia mea aprinsă o asocia, Clara participa, cum s-ar zice, numai în efigie, ca un suveran pe o monetă, înnodată în batista unui aventurier. Eu singur plănuiam, întreprindeam și isprăveam, cu bine sau cu dezastru, toate posibilitățile pasionale! Clara stătea acasă, senină și frumoasă, fără s-o atingă măcar ideea că la trei sute de metri de casa ei se clătina oceanul, se cumpăneau furtunile de zi cu oglinzile de noapte și gondole fericite se pierdeau, furate, în larguri zbuciumate

Toate acestea se petreceau în capul meu. Nu înțelegeam nimic din caracterul Clarei, sentimentele ei erau pentru mine surîsul Giocondei și mă amețeam cu închipuiri de care astăzi rîd eu singur. Cu totul altfel stăteam față cu judecătorul meu. Acest om, care mă atrăsese din capul locului, îmi impunea din ce în ce mai mult, cu însușirile lui excepționale. Pe nevasta lui o iubeam în vid ; pe el îl respectam și-l admiram, robit de mintea lui superioară, de inima lui francă. Nu veneam deseori la el acasă, dar veneam cu ochii turburi de visurile mele, cu tîmplele încinse, și un om atît de subțire ca judecătorul meu nu putea să rămînă mult timp nesimțitor la razele, oricît de nevăzute, pe care le trimiteam soției lui. Începui să am mustrări de cuget și să sufăr cu adevărat, măcinat între sentimentul meu absurd și între dreptele sentimente pe care mi le inspira bărbatul Clarei. Iarna aceea fu o iarnă grea și cu acest prilej ajunsei să înțeleg că odăița mea, de sub acoperișul părintelui Onisim, avea merite ascunse. Era albă ca laptele, cuprinsă aproape pe jumătate cu soba a cărei gură da într-o odaie de alături și mirosea a busuioc. M-am aruncat cu disperare pe o ladă cu cărți adusă la venire-mi. Erau cîteva cărți de drept, printre altele, mai multe, de filozofie și de literatură. M-am oprit la genul de pe urmă și am consumat tot ce adusesem. Dar nu am ales bine. Cu ficțiunile pe care le ceteam întăritam și mai mult suferința mea. Am trecut la cugetători. Îi urmăream cu greu, dar cel puțin aveam ce să vorbesc cu șeful meu, cînd mă poftea la el. Mă asculta cu prietenie, discuta cu mine, însă nu-i aduceam nimic nou, fiindcă știa de mult aceea ce eu învățasem peste zi.

În seara de lăsata-secului, am fost poftiți la masă de un proprietar vecin. Ne-a trimis sania, căci, deși vremea se dezmorțise, zăpada era tot întreagă. Judecătorul și Clara au șezut în fund, iar eu pe bancă, lîngă vizitiu. Am pornit cu apusul soarelui în față. Fusese zi senină și puțin dezgheț. Pe coaste încremeneau păduri seine. Înălțimile goale, și țarinile

joase, toate albe, se sprevedeau ca printr-o plasă ușor trandafirie. Din satul pe care îl lăsam devale biruia, strident, ca niște chemări de lebădă, scîrțiitul cumpenelor de la fîntîni. Un văl ușor de aburi rătăcea în văi, pe urmele pîrîului presimțitor de primăvară. Din culmile auguste ale munților, pe care începeau să cadă palori de ametistă, se lăsa insinuant frigul nopții. Îmi aduceam aminte, cu un farmec nemairegăsit de atunci la nici un tresărit de primăvară, de bătrînul și de veșnic tînărul Horațiu:

„Vides ut alta stet nive candidum
Soracte..." [1]

Cu coada ochiului, vedeam profilul Clarei, atît de frumos, atît de pur, și totuși atît de rece și de departe, pentru mine, ca și profilul Venerei antice! O melancolie dulce cobora în inimă-mi... „Unde este norocul meu? Unde mă va scoate drumul pe care umblu astăzi?..." Mă gîndeam la vîrsta ce aveam, la întîmplări depărtate din copilărie, la ziua cînd am văzut-o întîi pe Clara — și lacrimi de ciudată fericire îmi tulburau vederea.

Am ajuns, sub primul scăpărat al stelelor, la curtea proprietarului care ne invitase. Ne aștepta o masă plină de lumini, de cristale și de mosafiri. Dar buna mea dispoziție pieri degrabă. Între invitați observai pe un bărbat frumos, care îmi fu recomandat ca directorul unei exploatări forestiere din județ, un venetic bine îmbrăcat și cutezător. Dădusem, în procese, peste numele lui și al întreprinderii pe care o conducea. Atît din ceea ce știam pînă aci, cît și din ce vedeam acum eu însumi, omul îmi fu antipatic. Observai că șeful meu și Clara îi erau cunoscuți. Spre nefericirea mea, din întîmplare ori din alegere, directorul se așeză la masă lîngă Clara. Pentru mine masa fu nesfîrșit de amară! Fusei comeseanul cel mai posac și mai neplăcut. Dădui vina pe o durere de cap pe care n-o aveam și spionai tot timpul pe

[1] Iată-l albit pe Soracte sub neaua cea groasă... (lat.)

Clara și pe străin. Probabil că Clara fu aceeași ca totdeauna, directorul însă mi se păru scandalos de serviabil și de galant. Resentimentul meu împotriva lui se întoarse împotriva Clarei. Îmi fulgeră prin minte cîte și mai cîte absurdități!... Desigur că ea știa de mai înainte că lifta asta va fi printre mosafiri! Și atunci, s-a pieptănat, s-a parfumat și strălucește astă-seară, albă și trandafirie, pentru veneticul ăsta, pentru viermele ăsta care roade de cinci ani codrii țării noastre, pentru șarlatanul ăsta care a înșelat pe toți moșnegii munteni și le-a luat pădurile pe nimic!

Eram smîcit atît de tare de acest sentiment neașteptat că nu-mi mai rămînea nici o putință de revenire și de critică. Deși nu băusem nici un pahar întreg de vin, eram beat înaintea tuturor. Sculîndu-ne de la masă, am lepădat masca omului cu dureri de cap și mi-am făcut loc cu pumnii strînși spre grupul în care vorbea satisfăcut directorul exploatării forestiere. Am intrat și eu în vorbă. L-am contrazis cu neîndurare. Am tras la o parte cu unghiile și cu dinții vălul de rea-credință, de fraudă și de corupțiune care acoperea afacerile exploatării, direcțiunea lui și toată societatea. I-am dovedit caracterul de jaf, de exploatare africană, pe care societățile străine, și a lui în primul loc, îl dau acestor întreprinderi nefaste nouă. Am coborît apoi precis la actele lui personale... M-am simțit tras de haină. Am ridicat tonul! S-a făcut tăcere, și directorul, galben și holbat, s-a repezit spre mine. Amfitrionul și mosafirii au căzut între noi... Cînd blocul s-a desfăcut în două, jumătate de partea mea, jumătate de partea celuilalt și am ridicat ochii, am întîlnit în fața-mi ochii severi, străpungători ca niște spini de diamant ai judecătorului meu!... M-am văzut la locul împricinaților, și luminile de pe masă au jucat ca pălmuite de vînt.

Ne-am înapoiat în tăcere. Judecătorul meu, plăpînd cum se știa, s-a înfășurat în șubă-i, cu precauțiune, și n-a vorbit nimic. Clara și mai puțin. Eram rușinat și nefericit de ce se întîmplase, dar îmi dădeam socoteala că cedasem unor legi sufletești care

nu se pot înfrînge. Secretul mîniei mele rămăsese ascuns, ca ziua morții, pentru toată lumea, în frunte cu Clara. Eram tot atît de sigur de aceasta, după cum eram sigur că acest secret s-a dat pe față pentru ochii străbătători de cugete ai șefului meu. Dacă mai avusese unele îndoieli, vijelia nervilor mei le spulberase, lăsînd în locul lor nuda certitudine. Șeful meu știa că iubesc nebunește pe nevastă-sa!

După cîteva zile, l-am rugat să-mi dea voie să mă reped pînă la București. Am fost om de onoare și m-am biruit. Am fost surd la toate cîte îmi șoptea patima și am prezentat mai-marilor mei cerere de transferare. Din fericire, lucrul nu a fost prea greu. M-am înapoiat cu asigurarea că, pe ziua de întîi aprilie, voi avea un post egal într-altă parte.

Tot timpul cît am mai stat cu judecătorul meu, l-am ajutat și l-am servit ca pe un frate mai mare și mai bun decît mine. M-am despărțit de el în lumina bolnăvicios de strălucitoare a ochilor lui albaștri, în care voiam să cetesc iertarea mea. De Clara m-am despărțit fără să-i văd decît mîna mică, fragedă, și linia ideală a brațului gol o clipă, printre dantelele mînecii.

Vara, am călătorit, am cetit, am făcut cunoștințe noi, și toamna, cînd se împlinea anul, mareele mele sufletești se liniștiră, iar astrul care le provoca intră în ultimu-i pătrar. Aflai că judecătorul meu obținuse un concediu de boală, și plecase la Davos în Elveția, cu Clara. Pe urmă, absorbit de interesele funcțiunii, hărțuit de oarecare nevoi particulare, urmărit de idei și de propuneri de căsătorie, m-am gîndit din ce în ce mai rar și la Clara și la bărbatul ei. Pînă în vara anului al treilea, n-am mai auzit nimic despre ei și pe jumătate i-am uitat. Și iată că, în vara anului al treilea, cu prilejul unei anchete la care luam parte și eu, aflu din gura procurorului vestea neașteptată că fostul meu judecător a murit de două luni de zile și că văduva lui este la băi, în județul vecin.

Eram logodit, eram aproape însurat. Știam perfect de bine că există o femeie care mă iubește cu o pa-

timă în stare să dezrădăcineze viața. De femeia aceasta mă legau cel puțin onoarea și inelul de logodnă. Inima mea însă, straniu de confuză și de tîrzie, nu-mi spunea nimic precis și mă tot amîna.

Noutatea aflată de la colegul meu m-a înțepat ca o aspidă. În cîteva ore, veninul mi-a circulat prin tot sîngele și m-am regăsit deodată cu aceeași boală, ca în iarna petrecută în comuna R. Am cerut prin telefon informații de la stațiunea balneară în chestiune și am găsit că totul era adevărat. Atunci, dreapta judecată, onoarea și cîte lucruri toate de pe lume ar mai fi putut să mă oprească au căzut, în jurul meu, ca niște lanțuri atinse cu iarba fiarelor! Am poruncit o trăsură cu patru cai și am plecat spre Clara, pe drumul cel mai scurt, deși tras printre dealuri priporoase și printre păduri cu faimă rea.

Plecasem pe înserate. Noaptea pria mai bine subitei mele nebunii. Stăteam în fundul trăsurii, cu ochii mari deschiși în întuneric... Mi se părea, fără să mă întreb de unde, că taina sufletului Clarei s-a luminat deodată. Mi se părea că privirea ochilor ei negri și toată purtarea ei față cu mine ascundeau, destul de străveziu, răspunsul mult dorit. Unele clipe răzlețe, unele gesturi, unele detalii de nimic îmi reveneau acum și-mi arătau, cu evidența visului, că eram iubit, iubit!... Și că pînă aci fusesem orb. O frumusețe orientală, indolentă ca Clara nu putea să manifesteze iubirea decît prin privirea ei atît de straniu fixă și fără gînduri. Langoarea ei, tăcerea ei, aerul ei, parfumul ei favorit... erau atîtea mărturisiri subtile, pentru care eu, neghiobul, fusesem nesimțitor, ca un cîine de vînătoare care a pierdut simțul mirosului!... Dar acum totul s-a limpezit! Bietul meu judecător odihnește cu dreptii. Clara e liberă; eu, în definitiv, sunt liber ca și ea... Voi revedea-o, îi voi cădea în genunchi, îi voi mărturisi zbuciumul și insomniile mele! Va fi a mea!... Și înaintea mea, ieșeau din întuneric, ca din fundul bituminos al vechilor pînze cu subiecte mitologice, în atitudini molatice și chemătoare, zecimi de Clara și mereu ace-

eași Clara. Apoi vedeniile ajungeau amestecate și furioase, ca într-o *Căderea îngerilor*, și se rostogoleau pînă jos, în iadul voluptăților neiertate. Un neastîmpăr mare, ca în preziua unei catastrofe sau a unei fericiri nebune, îmi fierbea în tot trupul și mă făcea să respir precipitat, ca după o spaimă sau după o fugă.

Săream, în nebunia mea, peste tot drumul ce mai aveam de făcut și uitam pe ce lume mă aflu. Clopotele cailor mă asurzeau și mă amețeau și mai mult. In lumina celor două felinare (ca într-un vis visat în același timp cu altul mai puternic) treceau ori se fugăreau pîlcuri de copăcei, șanțurile șoselei, rădăcini rămase în malurile dărîmate ca niște gheare de dihanie ce-a murit apărîndu-se, și păduri înfricoșate, cînd mai sus, cînd mai jos decît drumul nostru, cînd culcate pe noi și clocotitoare.

Ajunsesem — mi-am dat seama pe urmă — la o coastă repede și primejdioasă, mai ales pe timp de zloate, unde văzusem altă dată cîteva cruci înfipte. Ii zicea „Coasta Maicilor", în amintirea unui schit de maici, care fusese pe vremuri pe dealul dimpotrivă. M-am trezit în sforăiturile cailor și în strigătele surugiului. Caii sforăiau, smîceau și dădeau trăsura înapoi. Mi-au scăpărat atunci șanțuri adînci, tufărișuri primprejur, și noțiunea primejdiei.

— Trage un foc, domnule judecător, că trebuie să fie o potaie de lup!

Dar, pînă să scot revolverul din buzunar, m-am pomenit în fundul șanțului și cu trăsura peste mine. Au căzut și doi cai, ceilalți s-au încurcat în hamuri și s-au oprit. N-am simțit nici o durere însemnată și m-am tîrît pe brînci, pe fundul șanțului, pînă am ieșit de sub trăsură. Mărăcini, ierburi și rădăcini mă țineau de mîini și de picioare. Birjarul mă căuta pe sub trăsură și se văicărea. M-am ridicat în sus și am dat să ies din șanț. „Sunt aici! n-am nimic!" am vrut să strig, dar mi-a înghețat cuvîntul în gîtlej. Pe podul șoselei, ca deasupra unei mese de tribunal, judecătorul meu mă privea țintă! cu ochii plini de mustrare, cu obrazul palid și suferind!... Am sim-

țit fiorii morții și am rămas înghețat. Era el, judecătorul meu! Ochii lui mă sfredeleau pînă la inimă, pînă la adormita-mi conștiință!

— Acolo ești, domnule judecător!... Nu te doare nimic?! Ce belea mai fuse și asta pe capul nostru!...

M-am frecat la ochi, nu ca să mă deștept, dar ca să recad în visul opac al realității, și apucînd mîna surugiului, am ieșit din șanț.

Am scos caii, am scos trăsura. Nu se stricase nimic de seamă. Ca să fac pe voia surugiului, am tras cîteva gloanțe în tufărișuri.

— Acum, cu Dumnezeu înainte!

— Nu! Cu Dumnezeu înapoi, de unde am plecat.

GLORIA CONSTANTINI

Badea şi Constantin Fierăscu erau fraţi din două mame. Tatăl lor, Tudor Fierăscu, pierduse pe Vasilikia, mama lui Badea, cînd acesta era abia de un an. După şase ani se însurase a doua oară, şi luase o turcoaică botezată, de dincolo, de la Somovit. În timpul războiului din 1877—78, Tudor Fierăscu, mic negustor din Celei, fiind om isteţ şi harnic, ştiind bulgăreşte şi turceşte, făcuse bune treburi cu proviantul. Din Celei şi pînă la Giurgiu, cînd singur, cînd cu alţii în tovărăşie, căuta, tocmea, precupeţea... fînul, orzul ori făina, care fuseseră poruncite de intendenţa imperială. Cîştigul lui Tudor Fierăscu a fost destul de mare, căci, din cîrciumar sărăcăcios, s-a pomenit după război, mare proprietar, cu o sută şi mai bine de pogoane şi cu o pereche de case în Corabia. Dar norocul are toane şi ciudăţii surprinzătoare, fiindcă de multe ori îţi dă pe o parte ploaie şi soare, iar pe cealaltă parte: grindină şi vijelie. Curînd după război, Tudor Fierăscu a pierdut pe Vasilikia, pe care o iubea cu foc, şi a rămas văduv, cu Badea mic, în casă. Trăia, însă, maică-sa şi bătrîna a crescut pe copil, pînă s-a făcut de şapte ani. Atunci, a murit şi bătrîna; şi Tudor, după o văduvie tristă de atîta vreme, a dat peste o iubire nouă şi s-a hotărît să se însoare a doua oară.

Ca om cu dare de mînă și chiabur, în satul lui, el avea treburi și interese și peste Dunăre. Trecînd odată prin Somovit, și anume într-o seară de mai, din întîmplare a zărit, printr-o perdea, o copilă de o rară frumusețe. Era fata unui turc sărac, împovărat cu trei cadîne și cu o spuză de copii. Sub stratul de foi moarte al văduviei, inima lui Tudor Fierăscu a tresărit ca pămîntul, primăvara, cînd îl străpung ghioceii. Acest om de patruzeci de ani trecuți, care păstrase răposatei lui Vasilikii o jale lungă și un doliu neprihănit, se simțea deodată iarăși tînăr și, cu toate greutățile întrevăzute și apoi real întîmpinate, dintr-o vedenie de seară — de seară transparent încremenită pe înălțimile cu trandafiri ale Somovitului — făcu un capitol de viață. Turcul își dădu consimțămîntul în schimbul unei pungi cu aur. Sultaneh se botează Filofteia, în biserica bulgărească din Somovit, și trecu pe malul stîng al Dunării, în Celeiul romînesc.

Se vede însă că e un trist făcut ca pe pămînt destinele plămădite din prea multă poezie să fie fragile ca vasele de Sèvres — ori de nu, atunci, tot ca vasele de Sèvres, fără folos în viață, fără menire practică. Filofteia a rămas în casa lui Tudor Fierăscu o Sultaneh cu fața descoperită, dar leneșă, visătoare și incapabilă să învețe limba celor dimprejuru-i.

Afară de aceasta, toate gîndurile ei rămăseseră dincolo de Dunăre, la Somovit. Tudor Fierăscu o iubea arzător și fără de scădere, ba poate și mai mult ca la început, și anume cu un fel de îndîrjire și de exasperare amoroasă care ar fi voit să simtă, în acest trup splendid și indolent, deșteptîndu-se un suflet de adevărată soție. Dar Sultaneh era la noi numai o Filofteie cadînă, smulsă locului și primelor bătăi de inimă — primelor sărutări și jurăminte. In Somovit era o inimă turcească, pe toți vecii sfîșiată și însetată de răzbunare, care jurase, pe barba Profetului, moartea ghiaurului de la Celei și a huriei pîngărite. Și, într-o noapte cu lună, cînd Tudor Fierăscu se întorcea în brișcă de la Izlaz, împreună cu Filofteia,

în dreptul fîntînii de la Moldoveni, două gloanțe, rămase cu totul misterioase, au răzbunat Coranul și au trîntit în șosea pe cei doi călători. Badea, băiat de opt ani, era în școală, la Corabia, Dinuț, copilul Filofteii, era acasă în brațele dădacei.

S-a înființat, firește, o epitropie, din care făcea parte și Vasile Fierăscu, un frate mai mic al lui Tudor, iar Badea și Constantin au crescut în casa acestui unchi, destul de omenește și de cinstit, față cu durerile și cu înjosirile hărăzite de obicei copilăriei celor orfani. Averea părintească însă (nu din răutatea, ci din nepriceperea unchiului) s-a încurcat și s-a micșorat.

Badea a terminat cursul primar, în Corabia, și a încercat să intre în seminar ; dar fiind mediocru și ca învățătură și ca inteligență, n-a putut să izbutească. A mai stat, apoi, cîtva pe acasă, ajutînd pe unchi-său la munca țarinei și s-a înapoiat în Corabia, să se bage la stăpîn. Și a servit, rînd pe rînd, întîi la un grec, grînar și proprietar de șlepuri, apoi într-o băcănie și la urmă la un cherestigiu. Era băiat supus și muncitor, deși nu-l tăia capul la multe lucruri. Stăpînii erau mulțumiți de el și nu i-au oprit nici un ban din simbrie. Cînd a ajuns major, a venit la Celei și a încercat să descurce firul moștenirii părintești. Dar era un minor la mijloc, Constantin, care de-abia isprăvea clasele primare, și cei ce se foloseau de moșioara lui Tudor Fierăscu i-au spus că nu poate să-și reclame și să-și obție partea cuvenită decît printr-un proces lung și ruinător. Badea, suflet bun și simplu, s-a mulțumit să apuce în mînă douătrei palme, din firul rămas tot încurcat, și a așteptat, muncind, majoratul lui Constantin.

Acest copil creștea și se afirma cu totul altfel de natură decît blajinul Badea. Pînă la vîrsta de șapte ani, a crescut cu verii săi și cu ceilalți copii din sat pe mormanele de pămînt și de zidărie, care însemnează locul unde fu odinioară cetatea Malva sau Sicibida. Cînd se făcu de școală, se duse la școala satului, cu tovarășii săi de jocuri. Constantin era copil frumos, semănînd foarte mult cu Filofteia ; era

inteligent și plin de închipuire. Dar era grozav de leneș, indiferent la dojană ca și la laudă și fără altă regulă de activitate decît fantazia și bunul său plac, care, însă, îl împingeau la muncă utilă foarte rar. În cei cinci ani, cîți a făcut la școala din Celei, era, prin istețimea lui firească, cu mult deasupra conșcolarilor, dar prin lipsa lui de aplicație și de spirit școlar era printre codași. Îl interesau lecțiile de istorie și întîmplările extraordinare. În istorie, la finele clasei a V-a, ajunsese să știe tot atît cît și învățătorul. La celelalte studii era slab, din nesilință.

Casa unchiului său și casa părintească erau alături una de alta și foarte aproape de ruinile romane. Casa lui Tudor Fierăscu, fiind mai mare și mai bună, frate-său se mutase în ea, pînă la majoratul nepoților. Pe locul lui Tudor Fierăscu, afară de casă și de alte coșări și coșmelii, mai era un bordei în fundul curții, bordeiul părintesc, în care trăiseră bătrînii și se născuseră Tudor și frații lui. Pe acest bordei, Constantin, cînd venea de la școală, petrecea, trăgînd în țeapă sute de boii-popii. Dar și mai interesante decît aceste victime erau pentru el vechile dărîmături romane. Știa de la învățător cam ce fusese altădată această movilă scormonită, aceste brîne de zidărie, ici și colo dezvelite de sub seculara lor plapumă de lut, și un interes, care mai tîrziu era să atingă adevărate momente arheologice, îl pironea pe micul Constantin ceasuri întregi, deasupra lor. E adevărat că această înclinație de arheolog își avea explicația și folosul imediat. Adesea, de sub molozul și de sub colțurile de cărămidă, date în lături, ieșea la iveală cîte o țandără de oală roșie, cîte un bulgăraș de marmoră și — de cîteva ori — chiar cîțiva bani cocliți și cîteva pietricele frumos cioplite. Constantin aduna tot ce găsea într-o traistă veche, pe care o ținea ascunsă pe bordei, lîngă coș. Dar această ocupație predilectă lui Constantin nu putea să ție mult și, după capul lui unchi-său, n-avea nici un folos. Și a venit vremea ca epitropii să se întrebe și să se sfătuiască ce e de făcut cu Constantin, mediocru absolvent a cinci clase primare. Preotul paroh

și-a dat cu părerea că băiatul este bun de seminarist, fiindcă are voce frumoasă si cîntă foarte dulce. Însă un alt epitrop, ceva mai observator, a fost de idee că băiatul este bun pentru școala de meserii, unde, la urma urmei, este și mai ușor de intrat, decît la seminar. Deci, după puțină discuție, a rămas hotărît că unchiul îl va duce pe Constantin la școala de meserii din București. Și l-a dus bietul creștin.

Aproape doi ani, Constantin a învățat fierăria, dar fără nici o tragere de inimă. Ciocanele, foalele, cuptoarele, mașinile... îl dezgustau cu brutalitatea, cu murdăria și cu tumultul lor. Ceea ce îi plăcea erau gipsurile și busturile care erau aduse în școală, spre a fi răstălmăcite în bronz. Dar cine erau acei meșteșugari, care imitau în var, în ceară și în argilă, făptura omenească, și unde era școala unde se învăța această meserie incomparabilă?... Constantin a început să întrebe și să se instruiască. Obiectele la care întîrzia, acum, cu ochiul și cu gîndul, erau numai statuile. Într-o zi a aflat, de la un elev mai mare, cum că la Ateneu s-a deschis o expoziție de pictură și de sculptură. Dumineca imediată s-a dus și el. A fost cea mai bună dar și cea din urmă zi a visurilor și a tresăririi lui de suflet menit artei, dar urzit să nu se smulgă gliei și să nu înflorească niciodată. A stat pînă seara, lipsindu-se de cină, lîngă cele zecedouăsprezece bucăți de sculptură care erau așezate în semicerc, sub scara Ateneului. Indeosebi o femeie albă, goală, care se ascundea într-un lan de grîu — minunat de bine dezghiocată din blocul zaharoid — i-a rămas pe veci la inimă. Ce folos, însă, de toate planurile pe care începuse să le facă! Peste cîteva zile, Constantin a încins o bătaie sîngeroasă cu unul din pedagogi și această greșeală gravă, venind în urma altora mai multe, anterioare, i-a adus eliminarea din toate școlile statului.

Dat afară din școală, meșteșugar leneș și incomplet, băiat cu fumuri și cu deziluzii, Constantin s-a întors acasă, pe ruinile Sicibidei. Era de cincisprezece ani; stare părintească: prea puțină; tragere de

inimă pentru munca pămîntului : de loc ! A încercat să intre și el ceva pe un vapor austriac. Dar cu cît învățase și se pricepea el la cazane de-abia l-au primit ajutor de fochist. Fochist pe vapor înseamnă ușier în anticamera infernului. Deși bine zidit și rezistent, Constantin, tembel și fără darul stăruinței, din chiar croiala lui, n-a putut să rămînă la mașini și a trecut la bucătărie. Dar și aci e tot atît de cald și de murdar ! Atunci a ieșit ca matroz pe coverta vaporului, la aer curat și la priveliștea malurilor Dunării. Totuși, ce iluzie să crezi că viața de matroz se petrece molcom, dulce, între firmament și apă, și în această iluzie cîtă ignoranță despre asprele corvezi de pe vapor, despre încărcarea uriașelor baloturi și despre nopțile nedormite și spînzurate pe scările de funie ! Constantin s-a săturat curînd de viața de marinar și și-a luat ziua bună de la vaporul „Hildegarde", în portul Galaților.

Aici, s-a plimbat toată ziua prin oraș, iar seara a nimerit într-o grădină, unde o trupă de actori de provincie juca *Fata aerului*. A fost pentru Constantin o revelație !... Iată o meserie care îi convenea de minune. S-a împrietenit cu actorii și le-a spus că ar vrea grozav să intre și el în trupă. Deocamdată, viitorii lui colegi l-au luat peste picior, dar au observat că au de-a face cu un derbedeu inteligent, care putea să le folosească la ceva. L-au pus să cetească, să vadă dacă e bun de sufler. Era și nu prea era. Au descoperit, însă, că are voce și l-au învățat cîteva arii pe care trupa le cînta în cor, și la care ajuta și el, cu vocea lui într-adevăr melodioasă. Multă vreme și în felurite piese a făcut pe servitorul, pe portarul, pe solul crăiesc — personagii care apar și dispar, după ce au spus cîteva vorbe ridicul de stîngace. Dar nici în teatru, dacă ar fi rămas, Constantin nu ar fi ajuns departe, fiindcă n-avea în sînge „focul rampei", cum i-a explicat o somitate ambulantă. Cariera lui de histrion s-a încheiat cu o păruială vehementă, tocmai la sfîrșitul unui act V, cînd unul din principalii trupei găsi, după niște butoaie din dosul scenei, pe nevastă-sa — regina din piesă — în bra-

țele lui Constantin: pajul măriei sale. A pierdut, deci, doi ani și cu actoria. S-a întors la Corabia și, mulțumită cîtorva stăruințe, a ajuns copist la primărie. În această situație, i-a venit vremea să tragă sorț, și a cunoscut pe Frusina, fata unui hangiu din Caracal și viitoarea lui cumnată.

Pe încetul, tihnitul Badea liberase moșioara părintească de cotropirea și de pretențiile deținătorilor și aștepta ca frati-său să împlinească douăzeci și unu de ani, ca să intre fiecare în stăpînirea părții cuvenite. Vedea însă cu durere că frati-său nu-i semăna, și se îngrijea, cu drept cuvînt, de soarta ogorului părintesc, odată încăput pe mîna nestatorniculuí Constantin. Drept vorbind, Constantin nu prea știa ce va face cu această bucată de pămînt, și nu clădea nici un plan deosebit, pe culmea celor douăzeci și unu de ani ai majoratului său în perspectivă. Simțea numai că de cînd se apropiase de Celei, adică de cînd era slujbaș la primăria din Corabia, dragostea lui pentru ruinele Sicibidei revenise cu o putere nouă.

Satul Celei e foarte aproape de Corabia, așa încît Constantin putea să vină acasă ori de cîte ori voia. E interesant acest sat, dar nu pentru el însuși, ci pentru podina pe care odihnește. O parte din casele Celeiului stau pe caldarîm de piatră. Aici fiecare proprietar, dacă sapă de cîteva palme în ogrădă, dă de caldarîm. Așa încît, cui îi trebuie piatră, n-are decît să-și exploreze curtea sau grădina, și va găsi cu prisosință. Mai fiecare casă din Celei trebuie să aibă sau să fi avut un jgheab, un troc, un prag, făcut dintr-un sarcofag roman, ori din resturile lui. Fiecare celeian trebuie să fi vîndut pe la amatorii din Corabia, ori de mai departe, cîteva antice (adică pietricele fin lucrate, căzute probabil din inelele sau din brățările dispărute), cîteva monezi romane, și ceva ulcele roșii, sau alte lucruri curioase, găsite uneori nu mai departe decît sub talpa casei. Acum treizeci-patruzeci de ani, era lucru frecvent ca un sătean să izbească, în cîmp, cu fierul plugului, un sarcofag ori vreun fragment de piatră cu glorioase litere latine.

Şi tot acum treizeci-patruzeci de ani, s-au găsit şi cîţiva cărturari, care s-au dus în Celei şi au dat cu tîrnăcopul în masivul ruinelor malvense. Unul din ei, Cezar Bolliac, s-a oprit aici în cîteva rînduri şi a făcut oarecare cercetări. Între altele, Cezar Bolliac a găsit sub prispa unui sătean un sarcofag ermetic închis, pe care, cu învoirea ultimului său proprietar, a pus să-l deschidă. Lucrul n-a fost tocmai uşor, căci capacul era prins de sarcofag cu scoabe de fier, acoperite cu plumb, iar linia de închidere a celor două jgheaburi era cimentată. Dar la urmă, sarcofagul fu deschis şi, pe un pat de ramuri şi de foi de dafin, apăru un schelet aproape întreg. Mirosul foilor de dafin, acum galbene ca tutunul de Havana, se răspîndi puternic şi plăcut şi muri în aer, după şaptesprezece veacuri de recluziune. Cercei de aur, un ac de păr (de fildeş), două semilune de dinţi, toţi la număr şi minunat de frumoşi, spuneau că pe crengile şi pe foile de dafin adormise o femeie — tînără, frumoasă şi desigur mult iubită. Nici o inscripţie, nici un nume! — pentru ca secretul durerii sfîşiatului amant sau soţ, contimporan cu Caracala, să rămînă indescifrabil, în vecii vecilor.

Unde înfloreşte azi Celeiul, iar oile şi boii beau apă din sarcofagii romane, fu odinioară o cetate care se numea Malva sau Sicibida. Dincolo, peste Dunăre, unde e Ghighiul bulgăresc, şi drept în dreptul Celeiului, era cetatea romană Oescus, de la care se pare că şi-a luat numele Iscru, rîul din apropiere. În cetatea Oescus a venit împăratul Constantin cel Mare şi a stabilit cartierul său general, cu prilejul unei expediţii obscure împotriva goţilor. Aici, între Oescus şi Sicibida, împăratul Constantin a ridicat un pod, care se pomeneşte într-adevăr între operele lui de împărat. Bolliac afirmă că picioarele în ruină ale acestui pod se văd şi azi cînd scade Dunărea; ba el credea că a şi descoperit pe malul nostru, la poalele ruinelor romane, cei doi stîlpi de la capăt.

Toate aceste lucruri şi altele afară de acestea ajunsese să le ştie şi Constantin Fierăscu. El mai ştia că dincolo la Ghighi se găsesc antichităţi şi mai

multe și mai interesante decît la noi, la Celei. În rătăcirile sale neputincioase, printre ruinile de pe ambele țărmuri, Constantin, om neînvățat, dar în germenul posibilităților sugrumate în el: adevărată fibră de arheolog și de artist, se întreba uneori — cum se poate ca dragostea și curiozitatea de lucrurile vechi, care dorm de atîtea veacuri sub aceste mușuroaie, să nu fi ispitit pînă acum pe nici un om cu carte și cu mijloace?

Intr-un rînd, Constantin a trecut la Ghighi. Demonul său sufletesc începuse să-i insinueze gînduri noi. Dacă n-are nici știință, nici avere ca să deschidă mormîntul acestui trecut misterios, ar putea măcar să dea, odată, peste cîțiva din acei bani de aur, care s-au găsit și la Celei și care se vînd cîte 400 și 500 de franci bucata. De cîtva timp făcuse cunoștință cu Frusina, fata hangiului din Caracal. Ce vulpoaică de fată! Ce ochi verzi și buclucași! Cît de mlădioasă și de isteață! Ah, să găsească Constantin un ban, măcar un ban de aur! L-ar vinde cu 500 de franci și i-ar cumpăra Frusinei un dar după pofta inimii... Deci Constantin a trecut la Ghighi, preocupat de gînduri mai puțin dezinteresate și mai precise. Dar și aici îi luaseră alții înainte! La primărie, stăteau răzimate de pereți patru statui, înfățișînd trei femei și un bărbat în mărime naturală și care fuseseră scoase de sub dărîmături chiar în ziua aceea. Erau foarte bine conservate, albe, bătînd în vînăt, și mai cu seamă draperiile de pe femei erau atît de măiestru răsucite de daltă, încît pare că sta să le scuture vîntul. Ciuda lui Constantin n-a fost mică, dar s-a prefăcut imediat în speranță. Primarul, om tînăr, era prieten cu Constantin. L-a luat la un pahar cu vin și l-a convins că n-ar fi mare pierdere pentru muzeul din Sofia, dacă una dintre cele trei femei ar trece Dunărea, la noapte, în Romînia: „Prefectului să-i spui în raport că una a căzut pe pietre și s-a făcut praf". Și primarul se învoise; dar prin satele bulgărești căruțele sunt foarte rare, și statuia cedată nu putea fi adusă pînă la Dunăre decît cu căruța. Iar singura căruță care se găsea mai pe aproape era la

vreo cinci kilometri. Pînă să ajungă Constantin acolo a venit altul înaintea lui și a luat-o cu chirie!

De aci înainte, dragostea lui Constantin pentru ruinile Ghighiului și ale Celeiului s-a transformat în dorul înfrigurat și în așteptarea nebunească după aurul ascuns în fundul lor. Într-o seară, înapoindu-se de la cancelarie (unde nu mai făcea — cu arhivarul și cu aprodul — decît arheologie) află de la frate-său că un cumătru al lor găsise, fără să spună nimănui și vînduse unui bogătaș din Corabia, tocmai una din acele mult dorite monezi de aur. Constantin s-a dus la cumătru, l-a mustrat că nu i-a arătat și lui moneta și l-a pus să i-o descrie cu de-amănuntul. În rezumat: moneta era de aur, pe o parte avea inscripția Gloria, pe cealaltă parte Constantin. Un om de stat înalt era înfățișat pe ea, purtînd la subțioară o lance sau un arc, iar lîngă el erau doi copii. Unul se uita în sus spre cel cu lancea, ținîndu-se cu brațele pe după cap, în vreme ce acesta lăsa domol o mînă pe capul celuilalt copil. Aceste detalii s-au gravat în mintea lui Constantin tot atît de puternic ca și pe moneta imperială.

În aceste împrejurări, Badea Fierăscu se hotărî să se însoare și, de unde pînă unde, puse ochii pe Frusina, pe care o cunoscuse odată cu frate-său, la o nuntă din Corabia. Om cu rostul lui, muncitor, gospodar, Badea fusese cercat de multe pețitoare, dar cu toată dibăcia lor nu putuse să-l prindă în laț nici una. Frusina îi plăcuse; îi plăcuse foarte mult, fără să-și dea cu socoteala ce primejdie este la capul unui om, nici frumos nici deștept, o femeie isteață și frumoasă. Badea, cînd lua o hotărîre, nu se mai dezhotăra ușor. Ce să bănuiască Badea că Frusina a intrat în dragoste cu frate-său! și primește de la el lungi epistole, cu un dictando ireproșabil. Adevărul, însă, așa era. Constantin scria acum pe masa-i de copist, cîte un ceas și două, declarații înflorite Frusinei de la Caracal; iar seara le strecura în cutia gării, sub adresa unei mătuși indulgente. Frusina, care nu prea știa să scrie, îi răspundea mai scurt, cu cîte-o carte ilustrată, sau cu cîte-o scrisoare, unde punea mai multe flori

și bucle din cosiță-i decît slove de dragoste. Și așa Frusina și Constantin pătrunseseră departe unul în inima celuilalt.

Neștiutorul Badea s-a întîlnit în Corabia cu hangiul din Caracal și i-a cerut pe fiică-sa. Hangiul îl cunoștea pe Badea și avea despre el și despre starea lui cele mai respectuoase convingeri; pe de altă parte, avea acasă nu mai puțin ca patru fete, dintre care două de măritat. Bietul om a primit propunerea și a zis și bogdaproste! în gîndul lui. Badea nu s-a destăinuit la nimeni și numai cînd și-a gătit ploconul și era să plece a doua zi la Caracal, împețit, a deschis gura și a spus lui unchiu-său Vasile și lui Constantin proiectul lui de căsătorie cu Frusina. Constantin a rămas trăsnit. — „Bine, nene, fă cum crezi... Frusina e frumoasă și harnica..." Și a ieșit afară la fîntînă, ca să bea apă.

Badea, fără să mai zăbovească, s-a dus la Caracal, în jiletcă nouă, în cizme cu crețuri de o palmă și măiestrit la păr de un bărbier artist. Viitorii socri l-au primit cu toată inima și i-au făcut cinste ca unui ispravnic. Cînd Frusina a înțeles de ce e vorba, s-a înroșit, s-a îngălbenit și sub un cuvînt oarecare s-a furișat din casă și a dat fuga la mătușă-sa, care îi știa secretul. Mătușă-sa, femeie practică (și filozoafă, în felul ei), după ce a lăsat-o să plîngă să se răcorească, a povățuit-o, a dăscălit-o, și i-a spus în concluziune: „Nu fi proastă, Frusino! du-te după cine te cere și iubește-te cu cine-ți este drag!" S-a întors acasă și s-a arătat lui Badea cu ochii trandafirii de plîns, așa cum șade bine unei fete, cînd i se face semn că va părăsi căminul părintesc. Inima lui Badea s-a răsucit de drag, cînd a văzut atîta sentiment în viitoarea lui Frusină.

Tot în ziua aceea — o duminecă de toamnă — Constantin, venit de cu seară din Corabia, și oleacă bolnav, ieșise din casă și se urcase pe mormîntul străvechii Sicibide, ca altădată Marius, pe ruinele Cartaginei. Era trist, obosit și sincer dezgustat de întreaga lui viață. Nici mecanic, nici sculptor, nici

căpitan de vapor, nici actor, nici bariton — ci copist la primăria din Corabia !... Și cînd în această viață amărîtă, ca într-un izlaz pîrlit de soare, se ivește Frusina : blondă, zveltă, mlădioasă — ca o răchită în care se hîrjonește vîntul — se ivesc : dragostea ei, ochii ei șireți și verzi — izvorul mult dorit în care să-ți astîmperi setea inimii — iată un nătărău de frate (mai mare și gospodar) care îți ia înainte cu vacile și cu boii lui ! După ce a pierdut cîte a pierdut, trebuie să renunțe acum și la Frusina... Dacă i-ar fi spus, ori i-ar fi scris să nu primească, poate că Frusina ar fi respins pe Badea, dar părinții și rudele i-ar fi stat ciocan pe cap, pînă cînd și-ar fi dat consimțimîntul. Atunci de ce să mai intervie ! Lasă lucrurile să iasă cum o fi scris să iasă. Ca să-i taie drumul lui Badea și să se ducă el s-o ceară pe Frusina : ar fi o prostie. El n-are acum nici un rost. Bucata lui de pămînt, ca să aducă atît cît aduce a lui Badea, ar trebui s-o cultive singur iar nu s-o arendeze. Spre munca pămîntului n-are nici o tragere de inimă. Cum să ceară pe Frusina de nevastă, cu 90 de franci pe lună, de la primăria Corabia ? Cu ceea ce îi mai vine din arenda pămîntului, de-abia dacă își plătește datoriile. S-a născut într-un ceas nenorocit și sec ! o mai fi în sîngele și în firea lui și ceva de la biata maică-sa, cadîna botezată, despre care auzise, Dumnezeu s-o ierte, că toată ziua păzea pe vatră ibricul cu cafea... În sfîrșit, Constantin trăsese sorț de cu primăvară și-l luase dorobanț, la Regimentul 21 de Ilfov. Aștepta foaia de chemare, care nu putea să mai întîrzieze decît cel mult pînă după Anul Nou. Într-o asemenea situație (proastă din toate punctele de vedere) trebuia să rabde și să tacă. Ei, dacă avea minte Constantin, cînd era pe vapor, s-ar fi dus pe Dunăre, tot mai în jos, pînă se pierdea cu ea cu tot în mare. Și de acolo se suia pe alt vapor, și colinda lumea, și învăța limbi străine, și făcea economii, și se întorcea acasă om cu stare... Nici acum nu e vremea pierdută. La douăzeci și unu de ani, poți să reiai orice de la început : și cartea, și meseria, și negustoria. Dar avea-va el această putere uriașă, să refacă totul

din temelie, în viața lui atît de prost începută și de fără șir continuată? Deocamdată nu-l slăbește armata; trebuie să meargă ca oricare să-și facă datoria... Și, ca militar, ar avea oarecare perspective... totuși el nu vrea să-și facă iluzia că s-ar putea vreodată să treacă dincolo de sergent-major. Mai înainte nu era imposibil; astăzi s-au schimbat legile. Să se aștearnă pe carte, să învețe limba germană din care începuse să rupă oleacă pe vapor, să învețe bine contabilitatea și să intre contabil într-o casă de comerț — este o idee mai bună și mai realizabilă. Și totuși, cine știe! soluția omnipotentă, care ar preschimba totul într-o oră, ar scurta căile și-ar pune destinului scufia minunată, din povești, poate că zace, în bani de aur, pe aici pe undeva, la cîteva palme sub pămînt!

Acestea le gîndea Constantin într-o zi fumurie de toamnă, cînd Dunărea clipea între maluri, și cînd soarele, cu fața de aramă, sta fix în noianul pîclelor călătoare.

Cu strîngere de inimă, Constantin a aflat după Crăciun, ziua sorocită de Badea, pentru nunta-i cu Frusina, și cu adevărată bucurie a primit foaia militară, care-l chema la regiment chiar a doua zi după duminica de nuntă. A asistat cu stoicism la pregătirea evenimentului. Știa că seara trebuie să plece și că suferința lui are un termen. Frusina era frumoasă ca o Cosînzeană cu ochii verzi. Nunta s-a făcut la țară (adică la Celei) și ca la țară. Cînd s-au înapoiat de la biserică și Frusina, după datină, gătită la cap ca o nevastă, a început să împartă darurile, Constantin a șezut jos, căci nu mai putea să stea în picioare. Pieptănată cu cosițe și cu conci, cu zăbranic de borangic pînă în pămînt și muiată toată în alesături și în fluturi, Frusina pișca inima tuturor bărbaților, și flăcăi și însurați. Constantin s-a dus în pivniță, a pus gura la canaua butoiului cu vin și a băut cu deznădejde. Apoi s-a întors între flăcăi și a pus pe lăutari să-i cînte și iar să-i cînte cîntecul de foc și jale:

„Frunză verde samulastră
Se mărită Leana noastră..."

Cîțiva flăcăi, dintre care unii tot cu ordin de chemare de la regiment, au găsit cîntecul pe placul inimii și au fraternizat zgomotos cu Constantin. Poet de fel, poet prin puterea vinului băut, Constantin s-a simțit erou și căpitan, între acești viteji tovarăși cu inimile fripte. Și cazarma, goarna, drapelul... și toată soarta militară, care începea de a doua zi, au trecut prin cugetul lui, ars de iubire și de vin, ca un vifor de asalt, spre culmile Griviței sau ale Plevnei! Și-a jurat în gîndul lui, învîrtind cu turbare hora din bătătură, că într-un an va pune galonul de sergent, iar cînd se va libera sergent-major, se va ruga în genunchi de toți superiorii și de toți oamenii de seamă din Romanați să-i deschidă o portiță în școala militară. Și în doi ani de zile, cu piele, cu oase, va ieși sublocotenent! Și atunci, cînd se va întoarce sublocotenent, aici în casa lui frate-său, cu șerpi de aur la mîneca tunicii, cu sabia bătîndu-i șoldul, atunci inima Frusinei — trădătoarea! — va simți mii de ace, cum simte azi inima lui.

Seara, cînd s-a apropiat ora trenului, cei cu foaie de chemare au mai tras o horă, au mai tras o ploscă cu vin și, cu Constantin în frunte și cu lăutarii după ei, au pornit spre gară, vitejește. A doua zi, în București, la poarta cazărmii Regimentului 21 de Ilfov, tot fumul vinului și al marilor evenimente militare de peste noapte s-a risipit complet, lăsînd senin și larg cerul realității — un cer crîncen de ianuarie și o realitate aspră de cazarmă. Pentru Constantin, băiat cu carte, dezghețat, și cu o caligrafie minunată, viața militară nu putea să înceapă rău, și a început chiar foarte bine. Curînd, a știut tot ce i se cerea, și reglemente și exerciții, și cu onoruri militare a fost înaintat fruntaș. În ziua aceea, s-a gîndit la Frusina, la Celei, la viața lui de pînă aci și i s-a părut că începe să fie altul.

Dar într-o bună dimineață a aflat că sublocotenentul companiei lui s-a schimbat și că un altul, cu numele cutare, a venit din altă parte în locu-i. Acest nume îi era foarte cunoscut. Și, într-adevăr, cînd noul sublocotenent a venit să-și ia compania în primire,

fruntașul Constantin Fierăscu a recunoscut în acest superior pe un vechi coleg de teatru! Era unul din neuitații tovarăși cu care făcuse campania din Galați și alte cîteva campanii, căci pe urmă acest tovarăș s-a lăsat de teatru și s-a apucat, probabil, iar de carte, de a ajuns sublocotenent. Purta pe atunci plete de poet, avea o inimă de aur, și citea toată ziua poezii și romane. Se împrieteniseră foarte mult, împărțeau uneori puținii bani ce le veneau de acasă (căci din teatru nu le veneau decît datorii), și au petrecut o lună în aceeași cameră. Totuși, între ei rămăsese oarecare distanță, și anume distanța respectului pe care Constantin îl simțea pentru cultura acestui camarad.

Constantin, neapărat, s-a bucurat foarte mult și s-a simțit măgulit să regăsească un prieten și un coleg în haina șefului său de companie. Și pînă să prindă ocazia unei convorbiri, Constantin și-a rechemat acele cîteva luni de curioasă colegialitate. Sublocotenentul de azi fugise din școală și din casa părintească din pricina unei iubiri fără de vreme, dar, deși inimă nechibzuită, era un cap foarte inteligent. Învățase în școală multe lucruri și avea chiar și pentru scenă un gust și un talent remarcabile. Dar era de prevăzut că tînărul fugar se va sătura curînd de actoria de provincie și se va întoarce la studii și la părinți. Și așa și făcuse. Numai că — după cît îl judecase Constantin, și afară de cazul unei minunate transformări — vechiul prim-amorez de la Galați nu făcea de loc de militar. Fruntașul Fierăscu a păzit calea superiorului și, după toate regulile cerute de respectul militar, i-a adresat cuvîntul:

— Să trăiți, d-le sublocotenent! Eu am avut onoarea să vă cunosc. Sunt Constantin Fierăscu.

— Tu ești, mă, tragedianule!?...

Pînă în ziua aceea au ținut sîrguința și seriozitatea milităriei lui Constantin. Mușat rămăsese tot visătorul, tot bunul camarad, cunoscut în neuitatele nopți cu lună, de pe cheiul Galaților, numai că azi era sublocotenent și avea sub ordine o companie în-

treagă, din care făcea parte și fruntașul Fierăscu. Mai mult decît atît și din nefericire pentru Constantin, Mușat și-a deschis inima fără rezervă și i-a spus o mulțime de lucruri, asupra carierei și asupra lumii militare — văzute prin temperamentul lui de pseudo-militar — care nu puteau să facă decît rău și să sterilizeze hotărîrea flexibilului Constantin.

In scurtă vreme, acesta a regăsit în cazarmă și anume în cancelaria regimentului, unde îl împinsese amicul său, aceeași atmosferă meschină, birocratică, pe care o lăsase la primăria din Corabia. Nefericita-i întîlnire cu Mușat, tocmai pe calea reculegerii forțelor și a bunelor lui deciziuni, echivala cu o bruscă decapturare de vapori, pentru cilindrul unei locomotive în mers. Mușat, neînsurat, îl lua adesea cu el acasă, îl scutea de unele sarcini mai grele și-i făcea, din prietenie, cel mai rău serviciu cu putință. Sublocotenentul i-a spus dragostele și deziluziile lui. Fierăscu i-a istorisit melancolica idilă, din care căzuse în cazarmă. Intim prieten cu superiorul, Constantin a început, firește, să se gîndească la concedii (mai ales că Mușat era rudă cu colonelul) și le-a obținut așa cum le-a cerut: cîteva zile de Paște, aproape trei săptămîni, la timpul secerei și apoi, cu chip de concediu medical, o lună întreagă.

A venit deci, de Paște, acasă la Celei. A găsit pe Badea neschimbat, iar pe Frusina și mai frumoasă. Din Frusina subțiratică și blondă, pe care o știa, ieșise acum o Frusină plină și aurie. Orașele mici și mahalalele orașelor mai mari, pe hotarul nesigur al distincțiunii dintre urbe și sat, oferă uneori — crescute în gunoiul mahalalei, dar hrănite de seva cîmpiilor apropiate — flori de o frumusețe și de-o vigoare rară. O asemenea floare, dar blondă ca nuferii cei galbeni, era Frusina.

Badea, din ce în ce mai cu cheag, deschisese acum o cîrciumă, ca tată-său, avea argați în curte și, plin de respect către locul de unde luase pe Frusina, o lăsa în voia ei, la umbră, ca să se poarte cu capul gol și să se pieptene ca orășencele. Astfel, Frusina se pieptăna cu părul sus, se îmbrăca în camizole și

în fuste scrobite şi recitea, suspinînd, scrisorile lui Constantin. Îl vedea departe, în Bucureşti, strîns în tunica militară şi stînd smirna, în front, sau executînd mişcări ritmice şi scînteietoare. Bietul Constantin, cît i-o fi inima de rea şi viaţa de trudită! De cînd a plecat, n-a scris decît patru cărţi poştale; în cea din urmă scria că s-a făcut fruntaş şi cerea ceva bani de cheltuială. Bucureştii sunt mari: fete şi femei frumoase, cît valuri în Dunăre! şi Constantin trebuie să fie o cadră de fruntaş! Totuşi, privindu-se în oglindă, cu mîinile petrecute ghirlandă pe după cap, nu prea îi venea să creadă că, în inima lui Constantin, aceste frumuseţi, mărturisite de oglindă, au putut să se întunece cu totul. Ochii ei verzi îşi răspundeau şiret din oglinda întrebată. Un nas sumes şi impertinent palpita din aripioare trandafirii, sub zefirul amintirilor şi sub neastîmpărul speranţelor. Chipul rumen, gura fragedă, apele ochilor şi focul părului spuneau atîta frumuseţe cutezătoare şi iritantă, încît nu era de crezut că Constantin izbutise să rupă mreaja fermecatei amintiri şi să doarmă somn de piatră, pe aspru-i căpătîi de la cazarmă. Iar braţele culese de lîngă statuia Venerei de Milo, sînii împungători, sîngele fierbinte şi nerăbdător care scălda şi îmbujora aceste frumuseţi... mai spuneau cum că Badea — negustor nepriceput şi tont — îşi adusese acasă nu tihnă şi marfă pe potrivă, ci belea şi tîlhari.

Pieptănîndu-se, privindu-se în oglindă şi recitind scrisorile lui Constantin, adică sămănînd sămînţa buruienilor rele, la începutul primăverii, Frusina a ajuns sărbătorile Paştelui şi Constantin a venit acasă, în concediu de cîteva zile. Şi unul şi altul au rămas la distanţă, examinîndu-se cu ochii, ca două bestii, care îşi iau bine seama, pînă a nu sufla peste ele violenţa războiului sau a iubirii. Dar Constantin a plecat curînd ochii în pămînt şi cele trei zile, cît a stat, a rămas sfios şi indecis. Dacă a văzut aşa, Frusina s-a prefăcut nepăsătoare şi grozav de îmbulzită de casă şi de treburile lui bărbatu-său şi trei zile întregi şi-a purtat fustele vîrtej, din casă în

curte, din curte în prăvălie și din prăvălie în pivniță. S-a prins de cîteva ori și în horă, dar numai ca să-i facă în necaz lui Constantin, căci nu se prindea lîngă el, ci lîngă alții. Badea sta la tejghea și număra gologanii; lăutarii scormoneau ascunzișurile inimii; Frusina și Constantin jucau-jucau și parcă nici nu se vedeau. Cînd a fost însă să plece, la București, Frusina i-a spus, în timp ce Badea trecuse într-o odaie de alături:

— Și zici, cumnate Constandine, că ai învățat și ții minte reglementele, ca pe *Tatăl Nostru?*

— Adevărat, cumnată...

— Mă mir! Eu una credeam că ai pierdut cu totul ținerea de minte.

Cu această săgeată în inimă, Constantin s-a înapoiat la cazarmă. A găsit-o posomorîtă și rău mirositoare. Serviciul era greu, disciplina îl strîngea de gît, rania crescuse cît un munte. Fără prietenia și ocrotirea lui Mușat, Constantin ar fi dat de ocară cu milităria. Acea amorțeală de brațe, în toiul muncii, acel leșin de forțe care-l ajungea regulat la jumătatea drumului și-l făcea să cadă din meserie în meserie — mereu sub vălul pretențios al unor porniri spre artă și spre chemări mai ideale — se repetau acum la Constantin, cu prilejul iubirii crescînde și stăvilite. Prin ordinele goarnei, prin oboselile exercițiilor și ale marșului, prin somnul reglementat și scurt, amintirea Frusinei răzbea din ce în ce mai insolentă și mai arzătoare.

— D-le sublocotenent, mă topesc de dragul ei! Se vede că mă paște un păcat, cum a păscut și pe alde tata și mama...

— Dracul să-ți mai aleagă, Fierăscule! Cînd te vedeam acum cinci ani, pe scenă, înțepenit și cazon, de parcă înghițiseși o baionetă, mă gîndeam în capul meu: „Ăsta nu e bun de teatru, e bun de militar". Acum, cînd ești aproape caporal, te văd amorezat ca o primadonă și te-aș trimite la o mie de teatre și de diavoli și nu știu de unde să-ți scot pașaportul!

— De la d-l colonel, d-le sublocotenent...

— Știu eu ce vrei tu, blestematule! Să-ți dau concediu și să mă fac, indiresc, complicele fărădelegilor tale. Tot ce pot și vreau să-ți fac e să-ți dau optsprezece zile de concediu, acum la timpul secerișului. Însă, îmi vei da cuvîntul tău de onoare că vei secera, sub arșița soarelui, ca țăranul cel mai harnic din Celei. Pe urmă, vei veni încoace și-ți voi aplica eu alte medicamente. Nu uita, Fierăscule, că mi-ai făgăduit și ți-ai făgăduit, cu jurămînt, să munceșți din răsputeri, ca să ajungem iarăși egali și camarazi!

Cînd s-a pus secera, Constantin a fost în Celei. I-a spus lui frate-său cum că e ordin de la regiment ca toți soldații de la țară să se întoarcă, fiecare pe acasă, și să ajute la secere pe părinți or' pe rude.

— Și ai să-mi seceri tu ?

— Ai să vezi.

Și Constantin, suflet imprecis și sugestionabil, potrivit cuvîntului dat lui Mușat și călcînd cu un fel de ironie de artist peste procesele-verbale, peste călimările din arhiva primăriei din Corabia și peste cravata pe care o purtase ani de zile, a pus jos tunica soldățească și a secerat cu îndîrjire. Cît a ținut secerișul, Constantin și-a dormit somnul fără vise. Frusina mirată și amăgită de o așa purtare, îl înțepa, cînd și cînd, cu cîte o vorbă.

În seara cînd frati-său a isprăvit de secere și a adunat pe secerători, acasă, la cinstit, Constantin s-a furișat dintre ei și a coborît la Dunăre, să se scalde. Și lîngă țărmul plin de sălcii din care se revărsa, cenușiu și vast, noianul apelor, s-a scăldat cu farmec, după o zi de muncă sub soarele torid. La cîțiva pași, sub sălcii, era o covercă de pescari, așternută ca un pat uscat de peliniță și de cimbru, deci cea mai bună cabină în care ai fi putut să te odihnești, după o baie. După ce s-a uscat în lumina roșie și caldă a soarelui culcat pe orizont, Constantin s-a îmbrăcat pe jumătate și s-a întins în covercă... Era gata să adoarmă. (Crai-nou se ridică, subțire și fiu al visului, peste imensitățile aurii, roz-albe și albastre.) Dar sări din ațineala lui, căci ri-

chiţele şi bălăriile foşniră şi o formă albă trecu prin sîngele amurgului. Era Frusina care venea să se scalde. Constantin a rămas amorţit, căci toată puterea i s-a strîns deodată în inima, care s-a zbătut să-şi rupă frînele. Frusina a aruncat pe nisip cearceaful de pe umeri, şi apoi, lăsînd să-i alunece devale rochia în chip de sac, pe care o avea, apăru strălucitoare ca, din teacă, o lamă de Toledo. Şi cu o mişcare de Diană cercetătoare şi atentă care-şi ridică arcul, îşi ridică braţele în dreptul sînilor, iar cu creştetul, greu de casca părului grămădit ca o cască, atinse, pe raza ochilor lui Constantin, cornul de argint al lunii... Dar Constantin era pe marginea prăpastiei! incapabil să mai înţeleagă şi să preţuiască frumuseţea nobilă şi pură a înfăţişărilor eterne. De aceea, tot adîncul de richiţi întunecate, de Dunăre fosforescentă, de lilieci şi de irişi, printre lanuri de lalele, care fumega în curbe lungi, capricioase, din pămînt pînă sub cornul lunii, şi în care se înscria marmorean trupul Frusinei: era pentru Constantin comoară îngropată. Biruit de răzvrătirea simţurilor, fascinat de prăpastia păcatului, Constantin îşi descleştă mîinile din ierburile uscate de care se ţinea ca deasupra unei prăpăstii, şi-şi dădu drumul să cadă:

— Frusino! comoara mea, Frusino, vino, vino!

Din seara aceea, viaţa lui Constantin şi a Frusinei intră sub stăpînirea pasiunii exclusive şi nimicitoare. Sortiţi pare că unul altuia prin zarul voluptăţii şi al crimei, ei se simţiră şi se voiră, de aci înainte, un singur suflet şi un singur trup. Începutul consumat cu nefastă lună nouă, înflori în precurvie convinsă, pătimaşă, şi pe cerul de cărbune al nelegiuirii patima lor crescu, ca o torţă care se tot apropie, în vreme ce luna, pe cerul nopţii, crescu spre lună plină. Şi sub luna călătoare şi crescîndă, cei doi amanţi se căutară dornic spre cuiburi convenite. Dar nici zăvoiul, nici aria aşternută cu greu covor de snopi de grîu, nici cămările din casă nu înfăţişau destulă siguranţă. Asemenea pasării care-şi alege scorbura cuibului ce va să fie, dragostea îşi

alege cuibul, după multă chibzuinţă şi combinaţie. In fundul curţii era bordeiul părintesc în care se născuseră Tudor Fierăscu şi fraţii lui şi pe care Constantin se jucase mic copil. Pe vară, bordeiul era pustiu. In taină, Constantin l-a curăţit şi l-a aşternut cu toate buruienile bine mirositoare din cîmp şi din grădină. Bordeiul avea gîrlici, vatră şi (în fund) o odaie întunecoasă. Coşul şi cotlonul vetrei formau o pîlnie întoarsă, prin care pătrundeau aerul nopţii, cîntecul greierului şi curiozitatea stelelor. Aici, într-un lan de flori culese, Constantin şi Frusina, au cerut fiecărei nopţi, timp de două săptămîni, cupa dezmierdărilor deşarte şi nesfîrşit de scump plătite. Căci ziua de după noaptea crimei e ziua judecăţii, în cuibul de trandafiri al voluptăţii se ascunde şarpele Cleopatrei şi sub căpătîiul de romăniţe, pe care Frusina şi Constantin răsturnau capetele lor extaziate, rînjeau la trei palme sub pămînt, trei capete de mort, trei spioni ai destinului.

Zilele şi nopţile au trecut acum ca visul, şi Constantin, cu inima sfîşiată, a văzut venind ceasul plecării. Felurite planuri — unele nechibzuite şi cu neputinţă — i-au trecut prin cap, ispitindu-l rînd pe rînd. Să-i scrie lui Muşat că e greu bolnav şi să-l roage să-i prelungească concediul, să se ducă în Bucureşti şi să-l roage pe Muşat să-i mai dea încă unul, să-i ceară mutarea la regimentul de Romanaţi, să-şi ceară concediu ca să se pregătească de examenul de caporal, s-o îndemne pe Frusina să vină în Bucureşti, sub cuvînt că vrea să-şi vadă nişte rude (care erau într-adevăr în Capitală)... ori să treacă într-o noapte cu Frusina în Bulgaria, şi să li se piardă urma? Cunoştea foarte bine pe un preot bulgar de la Vraţa, cu care legase prietenie într-o zi, pe vapor, şi cu care schimbase cîteva cărţi poştale de bună amintire şi de simpatie. Era un preot tînăr, inimos, entuziast, şi Constantin credea, cu bun temei, că într-o împrejurare grea, popa Karabaşef i-ar fi de mare ajutor. Să fugă dincolo în Bulgaria cu Frusina... Să dezerteze şi să terfelească onoarea militară! Cuvînt greu! proiect teribil! Dar

orice considerație din lume și oricare tărie de pe pămînt, puse față în față cu nebunia iubirii și cu farmecele arzătoare ale Frusinei, erau pentru Constantin niște barace de scînduri, sub pieptul unui uragan.

În această smăcinare și în tiriziile descumpănite ale conștiinței lui, Constantin nu simțea nicidecum greutatea ideii că Frusina este femeia lui frati-său. Durerea și interesele lui Badea nu însemnau nimic la Constantin.

Despărțiți unul de altul prin nouă ani de vîrstă și prin lipsa oricăror amintiri de copilărie petrecută laolaltă, acești doi frați își erau străini. Pentru Badea, Constantin era un frate vitreg, înfumurat și nestatornic, ale cărui drepturi și parte cuvenită el căutase totdeauna, în cinstită conștiință, să i le apere și să i le păstreze, dar care nu meritase și nu înțelegea de loc dreptatea lui Badea. Pentru Constantin, Badea era un frate mai mare, complet indiferent, care profitase cu stăruința particulară prostului, de situația lui avantajoasă, și căruia nu-i era dator nici dragoste, nici recunoștință, de-abia-de-abia ceva respect, dar acest respect, față cu dragostea Frusinei, era o mînă de paie într-un cuptor de jar. Deci, nu cinstea și inima lui Badea îl turburau pe Constantin, ci prietenia cu Mușat, planul lui cel mare să ajungă ofițer, oarecare ambiție de soldat și de romîn și mai presus de toate : primejdia unei căi croite peste cîmp și peste legi.

Muncit de gînduri și de planuri, dar nehotărît pînă în ceasul plecării, Constantin a plecat spre București, trist ca un mormînt. Frusina, cochetă și nesentimentală, dar natură senzuală, care se deschidea de-abia acum soarelui pasiunii, s-a ascuns în odaia ei și și-a mușcat perna, ca să nu i se audă plînsul. Ajuns la regiment, Constantin n-a mai găsit pe Mușat. Ofițerul literat și poliglot fusese trimis pe neașteptate într-o misiune militară. Constantin și-a blestemat ziua cînd s-a născut! Iulie, august și septemvrie, s-a prăjit în cazarmă și a dus greul serviciului, căci la cancelarie un altul îi luase locul. Cînd

prindea pe ici pe colo cîte o oră liberă, se ascundea în grajd şi cetea pe *Elena* sau pe *Fulga*. De scris scrisori nu mai era putinţă. Frusina scria greu, iar scrisorile lui ar fi căzut în mîinile lui Badea. La începutul lui octomvrie, Muşat s-a întors în ţară şi a venit la regiment. Constantin l-a întîmpinat cu ochii plini de lacrimi dar nu şi cu sinceritatea de altădată. Muşat, fără să-şi mai bată capul cu analiza situaţiei şi a intereselor acestui biet prieten şi, crezîndu-l într-adevăr bolnav, i-a făgăduit şi i-a obţinut un concediu medical. Ros la inimă şi la înfăţişare de patima fatală, Constantin avea nu numai aerul, dar pe jumătate şi dreptul unui soldat îngăduit din cauză de boală.

De data aceasta, Badea l-a primit cu umbră între sprîncene, şi cu bănuiala în suflet. Ochii lumii văd de rău chiar cînd n-ar fi decît bine de văzut, iar gura ei zvoneşte şi pe drept şi pe nedrept. In Celei, zavistia cu aripi de libelulă zburase de la ureche la ureche şi dăduse tuturor în ştire cum că nu ştiu cine, într-o noapte, văzuse pe Frusina ieşind din bordeiul unde dormea Constantin. Iar o cumătră compătimitoare îi spusese şi lui Badea împrejurarea aceasta.

Revenirea lui Constantin era cu totul nechibzuită şi tot aşa era şi planul cel din urmă pe care-l concepuse. Conform legii destructive a sufletului său, toate vechile proiecte erau acum în colb şi altul nou le înlocuise, strălucitor şi iluzoriu. Acum nu mai visa decît să ridice pe Frusina şi să treacă dincolo. în Bulgaria, cu ea. Işi făcuse planul să obţină un paşaport pe numele lui Badea şi al Frusinei şi să treacă astfel pe malul drept, printr-un punct mai depărtat, unde nu-i cunoaşte nimeni. Ii mai trebuia însă şi ceva parale, pînă să ajungă la Vraţa, lîngă popa Karabaşef, şi se gîndea să vîndă, în taină, unui megieş doritor, cîteva pogoane din partea-i de pămînt. Afară de aceasta şi prealabil, se cerea să mai cîştige încă două puncte: să convingă pe Frusina că trebuie să-l însoţească şi să adoarmă pe Badea, pe care clevetirea îl făcuse bănuitor şi mohorît. Frusina s-a arătat şovăitoare; dar, din ce în ce mai

mult, roabă patimei, ea s-a lăsat convinsă şi a început să viseze la văile Balcanilor. Constantin i le descrisese după entuziasta zugrăveală a lui Karabaşef. Se vor stabili într-o grădină de la poalele Balcanilor, vor cultiva cîteva pogoane de trandafiri şi vor trăi, toţi anii vieţii lor, din iubire şi din cîştigul uleiului de roze... Cu Badea însă, lucrul a ieşit prost. Intre cei doi fraţi s-au ridicat certuri aprinse. Badea i-a vîrît în ochi lui Constantin toată viaţa lui de indolent şi de aventurier şi l-a poftit să-l slăbească cu dragostea şi să se întoarcă la cazarmă. Dacă este bolnav, ducă-se la spitalul militar, că pentru militari este făcut. Constantin i-a răspuns insolent că vine în averea lui, necinstit speculată de Badea atîta vreme şi că, din moştenirea lui Tudor Fierăscu, i s-o cuveni şi lui măcar bordeiul din fundul curţii, în care de fapt se stabilise. La pomenirea bordeiului, Badea se posomora şi mai mult; destăinuirile cumetrei Anca îl strîngeau brusc de git şi Badea lăsa cearta să cadă.

In inima lui acest om era molcom şi înţelept. Il dureau certurile cu fraţi-său şi nu dădea prea multă luare-aminte zavistiilor satului. Ceva teamă, însă, tot avea, o teamă vagă, veche, aproape superstiţioasă... Constantin era fiul turcoaicei Sultaneh! Şi această mamă vitregă, frumoasă, rece, tristă, cu Dinuţ al ei, la sîn, îi apăruse odinioară în copilărie, şi-i apărea şi acum, de multe ori, în iconostasul amintirii, ca o madonă a fatalităţii şi a relei prevestiri. Totuşi Badea, om cu minte, îşi vedea de afaceri şi avea grijă să nu lase prea mulţi bani în tejgheaua prăvăliei.

Era vremea vinului şi aştepta să-i vie, de la Drăgăşani, cîteva vase cu vin şi vechi şi nou. Primise tocmai veste că o butie cu vin i-a sosit în gara Corabia şi s-a hotărît, în ziua aceea, să se ducă la gară, să-şi ia marfa în primire. Frusina i-a spus că merge şi ea, să-şi tîrguiască de o rochie. Constantin a rămas în bordei, întins pe un cojoc ciobănesc, cu mîinile sub cap şi privind vălătuceala albăstrie a fumului din horn. Afară era o zi de octomvrie, umedă

și cețoasă. Îi părea rău că Frusina nu rămăsese acasă, dar știa că rochia pe care voia să și-o facă este rochia cu care va trece în Bulgaria. Nu se mai întîlniseră, aici în bordei, decît pe apucate și în grabă. Toamna și vremea rea îi adună pe oameni pe la vetre. Dar seara mai veneau și pe la cîrciumă; acesta era ceasul cel mai potrivit, cînd Frusina se furișa din casă și dădea fuga la bordei. Greutatea și primejdia acestor întîlniri, așteptarea corozivă și combinările istovitoare, pentru cîștigul unei ore, unei jumătăți de oră, cîtorva minute de iubire biciuiau cu furie carnea și nerăbdarea celor doi amanți. Frusina avea deoparte ceva parale. Constantin aștepta o mie și mai bine de franci, pentru trei pogoane de pămînt. Mai tîrziu și prin intermediar, avea de gînd să mai vîndă și altele. În Bulgaria, banii sunt scumpi și lumea trăiește foarte ieftin. Deocamdată, ar putea să intre mașinist la vreo moară, ori la vreo fabrică. Principalul este să se vadă odată dincolo, în brațe cu scumpa lui Frusină! Dezertorii nu se urmăresc și — ce să-i faci! — se întîmplă dezertări în fiecare zi. Cu Mușat se va împăca el, într-o zi, pe pămîntul Bulgariei. Chestiunea pașaportului era ceva mai grea, căci condițiile eliberării sunt azi mai grele ca mai înainte, totuși Constantin avea asigurări, de la un funcționar amic, cum că va avea la mînă prețiosul document, peste două-trei zile. Ah! de-ar avea el astăzi zece mii de lei...

De-ar putea acum să iasă deasupra, din acest pămînt, plin de avuții ascunse, cincizeci de bucăți de aur, cu chipul împăratului Constantin! Dar cine știe toanele norocului și cine știe cărui nea Ion i-o trosni, într-o zi, sub tîrnăcop, ulciorul cu aur!... Astăzi Badea aduce acasă butia cu vin. O să fie îmbulzeală și alișveriș. Frusina o să se strecoare ca o pisicuță și o să dea fuga încoace. Dar mult mai este pînă atunci! și greu mai trece vremea cînd iubești și ce iubești nu este lîngă tine.

Cu gîndurile acestea, Constantin adormi în cojocul de oaie și se trezi pe înserate. Badea și Frusina se înapoiaseră. Butia era în bătătura cîrciumii.

Cei care n-aveau treabă pe acasă veniseră să o admire şi să asiste la solemnitatea coborîrii în pivniţă. Frusina s-a repezit o clipă, pentru o sărutare, pentru o îmbrăţişare, şi i-a spus că se înapoiază mai tîrziu, cînd o găsi prilejul. Constantin a înviat focul în vatră şi a pus să se încălzească ceva din bucatele, pe care Frusina i le aducea pe furiş; căci, certat cu Badea cum era, nu mai dăduse pe la masă de alaltăieri. După ce a mîncat, a rămas cu capul în palme, lîngă cărbunii care plesneau uşor şi adormeau sub pleoape de cenuşă. Apoi bordeiul s-a întunecat şi un vag amurg de sînge a încremenit pe vatră.

Ca să mai mintă aşteptarea, Constantin a început să fumeze. Dar aruncînd un rest de ţigară, văzu într-un colţ al bordeiului, aprinzîndu-se doi cărbuni albaştri. „Cum a ajuns ţigara pînă acolo şi ce s-o fi aprins?“ Mirat, se sculă să vadă ce arde şi să stingă cu cleştele. Era în aceeaşi linie cu vatra, dar în colţul dimpotriva uşii, acolo unde în iunie fusese căpătîiul de romăniţe. Dar pînă să se aplece şi să dea cu cleştele, iată că se aprind alţi doi cărbuni şi apoi încă doi. „E vreun putregai“, se gîndi Constantin. Lumina celor şase cărbuni se prefăcu în lumina a şase stele vii, tainice, tremurătoare, în lumina a şase ochi, nevinovaţi şi viorii, ca ochii de copil. Apoi din fiecare ochi scăpărară văpăi albastre, văpăile se vărsară una într-alta şi făcură jos ca un lac de spirt aprins, sub care cei şase ochi clipiră dureros şi se zbătură pînă ce se mistuiră în flacăra totală. O comoară! — fulgeră în mintea lui Constantin — joacă o comoară! Şi cu degetele prinse de friguri dibui pe vatră cuţitul, pe care să-l înfigă semn, în mijlocul văpăii. Dar văpaia plesni deodată şi flutură în zecimi de spicuri azurii, ca deasupra unui lighean întreg cu spirt. Constantin rămase înghemţat, cu mîna pe cuţit.

Era un dans cu ritm şi cu înţeles, în această viorie colcăire de dantelă. Fiecare flacără ondula ca vie, fiecare ţîşnitură albastră revărsa o formă feminină, cu braţe ridicate, cu păr fluturător, cu sîni

virgini și goi. Și toate aceste flăcări-fecioare țîșneau, dansau și se întîlneau mereu, pe curbe convergente, în același punct, în care brațele lor se înnodau pentru o horă de două-trei învîrtituri. Cădeau apoi toate în velura spumegîndă și indistinctă și se individualizau din nou, după cădere, ca să facă și să refacă tiara lor coregrafică și plină de safire. Iar în acest joc al lor cîtă suavitate, cîte destăinuiri! — Dar după șapte-opt tiare, în loc de fecioare dansatoare, ieșiră din lava albastră niște flăcări lungi și drepte ca niște gladii. În loc de tiară, aceste gladii se repeziră și încheiară brusc o piramidă de lame militare, care străluci o clipă și se nărui în lavă. În clipa următoare, flăcările-gladii refăcură piramida și apoi iar și iar, ca la comandă.

Și acest joc de gladii avea, tot așa, un ritm și un înțeles. La a șaptea piramidă se întîmplă un dezastru: Constantin, dezmeticit, înfipse în ea cuțitul și gladiile construite în piramidă se frînseră și se stinseră — afară doar de trei. Piramida rămase în trei muchii viorii, pe o bază de șerpi galbeni, zdrobiți și vag colcăitori. Cele trei gladii se odihniră, vîrf la vîrf, cîteva clipe și apoi rumpînd cu ritmul și cu armonia de pînă aci, se amestecară într-o luptă vehementă. Căzură, se ridicară, iar căzură și se ridicară — o ultimă oară — aprige, repezi și rotitoare, în învălmășagul lor, ca o sfîrlează cu trei cornuri de foc. Apoi, deodată săriră în țăndări și căzură pe un pat de aur și de jar — iar toată viziunea se stinse în întuneric.

Nebun de bucurie, Constantin aruncă pe cărbunii din vatră un vraf de uscături și lumină bordeiul. Scoase, după aceea, din odaia din fund un tîrnăcop, puse la ușă zăvorul de lemn și începu să sape împrejurul cuțitului înfipt. După trei palme de săpătură, tîrnăcopul izbi ca într-o oală. Tremurînd din tot trupul și cu pieptul bătut de ciocanele inimii, Constantin lăsă tîrnăcopul și scobi cu cuțitul. Dar deziluziune sfîșietoare! În loc de oală, scoase din pămînt un craniu de o incalculabilă vechime. Îl rostogoli pe vatră și luă iarăși tîrnăcopul. Imediat sună

tot o oală şi al doilea craniu apăru în zarea focului. Constantin îl puse lîngă celălalt şi luă o cazma, căci cu tîrnăcopul nu mai putea să sape. În sfîrşit, scoase şi cu cazmaua încă un craniu, dar cînd mai cercă în fundul groapei, nu mai găsi pămînt, ci un strat rezistent. „Dacă or fi tot oase, am nimerit vreo fîntînă plină de schelete şi tot nepricopsit am rămas !..."

De data aceasta, însă, nu mai era un craniu, ci o oală. Aproape epileptic, Constantin o scormoni de jur împrejur şi o smulse afară. Era grea, pîntecoasă şi cu gura astupată cu pietriş. Dar de violenţa emoţiunii care-l stăpînea, cînd fu să pună oala jos, pe vatră, o scăpă din mîini, tocmai în dintele tîrnăcopului. Oala se sparse ca un ou şi risipi cît colo un gălbenuş scînteietor şi fumegînd ! Căci era plină, plină cu aur !... Peste o sută, peste două sute de ochi săgetători, de stele de mărimea întîia, de *glorii* imperiale, *constantine !*

Constantin se repezi ca vulturul pe pradă. Era aurul pe care-l visase atîta timp ! era comoara pe care cu gîndul şi cu nerăbdarea o chemase, ani de zile, de sub dărîmăturile anticei Sicibide ! erau galbenii împăratului Constantin, aşa cum îi ştia din descrierile altora, aşa cum îi văzuse — numeroşi ca fluturii — zburînd pe plaiul închipuirii şi al reveriei lui de aventurier şi de indolent quasiartist. Deci visul se îndeplinise ! imposibilul se făcuse posibil, sonor, dogoritor ! Norocul îi apărea în astă-seară, ca un arhanghel solar, liberator, prin uşa, în sfîrşit căzută în ţăndări, a destinului său multă vreme întemniţat !... Erau mai ales monezi de aur, cu tipul cunoscut lui Constantin, şi ceva amestec de argint şi de tipuri străine. Erau peste două sute de bucăţi (Constantin strîngea, număra, se încurca şi iar număra de la început), grele, neatinse, şi însemnînd laolaltă o bogăţie considerabilă.

— Cine e acolo ! ?

— Deschide, Constandine ; eu sunt ; cine vrei să fie ?

— Frusino!... suntem bogaţi! Suntem stăpînii noştri! Priveşte, Frusino! numără, scumpa mea!... Mîine trecem în Bulgaria. Poimîine suntem în Sofia!...

Dar pe cînd Frusina cădea, aproape leşinată, în braţele lui Constantin, în cîrciumă, cumătra Anca, rămasă cea de pe urmă, îi spunea lui Badea, înfigîndu-i in ochi două ace de persuasiune:

— Crede şi fă cum vrei! Dar de ce nu faci o probă? Aleargă acum, la bordei, la Constantin, şi fă-te că vrei să iei ceva de acolo şi ai să găseşti, după uşă, pe Frusina... Ba fă altfel, mai uşor: Du-te şi caut-o prin toată casa şi vezi unde dai de ea!

Anca, sigură pe ce spunea, fiindcă spionase pe Frusina, s-a dus îndată, ca să lase pe Badea slobod. Badea a pus oblonul şi mai mult fără voie decît cu voie — atît de inevitabil era laţul — a început să strige pe Frusina. Nu i-a răspuns nimeni.

„Atunci e adevărat! Dumneaei e în bordei cu Constantin. Lasă că vă învăţ eu minte! Tot zice el că e bolnav; încaltea să zacă o lună, de bătaie. Şi tu, lele Frusino... Stăi-măi! stăi-măi!... Deschide uşa, cîine! Aşa, hai! Vă bateţi joc de bunătatea şi de casa mea! Deschideţi uşa, că o fac ţăndări!"

Zăvorul era slab şi uşa pocni în lături. Dar Badea nu apucase să intre bine, cu mînia lui de paie şi cu toiagul pe care-l ţinea în mînă, cînd Constantin, dement, îl trăsni cu tîrnăcopul, drept în frunte.

— Pui de cadînă!... şi căzu cu fruntea în ciobu-rile amforei.

Intre pereţii minţii lui Constantin, fulgerară atunci adîncimea şi oroarea prăpastiei celei într-o clipă spintecate.

— Ce-ai făcut, Costandine!... Ai omorît pe fratitău!...

— L-am omorît... Acum s-a isprăvit... Aleargă, ia-ţi blana pe tine şi vino să fugim!

S-a îmbrăcat şi el cu cojocul de oaie, a vărsat aurul blestemat (din strachina în care-l adunase) într-o năframă şi l-a băgat în sîn. Apoi, a luat-o pe

Frusina aproape la subţioară şi a pornit cu ea, prin noaptea umedă, compactă. S-au strecurat pe lîngă garduri, fără să întîlnească pe nimeni şi au coborît devale spre Dunăre. Constantin, care se aştepta să plece, din noapte în noapte, avea gata o luntre, ascunsă în richiţi. Sfîrşiţi de emoţie şi alunecînd la fiecare pas pe pămîntul cleios, Constantin şi Frusina înaintau orbeşte, plesniţi de richiţi, împiedicaţi de ierburi. Totuşi Constantin ştia perfect direcţiunea şi a ieşit tocmai la luntrea pregătită. A luat-o în spinare, a pus-o încet pe apă şi, cu Frusina lîngă el, a vîslit cît a putut mai molcom. Gîndul lui era să se lase mai mult în voia apei şi pe mijlocul ei, oricum: să nu vie prea aproape de pichetul grănicerilor bulgari. Dar curentul apei şi voia sorţilor îi mînau tocmai într-acolo!

Grănicerii bulgari, culcaţi pe ţărmul apei, au simţit apropierea şi-au străpuns întunerecul cu ochi de linx...

— *Coje tam?*... Cine e acolo, bre?... *Coje tam?!*

...Ceea ce pierdu definitiv pe Constantin fu tocmai faptul că era soldat fără onoare militară şi fără convingere. Învăţînd paragraful despre gărzi, el nu voise să crează că sentinela trebuie să facă aidoma şi, după trei întrebări fără răspuns, să tragă foc. Noaptea se zgudui. Un glonţ nimeri pe Frusina, care ţipă ca o pasăre nocturnă şi căzu din barcă. Iar cînd Constantin voi să strige, un ropot de gloanţe trecu prin el şi întoarse barca cu gura în jos.

In bordei, la lumina sîngerîndă a jarului răscopt, cele trei hîrci din vatră rînjeau satisfăcute. Comoara blestemată adusese dobîndă încă trei căpăţîni. Una era aci alături; celelalte două, în fundul Dunării.

A doua zi, autorităţile au ridicat pe Badea, din cioburile amforei romane. Pe fruntea lui detunată şi lividă, strălucea, în sînge închegat, un *gloria Constantini.*

LA VULTURI!

Culmile Scripetelui se desluşeau în această zi cu soare, după multele ploi de pînă aci, colţuroase şi limpezi ca o cunună de securi. Scripetele se aduna de jur împrejur, şi clădea la mijloc fundul Iablanicioara, fund adăpostit şi locuit de un pumn de oameni. Intr-o parte, zidul îmbrăcat în codri se ştirbea, ca să lase printre lespezii zdrobiţi şi printre fagii cosiţi mereu la rădăcină, undele oţelite ale Iablanicioarei. Izvorul ei era în munte, sub o stîncă, şi ciobanii îl adunau şi-l depănau în jgheaburi, cît ţinea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creştetul brazilor. Alte cîteva pîraie ţîşneau mai jos de printre pietre şi întreiau puterile pîrîului. Pe lîngă el, cobora chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor cîteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

In ziua aceea nu era nici un nor deasupra, şi uriaşii munţi, care atîtea zile frămîntaseră şi slobozeră din coamele lor zbîrlite pînă la cer ploile, trăsnetele şi şuvoaiele, erau acum blajini, tihniţi şi prididiti de soare. Numai în faţa cerului, mai sus decît brazii cei mai înalţi, vulturii pluteau neobosit, scăldîndu-şi aripile în lumină şi dînd fiorii morţii păsăretului de casă din jurul celor cincisprezecedouăzeci de locuinţe din fundul văii. Intre aceste locuinţe, cea mai mare şi mai gospodărească era

casa lui Dănilă, starostele ciobanilor din partea locului, venetic de pe plai, dar mare baci la bătrîneţe. Dar acum nu era acasă decît un cioban bătrîn şi şchiop, care dregea sădilele. Stăpînul era la stînă, în munte, cu ceilalţi ciobani. Tot aşa era şi prin celelalte case. Mai rămăseseră pe lîngă vetre moşnegii, femeile şi copiii. Oamenii în putere şi tineretul, bucuroşi de întoarcerea timpului frumos, ieşiseră la oi, pe culmi, ori porniseră devale, prin satele de pe Iablanicioara. Erau toţi ciobani şi plecau cu caii încărcaţi cu piei şi cu brînzeturi, şi veneau cu ei înapoi, încărcaţi cu mălai. Altă casă mai mare şi mai cuprinsă era casa lui Păun Ozun, unul din ginerii lui Dănilă. Acesta era un romîn falnic, trup şi suflet de viteaz. Nu era nici el acasă, ci numai nevasta şi copiii, fiindcă plecase de astă-iarnă, cu o scrisoare tainică de la socru-său Dănilă, către Tudor Vladimirescu. Această scrisoare, pe o piele de miel, nu era lucru mare, dar cel ce o ducea era Păun Ozun, şi cu el mai erau încă zece, toţi copii de munte, cu bunăştiinţă într-ale flintei.

Moş Dănilă, fruntaşul ciobanilor de pe Scripetele, era un om care trecuse prin multe suferinţe şi încercase multe vaduri de amărăciune. Era de felul lui de dincoace de Olt, făcuse în tinereţe de trei ori avere şi de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine. [. . .] Ce conace! ce gospodării! ce rost temeinic! Dar precum fierul plugului trece prin inima muşuroiului de furnici, spintecînd într-o clipă cetatea harnicelor muncitoare, aşa şi fierul nenorocirii spintecase în trei rînduri rostul şi viaţa romînului Dănilă. A treia oară cînd l-a călcat urgia, n-a putut să mîntuiască nimic din cîte avea. Ai lui porniseră de cu seară în sus pe Jiu. Mai era o strajă pînă la ziuă. Cînd s-au apropiat răcnetele şi pocnetele pistoalelor, a fugit într-o pădurice de pe deal. Şi pînă a nu răsări soarele gospodăria lui şi tot satul cu ea s-au zvîrcolit în flăcări. A plîns Dănilă şi s-a suit în creierii munţilor ca să nu se mai coboare niciodată şi să nu mai vadă plaiul şi silnicia de pe el.

Sus la munte s-a făcut cioban, şi după ce trecuse de trei ori prin pîrjolul lui Iov, a găsit încă o dată, sub cenuşă, numele Domnului şi cheia milostivirilor cereşti. Din an în an, Dănilă a crescut în turme şi în argaţi, a însurat, a măritat şi şi-a întins pe cîţiva munţi neamul şi întîietatea. Dar acum îmbătrînise, văduvise şi sta mai mult la izvorul Iablanicioarei, deasupra caselor făcute întîi, rostind pe ciobani şi mîngîindu-şi bătrîneţele cu un ceaslov bisericesc. Aici, lîngă Iablanicioara, l-a ajuns într-o zi vestea că Alexandru Şuţu a murit, că Tudor Vladimirescu zguduie Oltenia şi că a împrăştiat pretutindeni o strigare, în care era vorba despre feluritele şi preaştiutele nedreptăţi îndurate de ţară, despre vlădicii şi boierii cei răi, despre grecii haini şi despre uşurarea birurilor apăsătoare. Tudor chema pe panduri, pe plăieşi şi pe toţi cîţi mai aveau o scînteie de bărbăţie în piept : la viaţă şi la arme !

Dănilă avea optzeci de ani. A oftat şi şi-a deschis inima către gineri-său Păun : „Du-te tu în locul meu şi slujeşte pe Tudor pînă la moarte. Agripina, nevasta ta, este fata mea ; copiii tăi sunt nepoţii şi moştenitorii mei. Mergi cu inima slobodă şi Dumnezeu din cer să aibă milă de tinereţea ta !“ Păun Ozun era ginerele cel iubit al lui Dănilă. Ţinea pe Agripina, fata cea mai mică a unchiaşului, şi-i trăiau trei copii, Măriuca, Vlad şi Păunaş. Dar pe Păunaş tată-său nici nu-l văzuse fiindcă era abia de două luni, născut încoace, după Paşte. Păun Ozun şi cu cei zece tovarăşi, zece voinici plătiţi şi îmbrăcaţi de moş Dănilă, plecaseră pe la sfîrşitul lui Ghenarie. Au plecat fluierînd. Coborau din stîncă în stîncă, din munte în plai şi pretutindeni întîlneau cete-cete de căplani, tot oameni hotărîţi şi aspri, neştiutori de dor şi de păreri de rău, porniţi cu flinta, cu coasa, ori cu furca la spinare, spre steagul ridicat de Domnul Tudor.

Trecuse multă vreme de la plecarea lui Ozun. Agripina, ca femeie, n-avea inima lui. Cînd isprăvea cu treburile casei şi mai ales cînd sta şi-l punea la piept pe Păunaş, gîndul la bărbatu-său, grija, teama

de soarta lui o împresurau şi o întristau. Lua un cojoc pe ea şi peste copilul strîns la sîn şi alerga la tată-său. Moş Dănilă era pe prispă ori în casă, veghea mulsul caprelor ori omătul care se topea pe culmi, vorbea cu ciobanii ori cu ceaslovul bisericesc. Cum vedea pe Agripina, cu cojocul umflat peste povara braţelor, se lumina la faţă.

— Ce plocon îmi aduci?

— Iacă, tată, îţi aduc cele gînduri rele care îmi tot croncănesc în inimă!

— Fată dragă, nici nu ştii ce-mi aduci! Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră! Tu-mi aduci ce are să fie peste patruzeci-cincizeci de ani, pe plaiul dezrobit de Tudor!

Iar într-o zi îi spuse Agripinei cu nişte ochi de flacără:

— Agripino, nu fi muiere! Tudor şi Păun stau şi stăpînesc în Bucureşti. Boierii pămînteni s-au dat cu Tudor. Ce va mai fi, de la Dumnezeu va fi.

Această ştire era destul de veche şi Dănilă o spunea Agripinei, încă o dată, la începutul lui mai, supărat şi mîhnit în inimă-i că veştile cele mari pe care le aştepta nu mai veneau de loc. Muntele se învălui o lună întreagă în neguri şi în ploi putrede; potecile se prefăcură în şuvoaie, iar din satele de pe vale nu se mai auzi nimic. Şi iată că după atîtea săptămîni ploile stătură. Cerul se însănătoşi şi se scutură de înfăşurăturile lui albe şi cenuşii; munţii fumegară a vreme bună. Iablanicioara se limpezi şi scăzu în albia-i întortocheată şi adîncă.

În ziua aceea, Moş Dănilă se suise la stînă dis-de-dimineaţă. Era cam departe pînă acolo şi unchiaşul nu mai putea să urce decît călare. Agripina începuse ziua, nici mai vesel, nici mai trist ca alte zile. Oile erau pe munte, într-ale lui Dănilă. Măriuca şi Vlad se jucau în fundul grădinii, adică lîngă şuvoiul Iablanicioarei şi sub cei din urmă fagi înfipţi în coasta muntelui, căci grădina şi casa lui Ozun erau la marginea celorlalte. Coasta era grozav de prăvălatică şi Iablanicioara, după ce se învîrtea şi se zvîrcolea sus, printre stîncile ţăpure, cobora acum

de-a dreptul, frîngîndu-se din piatră în piatră și zdrobind cu vuiet de fiecare piatră pare că nu apă ci bulgări de zăpadă. Măriuca și Vlad se îndemnau și se împingeau unul pe altul pînă cînd intrau în roata pulverilor umede, ridicate din căderea șuvoiului și cînd se simțeau stropiți pe ochi dădeau fuga înapoi, cu mare haz. Agripina pusese ceaunul de mămăligă. Era aproape de miezul zilei și mesteca zorită, tot aruncînd ochii la Păunaș, adormit în albie.

Copilul dormea în pragul ușii, cu capul la umbră și cu trupșorul, strîns în scutece, scăldat în soare. Era rumen-alb, ca trandafirii nici albi, nici roșii, și sugea în vis. Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea, prin ușa deschisă, cîteva căsuțe de bîrne, ceva din ograda lui moș Dănilă, drumul satului și adîncătura Iablanicioarei, iar încolo aripile negre ale pădurilor de brad, aruncînd umbre adînci pe fînețele înflorite și gurile de secure ale Scripetelui, mușcînd din cerul albastru. Nu se auzeau alte zgomote decît clocotul ceaunului de pe pirostrii, vîjîitul înfundat al șuvoiului din dosul casei și, pe la răstoarce, rîsetele celor doi copii sau mugetul unui viței despărțit de maică-sa.

In această pace adîncă, în această fîntînă dintre munți, plină de chipul și de aleanul soarelui, pocni răcnetul deznădăjduit: „Fugiți! fugiți! vin turcii!..." Agripina tresări și întoarse capul spre ușa deschisă. Groaza vestei se prefăcu deodată în groaza faptului văzut cu ochii! Din fundul văii, pe unde se prăvălea Iablanicioara, coame de cai zbucniră într-o clipă și în fiecare coamă cîte un cap de turc. Numaidecît niște nourași albi se destrămară în aer, iar prăpăstiile rostogoliră un ropot de pistoale. Agripina se repezi la Păunaș, îl ridică din albie, îl puse în poală și prin ușa din fund țîșni în grădină. Se strecură pe lîngă gard, ajunse pe Măriuca și pe Vlad și tîrîndu-i după ea începu să urce coasta din fag în fag. Copiii mirați începură să întrebe:

— Unde ne ducem, mamă?

— De ce nu mîncăm, mamă?

Agripina n-avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară şi sfredeliră slăvile ţipete, nechezaturi şi noi împuşcături.

— Ce e, mamă ? Cine ţipă ? Cine dă cu pistolul ?

Agripina le răspunse gîfîind :

— Turcii, dragii mamei, păgînii de turci de care vă spunea bunicul ! Să fugim cît om putea, pînă sus la stînă !

Cărarea pe care apucase Agripina era cea mai scurtă dar cea mai anevoioasă. Trebuia un om zdravăn, ca să poată să biruiască pieptul muntelui, nu o muiere cu un copil în poală şi cu alţi doi tîrîş după ea. Chiar Păun Ozun se urca rar pe aici, pentru că era o cărare cumplită, care scotea sufletul din om, pas cu pas, după zvîrliturile Iablanicioarei, mai mult o scară de bolovani şi de rădăcini, decît o potecă. Agripina suia din greu, cu pieptul tot atît de smăcinat ca şi şuvoiul de alături, ajutînd pe Măriuca şi pe Vlad şi ferind pe Păunaş, din poală, ca să nu-l izbească de pietre ori de crengi. Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stînga şi să se ascundă în pădurea care stăpînea pretutindeni, deopotrivă de întunecos. Dar Păunaş se deşteptase şi începuse să plîngă şi i se părea Agripinei că numai vuietul pîrîului acoperea destul de bine ţipetele lui. Mititelul, grămădit în poală, hurducat şi flămînd, ţipa cît putea şi izbea cu mîinile şi cu picioarele în cămaşa pe care Agripina şi-o sumesese şi o înnodase în brîu. Pe lîngă asta, în urechile Agripinei se prigoneau mereu ţipetele şi împuşcăturile din vale, iar vîjîitul Iablanicioarei n-o lăsa să-şi mai dea seama dacă se înşală, ori nu se înşală.

La urmă, Agripina ştia că mai erau pe acasă şi alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise şi ea, prin pădure, şi cîinii de turci negreşit că se luaseră după ele ! Unde să se ascundă, unde să întîrzieze acum cînd focul arde la tălpile picioarelor ! Mai bine să lupte pînă cînd i-o plesni inima în piept ! Dacă ajunge la stînă, poate să cadă şi să moară ; au scăpat copilaşii. Sîngele lui Păun, rodul dragostei lor, lumina ochilor lui Dănilă ! Dacă o

ajung turcii, pe ea o batjocoresc şi poate o lasă cu viaţă, dar pe copii îi strivesc de stînci! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său! „Ce mi-ai făcut copiii?! Unde e nădejdea şi mîngîierea mea?...“ Mai bine să urce, să urce! Să nu se lase pînă ce nu s-o vedea măcar în poieniţa de sub stînă şi atunci, cînd o cădea moartă, Măriuca, Vlad şi Păunaş au scăpat cu viaţă. Plînsetul lor se va auzi de la stînă. Ciobanii vor veni şi-i vor găsi... O, dar pînă la poieniţă mai e mult!...

Măriuca era de şapte ani. Vlad de cinci. Sfîrşiră curînd puterile şi începură să plîngă: „Mamă, ne e foame!...“ Vlad, grăsuţ, aprins la faţă şi leoarcă de sudoare, căzu jos ca un bujor frînt de ploaie. Agripina se opri locului. Păunaş se zbătuse în poală pînă amorţise şi adormise cu degetele în gură. Agripina căută să răzbată cu urechea prin zgomotul şi pocniturile Iablanicioarei, dar nu deosebi nimic. Îşi muie mîinile în spumele pîrîului, îşi aruncă pe ochi cîţiva pumni de apă, cum i-ar fi aruncat pe nişte cărbuni aprinşi, şi luă pe Vlad în cîrcă. Era voinică Agripina, tînără şi vînjoasă, dar povara cu care se lupta era peste puterile unei femei. Pe Vlad îl ducea în cîrcă, pe Păunaş în poală, iar Măriuca, sleită de puteri şi ameţită, se ţinea de mamă-sa, ţinînd-o de căpătîiul brîului. Agripina începu să şovăiască, asemenea vitei lovite între coarne. Copacii dimprejur zvîcneau şi începeau să se facă roşii. O sete groaznică îi frigea gîtlejul şi mărunţaiele. Gîndurile i se topeau în cap. S-ar fi trîntit întreagă în omătul ce fierbea la nodurile Iablanicioarei şi-ar fi secat şuvoiul dintr-o sorbire, dar mai avea atîta minte să cugete că ar fi rămas pe loc trăsnită, copiii s-ar fi prăpădit şi osteneala ei de pînă atunci ar fi fost de prisos. — O perdea de sînge şi de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei ardea toată pădurea şi bătăile inimii erau bolovani încinşi, care săreau din loc şi o izbeau în coaste. Se mai oprea cîteodată, cu mîinile încleştate de o rădăcină, ori de o ramură ce atîrna, şi pieptul îi horcăia ca nişte foale. Punea jos pe Vlad, mai înnoda cămaşa în brîu şi cu pumnii

îşi vîra ochii în cap. Îi era sete! Îi era sete! Îşi mai răcorea limba şi pleca iar. Dar vinele picioarelor îi tremurau, sînul i se umflase şi o înţepa îngrozitor, Păunaş, izbit de colo pînă colo, începuse iar să plîngă. De data aceasta de-abia chişnea. Hurducătura îl ameţise, foamea îl leşinase. Şi pînă la poieniţa de sub stînă tot mai era! Măriuca scăpă din mîini capătul brîului şi căzu mototol, în frunzele umede, scuturate astă-toamnă. Agripina luă pe Măriuca în cîrcă şi legă pe Vlad, acum mai odihnit, de capătul brîului. Atunci, prin zborul frunzelor, Agripina zări coastele Brăcinelului, masa de stîncă şi cu poale de brazi pe care era stîna lui moş Dănilă. — „Slavă ţie, Sîntă Născătoare!..."

Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fînul cosit de pe culmi şi unde în fiecare vară mai rămîneau cîteva căpiţi din celălalt an. Agripina îşi stoarse puterile cu oarbă înverşunare şi ieşi din pădure şi din coastă, în poiana cu căpiţi. Poiana era pustie, dar turcii, dacă au luat-o pe drumul oilor, erau să ajungă şi ei tot acum! Vijelitul Iablanicioarei de-abia se mai auzea. Pacea locului era adîncă. Sus, în nesfîrşirea albastră, vulturii se roteau cu neobosită măreţie.

Agripina căzu la umbra unui stog şi ascultă, cît o mai puteau lăsa să asculte răzvrătirea sîngelui şi ciocănitul inimii. Nu se auzea, nimic, nimic. Atunci ea cugetă: „Tata n-a simţit primejdia. Ciobanii sunt risipiţi şi turcii o să-i ia fără de veste. Trebuie să merg pînă la stînă!"

Păunaş dormea, suspinînd: „Dormi, dragul mamei! Laptele meu acum e foc şi otravă. O să te pun la ugerul unei capre..."

Agripina voi să se scoale. O mie de junghiuri o străpunseră în tot trupul, dar mai ales în sîn. S-au isprăvit puterile! De-abia dacă va mai putea să se tîrască. Ce face cu copiii!?... Măriuca şi Vlad îşi mai veniseră în fire.

— Ne e foame, mamă! Să mergem mai curînd la bunicu, la stînă!...

Drumul pînă la stînă era de acum aproape lin, căci ocolea şi se încolăcea pe Brăcinel, pînă sus.

— Nu vă mai poate duce mama, că nu mai are putere!

— Mergem noi singuri, mamă!

Agripina se simţi rău de tot. Munţii şi pădurile se învîrtiră cu ea şi toată greutatea trupului i se răsturnă în cap, ca apa dintr-o sticlă, în gîtul sticlei, cînd o întorci cu fundul în sus. Mai putu să gîndească limpede: „Mi se urcă laptele la cap...“ Apucă pe Păunaş adormit, îl învălătuci în scutece şi în şorţ şi scobind sub căpiţă făcu o ascunzătoare. Vîrî copilul şi teşi fînul la loc, apoi porni, nebună, cu Măriuca şi cu Vlad, după ea, fără să le vorbească, fără ca să-i mai ştie.

In vremea aceasta, moş Dănilă aştepta la stînă să coboare ciobanii cu oile, ca să le adape. Pistoalele slobozite la amiază le luase drept vreo glumă ciobănească şi nu se mai gîndea la ele. Cu privirile risipite peste culmile din răsărit, moş Dănilă se gîndea, departe, se gîndea la Tudor, la Păun Ozun şi la Bucureştii, unde viteazul oltean pare că intrase într-un mormînt. „Incotro să fie Tudor şi ai lui? tot în Bucureşti, ori aiurea? Ce a făcut el de atîta vreme?“ Neliniştea moşneagului creştea, cu cît privea mai mult cerul fără nori şi boltirile lui din ce în ce mai joase şi mai pierite deasupra plaiului spoit în depărtări, şi cu cît bătrîneţele nu-l mai iertau să sară în şa şi să ia lumea în piept.

In gîndurile acestea, auzi în dosul stînei un plînset de copil. Se ridică din locu-i şi se uită peste ţarcuri, cu mîna straşină pe ochi: Dar asta ce să fie! — Era Măriuca. Mai încolo era Vlad şi tocmai în fund venea o femeie care nu putea să fie decît Agripina, dar care avea umbletul şi schimele unei nebune.

Măriuca îi căzu moşneagului pe piept şi-i spuse înecîndu-se în plîns amar:

— Au venit turcii în sat, bunicule!... Mama ne-a luat de mînă şi ne-a tîrît pînă sus în poieniţă... Acolo

a ascuns pe Păunaș în fîn și s-a mîniat pe noi!... Nu vrea să ne vadă, nu vrea să ne audă!

Agripina, roșie-vînătă la față și cu cămașa sfîșiată pe pieptul umflat ca un cimpoi, venea tot blagoslovind cu capul și cu mîinile. Dănilă înțelese totul, într-o clipă. Ciobanii se lăsau de pretutindeni, în fruntea oilor. Dănilă apucă buciumul și sună în el podobia: „Alergați, ciobani!" Între cei dintîi sosiți în Dragomir Ozun, fratele cel mare al lui Păun, care era doftor în felul lui și se pricepea de minune să lase sînge. Agripina căzuse în stînă, molcomă ca o capră sfîșiată de lupi. Dănilă o lăsă în seama lui Dragomir Ozun, iar el, fără zăbavă, porni cu ciobanii tineri, toți înarmați cu flinte, devale spre poiană. Pe Măriuca o luă cu el, pe cal.

Era liniște împărătească. Nu se auzeau decît tălăngile, din ce în ce mai depărtate, ale turmelor de deasupra. Gînduri-gînduri — nori și corbi — treceau prin cugetul lui Dănilă. „Ce au căutat turcii pînă aici? Cînd au venit, ce vijelie i-a adus?... În sfîrșit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cît vom putea mai scump!" Dar calea cobora pustie și din adîncuri nu izbea nici un zgomot.

Cînd ajunseră în poiană, Măriuca arătă cu degetul:

— Uite căpița unde a ascuns mama pe Păunaș!

— ...L-o fi ascuns în altă parte, fata bunicului!?

Fînul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiță era răvășit de jur împrejur și Păunaș nicăieri. Ochii ciobanilor căzură pe niște cîrpe înșirate pe poiană. Alergară la ele. Era șorțul Agripinei și scutecele copilului, acum pline de sînge, iar de jur împrejur sta, în iarbă, o largă spulberătură de fulgi cenușii, ca după o încăierare între vulturi.

Pasările cerului coborîseră în poiană și smulseseră pe Păunaș din zbuciumul plînsului, din durerile foamei și din tot vaietul și chinul unei vieți omenești, în mijlocul unui popor nenorocit și rob încă pe multă vreme!

Dănilă plînse a doua oară în viața lui. Fiorii unor presimțiri năprasnice îl junghiară în inimă. Privind

spre răsărit (şi într-acolo era Tîrgovişteа), privind spre miazăzi (şi într-acolo era Drăgăşanii) bătrînul, cu cuşma în mînă, plînse, în faţa cerului:

— Pune un hotar, Stăpîne, nenorocirii noastre! Ajungă sfinţiei tale atîta jertfă! Ajungă atîta risipă, atîta jaf la vulturi! din mana bietei ţări şi din carnea noastră!

DE LA NOI, LA CLADOVA

Se înserează. Și seara cade grabnic, ca în luna lui noiemvrie, din cerul de oțel, peste pămîntul biciuit de crivăț și peste Dunărea întărîtată și pustie. Popa Tonea privește, din fereastră, malul pe care se zbat în vînt cîțiva măcești și mai departe, în hăul Dunării, apele ce se frămîntă și se izbesc și din larg se varsă către țărm, ca mii și mii de șerpi înotători, ținînd deasupra apei, ager, creste albe, iar în urmă zvîrcolind inele monstruoase.

Preotul coboară iarăși ochii pe Psaltire și urmînd mai mult pe firul amintirii, decît pe firul cărții, recitează versetele eterne: *„Că iată întru fărădelegi m-am zămislit și în păcate m-a născut maica mea. Că iată adevărul a iubit; cele nearătate și cele ascunse ale înțelepciunii tale mi le-ai arătat mie. Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți, spăla-mă-vei și mai mult decît neaua mă voi albi. Auzului meu vei da bucurie și veselie; bucura-se-vor oasele cele umilite...“* Da, această bucurie și veselie duhovnicească le-a cunoscut și popa Tonea.

Erau vremuri cînd psalmul acesta și toate cetirile bisericești răsunau în inimă-i ca frumosul *Lumină lină,* în serile de priveghere. Dar unde este azi cucernica trezvie sufletească a vrednicului preot de astă-primăvară? Unde: dreapta pregătire și plecarea inimii, cu care popa Tonea deschidea, în zori de zi, ușile

bisericii, ca să înceapă cele premergătoare slujbei sfintei liturghii? Unde: neprihănirea preotului și liniștea creștinului?... *„Ție unuia am greșit și rău înaintea ta am făcut!“*

Popa Tonea ridică fruntea-i împovărată și privește, prin fumul înserării, tocmai dincolo, pe țărmul drept al Dunării. Acolo, unde izbește puhoiul apelor și precizează țărmul cu o lungă linie de spumă, colo lîngă Cladova, printre nucii și printre merii ce nu se mai disting, se mai vede o pată albă — o casă mai răzleață. De această casă se leagă în seara aceasta, și se leagă de șapte luni de zile, jalea și taina inimii lui popa Tonea.

„Întoarce-ți fața de la păcatele mele și toate fărădelegile mele șterge-le. Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinlăuntru ale mele. Nu mă lepăda de la fața ta și duhul tău cel sfînt nu-l lua de la mine...“ „O, creștin întinat! o, preot trădător!... nu înțelegi că aceste duhovnicești mioare ale inimii proroculuí nu pot să se mai găsească, pe calea inimii tale, nici la dus și nici la întors? Căci la ce pășune s-ar mai duce, cînd tu, prin taina ta cea rușinoasă, ai pîrjolit pășunele cucerniciei? Și unde s-ar mai înapoia, cînd stîna cea tihnită de altădată: iat-o azi arzînd cu para diavolească! Ai lăsat pe dușman să se apropie și să-i dea foc, și privește-l azi cum scheaună de bucurie și țupăiește împrejurul focului!

Se poate ca această dumnezeiască rugăciune, atît de dornică de roua îndurărilor cerești, să fi pornit dintr-o inimă, care, în vremuri, cunoscu ea însăși plugul spintecător al păcatului, holda nelegiuirii și focul amarelor căințe... (Sfinte proroace David, iartă mie, de trei ori păcătosului, întreitul meu păcat!) Se poate; dar holda căzuse sub secera pocăinții, focul suspinelor arsese miriștea patimii (fără cruțare secerată), iar ploaia lacrimilor spălase și schimbase ogorul păcătos. Și atunci, la rugăciunea sfîntului proroc, iertarea și darul domnului puteau să se pogoare, iar și iar, ca ploaia peste arăturile de toamnă, ca lacrimile părintelui peste copilul cel pierdut și regăsit, ca roua peste

diminețile lui mai. Dar care este starea conștiinței tale, unde este secera, unde torța ispășitoare, unde biruința ta, asupra duhului celui rău care s-a cuibărit în inimă-ți ?..."

„Dă-mi mie bucuria mîntuirii tale și cu duh stăpînitor mă întărește. Învăța-voi pre cei fără de lege căile tale și cei necredincioși la tine se vor întoarce..."

„Mai e vorbă ! tu creștin plin de lepra iubirii stricăcioase și preot prins în laț de către Diavolul, putea-vei să mai înveți pe cei fără de lege căile Domnului și să mai cîștigi, ca mai înainte, vreun suflet de necredincios ?... S-a isprăvit cu puterea ta, părinte Tone ! Bucuria mîntuirii și duhul cel stăpînitor au zburat din capul tău, ca pasările călătoare, la începutul toamnei ! Iarna cugetelor rele și a năpustirii de către Sfîntul Spirit domnește azi în conștiința ta."

— Aprinde lampa, preoteasă ; și voi, copii, adunați-vă să mîncăm !

Totuși, fiindcă înspre apus mai atîrnă de bolta cerului ca un policandru de nori galbeni, care nu luminează, ce e drept, decît dintr-o singură lumînare — luceafărul de seară — popa Tonea pune Psaltirea în raftul cărților și iese din casă, ca să vadă ce au mai făcut argații, prin curte și prin grajduri.

Un foc ascuns și groaznic îl mistuie pe popa Tonea ! El, creștinul cu inima curată, preotul cel mai vrednic de pe plaiurile Mehedinților, liturghisitorul cel plin de evlavie și de înaltă conștiință, este astăzi pradă grelei dezbinări cu sine însuși, ispitei gata de izbîndă în fiecare zi, iubirii oarbe, surde, neînstare să priceapă înfricoșatele datorii duhovnicești ale slujitorului altarului. Zece ani, popa Tonea și-a păstrat inima vas curat, așa cum cere sfîntul apostol, așa cum se cuvine unei inimi creștinești și preoțești, datoare să păstreze în ea comoara sfintelor înțelesuri și a dumnezeieștilor arvune ale credinței lui Iisus Hristos. Zece ani, popa Tonea a fost harnic păstor sufletesc turmei lui încredințate, om frumos la fapte și cu nescăzută bună purtare, către mari și către mici, bărbat fără de vină, tată și gospodar. Datoriile preoțești și le îndeplinea cu cea mai mare luare-aminte și cu cea mai aleasă con-

centrare, între oile sale cuvîntătoare era bogat în sfaturi evanghelice și tot atît de bogat în povețe și în îndemnuri gospodărești. Niciodată nu spunea un cuvînt mai tare decît pe celălalt și cînd trecea printre norodul său, creștinii se întreceau să vie să-i sărute mîna. În parohia lui, cînd un creștin se întîlnea, dimineața, cu popa Tonea, era ca și cum i-ar fi ieșit cu plin. Credința deșartă, că, întîlnindu-te cu un preot, dimineața, îți va merge rău în ziua aceea, murise printre cei care trăiau în preajma acestui preot. Viața, casa și ograda lui erau icoană vie, sub ochii tuturor, că tot ce zice și sfătuiește în biserică și în lume îndeplinește mai întîi la el acasă. Preoteasa era o femeie plină de frica lui Dumnezeu, cuminte, simplă, harnică și mai presus în cinste femeiască decît toate celelalte femei de primprejur — așa cum se cuvine să fie soția unui preot. În sfîrșit, Dumnezeu dăruise lui popa Tonea și cinci copii, care creșteau sănătos și sub cucernică povață, în casa părintească.

Dar peste tot acest noroc și această zi frumoasă s-a lăsat în inima lui popa Tonea, în prima duminecă de după Paște, un nor de la cel viclean. Inimicul care dobîndi, odinioară, voie ca să ispitească și să cerce inima lui Iov, dobîndi, de data aceasta, voie ca să pună la încercare puterile creștinești și preoțești ale finului Sfîntului Antonie. Era deci, în Dumineca Tomei. Popa Tonea tocmai isprăvise un cuvînt către creștini, prin care le deslușea, limpede și înălțător, cum a îngăduit Dumnezeu necredința sfîntului apostol Toma și cum a făcut-o de folos pentru credința noastră, cea de-a pururi întemeiată pe adevărul învierii Domnului. Chiar atunci, intră în biserică jupîn Traico, negustor bogat, om foarte cinstit și de cuvînt, sîrb get-beget din Cladova sîrbească. Îl cunoștea de multă vreme, avea pentru fața lui mult respect, pentru vorba lui de om în vîrstă multă luare-aminte și-i cunoștea destul de bine trebile și cele trei prăvălii din Cladova, fiindcă făcuseră împreună, mai înainte, cîteva tîrguri norocoase. Dar popa Tonea știa pe Traico văduv și fără nici un copil, de pe urma primei lui căsătorii. Cine era atunci această femeie, ori mai degrabă această fată mare,

care intrase în biserică odată cu căruntul negustor și se ținea de el ?

Popa Tonea a început să miruiască pe credincioși și jupîn Traico s-a apropiat și el cu însoțitoarea lui. Atunci popa Tonea a observat-o bine, și o putere superioară a coborît pe inimă-i, apăsînd-o cu farmec și chemînd din ea un cer și o lume sufletească nemaicrezut de tinere și de înflorite... Așa cum s-ar petrece cu o sămînță, adormită și închisă, pe care un fachir ar pune-o în palmă-i și, constrîngînd-o cu vraja unor insistențe nepricepute și oculte, ar face-o (în cîteva minute) să germineze, să crească și să se despletească în foi și în filamente și să se încunune, văzînd cu ochii, cu ciorchini trandafirii și parfumați ! Minunea aceasta o trăi, sufletește, popa Tonea, în răstimpul ce trecu cu miruitul a douăzeci-treizeci de creștini.

— Tată popo, iartă-ne, bre, pe noi, că am ajuns așa tîrziu la sfînta leturghie : măcar să ne miruim și noi și nevasta noastră.

— Unge-se robul lui Dumnezeu Traico... Unge-se roaba lui Dumnezeu... Cum te cheamă ?

— Borivoje, tată popo ; nu prea înțelege romînește. Mai pe romînește : Borivoica.

— Unge-se roaba lui Dumnezeu Borivoje, cu untdelemn binecuvîntat, spre sănătatea trupului și mîntuirea sufletului !

Borivoje, biet copil ! din clipa aceea, marmora strălucită a făpturii ei a trecut, din nevinovăție și din somn, de-a dreptul în focul iubirii și-al suferinței. A fost și pentru popa Tonea și pentru ea un ceas deopotrivă de nenorocit și de ars de fulgerele sorții.

S-a închinat la icoana învierii Domnului, a sărutat-o cu fruntea și cu gura și a sărutat apoi mîna miruitorului. Înfățișarea ei din clipa aceea i-a rămas în ochi lui popa Tonea cu neclintită și chinuitoare preciziune. Brațul care înfăptuia semnul crucii apărea trandafiriu și plin, sub nourașii mînecii de borangic, ca farmecele lunii pline, printre nourii de primăvară. Un pieptar negru-corb era sfîșiat în dreptul sînilor de o broderie roșie ca sîngele — de niște capi de mac, ce se scuturau pînă la cingătoare. Bo-

rivoje purta o rochie țesută în casă, scurtă și numai cute, iar în picioare cizme de marochin.

- A trecut în strană, lîngă bărbatu-său, căruntul și roșcovanul jupîn Traico, uluită și înfricoșată. Și în ceasurile-i de nesomn și de durere, icoana frumosului popa Tonea era de acum să i se înfățișeze, veșnic, sub podoaba dalbelor veșminte preoțești, smălțate cu desfoiate foi de floarea-soarelui, sub făcliile constelate și în fumul larg și ruginiu al bărbii hieratice.

Popa Tonea a încheiat sfînta liturghie ca în vis și, cînd a isprăvit cu totul și a ieșit din altar, jupîn Traico a început să-i spună pricina care-l aducea pe malul nostru, chiar la trei luni de zile după fericita lui căsătorie.

— Bre, tată popo, eu vin cu nevasta noastră, la tine, mosafir. Eu am cu tine o taină mare. Tu mă cunoști pe mine de multă vreme și știi ce este cuvîntul meu...

Sîrbul venea la popa Tonea să-l roage să-i dea cu împrumut o mie de franci. Căsătoria lui, pe care o făcuse fără de veste, la cincizeci de ani împliniți, îl dăduse de cheltuială și știrbise ceva din banii destinați unui cîștig apropiat. Nu i se ajungea vreo mie de franci și, știind că prietenul său popa Tonea este om cu dare de mînă, afară de aceasta: om de credință și de ajutor, venea la el cu inima deschisă. Popa își cunoștea omul și avea în el tot atîta încredere ca în sine însuși. Pe de altă parte, fiindcă se întîmpla să aibă, grămăjuie, tocmai o mie de franci de economii, n-a mai stat la gînduri și i-a spus sîrbului că e bucuros să-l împrumute. Au hotărît amîndoi dobînda și două soroace pentru capete, unul la Sfîntă Mărie și altul mai spre iarnă, prin postul Crăciunului. Sîrbul (ca orice negustor cînd dezbate o afacere) cam uitase de celelalte și lăsase pe nevastă-sa în urmă. Popa Tonea, atent și el la tîrgul pus la cale, mergea în pas cu sîrbul, neuitînd însă nici o clipă că Borivoje vine mai în urmă, cu preoteasa.

— Bre, tată popo, toate bune, dar te rog, bre, să nu-ți oprești dobînda chiar acum, ci să pofteşti la noi, pe la Sîn' Pietru, şi atunci ţi-o dau cu spor.

— Bine, jupîn Traicule, cînd vreai şi după cum zici. Doar ne cunoaştem de multicel şi ne credem unul altuia.

Preoteasa şi Borivoje îi ajunseră din urmă.

— Jupîn Traicule, ne înţelegem ca gîsca cu prepeliţa. Eu nu ştiu decît vreo zece vorbe sîrbeşti şi Borivoje vreo două romîneşti!

— Ce să faci, mamă preoteasă! Borivojca nu e de primprejur, ci mai de departe, de la Negotin, unde se coc cei mai frumoşi struguri din Serbia...

„Adevărat!" cugetă popa Tonea.

— ...dar fii pe pace; să vezi cum învaţă Borivojca romîneşte, pînă la iarnă. La noi, în Cladova după cum bine ştii, vorbim mai mult romîneşte decît sîrbeşte.

Aprinsă de drumul străbătut, de copilărească vioiciune şi de soarele crăiesc al cerului de aprilie, Borivoje era rumenă ca o cireaşă. Popa Tonea privea această frumuseţe, atît de caldă şi de fragedă, în lumina acelei dimineţi de primăvară; şi mirat şi aiurit de iuţeala cu care gîndurile şi sîngele îi treceau prin inimă, căuta să-şi pună frîu şi să liniştească buna lui conştiinţă cu un gînd cucernic: „Slavă ţie, Dumnezeule, pentru strălucirea cerurilor tale ca şi pentru mîndreţea creaturilor pe care le-ai lăsat să înflorească pe pămînt..."

Dar firul amintirilor se rupse aici, căci popa Tonea auzi un argat care-l striga la masă:

— Cinstite părinte, pofteşte la masă, că e gata.

Isprăvise cu cercetarea grajdurilor şi a fînăriei şi era gata să intre în casă, cînd desluşi, pe uliţă, un soldat din vama sîrbească, pe sîrbul Petar Duşan, cunoştinţă veche şi om de omenie. Un fior trecu prin inimă lui popa Tonea.

— Bună seara, frate Duşan... Ce cauţi şi cum de ai rămas, pe malul nostru, aşa tîrziu?... Şi cum o să te înapoiezi, cînd Dunărea e totuna cu cerul şi valurile sînt mai rele decît fiarele?

Petar Dușan, care era însurat cu o romîncă, îi lămuri că o pricină grabnică de familie îl adusese încoace și că, tot în seara aceea, cu ajutorul Domnului, va trece Dunărea, la Cladova. Să n-aibă grijă părintele, căci a trecut și ieri de pe un țărm pe altul, și mîine alți creștini trec iarăși la Severin.

— Da' cît pe aci era să uit, taică părinte, cu necazurile și cu păcatele mele, că m-am întîlnit azi cu jupîn Traico și mi-a spus să te vestesc pe cum că te așteaptă, zi de zi, să-ți întoarcă niște bani și chiar astă-seară dacă ai vrea...

Inima lui popa Tonea se izbi în coșul pieptului, ca un pește, în rețeaua năvodarilor.

— Așa e vorba ?... Dacă e așa, frate Dușan, să știi că s-ar putea să mă prind și eu tovarăș. Am tocmai nevoie de parale și dacă zici că mîine trece o barcă la Severin... Și cînd plecați ? Astă-seară la opt ceasuri ? Atunci să știți să nu plecați, pînă ce nu veți avea cuvînt de la mine — ori așa, ori așa.

În cugetul preotului, fluieră glasul ironiei : „Sărace popă Tone ! ți-a luat Diavolul mințile, cu totul... Unde pleci tu acum, prin vijelie și prin puterea nopții ? Și ce zor te arde în spinare, ca să treci la Cladova ? Cel puțin nu fi fățarnic ! Mărturisește, popă vînat de cel viclean, că nu te gîndești de loc la bani, căci ai trei sute de franci în casă, ci te gîndești numai la Borivoje. Nu te smulge somnului și tihnei decît amintirea ei primăvăratică, și de șapte luni nu poți să mai stingi cu toate ceasloavele din raft flacăra ochilor ei străbătători și negri !"

Popa Tonea se așază în capul mesei, binecuvîntează mîncarea și băutura robilor Domnului și masa începe — cuviincioasă, cu mîncări simple, bine gătite și abundente. Preoteasa supraveghează și poartă toată grija, repede, curată și tăcută. Copiii respectă tăcerea părinților și cuviința mesei. Dar gîndurile preotului alunecă peste clipa de acum și se pierd în trecut... Colea ședea, la masă, Borivoje, cu șapte luni în urmă. Un lan de trandafiri strălucea în obrajii ei ! O cunună grea, cu luciri de aramă, îi împodobea creștetul și o privighetoare cu viers străin doinea în

glasul ei. Era vădit că inima ei tînără trăia, în ziua aceea, o zi de înaltă primăvară.

„Bravo, Borivoică! zicea jupîn Traico, încîntat de frumusețea și de veselia nevestei sale. Nu-ți spuneam eu că pe plaiul romînesc bate numai vînt de veselie și de voie bună?“ — Și-i repeta în sîrbește ceea ce spusese romînește.

Jupîn Traico adusese în barcă vreo cîteva sticle cu vin de dincolo. Preoteasa, ca după Paște, mai avea un rînd de cozonaci și cîteva dulciuri. Vinul era gros ca untdelemnul și negru ca ochii Borivojei. La al treilea pahar, chiar în capul negustoresc al lui jupîn Traico se ridică un abur subțire de poezie. Sîrbul își deschise cîțiva bumbi de la pieptar, puse coatele pe masă și spuse cu înduioșare:

— Bre, taică popo, viața este scurtă și, dacă nu e nici femeie nici copil, banii nu aduc prea mare mîngîiere. Iacă, mie unuia îmi pare rău că am așteptat atît de mult, după ce mi-a murit Olenka. Ești tînăr, dar eu încep să-mbătrînesc... De mi-ar dărui Dumnezeu măcar trei copii, să las fiecăruia cîte o prăvălie.

Și bietul sîrb privea cu o dragoste amestecată de tată și de soț la Borivoje, a cărei frumusețe, iritată de un pahar de vin, era subjugătoare.

Borivoje căuta să deslușească, în sufletu-i, ce guri de luncă, ce grădini suflau, în ziua aceea, respirarea lor ferice peste simțirea ei. Și de ce acest preot frumos, cînd era lîngă iconostas, i-a ridicat tot sîngele în obraji și i-a lăsat în trup o moleșeală dulce, cum nu mai încercase niciodată... Traico avea dreptate! Ce dragă este viața și ce frumoasă Cladova, cînd ești pe țărmul romînesc și le privești, privind spre miazăzi!

Popa Tonea asculta pe jupîn Traico mai mult cu înfățișarea, căci în cugetul lui începeau să crească grija și certarea de sine: „Deși acest vin sîrbesc e minunat, deși, mulțumind lui Dumnezeu, nevasta și copiii îmi sunt sănătoși și casa mi-e tihnită, totuși credeam că am legat de mult, la gard, telegarii închipuirii tinerești. Ce însemnează această zburdăl-

nicie în gîndurile şi în simţirea mea? Mi-e ruşine de mine însumi că stau între nevastă şi copii şi lîngă un prieten preacinstit şi, ca nealtădată, de cînd mă simţesc om şi preot, mă fac călcător poruncii a zecea!"

— Aşa, taică părinte! fără nevastă şi fără copii, viaţa nu mai avea pentru mine nici un gust. Trăiam singur, colo sus, în casa mea de la vie, ca un ciuhurez în pustietate. Ce să fac cu prăvăliile, ce să fac cu via, cui să las casele din Cladova? Şi aşa, cunoşteam pe Borivoje, de trei ani — căci este nepoata unui bun prieten şi mare ciorbagiu din Negotin. Şi aşa, ce m-am gîndit — ce e viaţa fără nevastă şi fără copii... Şi ce să fac cu casa de la vie, dacă n-are cine s-o îngrijească, să mătură painjenii de prin colţuri şi să-i umple ferestrele cu glastre... Ştii cum era casa mea de la vie: casă de holtei şi de ciuhurez din pustietate! Ei, tată popo, ia să vii acum să vezi casa mea de la vie şi să-mi spui dacă o mai cunoşti. Dar şi eu m-am schimbat; nu te uiţi la mine?... Toată lumea spune că m-am schimbat!

Numai preoteasa şedea la masă, aproape ca şi astă-seară, atentă, tăcută, plină de cuviinţă şi de supunere.

După ce au ciocnit încă un pahar, preotul a însoţit de mosafiri pînă la barca săltată în pietrişul ţărmului şi, închinîndu-se, le-a urat înapoiere bună şi multă sănătate. Dar cînd apa Dunării a clocotit sub lopeţi, atît popa Tonea, cel rămas pe ţărm, cît şi Borivoje, care zbura pe valuri, şi-a dat fiecare în parte seama că inima lui s-a bolnăvit de neaşteptată şi năprasnică boală şi că de aci înainte numai moartea ar putea să-i mai fie vraci şi doftor. A fost o vrajă şi un trăsnet; într-un ceas s-au contopit două destine!

Nesiguranţa unuia despre sentimentele celuilalt a ţinut prea puţin. Într-o zi, popa Tonea s-a întîlnit pe drum cu o sîrboaică bătrînă, care i-a spus tainic, dar fără de înconjur: „Borivoje se sfîrşeşte de dragul tău! Eşti tînăr şi frumos ca starinul Iakint din Kruşedol, pe vremea mea... Nu fi mîndru, c-o să-ţi

pară rău. Știi căsuța mea din Cladova, lîngă dărîmăturile geamiei..." Popa Tonea, tulburat și întunecos, a certat-o pentru cutezanța ei, dar n-a putut să nu adauge: „Spune Borivojei că mă rog lui Dumnezeu, ziua și noaptea, ca să ne izbăvească de cel viclean".

— Preoteasă, văzui adineaori pe Dușan de la vamă. A venit să ia pe soacră-sa, căci i s-a bolnăvit un copil; și mi-a spus din partea lui jupîn Traico să mă duc, că mă așteaptă cu paralele. Am prilej astă-seară să trec dincolo și mîine iar prilej să mă înapoiez.

— De, părinte, cum gîndești. Du-te cu ajutorul Domnului și întoarce-te cu sănătate; dar prea e cerul fără stele și Dunărea neliniștită...

— Preoteasă, se apropie sărbătorile și știi că ne trebuiesc parale.

Dar preotul nu apucase să isprăvească vorba și afară se auzi cineva, bătînd în poartă și strigînd: „Sărut mîna, cinstite părinte!... Poftim degrabă la noi acasă, că bietul taica mi se pare că se duce în noaptea asta... Așa e; l-ai spovedit și l-ai grijit, mai săptămînile trecute, dar nu știi cum e unchiașul?..."

Era țăranul Simion, feciorul lui moș Simion. Popa Tonea îi răspunse că vine numaidecît. Cel care dorea sfintele taine era un moșneag înaintat în zile, bătrîn, cu cinstite bătrînețe și bisericos, care trăise și voia să moară cu toată buna-cuviință creștinească.

Popa Tonea și-a luat epitrahilul și evhologiul, a intrat în odaia de onoare, unde erau icoanele și cutiuța de argint cu sfintele, și cu închinăciune și cu metanii a ridicat-o dintr-o firidă tăinuită. A sărutat cutiuța, încrustată cu o cruce de sidef într-o ghirlandă de flori de crin și a pus-o în sîn, la loc știut și sigur. Apoi i-a dat lui Simion un fanar aprins și-au plecat împreună, tocmai cînd ceasornicul bătea șapte ore.

Moș Simion nu era chiar pe pragul morții. Preotul i-a ascultat încă o dată spovedania cu cucernică răbdare, i-a cetit molitfa de dezlegare și scormonitoarele rugăciuni ale cuminecării și l-a împărtășit.

Afară la ușă, aștepta un om trimis de Petar Dușan.

— Ce face părintele, trece cu noi la Cladova, ori s-a răzgîndit ?

— Aşteptaţi-mă, că vin într-un suflet.

Avea sfintele în sîn. Unde să le ducă ? înapoi acasă, ori la biserică ? Ştia la el cheia de la uscioara altarului şi putea să se repeadă să le depună pe sfînta masă. Preotul rămase în mijlocul drumului, nehotărît şi visător. Cîteva lumini pierdute dădeau pe faţă, ici şi colo, locuinţele invizibile. Întuneric nepătruns stăpînea pretutindeni şi rostogolea, ca în aceeaşi taină minerală, şi cerul şi pămîntul. Într-o parte, un şir de gămălii fosforescente, înfipte pe aceeaşi linie, spunea vag că acolo trebuie să fie Cladova. Dar în atîta noapte adîncă, *dreapta, stînga, înainte, înapoi*... mureau oricărui înţeles şi se făceau cărbune, în sînul compactei şi universalei carbonificări. Numai mînia Dunării (dacă mai puteai s-o auzi), neştiutoare de odihnă, descoperea auzului depărtarea şi încovoierea ţărmului dojenit, readucînd înţelegerii punctele de îndreptare. Popa Tonea întîrzia, nehotărît şi nemişcat, din ce în ce mai străin sieşi şi locului. Întunericul nopţii pătrundea încet-încet, în sufletu-i, ca apele mării, într-o corabie încercată multă vreme şi în sfîrşit străpunsă. Preotul uita — întîia oară, în cariera lui ! — că are la piept sfintele taine.

Dar prin noapte străbătură chiotele vîslaşilor nerăbdători :

— Vii, taică părinte, vii ? Încoace, încoace ! Uită-te la felinar !

Popa Tonea tresări. Şi atunci hotărîrea ale cărei crîmpeie căutase, adineaori, să le tot înnoade, ca să iasă la iveală unde era să lase sfintele — la biserică, ori acasă — apăru gata, legată în forma neaşteptată că e mai bine să le păstreze în sîn. Cei din barcă nu trebuie să ştie limpede dacă le-a lăsat şi unde anume. Popa Tonea deslusea în sine, acum, poruncitoarea nevoie sufletească să nu treacă *singur* la Cladova.

„Ce a mai rămas cuminte şi cinstit în fapta mea ? decît... această coajă mincinoasă, pe care aceşti creştini sunt încredinţat că o primesc de adevărată, dar pe care biata preoteasă începe să o pună la îndo-

ială... Ce rușine! Pentru banii ce-mi datorește Traico trec eu Dunărea, în răspărul primejdiei, sau pentru blestemul care mă necinstește și mă mistuie? În ce mai stă vrednicia mea de creștin și de preot?... Și mai am eu ceva din această vrednicie, cînd iată-mă fugar, cu sfintele în sîn, trecînd Dunărea, haiducește, ca să văd pe celălalt țărm moartea mea duhovnicească?! Singur, nu pot să-mi mai ajut; numai la mila și la mîna Domnului îmi e nădejdea. O! de s-ar alege în noaptea asta... Dar cum, pe care cale? Dumnezeu singur știe... Ce aș putea să aștept și ce ar putea să-mi aducă sfîntul Andrei de azi? Moartea în fundul Dunării. Dacă din mila Domnului, barca se răstoarnă, atunci însuși el a purtat de grijă robului său netrebnic. Dar cîtă păgînătate în așteptarea aceasta! Să cer un așa deznodămînt, fiindcă sunt atît de mișel și de căzut, că nu pot să mai opun piept bărbătesc unei patimi muierești! Să cer Domnului să lase fără tată cinci copii, fiindcă nu mai am nici minte nici putere să fug din căile pierzării! Și să cer să moară cu mine și acești sărmani creștini care mă așteaptă... Fără îndoială, să-mi doresc o asemenea moarte însemnează să mînii și mai mult pe Dumnezeu. Dar ce fel de mîntuire aș putea să aștept și cine altul ar putea să mi-o trimită, decît singur Dumnezeu — și pe care cale, dacă nu pe calea rugăciunii și a reînsănătoșirii mele sufletești?... Și totuși, pe această cale am căutat necontenit, neputinciosul de mine, să merg și în picioare, și în genunchi, și în patru labe, ca eroii marilor pocăințe de odinioară... și vai! n-am putut să isprăvesc nimic!..."

— Gata, cinstite părinte. Dă blagoslovenie de plecare și să pornim, cu ajutorul Domnului.

Erau șase oameni: Petar Dușan, soacră-sa și patru lopătari. Toți veniră și sărutară mîna preotului, poftindu-l să intre în barcă. Respectul și încrederea acestor oameni simpli, față de soțul lor de primejdie, rechemară și precizară pe preot. Popa Tonea binecuvîntă apele clocotitoare și pe tovarășii și barca porni la luptă. O bucată de vreme, valurile se dădură învinse și Petar Dușan purtă cîrma cu bine. Preotul se

ghemui pe bancă, între doi lopătari; și, puțin atent la lupta cu Dunărea, privi mai vîrtos la lupta din el însuși, cu atît mai mult, cu cît această Dunăre, astăzi neagră și monstruoasă, îi apărea în cadrul amintirii, sub o înfățișare de neuitată frumusețe și voie bună...

Era în ajunul sfinților apostoli și după cuvîntul trimis de jupîn Traico, popa Tonea se hotărî să treacă la Cladova, ca să-și ia dobînda banilor. Era o zi de o măreție scînteietoare și atotalbastră. Dunărea, din depărtare, strălucea ca un hangher, pus de Domnul hotar, aici între ogoarele neamurilor învecinate. A intrat în Cladova pe la două după prînz și a căutat pe jupîn Traico, întîi la prăvălie. Dar Traico nu era acolo. Un ucenic i-a spus că jupînul i-a lăsat cuvînt să-l caute acasă. Casa lui Traico era conacul de la vie. Preotul a luat-o pe lîngă casele cu port turcesc și prin ulițele strîmte și a ieșit la margine. De acolo se vedea conacul și grădina, deasupra altor cîteva grădini. Popa Tonea a pătruns în coprinsul bine îngrijit și plin cu feluriți arbuști și arbori — pînă la casă, iar de la casă înainte, plin cu vie. S-a apropiat de casă, stăpînindu-se puternic și certîndu-se duhovnicește. Dar nu i-a ieșit nimeni înainte. Atunci popa Tonea a suit scara ceardacului, în care năvăliseră ramurile pline de rod copt ale unui cais de neam, și a intrat în casă, prin tinda larg deschisă. În stînga tindei era o ușă întredeschisă; dar preotul, cu ochii plini de lumina de afară, a rămas o clipă nemișcat și neînstare să distingă cele dinăuntru.

— Sunteți cineva acasă?

— Suntem noi, i-a răspuns o voce nesfîrșit de emoționată și de nedeprinsă cu limba romînească.

Atunci preotul a deslușit o cameră turcească, iar pe divan, înaintea lui, doborîtă între perne, pe frumoasa Borivoje. Era clar că o vijelie nervoasă o doborîse unde se găsea. Răsuflarea îi era neregulată, brațele agitate, și după clipitul banilor de aur de la gîtu-i se vedea cît de colo că, sub salba cu trei rînduri, pieptul, învelit numai cu salba, murea și învia, chinuit de o taină nebunească. În locul nevinovatelor răsuri de după Paște, atît de prospere și de fericite,

obrajii Borivojei dădeau acum vederii niște trandafiri însîngerați și smulși. Iar în locul naivei dimineți, din ochii ei, de-atunci, ardea acum o după-amiază adîncă și tragică.

— Mă iartă, duducă Borivoje... Am venit după jupîn Traico, fiindcă mi-a trimis cuvînt să vin...

— El a plecat... degrabă, departe, cu Nikita: aici în hîrtie el a pus parale...

Și adunîndu-și puterile și strîngînd împrejuru-i puținele veșminte de pe ea, Borivoje se ridică în picioare și înfățișă lui popa Tonea, cu un braț pe care alunecară și se ciocniră brățări de argint, o hîrtie mototolită. Preotul o primi cu ochii în pămînt, o puse în sîn și rămase mut.

— Șezi, părinte... șezi de vorbă cu noi. Traico a plecat departe cu Nikita...

— Mulțumesc, duducă Borivoje, dar mă grăbesc grozav, căci mai am ceva treabă pe aici prin Cladova.

Borivoje înțelese refuzul mai mult după ton. O expresie de negrăită jale trecu pe fața tinerei femei.

— Șezi de vorbă cu noi, părinte, repetă cu greutate Borivoje, forțîndu-se parcă să-și aducă aminte de o lecție de romînește, înadins și trudnic învățată.

Popa Tonea șezu mai spre ușă, pe marginea divanului care ocolea odaia. Dar ce convorbire era să lege cu Borivoje? Biata femeie se muncea să-și aducă aminte ce învățase și după fiecare sforțare neizbutită recădea în limba ei sîrbească, din care popa Tonea nu înțelegea mai nimic. Iritată de atîta nesucces, Borivoje sări în picioare cu energie și se apropie de preot. Brațele ei avură o mișcare de supremă și deznădăjduită hotărîre. O caisă pică din caisul care năvălise în ceardac și veni de-a dura, prin tindă, pînă în dreptul lui popa Tonea, minunat de frumoasă și de coaptă și sfîșiată pînă la inimă. Borivoje atinse cu mîna umărul lui popa Tonea.

— Tu știi, părinte Tone, că eu te iubesc pe tine...

Preotul rămase nemișcat — înăbușind cu forțări de uriaș cercurile de ispită și de flacără care îi vîjîiau între inimă și creier.

— O! eu te iubesc mult pe tine...

Și această mărturisire n-o spunea numai gura însîngerată, pe care popa Tonea n-o vedea, ci toată ființa tinerei femei, atît de plină de fiori, atît de apropiată și de îmbietoare.

Borivoje izbucni în plîns și în aceeași clipă cosița ei, clădită în turn nesigur, își pierdu cumpătul și se revărsă peste preot, îngropîndu-l în noaptea ei dulce mirositoare și păgînă. Acesta își regăsi puterea să despice în lături inelele cosiței și sări afară la lumină. Primul lucru pe care îl văzu și pe care își odihni mințile, recucerindu-se, fu, dincolo de panoplia scînteietoare a Dunării, biserica la care el liturghisea, fără de vină, de zece ani. Acolo, de zece ani încoace, popa Tonea slujea lui Iisus Christos. Domnul inimilor neprihănite, al puterii de a se birui pe sine însuși și al iubirii care poate totul, dacă nu se înnămolește în vadurile sîngelui și ale poftelor deșarte. Acolo, de zece ani, el era mijlocitor între jețul lui Iisus Christos și sufletele ce-i erau încredințate, spre păstrare și mîntuire, și mijlocirea lui fusese zi de zi: curată, cinstită, neștiutoare de argintul vinovat, de beție sau de desfrînare, de trufie sau de răutate. Acolo, de zece ani, el se trudea să facă productiv talantul ce-i fusese încredințat de Domnul. Și toată această agonisire strînsă zi cu zi, în zece ani de zile, să se ducă întreagă și deodată în prăpastia nelegiuirii!

„O, Stăpîne Sfinte! pune în preajma mea custodia sfinților voievozi și ajută-mi să fiu puternic fără de cruzime și uman fără de întinare!"

Se întoarse cu fermitate înapoi. Borivoje plîngea trîntită pe divan, înecîndu-și suspinele în pernă. O milă și-o duioșie înalt creștinești umplură inima lui popa Tonea.

— Borivoje! și mie mi-ești dragă, scumpa mea, dar ca o fiică a bisericii și ca o soră ce-mi ești întru Iisus Christos. Gîndește-te, Borivoje, că numai astfel de iubire poate să fie între noi. Sunt preot și tu ești măritată. Am soție și tu ai bărbat. Slujesc sfînta liturghie și tu trăiești cu bărbatul tău... E păcat, Borivoje, păcat mare!

Acesta fu singurul cuvînt care izbi pe nemîngîiata copilă și pe care ea îl pricepu.

— Oh! păcat, păcat...

Preotul o cuprinse părinteşte, o ridică în picioare și, ştergîndu-i lacrimile ca unui copil și închinînd-o ca pe un copil, care se scoală noaptea, speriat de un vis urît, rosti asupră-i o rugăciune scurtă (de care își aduse aminte), cu un accent nesfîrșit de pătrunzător și de convins. Borivoje se închină și-i sărută mîna. Preotul o sărută pe frunte și, cumpănind-o în brațe ca pe Anastasia, copila lui cea mai mare, o culcă între perne, pe divan.

„Acum, mă duc să plîng pe cununa biruinții mele!"

A coborît încet la Dunăre și, fiindcă cei cu barca nu se strînseseră, a șezut pe o bîrnă în fața soarelui și a plîns fără de lacrimi. Înainte-i colcăia furnicarul de aur și de argint al Dunării; într-o parte era Borivoje și țărmii scînteietori ai ispitelor-sirene, în cealaltă parte soția și cinci copii, o casă și un rost, o viață de onoare și înfricoșatul legămînt cu Iisus Christos, spintecînd ca o întrupare aievea văzduhul albastru, în făptura albă, zveltă, a bisericii unde liturghisea de zece ani. Și i se părea că inima-i, în necoprinsa-i jale, dădea să-i iasă din coșul pieptului și, ca o pasăre cu aripa străpunsă, se zbătea, se ucidea; și ar fi voit să zboare cînd spre Borivoje, cînd spre turlele bisericii, cînd de-a dreptul în fundul Dunării, dar, plină de sînge și sfîrșită, cădea iar și iar în pulberea pămîntului. Și iubirea, și datoria, și crunta deznădejde treceau prin cugetu-i cu aceleași puteri; și fiecare, rînd pe rînd, îl cucerea cîteva clipe și-i clădea, sub ceruri arzătoare, perspective și destine înalte pînă la cer, ori întoarse pînă în fundul iadului, pentru ca în clipa următoare o limbă de foc să înghită totul și aspra datorie să spulbere iubirea, iar deznădejdea să învingă pe biruitoarea de o clipă. Și apoi, iarăși de la început, din cîmpiile cernite ale deznădejdii să izbucnească poienile și dumbrăvile iubirii, îmbătate de lăcrămioare și de doină, iar Dunărea să se prefacă, din apa sinistră care înghite pe deznădăjduit, în apa prietenă celor ce se iubesc, în apa

complice, care zdrobește porțile datoriei și ale onoarei și deschide fugarilor romantici calea ei plină de dor, de nebunie, de necunoscut și de îndrăzneală, de orașe, de colnice și de umbrite văi, în care se poate ascunde comoara fericirii!

„Inimă ce-ți pierzi cărarea cînd ești pe cel mai neted drum și te crezi pe drumul cel mai neted cînd ești gata să dai în rîpă, încotro mă împinge răzvrătirea ta?... Spre stînga mă cheamă fericirea (deșartă, înșelătoare!...), dar cu puteri de spaimă, cu brațe de omăt, cu piept de trandafiri și de jăratic. Spre dreapta mă cheamă datoria, onoarea, trecutul, credința căsătorească și preoțească și sus de tot, pe munte, în nourii posomoriți ce-l încunună, acela în a cărui mînă sunt cele șapte stele și din a cărui gură iese, fulgerătoare, sabia cea de ambele laturi ascuțită... O, nenorocitul! de-aș putea să mor aici la răscruce, să nu mai voiesc să vreau să mă decid nici spre stînga, nici spre dreapta... Dunăre, Dunăre! cît de frumoasă ești, cît de ispititoare și cît de răcoare trebuie să fie în fundul tău, cînd în mine e atîta arșiță... și ce leacuri de dragoste am auzit că știi să pregătești! de n-ar fi convingerea-mi, mai mare decît tine, că din fundul tău înainte se deschid porțile iadului, dincolo de care focul este, de data aceasta, veșnic și plînsul cît aminul, dar fără lacrimi, fără suavitatea plînsului!

Dumnezeule! dărîmă munți de iertare, ca să nu mai vezi, ca să se șteargă aceste urme cu păcat pe care cugetul meu le lasă pe țărmii deznădejdii. Și coborîndu-te, acum ca totdeauna, la îndemîna tînguirii și a plînsei noastre nepriceperi, lasă-te întrebat, preabunule: de ce ai plămădit din lut acest sărman ulcior al făpturii noastre, cînd de atîtea ori este poruncă să ardă într-un foc cu mult mai puternic decît poate să rabde? De ce tocmai din lut acest ulcior, cînd era scris în voia ta ca el să poarte în el dumnezeiescul mir al cunoștinței tale, al sfintei Evanghelii și al înfricoșatei sfintei liturghii? Pentru ce nu l-ai făcut, stăpîne, de piatră ori de fier, cînd ne era dat ca să-l purtăm pe un drum atît de greu, atît de lu-

necos și de zbîrlit de stînci ?... O ! ridică, cu dreapta ta înaltă, stînca aceasta, care mi-a închis deodată umila mea cărare, ascunzîndu-mi soarele fericitului cumpăt întru tine, și răspunde la întrebările mele oarbe și neghioabe cu îndurările tale cele veșnic minunate și săvîrșitoare de minuni și răspunde-mi cu dreapta ta puternică și despresurătoare de ispită, ca odinioară lui Antonie, ca odinioară lui Martinian !"

Deci, legînd cu această rugăciune cugetul său rănit, cum ai lega cu o față o rană sîngerîndă, popa Tonea a intrat în barcă și a șezut între oamenii simpli și tihniți, ai căror mușchi puternici, în lupta cu undele, se umflau și recădeau ca unda.

A auzit în urmă că Borivoje e bolnavă. De Sfîntă Mărie, jupîn Traico a venit însuși dincoace la noi și vărsînd, după cuvînt, întîiul cîști, i-a spus plin de tristețe că Borivoje bolește pe picioare. Ba i-a dat și un ban de aur ca să facă rugăciuni pentru însănătoșirea ei. Intervenirea aceasta era dureros de inutilă. Popa Tonea se ruga seara și dimineața, la biserică și acasă, odihnind ca și lucrînd, pentru sănătatea Borivojei, pentru despresurarea inimii și izbăvirea ei de către Domnul. Pentru el, nu se ruga atîta. Intr-un rînd jupîn Traico l-a chemat să-i facă o moliftă, acasă, împreună cu preotul sîrbesc, dar popa Tonea s-a nimerit călător și omul trimis de Traico s-a întors fără ispravă.

Intre acestea, toamna trecu mai jalnic ca oricînd. Revenind de la biserică, revenind de prin popor, cu evhologiul învelit în epitrahil, popa Tonea privea berzele și rîndunelele cum se ridicau în stoluri, peste aburii Dunării, și cum o luau spre miazăzi, trecînd tot spre casa Borivojei. Popa Tonea privea frunzele pe care vîntul le dijmuia, din ce în ce mai lacom, din grădini, și le spulbera departe, peste gard și peste malurile înalte. Popa Tonea simțea, ca niciodată în viața lui, moartea anotimpului ; și tristețea apei fără caice cu aripi de lebădă i se deslușea, amar, întîia oară. Disciplina sufletească pe care și-o impunea și asprimea-i de ostaș al Domnului — mai bucuros de o rană usturătoare decît de copilăriile și de slăbiciu-

nile reveriei — nu mai puteau la el, rănitul, ca să alunge visul subtil și feminin. Acest om puternic se încurca pe drumu-i și se oprea în loc, biruit de un nimic! de acele ațe de paianjen care zboară în aer, primăvara.

Unde mergea acum, ce voia, ce va răspunde unuia și altuia... — la toate acestea avea în inimă-i, drept orice răspuns, o pornire năvalnică, fără alt înțeles decît că trebuie să meargă înainte, iar pe buze: deabia cuvîntul, de care începea să-i fie rușine, că trece la Cladova ca să ia de la Traico niște bani.

— Ia uitați-vă colo sus: ferestrele acelea cu lumină în ele sunt de la conacul lui jupîn Traico. Pesemne că te așteaptă, părinte Tone.

— Nu gîndești drept, răspunse preotul, revenind din adîncirea lui. Traico nu știe hotărît că viu; de altă parte, nu pot să mă duc la om acasă pe vremea asta. Am să mîi la Cocoș.

Țărmul sîrbesc nu mai era departe. Un ochi somnoros adăsta sosirea bărcii.

— Nu-ți spuneam eu că te așteaptă?... Privește cum vin încoace de la conac: două, trei, patru... bre: cinci felinare!... Ce să fie asta?!...

— Nu vin de la conac, Petar Dușan! Nu te uiți?!

Dar nu avură vreme să-și mai dea cu părerea și să se corecteze, căci o toană neașteptată a crivățului plesni malul sîrbesc și întărîtă lupii Dunării. Lopătarii surprinși încleștară mîinile pe lopeți și luptară cu vitejie. Nu era atît de mult primejdios ca să te ții pe valuri, cît era ca să cutezi să vii la țărm. Valurile se smîceau și urlau ca niște bestii captive, amenințate de incendiu.

Stelele apărură deodată și sub licărirea lor Dunărea se arătă albă de furie și încăierată pînă la cer cu vechiul ei vecin. Ca să cutezi să te apropii de țărm, în așa împrejurare, însemna să ajungi pe el azvîrlit ca din praștie. Petar Dușan schimbă orientarea și barca începu să țină largul. Atunci li se păru că aud de la țărm glasuri care îi chemau. Printre săgețile crivățului, ajungeau pînă la ei crîmpeie de întrebări și de îndemnuri. Crezură că cei de pe mal îi luau

drept alții, cu toate că „popă", „popii" reveneau mereu prin plesnetele vîntului. În sfîrșit, un strigăt disperat spintecă vijelia: „Piere un suflet!" (tîlcuiră cei din luntre).

— Ce va să zică asta?... Ce suflet piere? De ce piere? Și ce putem noi să facem?...

Cugetul lui popa Tonea, care suspenda dureros și nehotărît deasupra Dunării, ca și cum ar fi voit să-i înțeleagă gîndul, se ridică în luminoasă și nobilă columnă:

— Fraților, ce să fie? Și ce vor de la noi bieții creștini?

Tocmai atunci tovarășii lui popa Tonea auziră limpede și tîlcuiră preotului:

— Moare fără popă!

Popa Tonea smulse lopata din mîna vecinului din dreapta și strigă tuturor pătrunzător:

— Fraților, le trebuie un preot! la țărm cu putere și cu ajutorul Domnului!

— Dar ne prăpădim, părinte! începură să se vaiete cei din barcă și să se agațe, disperați, de umerii și de brațele preotului.

Zelul sfîntului apostol Pavel, dumnezeiescului naufragiat din preajma insulei Malta, izbucni atunci ca o flacără, în sînul lui popa Tonea, cel ce avea la sînu-i pe Domnul euharistic.

— Tăceți din gură! nu va pieri nici unul dintre voi! Nu puneți mîna pe mine, căci am în sîn sfintele taine!

Orice vorbă, orice murmur se stinseră pe buzele acestor oameni. O credință fără margini și o putere suprafirească îi ridicară de la cele cu putință la cele miraculoase. Inimile lor vibrară. Brațele lor, înarmate cu lopeți, străpunseră și biruiră vijelia. Cutremurați cu sfînt cutremur, ei pricepură că Domnul este cu ei în barcă întocmai ca odinioară, cu sfinții apostoli, pe apele Tiberiadei. Minunea se întîmplă. Un val năprasnic luă barca în spinare și o slobozi ușor, pe țărm, într-un banc de nisip.

Cei de pe țărm alergară cu fanarele. În fruntea lor era jupîn Traico, cu capul gol, cu cămașa sfîșiată, cu înfățișarea unui ieșit din minți.

— Taică părinte! Dumnezeu te aduce încoace! Preoții noștri s-au dus cu toții, după vecernie, să ureze proistosului, că-l cheamă Andrei, și nu s-au mai înapoiat nici pînă acum!... Am să mă duc la Belgrad, să mă plîng mitropolitului!... Auzi, să murim ca niște cîini!... (Și izbucnind în plînsete) : Borivoje se duce, taică părinte! Vino degrabă!... Doamne! de cînd așteptăm și ne sfărîmăm... Am trimis doi inși călări, la proistos. Te așteptam și pe sfinția ta, dar ne era nădejdea slabă ca un fir de paianjen...

Izbit, însă, de o idee neașteptată se opri locului, spăimîntat :

— Dar n-ai sfintele taine! Ce ne facem, vai de noi!

— Le are! le are! răspunseră iluminați și într-un singur glas tovarășii lui popa Tonea, înțelegînd că ei, nevrednicii, fuseseră în seara aceea solii unei solii dumnezeiești.

— Le am, repetă preotul, cu vocea sugrumată. Și carte și tot ce trebuie.

Traico l-a luat atunci de braț și Nikita și ceilalți au luminat cărările... Și s-a pomenit la scara ceardacului năvălit de cais. O, dar acum caisul era un schelet, care se clătina și făcea schime, izbind, cu sunete de oase, încoace și încolo, și cerînd stăruitor nu știu ce din casa cu lumină în geamuri.

— Poftim pe scară, taică părinte. O, Borivoje se duce, se duce! Borivoje, Dumnezeu ne-a trimis pe popa Tonea!

Din patul alb și imobil, peste care cădea lumina unei făclii, răspunse o exclamație prelungă, dureroasă, isprăvită într-o notă de adîncă mulțumire. Borivoje se agită sub lințoliul alb, brațele ei se împreunară în chip cucernic, ochii i se umplură de lacrimi.

— Mai aprinde cîteva făclii, șopti ea pe sîrbește lui jupîn Traico.

O, da, ca să se poată vedea, lămurit, unul pe altul, încă o dată!... Era tot atît de frumoasă și aproape tot atît de plină, ca și în aprilie, ca și în iunie, dar viața și puterea sărmanei copile erau secerate. Borivoje murea fiindcă voia să moară, murea de iubire. Oftica era întîmplătoare. O femeie din casă a ridicat-o și a rezimat-o între perne. Strălucitori ca soarele în apus, ochii Borivojei priveau țintă pe preot.

— Da, Borivoje, părintele are sfintele taine și carte și tot... Dar cum se va spovedi, părinte, biata fată, că nu știe romînește? Și cît a mai voit să învețe și ce de cărți romînești a cumpărat! Spune, taică părinte, cum se va spovedi Borivoje?!

— Fii pe pace, jupîn Traicule, răspunse cu sforțări sfîșietoare popa Tonea. Mă lasă pravila... Iar inima, în el, plîngea și răcnea: „Știu atît de mult, atît de chinuitor de mult: ce a greșit și de ce moare Borivoje!"

— Așa? te lasă pravila? Ce pravilă cuminte! Iată, ne ducem.

Și au rămas singuri încă o dată — a doua oară și cea din urmă, din viața lor cea pămîntească. În prima clipă, i-a venit preotului să se năruiască lîngă patul cu pînze albe și smulgîndu-și părul să-și ceară iertare și să cheme înapoi — o, să cheme înapoi!... — înfruntatele și zguduitoarele frumuseți din iunie. Și a voit să-și libereze mîinile care țineau ceva: dar acest ceva era epitrahilul și evhologiul. Și preotul s-a recucerit, ca sub o plesnitură de bici. Supremul înțeles al acestui ceas din urmă îi năvăli în creier și ceea ce se nărui din el fură păcatul și slăbiciunea.

Borivoje îl privea fără sfîrșit.

„Ne vom revedea! ne vom revedea negreșit! acolo unde iubirea va fi întru împărăția sa, fără restrîngeri, fără obstacole și fără lanțurile acestui trup întunecat!"

Cu ochii orbi de lacrimi, cu inima în tumult, preotul se apropie de pat și acoperi pe Borivoje cu epitrahilul.

Și ceea ce omenește nu fusese cu putință și ceea ce Borivoje dorise pînă la moarte, fără ca să se îm-

plinească — se împlini sub condiția atotdivină și atotcurățitoare a religiei lui Iisus Christos. Borivoje își puse capul pe pieptul sfîșiat al preotului creștin și în ceasu-i din urmă trăi, fără păcat, toată fericirea pe care ar fi putut să i-o dea, cu dobînzi atît de grele și de amare, iubirea pămîntească! Atîta cît ținură rugăciunile introductive și zguduitoarea molitfă de dezlegare, Borivoje fu fericită atît cît ar fi putut să fie într-o jumătate de veac!... *„Domnul și Dumnezeul nostru Iisus Christos, cu darul și cu îndurările iubirii sale de oameni, să te ierte pe tine fiică* Borivoje, *și să-ți lase ție toate păcatele; și eu nevrednicul preot și duhovnic, cu puterea ce-mi este dată mie, te iert și te dezleg de toate păcatele tale...“* Și mîinile iertării, în numele Sfintei Treimi, se împreunară pe capul penitentei și îmbrățișară acest cap mult iubit cu singura îmbrățișare îngăduită!

Apoi Borivoje recăzu între perne, ascultă rugăciunile împărtășirii ca pe un murmur al grădinilor raiului și primi dumnezeiești le taine, cu ultimul și supremul palpit al sufletului ce se eliberează.

Cosița ei se risipi pe pînze ca un paner cu toporași negri; brațele i se culcară dulce de-a lungul trupului; ochii i se opriră ca într-un ocean de fericire încremenită și surîzătoare.

Și în noaptea aceea, din Sfînta Scriptură, în romînește, pe care Borivoje o cumpărase ca să ne învețe limba, popa Tonea, pînă la ziuă, a pus, în rîuri de lacrimi, stîlp după stîlp, cei patru stîlpi — cele patru evanghelii, cele patru vecinice cuvinte ale credinței noastre mai presus de pricepere și ale conduitei noastre mai presus de lumea aceasta.

GRATIE ȘI PALAMON

Am ieșit din mănăstire împreună cu moș Varsănufie, cu vreun ceas mai înainte de vecernie. Aveam înaintea noastră timp destul. Drumul peste Arșiță, pînă la mănăstirile de maice de cealaltă parte a dealului, îl faci cam în două ceasuri. Dar mi-era teamă că, de data aceasta, o să iasă mai mult, fiindcă moș Varsănufie, deși robust ca un stejar, se mișca agale, tacticos, și la vale și la deal. Îi zic *moș*; vorba vine... Cuviosul Varsănufie poate să aibă vreo șasezeci de ani, poate și mai mult; nu-i mai ține minte. Însă de sub comanacul de șiac, vîrît pe urechi, pletele-i coboară încă negre, iar barba îi e de-abia căruntă.

Era o zi de vară, străvezie și caldă. De jur împrejurul mănăstirii dealurile păduroase care o strîng la mijloc respirau, sub soarele ascuțit, un abur ușor și albăstrui. Grămădeala codrilor de fag, prin depărtarea încropită și aburoasă, tresărea ca printr-o pătură de ape. Am luat-o spre pîrîul care scaldă ogrăzile mănăstirii. Îi trecuse supărarea și era acum copil cuminte. Dar isprăvile din săptămînile trecute stăteau neșterse. Viitură multă și amestecată acoperea o parte din grădina părinților. Butuci întregi încurcau locul și apele furioase trecuseră prin garduri ca prin piepteni, pieptănîndu-se în ele de toate ierburile și gunoaiele aduse din pădure. Călugării așezaseră la loc

puntea smulsă de puhoi și pînă la ea, din pas în pas, prin băltoacele rămase : bolovani mari de piatră.

Am trecut puntea, sprijinindu-ne în toiege. Varsănufie s-a oprit o clipă, s-a uitat la apele care se deznodau sub punte, limpezi și de-abia înflorite, și a clătinat din cap. Am început să rîd :

— Ce e, preacuvioase ? Pîrîul nostru și-a mîncat credința la sfinția ta ?... Varsănufie nu mi-a răspuns mie, ci pîrîului :

— Te știu eu ce cîne-mi ești !

Am intrat în pădure și am început să urcăm. Era un urcuș greu, întîi din pricina locului, destul de înclinat, și al doilea din pricina pămîntului muiat de ploile necontenite. Pădurea, pe aici pe poale, era tînără. Fagii și carpenii se îmbrățișau între ei și acopereau cu un lung frunzar poteca noastră. În luminișuri se iveau și mestecenii și de jur împrejur îmbrăcau poienele cu făcliile lor albe, ca pe niște catedrale la zile mari. Respiram din greu, dar mă țineam bine, pentru că mi-era rușine să vorbesc de stat jos și de odihnă mai înainte de moș Varsănufie. Călugărul mergea la deal ca și cum ar fi mers la vale.

— Da' bine te ții, preacuvioase ! Eu am început să gîfîiesc și sfinția ta parcă te plimbi prin ceardacul mănăstirii !

— Vezi că nu plătim amîndoi la fel.

— Cum asta, părinte Varsănufie ?

— Dealul ista îți cere d-tale o plată și mie altă plată. Întocmai ca negustorii. Mie, care sunt pe aici musteriu vechi, îmi cere prețul hotărît și dat de atîția ani ; pe cînd d-tale — tînăr, necunoscut, venit de ieri... — îți cere prețul îndoit.

Am stat pe loc și m-am uitat la Varsănufie, cu un gînd șiret în lumina ochilor :

— Bine, bine, părinte Varsănufie, poate că ai dreptate. Dar, ia spune-mi, nu te temi că negustorul ăsta, pe care îl cunoști de atîția ani, o să se facă într-o zi mișel și n-o să mai vrea să-ți vîndă nici cu de cinci ori prețul cu care îmi vinde mie ?... Ba poate te-o goni și din dugheană !

Varsănufie rîse în barba lui stufoasă.

— Și d-ta ai dreptate. Dar cînd voi simți că scad puterile și s-a golit punga, nu mai fac silă negustorului.

Cunoșteam pe Varsănufie de patru veri. Era duhovnicul mănăstirii către care mergeam. Îmi făcuse o curioasă impresie și-l cercetam adesea, arătîndu-i multă prietenie și cetindu-l pe furiș, ca pe o carte veche, încîlcită și legată în piele foarte trainică. La prima vedere, Varsănufie era un biet călugăr, pe ochii căruia sprîncenile se făcuseră mușchi de stîncă, arătîndu-l vechi de zile și cuvios de cuget. Pletele lui aproape negre îți dădeau prima îndoială. Nasul lui mic, gogonat la vîrf și roșu-albastru, ca gogoșile celui mai iute ardei, te punea pe gînduri. În sfîrșit, dacă puteai să-i surprinzi privirea, ascuțită și neagră, erai pe drumul cel bun. Totuși, aceste prime impresiuni, pentru mine unul, au rămaș de-a pururi de prisos. Am auzit, mai tîrziu, multe povești pe socoteala cuviosului meu prietin, dar fiindcă mă așteptam la ele nu m-au mișcat prea mult. Cît adevăr și cîtă clevetire erau la mijloc n-am căutat să știu.

Oricum, Varsănufie era interesant. Simțeai în el o tărie, un cumpăt, ceva solid și groaznic înnodat (ca nodurile unui odgon de corabie) care îți impuneau. Vorbea domol, totdeauna în icoane și cu intențiuni surprinzătoare. Mergea cu luare-aminte și încet. Slujea în biserică fără pripă și toate le spunea și le făcea după tipic. N-avea nici școală. Învățase în mănăstire și nici nu cutreierase lumea. Dar cînd vorbeai cu el, Varsănufie dovedea mult bun-simț și se gîndea de trei ori pînă să-ți răspundă o dată. Trebuia să fii bun prieten cu el sau să-l nimerești după șapte-opt pahare, ca să vezi, ieșind din gura lui, și sfinți mai mici sau îngeri din cei căzuți.

Mergeam cu el alături, sau el ceva mai înaintea mea — după cum ne îngăduia poteca — și mi se părea, voinic, stufos și încărcat de ani, cum era, o minune curată: un fag din cei bătrîni și noduroși, la care ajunsesem, pornit la drum cu mine.

În dreapta noastră, începeau să se arate poienele înspicate ale Arșiței. Un vînt ușor și întrerupt se legăna în ele, mișcînd și variind lumina soarelui. Ne-am oprit un minut, în potecă, între codrul plin de umbră și fînețele luminoase. Tăceam și unul și altul, Varsănufie: adînc, împietrit și tainic ca pădurea, eu: înfiorat și flexibil ca iarba. Pe sub sprîncenile lui stufoase, călugărul privea rostogolirea rară și măreață de pe Arșiță, clădăria din ce în ce mai înaltă a munților din față și toată uriașa revărsare a codrilor, ca un stăpîn nepăsător și sătul. Nici un fior, nici o descumpănire în el!

În fața Arșiței se ridicau încet, greoi de codri, ca niște ciobani în piei de oaie, munții de lîngă mănăstire. Ceva mai sus, scoteau în soare un umăr gol, un cot întors spre cer. Peste ei, se ridicau alți munți, în care poienele și pădurile își pierdeau deosebirea și arătau, deopotrivă, ușoare și verzui. Iar deasupra amfiteatrului întreg, se pierdea în albastrul cerului, ca o sîrmă încreștită, profilul unor munți și mai înalți, despre care bănuiam că sunt dincolo de hotarul țării și chiar dincolo de hotarul munților, căci poate erau nori. Din această depărtare, lumina soarelui de vară, sărind din creastă în creastă și despicînd vederii nenumărate cline, planuri și adîncimi, venea spre noi, pogora cu pădurile de fag, suia cu ele și ajungea, aci în preajma fagului, mătăsoasă și caldă, pe clătinatul lin al valurilor ierbii. Dar Varsănufie vedea, în mintea lui, alte planuri și alte perspective. A zorit să plecăm.

Ne-am sculat și-am mers mai departe, prin spicul sur al fînului, așternut ca un văl, peste miile de flori de cîmp, crescute în fîn. Cu cît urcam pe Arșiță, cu atît văile se adînceau, munții creșteau mai înalți și se amestecau cu norii, inima îmi era mai ușoară și mai prididită de frumusețea firii. Arșița a început să se îngusteze, pădurile din dreapta au început să se apropie de cele din stînga și frumoasa poiană s-a sfîrșit ca o alee. Acum intram în inima codrului. Era o potecă pe care mai fusesem odată, dar n-o mai țineam minte. I-am spus lui Varsănufie, în glumă:

— N-o să ne rătăcim, preacuvioase, în bezna asta de pădure?

Călugărul m-a privit cu ochi ciudați și mi-a dat un răspuns la care nu mă așteptam:

— Ei, m-am rătăcit de multe ori, cînd eram tînăr, dar acum știu prea bine că nu mai pot să mă rătăcesc...

Era întîia oară cînd simțeam o nuanță de sentiment în vorbele lui Varsănufie. Am rămas gînditor. Ce zile și ce icoane din trecut năluceau călugărului, printre acești copaci bătrîni de veacuri?... Varsănufie mergea înainte, cu același pas cu care pornise din mănăstire. Mă țineam după el și căutam în mintea mea o întrebare nouă, care să-i îmbie inima și amintirile. Poteca noastră nu era tocmai limpede. Copaci căzuți, unii cu totul putrezi, alții mai de curînd, tăiau cărarea și trebuia să sărim peste ei, ori să ne strecurăm printre crengile moarte. În cîteva locuri, izvoarele și apa ploilor se plămădiseră în mocirle și atunci ocoleam pe departe sau ne cumpăneam cu greutate pe bîrnele puse punte. Brazi și fagi uriași, unii porniți să cadă, alții încă drepți și neînvinși, ridicau în slăvi noian de vreascuri și de crengi. Pe sub acești patriarhi, creștea sălbatică și oarbă pădurea nouă, din stratul gras și negru al atîtor zeci de ani de frunză moartă. În orice parte te-ai fi uitat, codrul se arăta adînc ca o prăpastie, nici o poiană nu se simțea pe aproape și lumina dinăuntru — afară de cîteva săgeți de aur ce se frîngeau în trunchiuri, ici și colo — era sură și verde. Adesea, în scoarța copacilor din cale, vedeam crestate semne, cruci și litere cirilice. Crestăturile păreau foarte vechi, fiindcă scoarța se refăcuse și se cicatrizase. Știam ce sunt aceste semne... Aflasem de la cei ce mă însoțeau în prima mea plimbare, dar aș fi voit să-l fac pe Varsănufie să mă deslușească asupra lor.

— Părinte Varsănufie, ce sunt scripturile astea de pe copaci?... Dar îmi găsisem omul!

— Ai mai fost vreodată pe aci?

— Da, am mai fost odată. Ți-am spus-o.

— Ai fost singur, ori te petrecea cineva?

— Ei, asta e! Cum era să vin eu, singur, prin sălbătăciunea asta! Eram cu mai multă lume.

— Atunci, fățarnice, de ce mă ispitești? Ți-au spus aceia de ajuns și de rămas ce însemnează scripturile acestea!

Am rîs din toată inima. A rîs și Varsănufie.

— Ia spune-mi, taică, mai ține mult mînia asta de pădure?

— Oleacă și am ieșit de cealaltă parte.

— Părinte Varsănufie, să stăm acolo și să ne odihnim, căci îți spun drept că m-ai bătut.

Varsănufie și-a ascuns ochii în sprîncene și a pornit-o iar. N-a trecut mult și-am ieșit în creștetul unei poieni încîntătoare, un popas de verdeață dulce și de flori, între codrii prăvălatici. Mănăstirile de maice, către care trebuia acum să coborîm, nu mai erau departe, dar nu se vedeau încă. Spinări încovoiate și zbîrlite cu păduri de brad stăteau în față și la înălțimea noastră. Ai fi întins mîna să le prinzi! O pace adîncă, dezmierdată de țîrîitul greierilor, vestea sosirea serii. Pe orizontul înalt și închis de culmi, soarele începea să lase trandafiri. Am stat și ne-am odihnit.

— Preacuvioase, asta e poiana lui Gratie?

— Adevărat.

— Și cealaltă, mai din vale, poiana lui Palamon?

— Precum zici.

— Cine au fost acești blagosloviți părinți? Stariți, pustnici, făcători de minuni?

— Nu. Pe cît știu eu din bătrîni, Palamon era cîntăreț, iar Gratie zugrav. Aveau dar de la Dumnezeu, însă Diavolul i-a dușmănit și i-a pierdut...

— Cum așa, părinte?

N-auzisem pînă atunci legenda celor două poiene și nu știam cine au fost Gratie și Palamon. Poate că Varsănufie simți sinceritatea mea, ori poate că îi era sufletul prea plin de amintiri, ca să nu reverse ceva din ele. Mi-a spus o întîmplare din alte vremuri, o întîmplare din viața acestor mănăstiri ascunse în sînul codrilor. A început-o aci în poiană și a isprăvit-o cînd am intrat în mănăstire. Mi-a povestit încet, cu

întreruperi lungi, cu întrelăsări înțelepte, cu un ton egal și închis. Povestea lui Varsănufie s-ar putea traduce astfel :

Pe atunci, viața călugărească era în toi. În mănăstirile din ținutul acesta, printre caprele duhovnicești, care nu lipsesc nicăieri și niciodată, erau multe și dalbe oi alese. Stariți și stariție cu mînă puternică stăpîneau călugărețtile popoare și călcările pravilei erau fără cruțare pedepsite. Se văd și azi prin mănăstiri beciurile în care zăceau închiși călugării greșiți. Îndeletnicirile frumoase și folositoare aveau mulți rîvnitori. Cîntările, cusăturile, zugrăvitul icoanelor și tipăritul erau în mare cinste. Vestit între cîntăreți era și ieromonahul Palamon, iar cel mai iscusit dintre zugravi era, fără îndoială, monahul Gratie, ucenicul unui sfînt zugrav din Muntele Atonului. Palamon era înalt, măreț și cu barba stufoasă. Gratie era mic, subțire, puțin cam spîn și vioi ca o veveriță. Erau amîndoi tineri și cuvioși, amîndoi mari meșteșugari, în meșteșugul lor.

Aici în mănăstirea în care coborîm era o maică tînără cu un glas de privighetoare. O chema Minodora ; era cîntăreață în biserica mare și era o frumoasă făptură a mîinilor lui Dumnezeu. Și Palamon și Gratie s-au rănit de frumusețea ei și au început s-o iubească. Palamon cutreiera poienile și codrii, cîntînd cîntece de lume și gîndindu-se numai la Minodora. Gratie lucra, la icoanele lui, oftînd, și sfintele și îngerii pe care îi zugrăvea semănau din ce în ce mai bine cu Minodora. Gratie și Palamon erau prieteni. Și-au furat taina unul altuia și au ajuns să se urască și să se urmărească. Gratie se cutremura cînd auzea în biserică glasul lui Palamon. La rîndul lui, Palamon îngălbenea cînd vedea icoanele lui Gratie și chipul Minodorei plutind în slava sfinților.

Palamon era plăcut și lingușitor. S-a apropiat de stariț și s-a făcut omul lui de încredere. Pe unde se ducea starițul mergea și Palamon. La o sărbătoare mare, starița mănăstirii din vale a poftit pe stariț să slujească. Palamon, cîntăreț bun și toiagul starițului, nu putea să rămînă acasă. A venit și el. Gratie

a prins de veste și a trecut prin codri, ca o fiară sălbatică, de la o mănăstire la cealaltă. Noaptea, la priveghere, s-a strecurat în biserică și a ascultat și a privit, ascuns după un stîlp. Palamon era în strană, între cîntărețe. A cîntat frumos, a cîntat cu foc, mai frumos și mai cu foc ca orișicînd. Minodora era lîngă el. Glasul ei de argint se împletea cu glasul lui de aramă. Chipurile lor jucau în văzul acelorași făclii. Mîinile lor se întîlneau pe foile bătrînelor ceasloave. Gratie privea din ascunzătoarea lui. Și în biserica slăvită, plină de evlavia cîntării și a tămîiei, nimeni n-ar fi bănuit că iadul întreg se zbate și se vaietă într-o biată inimă de om...

Ne apropiam de mănăstire. Eram nerăbdător să aud urmarea. Dar Varsănufie intrase într-o pauză interminabilă.

— Și ce s-a întîmplat, preacuvioase? Ce-a mai făcut bietul Gratie?

Nici un răspuns! Varsănufie pare că nu mai auzea. Să știi că iar m-a păcălit călugărul!... Tîrziu de tot, cînd pierdusem nădejdea să mai scot ceva din gura lui și era aproape să ne despărțim, Varsănufie a stat locului, s-a uitat la mine pătrunzător și a isprăvit povestea:

— Pe atunci călugărul purta mătănii ca și azi, dar avea cuțitul în ciubotă... Erau oameni minunați și în luptele lor duhovnicești și în păcatele lor. Ce vreai să mai știi?... Dimineața, bouarii mănăstirii l-au găsit pe Palamon ciuruit de cuțite și mort, în *poiana lui Palamon,* iar pe Gratie, cu măruntaiele vărsate, dar sufiînd încă, în *poiana lui Gratie.*

CLOPOTELE DIN MĂNĂSTIREA NEAMȚU

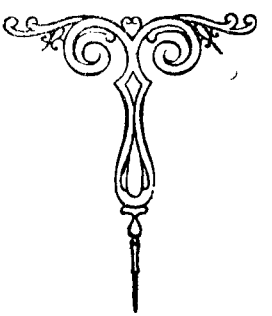

ANDREI HOȚUL

Era odată un făcător de rele cu numele Andrei. Faima lui se răspîndise cu fiorii spaimei, peste o lume întreagă, și flinta-i sămănase, în carne vie, un căuș de gloanțe. Treizeci de ani cutreierase muntele și balta, își croise nelegiuită cale prin învelitori și prin ferestre și-și rîsese de sumedenie de poteri. Căci peste tot și pretutindeni, norocul lui de hoț îl purtase teafăr-teferel, ca pe Făt-Frumos fugaru-i năzdrăvan.

Dar într-o zi Andrei trecu printr-o pădure și văzu un lucru de mirare și de groază. Văzu un foc năprasnic și pe foc: un grătar de fier de un stînjen. Patru îngeri negri, fiecare cu cîte un vătrai, stăteau împrejur și grijeau de foc și tot turnau la lemne, de înflorise grătarul ca brîndușa de toamnă.

Mirat peste măsură de așa vedere, Andrei Hoțul se opri locului și întrebă pe meșterii Satanei:

— Ce vreți să faceți, mă, cu grătarul ista?

Unul dintre ei întoarse către hoț un bot asudat și puturos și-i răspunse într-o clămpăneală:

— Pe grătarul ista o să chinuim noi sufletul lui Andrei Hoțul, cînd ni l-o aduce tata Sarsailă.

Sufletul lui Andrei Hoțul?! Tîlharul se cutremură și știința atîtor fapte rele și a prihanei lui învie, în el, întîia oară. Zaua inimii lui de hoț se rupse! „Așa e, sunt un păcătos cum n-a văzut și n-a răbdat prea-

sfîntul soare, de cînd e el soare şi preasfînt. Am călcat, am jefuit, am omorît pe nouăzeci de hotare; şi de-oi pune cîte un suflet de hotar, am încărcat pe al meu cu nouăzeci de omoruri, ca să nu mai pun la socoteală păcatul prădăciunii. Andrei, te-au turtit tălpile iadului! Fă la schit de te mărturiseşte, zvîrle gioarsele din brîu, zvîrle flinta blestemată, şi te fă călugăr, şi pe mătănii cu nouăzeci de boabe, zi şi zi la rugăciuni pînă ţi s-o face limba iască."

Să arunce puşca şi pistoalele! Dar acum, numai-decît? Dacă îl prinde stăpînirea mai nainte de mărturisanie şi de călugărie? Îl spînzură ca pe el şi din furcile lui vodă trece de vecîi vecilor, pe grătarul dracilor. Nu, să nu le arunce decît cînd s-o răstigni în uşile sfîntului altar şi o da jurămîntul de călugărie. Să intre în biserică cu ele, cu ele să îngenunche la mărturisire. Aşa se şi cuvine mai la urmă; cuvine-se să fie dezlegate şi aceste tovarăşe nelegiuite, ca să poată şi ele muri în pace, de moartea carilor şi a ruginei.

Aşa se chibzuieşte, aşa se hotărăşte Andrei Hoţul. Şi iată crucea unei bisericuţe, printre ramuri de arin. Iată un bătrîn duhovnic, pe pragul sfîntului lăcaş.

— Părinte, eu sunt Andrei Tîlharul, un păcătos fără pereche, după cum poate că a ajuns pînă la auzul sfinţiei tale. Am pîrjolit lumea şi am trimis, curate, lui Dumnezeu, nouăzeci de suflete. Părinte, îmi sfîrîie pe inimă sîngele vărsat. Am cunoscut, după un semn, urgia care mă pîndeşte şi vreau să-i iau înainte. Vreau să-mi răscumpăr sufletul de la muncile cele veşnice, vreau să mă pocăiesc şi să mă fac călugăr.

— Fiule Andrei, în cer este mai multă bucurie, la vederea unui păcătos care se pocăieşte decît la vederea unei mănăstiri de drepţi, care-şi merge înainte drumul dreptăţii ei.

— Părinte, te cred aşa cum zici, dar trebuie să ştii sfinţia ta un lucru: eu vreau să intru în biserică în portul meu de hoţ; cu gioarsele aestea am păcătuit, cu ele vreau să mă dezleg.

— Andrei, îmi ceri ce nu se poate. Tu ai un suflet şi ceri mărturisire, de aceea îmi e iertat să te las să

intri în casa Domnului; dar uneltele nelegiuirii tale trebuie aruncate cui le-a făurit şi l descîntat.

— Părinte, ia-ţi cuvîntul înapoi şi lasă-mă să intru aşa, cum mă vezi!

— Andrei, tu cauţi pocăinţă şi vrei să începi cu o fărădelege?

— Precum ai zis!

Şi tîlharul pune un pistol în barba sihastrului şi-l culcă lîngă prag.

Şi iată peste o vale, două, încă o bisericuţă şi pe pragul ei iarăşi un duhovnic. Şi aceeaşi vorbă are loc şi aceeaşi neprimire şi al doilea pistol adoarme pe al doilea sihastru. Şi merge aşa Andrei la nouă biserici, la nouă duhovnici. Şi îşi încarcă sufletul, peste cele nouăzeci de omoruri cu încă nouă. Şi ajunge la al zecelea duhovnic.

— Părinte, vreau să mă mărturisesc. Am pe suflet nouăzeci şi nouă de omoruri; nouăzeci le-am făcut de cînd hoţesc — că eu sunt Andrei Hoţul — şi nouă le-am făcut de cînd umblu să mă mărturisesc. Am ucis nouă duhovnici, lîngă nouă biserici, fiindcă nu mi-au îngăduit să intru la mărturisanie cu armele acestea. Părinte, ce zice înţelepciunea sfinţiei tale? Mă sfredelesc în spate ochii iadului, nu mai am decît un foc în puşcă şi pe zi, pe ceas, ştreangul stăpînirii poate să mă înhaţe — nemărturisit şi blestemat!

— Andrei tată, sunt bătrîn ca tată-tău mare, de va mai fi trăind, şi nu mi-e de puşca ta, cît de sufletul tău. După nevrednica mea părere, fraţii mei duhovnici, pe care tu i-ai trimis la Domnul, au avut greşeală că s-au pus de-a curmezişul vrerii tale. Ai, tată, toată slobozenia. Intră în biserică cum îţi place: cu arme, fără arme. Aceste scule, cu care tu ai argăţit duşmanului, sunt nelegiuite prin nelegiuirea ta, dar nu într-alt fel. Lasă jos la uşa sfîntului lăcaş, cu căinţă şi cu inimă durută, nelegiuirea ta, şi va fi ca şi cum ai fi lăsat şi aceste scule fără cuget.

— Părinte, de ce nu te trimise Dumnezeu în calea mea, de la început!

Sihastrul scoase de la brîu cheia bisericii, deschise şi intră cel dintîi. Andrei intră şi el şi rămase

lîngă strană, răzimat în puşcă — năuc, întîia oară în viaţa lui.

Duhovnicul căută pe o fereastră, într-un dulap, pe analoghi... dar nu găsi molitfelnicul nicăieri.

— Andrei, tată, mă reped devale la chilie să iau molitfelnicul; tu, fiule, pînă ce mă voi înapoia, bate cîteva sute de mătănii, la Domnul, la Maica Domnului şi la cîţi sfinţi îi vezi.

— Cu ascultare, părinte.

Andrei lasă puşca în strană, anină chimirul cu pistoalele şi începe canonul. Călugărul iese din biserică şi, fără să se gîndească, închide uşa cu cheia.

— Dumnezeule sfinte şi îndurate, luminează ochii minţii mele şi învaţă-mă ce soi de pocăinţă să dau acestui tîlhar, care bate astăzi la uşa milostivirii şi a iertării tale.

— Aruncă cheia bisericii — îi gînguri un porumbel sălbatic, de pe o creangă — în heleşteul pe lîngă care treci şi te du liniştit acasă. Atunci să-l dezlegi şi să-l împărtăşeşti pe Andrei, cînd cheia aceasta se va întoarce iar la mîna ta.

— Amin, Doamne — zise pustnicul — şi slăvit fie numele tău, al Tatălui şi al Fiului şi al Sfîntului Duh, cel ce la Iordan se arătă în chipul de porumb, acum şi în vecii vecilor!

Şi Nil călugărul zvîrli cheia în heleşteu şi-l lăsă pe Andrei în socoteala Domnului.

Trecu ziua, trecu noaptea, trecură nopţi şi zile, o vară şi o toamnă, un an... şi după el şiraguri lungi de ani. Trecu un veac. Faţa lumii se schimbă. Codrii dimprejurul celor Zece Sihăstrii începură să cadă sub secure şi să se rărească. În bîrlogul de odinioară al ursului fumul începu să se ridice de pe coşul locuinţei omeneşti. Sate odrăsliră din vetrele brazilor tăiaţi. Nil ieromonahul se pomeni, deodată, păstorul unei turme de cîteva familii. Şi într-o zi îi veniră, una după alta, o bucurie şi o întristare.

Cîţiva oameni din sat dădură cu năvodul în heleşteu şi prinseră o prea frumoasă mreană, pe care, în bunătatea şi în cucernicia inimilor lor, o aduseră în dar bătrînului duhovnic. El le mulţumi şi-i binecuvîntă,

Dar cînd să spintece mreana, cuțitul lovi fier, în pîntecele ei, și o cheie alunecă în copaie. Sihastrul o recunoscu: era cheia pe care el o aruncase în heleșteu acum un veac. Și evlavisindu-se adînc și îngenunchind lîngă mreana spintecată, ca lîngă o jertfă din vechiul așezămînt, sihastrul mulțumi lui Dumnezeu, plecînd pînă în țărînă omătul frunții sale:

— Dumnezeule, care ți-ai adus aminte de Noe și de corabia-i pribeagă pe apele potopului, care ți-ai adus aminte de poporul tău Israil, rob în Eghipet, și de Iona cel înghițit de chit, slavă, închinăciune și mulțumită ție, pentru minunile tale cele de odinioară și cele de acum! Că iată tu ți-ai adus aminte și de păcătosul care se pocăiește în sfîntul tău locaș și-ai apropiat porunca dezlegării de oasele lui, cele zdrobite de un veac de ispășire, iar de buzele lui — ale lui, tîlharului de-a dreapta — ai apropiat înfricoșata împărtășire cu trupul și cu sîngele Domnului nostru Iisus Christos, fiul tău. Că iată, în pîntecele acestei mrene, cheia pe care mi-ai poruncit s-o arunc în heleșteu, acum un veac...

Dar de-abia își isprăvise mulțumita, și alți creștini din sat sosiră la el cu mare tînguire:

— Cinstită și curată să fie fața sfinției tale, că pe noi ne-a călcat mare jale și mare blestem. Fata mea și feciorul creștinului ista și-au fost dragi de multă vreme și ne hotărîsem, nevrednicii de noi, să venim duminecă la sfinția ta ca să-i legi cu logodnă. Dar era scris, se vede, ca hotărîrea noastră să rămînă stearpă și amărîtă. Azi, dis-de-dimineață, Ilincuța s-a pogorît cu cofele devale, la fîntînă, și bietul Toader a petrecut-o cum își luase obicei. Sărăcuții nu s-au mai suit în deal! I-am găsit pe amîndoi, căzuți lîngă fîntînă, albi și neatinși, iar cofele lîngă ei. Din cofe, a mai băut un corb și mort a căzut și el; căci, să ierte cinstita sfinției tale față, e la mijloc lucru necurat! fîntîna e otrăvită. De către ce dușman: nu știm, păcătoșii de noi. Este bănuială asupra unui străin, un venetic de la Olteni, care sorbea din ochi pe Ilincuța, dar numai Domnul știe tot și toate.

Bătrînul duhovnic plînse cu bieţii oameni şi-i mîngîie şi le vorbi adînc şi sfînt şi limpede, ca din izvorul sfintelor scripturi. Iar la sfîrşit le zise:

— Aşezaţi pe copii în aceeaşi raclă şi aduceţi-i încoace, să-i punem în biserică. Şi, pînă mîine, poate mîna Domnului va scoate din ascunzătoare pe nelegiuitul făptuitor, căci el a zis: „şi în fundul mării de se va ascunde, de ochii mei, acolo voi porunci şarpelui şi-l va muşca".

Oamenii plecară; sihastrul reveni, cu cugetul la cheie. Cu cheia trimisă înapoi de Domnul, cuviosul Nil încercă să regăsească poteca bisericii din munte. Dar brazi şi fagi crescuseră în poteca de odinioară! Cu înduioşare, Nil îşi revăzu bisericuţa, smulse bălăriile din pragu-i şi rîcîi muşchiul care ascunsese încuietoarea. Deschise uşa cu greutate şi intră înăuntru. Ce să vezi? înaintea fiecărui sfînt, de pe perete, era cîte o groapă de cinci-şase palme, iar în faţa Domnului şi a Maicii Domnului: două gropi, ca două morminte; şi într-una din aceasta era Andrei. Nil priveşte cuprins de admirare: Atîtea mătănii a bătut Andrei, într-o sută de ani, încît fiecare sfînt are cîte o groapă în dreptu-i, iar Domnul şi Preacurata-i Maică — cîte un mormînt, săpate cu genunchii, cu palmele şi cu fruntea lui Andrei.

— Fiule Andrei, Dumnezeu să te pună în faţa lui, curat şi alb, cum erai la sînul mamei tale!

— Dumnezeu să audă şi să îndeplinească. Dar care fu pricina, părinte, că zăbovişi atîta?

— Bătrîneţele, tată! nu mai sunt puteri ca în tinereţe, pînă cînd să mă cobor, pînă cînd să mă urc înapoi, soarele e îndesară. Osebit de aceasta, mai veniră la mine doi creştini cu o pricină de moarte. Au murit, devale, în sat, otrăviţi de un duşman, doi copii ce erau să se căsătorească. Şi pînă să le spun o vorbă de mîngîiere, pînă să sorocim înmormîntarea, iacă vremea că se duse. Tot pentru aceea, fiule Andrei, caută să mă îngăduieşti pînă după îngropare.

— Bine, taică părinte.

— Îi vom duce pe bieţii copii la locul de veşnică odihnă, mîine către seară. Apoi viu să te dezleg şi

poimîine, duminecă, îți dau sfintele taine. La noapte, racla celor doi nevinovați va fi aci, în biserică. Tu ascunde-te într-un colț și stăi în pace. Va fi norod și multă jale.

Andrei se dă deoparte, după un stîlp. Sihastrul se coboară în casa celor întristați, citește și cădește și, în faptul serii, în capul plînsei sale turme, aduce racla în biserică. Andrei privește din umbră cum bieții oameni așază racla, cum o troienesc cu flori, îi aprind făclii și cum se duc apoi cu toții.

Ceasurile trec, făcliile scad, Andrei veghează, rezimat în pușcă. Dar deodată, în tăcerea împietrită a sfîntului locaș, învia zgomot. Niște pași încep să se coboare din clopotnița bisericii. Andrei e în mirare. Pașii ajung pe caldarîm și din umbra zidurilor vechi se desprinde și pătrunde în părerea lumînărilor o namilă neagră. Un timp stă locului încremenită. Dar pălăria și dulama cad pe lespezi și namila se face un voinic cu ochi scînteietori, cu buze șoptitoare, cu frunte nouroasă și semeață. El se apropie de cei ce dorm în raclă. Pieptul i se umflă, mîinile îi trosnesc, mușcîndu-se între ele.

— Să umblu cu otravă, cînd numai cu un glonț le izbăveam pe toate... Ce greșeală! Și pe tine, Ileană — floare smulsă pe vecie de nechibzuința și de nerăbdarea viforoasei mele patimi — ce soartă te împinse să te cobori devale, cînd întotdeauna, de atîtea zile de cînd vă urmăresc, tu așteptai sub fag, pînă ce el cobora și urca înapoi cu donițele pline. Numai el trebuia să se coboare, el să bea ori să se spele, ori măcar să se stropească!... Toate s-au isprăvit de acum: să mă așez în sat la voi, să aștept să uiți pe prostul ăsta, să te cer lui tată-tău... Dar, Ileană, patima mea nu vrea să înțeleagă că tu ești moartă și încă de otravă. Ea te cere mireasă, așa moartă cum ești, dacă vie nu ți-a fost scris să fii mireasa mea. Și de-oi muri și eu... păcat numai de lupii și de corbii ce vor mușca din hoitul meu cel dătător de moarte. La o parte, bade Toader, mie mi se cuvine să fiu lîngă Ileana!

Andrei se înfioră. Față cu așa puteri de nelegiuire, el, Andrei Tîlharul, era copil de țiță! Luă pușca în

cătare, ţinti capul ce se pleca spre raclă, şi, cu cel din urmă glonţ ce mai avea, tîlharul împlini profeţia sihastrului.

A doua zi, uimire mare, spaimă în norod şi priceperea celor desfăşurate.

Duhovnicul spovedeşte şi dezleagă pe Andrei. Duminică, la sfînta liturghie, Andrei ia aminte, Andrei se închină, Andrei vine să se împărtăşească.

Şi cînd a isprăvit de zis, după duhovnic, „...ci ca tîlharul mărturisindu-mă, strig către tine: pomeneşte-mă, Doamne, întru împărăţia ta" şi a primit preacuratul trup şi preacuratul sînge, Domnul, din icoana împărătească, i-a răspuns : Astăzi vei fi în rai.

Iar trupul lui Andrei s-a risipit, pe lespezi, oscioare şi ţărînă.

IN PĂDUREA COTOȘMANEI

Tîrgul Rîurenilor fusese mănos, anul acela, cum nu mai fusese de multă vreme, fiindcă toate roadele țării se desfăcuseră și aveau căutare. De aceea, negustorii de dincoace și de dincolo de Olt încărcaseră și porniseră spre Rîureni sute de căruțe mari, trase de cîte 6 pînă la 10 cai. Toată luna lui august pe drumurile colbuite, au trecut *boaltele* înalte și încărcate pînă sub coviltir, așa încît jupînii bucureșteni, craioveni, slătineni, ori piteșteni, care ședeau tocmai sus deasupra mărfii și scoteau capul pe gura coviltirului, păreau niște pui de lighioană, la gura acelor cuiburi din pereții malurilor prăpăstioase. Dar nu numai din orașele noastre, ci și de dincolo de hotar, de prin văgăunile ungurești și secuiești, s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare și îndrăzneață. Și pe malul Oltului, de la Rîul Vadului pînă la Rîureni, au scîrțiit, multe zile în șir, căruțele nemțești pline cu îmbrăcăminte, încălțăminte, lucruri casnice și cu felurite și minunate scule de făurărie, cum numai nemții puteau să facă. Să nu uit să vă spun că pe vremea aceea, țările romîne purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oțel, podoaba Semilunei și că prin urmare de prin Turnu Măgurele, Giurgiu și Calafat au venit și mulți negustori turci. Aceștia erau, însă, mai ales, zarafi și vînzători de lucruri mici și scumpe, ca mătănii de

chiparos ori chihlibar, inele, brățări, cercei, ciubuce, pumnale și pistoale... și turcul venea numai cu 2—3 cai și cu marfa în desagi. Firește că nu lipseau nici sîrbii, nici bulgarii și pe ici pe colo nici ovreiul, nici armeanul. Dar grecii ?... A, grecii erau stăpînii țării și toate adelfiadele care se aflau în bîlci, chiar de ar fi fost venit numai cu lămîi ori cu gogoși, acum erau în slujbă și făceau pe ghimurlucii tîrgului, purtînd, de colo pînă colo, peste șorțul pătat de untdelemn, sabia stăpînirii.

Toți acești oameni, de neamuri diferite și de limbi și mai diferite, s-au strîns la un loc, pe malul Oltului, și au fiert, ca într-o căldare, 25 de zile, cît ține tîrgul Rîurenilor. Toate au avut preț și s-au vîndut de minune: și vitele și bucatele și mărfurile. Negustorii au vîndut țesăturile, mărunțișurile, fierăria și alămăria lor. Vîlcenii și vecinii de prin județele megieșe și-au vîndut prisosul lor de roade și de vite. Negustorii cei mari au adunat aur, miere, unt și grîu, vase cu țuică și cu vin de Drăgășani. Cîrciumarii și negustorii (de pe valea Oltului, de pe Olteț, de pe Amaradia, de pe Jii), furnicile comerțului — au ciupit, au măcinat și au tot cărat timp de 25 de zile, pe drumurile de dincoace și de dincolo de Olt, pachet cu pachet, toate acele mîndre *boalte,* pline pînă la coviltir, lăsîndu-le numai oasele căruții, întocmai cum fac furnicile cu cîte-o răgăoace care le cade pradă și pe care o golesc de toate mărunțaiele, lăsîndu-i numai cheresteaua. Astfel căruțele cele mari stăteau acum goale, împrejurul vetrei bîlciului, ca niște nascorniță mîncate de furnici. Vîlcenii se întorceau prin satele lor, adunate prin fund de văi ori agățate pe sub strașină de dealuri cu boii și cu caii cumpărați din bîlci, cu chimire nouă și cu cuțite la chimire, cu cavale, cu căldări, cu scule de scobit lemnul și pămîntul și cu alte multe lucruri, unele de prisos și de fudulie, care începuseră chiar de atunci să ia ochii și să ispitească pe creștinul nostru.

Era la spartul bîlciului și deci toiul afacerilor trecuse. Nu mai făceau vînzare decît cîrciumarii. Și fiindcă ziua aceea era cea din urmă zi de tîrg, viața care

se zbătuse în Rîureni atîtea zile se readunase îndirjită și spumega cîntece, chef și chiote, în cîrciumile încă neînvinse. Într-una din acele cîrciumi petreceau cu lăutari vreo 10 negustori, mai mult cîrciumari, cojocari și zăbunari, toți de pe Olteț și de pe Cerna. Trebuiau să plece peste un ceas, tovarăși de drum pînă dincolo de pădurea Cotoșmanei, și voiau să se mai cinstească încă o dată, aci sub bolta lui Covrig, unde încheiaseră tîrguri bune și băuseră aldămașuri năprasnice. Vînduseră ce aveau de vîndut și fiecare, după meseria lui, cumpărase marfa care-i trebuia și cu care era să-și țină negustoria pînă la anul, cînd s-o face iarăși tîrg la Rîureni. Era pe la amiază și deși carul toamnei sta să intre pe sub cerurile turburi și ploioase ale lui octomvrie, totuși ziua strălucea ca o zi de primăvară și malurile Oltului amestecau verdele cu galbenul și cu roșul (cireșilor) în fel și fel de potriviri măiestre. Soarele privea dulce, galeș, și privirea lui, peste vatra stinsă a bîlciului și printre cergile bolților pline cu veselie și cu zbîrnîit de cobză, însemna tristeță și păreri de rău. Era cea din urmă zi de tîrg și mulți din cei care ciocneau, urîndu-și sănătate și întîlnire bună, la tîrgul din anul viitor, n-aveau să ajungă pînă atunci! Dar printre cei 10 tovarăși care se cinsteau la Covrig, numai unul ar fi fost în stare să-și dea seama de frumusețea și îndeosebi de tristețea soarelui tomnatic.

Acesta era cel mai tînăr dintre ei, flăcăul Mantu Miu, abagiu din Lădești de pe Cerna. Era trist și nici nu bea, nici nu mînca, fiindcă de alaltăieri avea o durere de cap neadormită, cînd mai rea, cînd mai domoală, dar înfiptă în creierii lui ca o caracatiță. Bănuia că este deocheat și nu-l mai ținea locul de nerăbdare, să se sfîrșească odată cu cinstitul tovarășilor, să înhame caii la căruță și să se înapoieze acasă la maică-sa — meșteră în descîntece de deochi. Dar pînă la Lădești este cale, nu glumă: căci de la Rîureni pînă la gura Luncavățului e o poștă, iar de aci pînă la Lădești mai bine de o poștă. Tocmai prin puterea nopții era să fie acasă și dacă frații tot cinstesc și zăbovesc, se depărtează Lădeștii de o să-i vină ne-

bunie pînă i-o ajunge. Pentru aceea, Mantu Miu ședea la masă fără pic de chef, cu capul greu și cu inima necăjită. Paharul îi sta plin cum i l-au pus, iar din bucate de-abia dacă a gustat. Nici lăutarii nu făceau mai mulți bani. Erau tot aceia ca și zilele trecute, dar cînd te doare capul nu-ți mai arde nici de lăutari.

— Mai cîntă-ne un cîntec, măi cioroiule! Cîntă-ne cîntecul Jianului, că suntem călători și ne întoarcem de la Rîureni.

Vestitul haiduc și isprăvile lui se plimbau acum din vioară în vioară și de cîntecu-i răsunau toate vîlcelele Olteniei. Îl iertase vodă, nu mai hotea de multă vreme, poate și murise, dar numele și năluca lui înviau — pe cărările care trec prin codri — din fiecare frunză legănată de vînt. Cîntecul lui îl cîntau toți voinicii, îl depănau pe strune toți lăutarii și-l asculta cu drag toată suflarea românească. Cu toate astea, cînd venea pînă la:

„Iese seara la strîmtori
Și despoaie negustori,
Negustori bucureșteni
Trec la tîrg la Rîureni."

dacă erai negustor și te duceai ori te întorceai de la Rîureni, cu carul plin de marfă ori cu punga plină de galbeni, oricît ai fi fost de romîn și oricît de bine ai fi știut că Iancu e bătrîn și s-a lăsat de glume, fără să vreai îți aduceai aminte prin cîte păduri trebuie să treci ca să te vezi acasă, și te socoteai: „Jianu s-a lăsat de haiducie, dar *copiii făr' de minte* n-au pierit de prin păduri și nici năravul nu și l-au schimbat... Tovarășii lui Mantu Miu, însă, erau tot atît de haiduci cît și de negustori (afară de cîțiva, care erau ori fuseseră mult mai tari în haiducie) și erau destul de numeroși și de vechi într-ale flintei, ca să mai simtă vreun fior la trecerea celor stihuri. Singur Mantu Miu, ca mai tînăr și mai nedădat, își aduse aminte vag, prin fumăria durerii lui de cap, de pă-

durea Cotoșmanei și de unele întîmplări mai vechi, petrecute prin adîncurile ei.

După ce lăutarii isprăviră cîntecul lui Jianu se ridică alt tovarăș și ceru să-i cînte pe *Toma Alimoș* și după ce cîntară și pe *Toma Alimoș,* alți vreo doi bătură cu pumnii în masă să le cînte pe *Chira Chiralina,*

„floare din grădină,
rumenă călină."

In sfîrșit, cînd mai erau 2 ceasuri pînă la toacă, cei 10 negustori își aduseră aminte de căruțe, trimiseră vorbă slugilor și calfelor să înhame caii și încheiară cheful, scăldînd pe lăutari cu o doniță cu vin. Urcară în căruțe și porniră la drum, care trîntit peste mărfuri, care mai țanțoș și mai drept, după cum băuse fiecare și-l ajutau puterile. Noroc că toată grija căruțelor și a mărfii cădea acum în spinarea slugilor și a calfelor care mînau, că de jupîni era slabă nădejde. Mantu Miu, cu capul treaz, dar scofîlcit de pustia-i de durere, era în fruntea convoiului, la spatele lui frati-său, care pocnea din bici și chiuia. Drumul era plin de care și de poștalioane, de vite și de oameni, și praful se ridica tot atît de sus ca și chiotele și cîntecele. Intr-o parte curgea Oltul, prin luncile așternute și sure, de cealaltă parte, în apusul plin de flăcări și de aur, șerpuiau podgoriile și livezile cu pruni. Și au mers așa căruțele celor 10 tovarăși pînă la gura Luncavățului, iar de acolo au luat-o spre Dăești, în sus. Dar noaptea a sosit curînd și pădurea Cotoșmanei n-a zăbovit nici ea, cu noaptea ei mult mai primejdioasă.

Jupînii s-au deșteptat dintre sacii cu opinci, cu tutun, cu arnici, cu găitan... și de la căruță la căruță s-au înțeles ca să poposească în pădure. Ar fi fost mai bine să mîie în Dăești, dar e tot atît de bine și în pădurea Cotoșmanei, cînd îi știi seama și noaptea e blajină. E adevărat că din amurg începeau să se ridice, printre stele, niște matahale negre, dar nu era nici un semn de ploaie și luna era în pătrarul din urmă.

Florea Frîncu Tocălie, cîrciumar și hoț de pe Olteț, care cunoștea pădurea Cotoșmanei cum își cunoștea fundul căciulii, a ales locul de poposit și a pus reguli popasului. Au tras căruțele într-o poiană și le-au legat una de alta. Caii i-au băgat în fiare și i-au slobozit să pască, sub paza băieților, devale, într-un zăvoi. Din trei părți, aria popasului era înconjurată cu tufari, cu păducei și cu gheorghinari, țesuți între ei și deși, de n-ar fi putut nici vulpea să răzbească. Singura latură neapărată era spre miazănoapte, adică spre deal și spre inima pădurii, și acolo Florea Frîncu Tocălie a aprins un foc și a făcut în juru-i roată cu tovarășii. Băieții și-au luat de mîncare și s-au dus în grabă după cai. Focul s-a ridicat năprasnic, pînă sub grinzile vii, pline de frunză ale moșneagului gorun, lîngă care tăbărîseră ; și un berbec întreg, făcut pastramă, a început să șfîriie pe jăratic. Vin, pîine : berechet, doar se înapoiau din Rîureni. Dar nici de data aceasta Mantu Miu n-avu parte. Durerea lui de cap se înrăutățise și bietul flăcău stătea frînt în două la rădăcina copacului și privea fără poftă la tovarășii care mîncau ca niște lupi.

De data aceasta, însă, tovarășii nu făceau prea multă gălăgie, nici prea multă cinste fedeleșului cu vin. Fiecare avea pușca la el și mînca fără risipă de cuvinte, strecurînd priviri bănuitoare printre trunchiurile singeroase și sinistre. Numai Florea Frîncu Tocălie, vechi amic al Cotoșmanei, era tot atît de guraliv și de zburdalnic, ca și sub bolta lui Covrig. Ai fi zis că poposește nu în pădurea Cotoșmanei, ci la o fostă ibovnică, din vremuri de tinerețe și de vitejie. Mai rea și mai temută decît tuturor pădurea Cotoșmanei i se părea, acum, lui Mantu Miu. Durerea lui de cap îi scotea din adîncul creierilor amintirea unei nopți, spre o sîmbătă a morților, cînd, mic copil, fusese cu maică-sa, la cimitir. Focul, pe care femeile din sat îl aprinseseră sub troiță, ca să facă tăciuni și să ia fiecare să-și tămîieze morții, pare că era focul din astă-noapte și de sub ăst copac. Iar crucile care sîngerau în cimitir, la para focului de sub troiță, erau leit aceste trunchiuri de goruni, care năluceau și se

stingeau, pînă departe, în adîncul tremurător și plin de spaime.

„Cîte iele, ce șoimane, ciți tîlhari nu și-or da coate și nu ne-or prinde, dincolo de unde ajunge geana focului!..."

— Nene Floreo, grozav loc de popas! mai bine mergeam înainte și nu mai poposeam între crucile astea...

— Mantule, cum ești tu cu inima goală și cu capul deocheat, măcar de-ai fi poposit în grădinile din Țarigrad și tot stafii ți s-ar fi năzărit! Ei, piciule, toți stejarii ăștia și toți berbecii ăia negri, pe care îi vezi tu, împungîndu-se pe după trunchiuri, mă cunosc de 25 de ani! Nu e așa, berbecii tatei? Be-he-he! Be-he-he!...

„Be-he-he!..." îi răspundeau berbecii din pădure; dar nu-i trecea prin cap lui Tocălie că tocmai colo sus, în creștetul pădurii, la spatele berbecilor, ciulea urechile un lup străin, rătăcit Dumnezeu știe cum prin munții și prin codrii Vîlcei. Tocălie și-a aprins luleaua, tovarășii au făcut la fel și Mantu Miu a rămas singur cu vedeniile și cu durerea lui de cap. Tocălie a început niște povești hăzoase, cu crîșmărițe pline de nuri și de iubire și Mantu Miu a încercat să ațipească. Dar cu toate basmele lui Tocălie, somnul nu s-a lipit de capul flăcăului, cum nu se lipește apa de vătraiul înroșit în foc. Tovarășii, de la o vreme, au început să moțăiască. Tocălie s-a legat că face de caraulă. Ceilalți 8 s-au culcușit în jurul vetrei și-au adormit ca pămîntul. Mantu Miu, ce i-a venit lui, crezînd c-o să găsească cheia somnului, s-a sculat de sub copac și s-a dus de s-a culcat în căruță, cu capul în șușleț. Dar de dormit — pace bună.

Florea Frîncu Tocălie, răpit de frumusețea amintirilor, și sigur la sînul Cotoșmanei, ca acasă la el, pe prispă a adormit cu nasul în lulea! În tot popasul, au rămas deschiși și aprinși numai ochii lui Mantu Miu și ochii din ce în ce mai somnoroși ai jăraticului de pe vatră. Cînd cocoșii sălbatici cîntară în pădure miezul nopții, luna ieși dintr-un nour și lumină, cu lumina ei de candelă din cimitir, peste căruțele

adunate în poiană și peste codrii încremeniți în taină. Mantu Miu sta pe brînci ținînd fruntea pe lanțurile reci ale șușletului și cu pușca lîngă el. Sta pe brînci, căci i se părea că așa îl doare capul mai puțin și asculta zgomotele pădurii. Dar zgomotele ce se auzeau erau tocmai semnul profundei ei odihne. Cîțiva greieri poeți țițiiau la lună, urcați pe coviltirele căruțelor. Cîteva pasări, blestemate să doarmă ziua și să se vaiete noaptea, își răspundeau departe prin bolțile pădurii. Singurul zgomot neobișnuit care ajungea pînă la urechile lui Miu era, din cînd în cînd, zăngănitul fiarelor de la caii de pe vale...

Și cuprins în fine și el de puterea nesfîrșitei tihne, care stăpînea bătrînul codru, i-a trecut prin ochi o clipă, fără să-i închidă, amorțirea și atotuitarea somnului... Dar a tresărit și s-a uitat țintă la trunchiul gorunului, de care se rezimase mai acum un ceas. O lighioană cu păr de vulpe și cu trup de om ieșea de după trunchi, ori chiar din trunchi!... Era un om! Deși capul nu se vedea bine, printre ramuri, totuși paturile cîtorva pistoale care-i ieșeau din piele și pușca din mîna stîngă — trădate de jăraticul din vatră — erau destulă probă. Și cu mîna dreaptă tot tămîia și tămîia, ținînd în ea un retevei negru și clenciuros... Tămîia peste cei tovarăși adormiți, de acolo de sus de unde sta! Mantu Miu potrivi pușca prin șușleț, ochi cu scumpătate drept în pieptul lighioanei și trimise o încărcătură de lup. Pădurea se dădu peste cap și clocoti, ca un ulcior care plesnește în foc... Cînd rostogolul ajunse cine știe unde și fumul se risipi, Mantu Miu văzu jăraticul măturat în două brazde și pe lighioană cu picioarele în vatra goală. Căzuse cu capul înainte, trecuse cu nasul drept prin mijlocul vetrei și aruncase jăraticul la dreapta și la stînga pînă ce se oprise cu capul într-un mărăcine, iar picioarele îi veniseră în vatră. Era om, căci avea și căciulă, care-i sărise din cap departe, dar o căciulă tot de vulpe și ascuțită ca un bot de știucă: o căciulă de vrăjitor. Flăcăii din vale începură să chiuiască și să strige: „Uiu, uiu! Ce fel de vînat a fost?..."

Mantu sări din căruță și se aplecă spre tovarăși. „S-a sculat toată pădurea și ei nu se scoală ?...“ Dar tovarășii dormeau înainte somn frate cu moartea. Se duse la Florea Tocălie. „Măi, nene Floreo, scoală, mă !...“ Mișcă-l, zguduie-l, dă-i cu patul pușții... Nici pomeneală ! Se duse la ceilalți, îi împinse cu pușca, cu piciorul, îi croi cu o jordie peste mîini, peste spinare... Zadarnic. Stăteau toți ca niște bușteni, pe care ai fi putut să toci toată pădurea, numai că vedeai bine că n-au murit, ci dorm — un somn necurat și cusut la ochi cu ață descîntată. Mantu Miu se întoarse la matahala împușcată, care trecuse tîrîș printre tovarăși, pînă se oprise în mărăcini. Luna vărsa în poiană și pe marginea codrului o lumină schimbătoare și zbuciumată, căci nori peste nori o ajungeau și o învăluiau în barizuri din ce în ce mai negre. Dar într-o clipă de lumină plină, Mantu văzu bine brațele matahalei, ieșind din mărăcini, și deslușì în mîna care mai adineauri tămîia, nu un retevei, cum i se păruse, ci o mînă de mort, neagră, uscată și cu degetele încovrigate ! Atunci Mantu Miu și-a simțit sub căciulă pielea și țepile unui arici și-a ridicat nebunește una din pușțile de pe jos ca să tragă în cele 2 mîini, ingrozitoare, ca 2 scorpii, omorîte asupra faptului împreunării. Însă tot atunci năvăliră în poiană calfele și argații. Pînă să-i revie graiul, Mantu le arătă prin semne ce ar fi vroit să spună. Frica înfipse gheara ei în spinarea tuturor !

Dar era între ei unul isteț, un pui de lele care nu-și găsea pereche în tot tîrgul Rîurenilor. Acesta ascultă toată întîmplarea și-l puse pe Mantu Miu, la lumina focului aprins din nou, să facă lîngă trunchiul gorunului, cum făcuse vrăjitorul. Miu se urcă pe mormanul de rădăcini și tămîie cu mîna dreaptă, așa cum tămîiase celălalt.

— Bagă de seamă, nene Mantule : Cum învîrtea ăla mîna : de la dreapta spre stînga, ori de la stînga spre dreapta ?

— De la stînga spre dreapta !

— Te-ai uitat bine ? Nu cumva greșești ?

— Ce să greșesc, măi Cotelici! Parcă-l văd: uite așa învîrtea mîna.

— Atunci stați și vă uitați.

Cotelici s-a dus la vrăjitor, i-a descleștat și i-a luat dintre degete mîna de mort și s-a urcat pe rădăcinile gorunului. „Stăi să-mi pui și căciula vrăjitorului", s-a gîndit subtilul Cotelici. Și cu căciula în cap și cu mîna de mort în mîna dreaptă a stat drept și plin de gînduri, pe locul arătat. Din gorun devale, zăceau și sforăiau cei 9 jupîni și cu vrăjitorul 10.

— Zici că de la stînga spre dreapta! Și cam de cîte ori a tămîiat?

— Știu și eu! O fi tămîiat de vreo 30 de ori.

— Bine.

Toți se uitau încremeniți la Cotelici — tainic și diavolesc, ca un vrăjitor adevărat. Ridică mîna dreaptă, ținînd deasupra celor fermecați rămășița fioroasă, și începu să tămîieze rar de la dreapta spre stînga, adică să deșire înapoi, de pe mosorul vrăjilor, firul somnului drăcesc! Cînd făcu 20 de cercuri, vraja începu să se deznoade; cei 9 adormiți începură să azvîrle din mîini și din picioare, sub ochii lui Mantu Miu și ai celorlalți, care priveau cu niște ochi cît cepele. Cînd ajunse la 30, Florea Frîncu Tocălie se ridică de la brîu în sus și se uită buimac în juru-i. Cînd încheiă 40 de cercuri înviară toți jupînii. Cotelici sări între ei, cu căciula de vulpoi într-o mînă, cu mîna de mort în cealaltă și strigă ascuțit:

— Sus, boieri jupîni! Cîte-un sfanț lui Cotelici, că de nu era el, nu vă mai îmbătați, la anul, în tîrgul Rîurenilor!

Dar jupînii i-au dat mai mult decît atît, căci i-au dat, numai lui, jumătate din galbenii pe care i-au găsit în chimirul vrăjitorului.

Cel care s-a mirat și s-a crucit mai mult dintre jupîni, cînd, la lumina zilei, au cercetat cu de-amănuntul lighioana împușcată de Mantu, a fost Florea Frîncu Tocălie.

— Mare drăcie! cînd a stat să fete Cotoșmana o dihanie ca asta?!

Tocălie avea dreptate ; Cotoşmana nu putea să fete aşa cățel. Jigania era de pripas prin codrii noştri şi cine ştie de unde o pornise. Părea un fel de ungur sau de sîrb. Avea, pe sub cojoacele de vulpe, cu care era îmbrăcat, nişte albituri cum nu se făceau pe atunci la noi în ţară. Iar într-o tolbă găsită de alţii mai tîrziu în pădure, avea o sticlă cu rachiu nemţesc, nişte şuncă şi un catastif cu nişte slove pe care n-a putut să le citească nici un popă de pe Cerna. Scurt, acest nenorocit de vrăjitor de codru nimerise la noi din întîmplare, sau, cel mult, momit de renumele bîlciului din Rîureni.

Dar se vede că-l ursise ursitoarea să-i putrezească oasele în pădurea Cotoşmanei, între 2 izvoare, care taie drumul grabnice ca nişte şerpi şi se pierd în văi pline de lunci, şi sub coroanele amestecate ale mestecenilor şi arinilor, premeniţi de atunci de multe ori. Au îngropat cu el şi mîna de mort cu care îşi închega vrăjile ; dar peste cîtva timp a răbufnit din mormînt afară o gaură ca de şarpe. Şi cei care au trecut pe acolo şi au văzut-o au înţeles, făcîndu-şi cruce, că mîna de mort scobise pămîntul şi fugise — ca un paianjen al iadului.

LÎNGĂ APA VODISLAVEI

Era în luna iunie din anul 1821. Tudor Vladimirescu răsărise din noaptea codrilor Olteniei, plimbase din Cerneți și pînă la București lumina unor revendicări profetice și apusese între Goleşti și Tîrgoviște, în zarea însîngerată a trădării. El ridicase în cerul țării, aidoma cometelor, fantasma filfiitoare a hangherului, freamătul și fiorii marilor întîmplări ce vor să fie. Puțini îl iubiseră, puțini îl pricepuseră, foarte puțini îl plînseră. Tîrziu, era să răsune cîntecul de dulce jale :

„Tudor, Tudor, Tudorel
Dragul mamei voinicel..."

Eteriştii nu făcură altă vitejie decît să prindă pe Tudor şi să-l omoare, la miezul nopții, pe aproape de colina unde stă înfiptă țeasta unui alt mare martir din tristul nostru călindar. La jumătatea lui mai, turcii intrară în țară şi, ca de obicei, nu-şi pierdură vremea de pomană. La 7 iunie, lîngă Drăgăşani, ei potoliră în sînge frigurile eteriştilor şi apoi se risipiră, pe plaiul romînesc, cît în vînătoare după greci, cît după haraci şi după pleaşcă.

„Vin turcii !" O, strigătul acesta a făcut să se înfioare fătul în pîntecele mamei şi să se cernească lumina soarelui, în multe din zilele părinților noştri. „Vin turcii !" Această veste zbură ca pasărea

— şi pare că chiar prin zborul pasărilor, prin freamătul frunzelor, prin murmurul pîraielor spioane. Codrii Teleormanului vuiră tainic. Vedea, Tecuciul, Călmăţuiul... predară vestea satelor adăpate. Ereţii se înălţară din pădurile cîmpiei şi cu ţipete ascuţite zburară de zor, spre miazănoapte. Tîrgoveţii din Roşiorii de Vede primiră vestea într-o seară.

Fără nici o întîrziere, scoaseră carele de sub şoproane, trîntiră în ele tot ce spaima şi zăpăceala le mai puteau îngădui ca să aleagă şi înjugară pînă la scăpătatul soarelui. Dar ce puteai să pui în car, odată ce trebuia să pui întîi nevasta şi copiii, părinţii sau surorile şi fraţii? De aceea, cam tot ce putea să intre în car, pe lîngă această povară scumpă, erau: o ladă cu de ale îmbrăcării, o cergă-două, un sac cu mălai şi căldarea de mămăligă. Cine avea parale — le risipea în chimir, de colo pînă colo, cosea chimirul bine, şi-l înfăşura pe pulpa piciorului. Cine avea prin casă lucruri mai multe şi greu de luat pe drum şi voia să-şi facă mîngîiere că nu le va pierde — le căra în argea şi dărîma argeaua peste ele, iar deasupra presăra cenuşă şi gunoi. Dar şi pentru aceasta trebuiau mai multe braţe şi oarecare cugetare. Cei mai mulţi din aceşti tîrgoveţi, care luau drumul bejeniei, ascundeau prin pod, prin coş, prin beci, ce mai puteau şi porneau cu carul şi cu cei din car şi cu cele din car, lăsînd restul la mila Domnului.

Fruntaş printre ruşanii tîrgoveţi era şi Iordache cojocarul, om cu stare, dar sanchiu şi nemilos, care nu rîdea niciodată şi bătea pe calfe de le zvînta. Iordache apucă în fruntea bejenarilor şi cînd soarele scăpătă în Dealul Viilor, el ieşi cel dintîi din tîrgul spăimîntat. Lăsase acasă două calfe, cu poruncă strașnică să-i ascundă cum vor şti mai bine cojoacele rămase, că de nu, cînd s-o întoarce şi nu le-o mai găsi, face altele din pielea lor.

Nu puteau toţi să ia acelaşi drum, întîi fiindcă drumurile erau mai multe şi al doilea fiindcă locurile de scăpare erau aşijderea mai multe. Unii plănuiau să se dea afund în pădurile mai depărtate,

prin văile ferite, cercetate în alte vremuri. Alţii alergau să se ascundă prin bordeiele satelor, la vreo rudă, la vreun fin. Alţii, mai ales negustorii, se sileau să ajungă prin tîrguşoarele de munte, pe unde aveau legături de prietenie şi de afaceri. Iordache şi alţi cîţiva cu el o luară spre Piteşti şi spre Curtea de Argeş.

Merseră în noaptea aceea cît putură şi poposiră dinspre ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul cîinilor. A doua zi cunoscură că sunt lîngă Balaci. Merseră toată ziua şi ceva din noapte, merseră şi ziua a treia şi în seara acestei zile (după ce rătăciseră drumul şi nu-l mai găsiră decît odată cu Argeşul) urcară încet, încet pînă la Piteşti. Dar în acest oraş era fierbere mare. Se zicea că turcii sunt prin apropiere, că pradă şi omoară. Piteştenii erau înspăimîntaţi, nesiguri de averea şi de viaţa lor şi gata de bejenie şi ei. De aceea bejenarii ruşani nu se opriră în tîrg decît o noapte şi o luară în zori de zi spre Curtea de Argeş, trecînd din pădure în pădure, întrebînd cu teamă cărările şi dînd în gînd făclii şi liturghii sfintei Filofteia, făcătoarei de minuni, de la Biserica Domnească.

Şi într-adevăr, cu rugăciunile sfintei Filofteia, ajunseră la Curtea de Argeş şi se închinară sfintei. Dădură toţi pomelnice pentru sănătate, ajutor şi izbăvire de sabia duşmană şi de fiecare suflet pomenit puseră pe pomelnic cîte o firfirică. Toţi, afară de Iordache, aveau copii, deci cîţi copii atîtea firfirici. Cojocarul zgîrcit se bucură în taină că pomelnicul lui numai cu două nume — al lui şi al Profirei, nevastă-sa — îl ţinea mai ieftin decît pe toţi ceilalţi.

— Mă vere Iordache, mai dă tu ceva pentru obştie, pe deasupra, că tu ai mai puţină greutate decît noi. Dă ce te-o lăsa inima : vreo cîrpă de borangic, vreo cămaşă cusută de lelea Profira, ori vreun pieptar pentru părintele, ca să-l poarte la iarnă...

— Ce tot îndrugi, nenișorule! Vreai să dau de haram și ce bruma am putut să sui în car? Am făcut eu destule pomeni; acum nu mai am de unde.

In Curtea de Argeș era locul cel mai nimerit pentru popas și la nevoie, cel mai bun de adăstat, pînă la trecerea primejdiei. Lîngă zidurile episcopiei și în iarmarocul carelor dejugate, era să-i fie mai lesne orișicui, la ziua de răspăr și de haraci.

Obiceiul turcilor era prea cunoscut. Cei care nu mai călcaseră prin țară nu-i știau cărările nici limba, umblau în cete și cu iscoade după ei. Copoii mai bătrîni, care înțelegeau graiul poporului și știau potecile prin codri, plecau tiptil, cîteodată numai cîte unul și calul de sub el. Cei dintîi băteau tîrgurile pustiite și iscoadele nemernice scoteau din coș, din pod, tot ce ascunsese bietul creștin, ori mergeau drept la vatra de cenușă și dezgropau din argea lăzile cu țesături, buduroaiele cu ceară ori cu miere și tot ce-i fusese greu de luat fugitei gospodine. Cei din urmă întrebau potecile și pădurile, miroseau adierea vîntului și ici colea, se țineau după urme pînă dădeau de culcușul iepurelui. De obicei acești pleșcași stingheri, mai cunoscători într-ale firii poporului și mai apropiați, nu erau așa cruzi, ci mai mult boieroși și cu apucături de cadiu, adică de judecător. *Boierul* descăleca lîngă căruțe, întreba cine este vătaful bejeniei și apoi așternea ipingeaua pentru haraci. Dacă bejenarii erau mulți, apoi ipingeaua trebuia să se acopere de parale, de sfănțoaice, de sfanți, de rubiele, de mahmudele... după căruța, după căciula, după nevasta birnicului, sau după părerea boierului. Cine era prea sărac și n-avea nimic de dat: rămînea în sarcina vătafului și dădea vătaful pentru el. In sfîrșit, după ce ridica ipingeaua și o vărsa în dăsagi, boierul întreba dacă are cineva vreo pricină, vreo pîră de adus, făcea dreptate pe loc și apoi încăleca pe cal și intra iar în codru, încotro îl duceau mirosul și norocul.

Se zvonea că un pîlc de turci o luase spre Curtea de Argeș ca să globească tîrgul și pe cei adăpostiți în el. Tîrgoveții de la Ruși, osteniți de spaimele și

de greutățile bejeniei și mai bucuroși să sufere ce o fi să sufere și tîrgul de refugiu, decît să mai descurce încîlcitele păduri de la Curtea de Argeș la deal, hotărîră să rămînă unde se găseau. Zgîrcitul de Iordache însă, și încă doi rușani și alți vreo cîțiva din alte părți socotiră că este mai isteț să-și piardă urma în codri, doar-doar vor izbuti să scape de gloaba turcului.

Deci, Iordache și acești cîțiva se furișară din Curtea de Argeș și porniră spre Tigveni, trecură de Tigveni și încăpură în noaptea verde și nesfîrșită care stăpînește pe valea Simnicului. Arinii și paltinii stăteau deși ca peria și printre trunchiurile lor, Simnicul de-abia dacă găsea loc să-și plimbe și să-și încovoaie apele-i în veci umbrite și doritoare de lumina soarelui. Prin tăria clădită din ramuri și din frunze, soarele pătrundea numai ca niște stele, care cădeau și scăpărau ici în ierburi, dincolo în cristelnița de cleștar a apelor. Drumul ținea pe alături și se împletea neîncetat cu rețelele Simnicului. Cele 7—8 care, trase de boi, suiau la deal, pe lîngă apă, trecînd mereu de pe un mal pe celălalt și săpînd greoi și adînc pietrișurile umede. Rar de tot, cînd desimea codrului se știrbea oleacă în dreapta sau în stînga și din valea cu ape înserate puteai să înțelegi ce este mai încolo. Și încă tot ce puteai să înțelegi era că în amîndouă părțile dealuri suiau peste dealuri și păduri suiau peste păduri, ducînd pînă la cer fala fagului și a moliftului.

După destulă trecere de vreme, drumul scăpă din valea Simnicului și ieși în lumina dulce a unei poieni. Era spre seară. Poiana venea rotundă și înclinată pe pieptul unui deal (încolo îmbrăcat cu totul în armura codrilor) ca o pafta de piatră verde, sub piepții unei armuri. Codrii de prin prejur se muiau din ce în ce mai mult în rumeneala serii. Un cîntec din caval picura din creștetul poienii peste poalele inspicate și îmbălsămate de aglici. Bejenarii îndemnară boii mai departe și o priveliște nouă li se desfășură vederii.

Sus, sub fagi, se odihnea o turmă, iar un cioban sta drept în mijlocu-i. Şi ai fi zis că-i spune cu dinadins, din cavalul ciobănesc, nu ştiu ce poveste sau nu ştiu ce învăţătură, agonisită în ziua aceea de pe plai. Dar această frumuseţe ţinu numai o clipă şi se tulbură amar, căci cîinii ciobăneşti, izbiţi de neaşteptata arătare a străinilor, se năpustiră în ei. Ciobanul rumpse salba povestei, înfipse cavalul în brîu şi aducîndu-şi amîndouă mîinile pe bîtă aşteptă nehotărît să vadă ce o să iasă. Poate că era şi un fel de înţelepciune ciobănească să mai întîrzieze şi să nu sară numaidecît să-şi astîmpere cîinii. Astfel, ciobanul, ori din prea multă minte, ori din prea puţină, lăsă cîinii să-şi facă slujba şi dacă se poate să scoată la iveală cugetele acestor străini neaşteptaţi.

În capul bejenarilor, pe lîngă boi, era Iordache; ceilalţi veneau care pe sus, care pe jos, care mai aproape, care mai în urmă. Cîinii tăbărîră îndeosebi pe Iordache şi tăbărîră cu o stăruinţă şi cu o duşmănie înfricoşată. Acei bejenari care se întîmplaseră să aibă în mînă vreun toiag, vreun retevei, alergară să-l scape. Ceilalţi săriră de frică în căruţe şi începură să zbiere la cioban să-şi certe cîinii. Cu tot ciomagul lui Iordache şi cu tot ajutorul tovarăşilor, cîinii îl înghesuiră lîngă leoică şi un dulău, repezindu-se pe sub car, îl apucă de pulpa piciorului şi-i sfîşie nădragii pînă jos la imineu. Dar colţii dulăului nu intrară în carnea lui Iordache, ci în cureaua chimirului cu bani, pe care-l purta înfăşurat pe pulpă! Prin sfîşietura nădragilor nu se văzu nici piele, nici sînge, ci nasturii de alamă şi catarămile chimirului! Mirarea şi întipărirea printre bejenari fură puternice. („Bravo, neica Iordache! Bănişorii lui sunt toţi la el, pe pulpa piciorului, de aceeea ţine el fruntea fugarilor şi ne trage după el prin hududoaiele şi prin sălbăticiile astea!") Turbarea lui Iordache, însă, fu năprasnică şi răbufni pînă la cer, ca un butoi de spirt care a luat foc.

Ciobanul, aiurit de zbieretele celor din vale, porni spre ei, dar fără multă convingere şi înjurîndu-şi

cîinii mai mult așa din gură. Ba de ciomege, ba de glasul stăpînului, cîinii se domoliră, și cu căscături și cu scheunări se traseră în deal la oi. Ciobanul veni față în față cu Iordache. Om de munte, greoi la fire, și încet la limbă, el rămase tîmpit, sub potopul de înjurături și sub ploaia de palme, în care se pomeni așa deodată, din seninul celei mai liniștite și mai sprevăzătoare seri de iunie. Cînd înțelese bine ce i se întîmplă, mîncase vreo 20 de palme.

— Ca ho, jupîne! Ce-ți este? ce mă bați așa de mama focului?

— Taci din gură, mocan clocit! că-ți vărs aici pe iarbă tot cașul din burtă!

— Da' ce ți-am stricat, jupîne?

— Ce mi-ai stricat, hai? Să-mi rupă cîinii tăi bunătate de nădragi și tu să stai, înfipt ca un par, în vîrful dealului?

Dar prin nădragii sfîșiați pe care îi arăta se vedea cît colo pîrdalnicul de chimir, bătut cu nasturi de alamă.

— Da' bine, jupîne, slavă Domnului că ți-a rupt numai nădragii și nu ți-a rupt pulpa piciorului. De ce să mă bați așa? Eu pentru pagubă dau ispașă. Ce-mi ceri? Un miel? O oaie?

— Nu-mi trebuie oaia ta, mocan spurcat! Îmi trebuie pielea ta, s-o tăbăcesc în palme!

— Jupîne, ai astîmpăr odată! că vezi bîta asta: acum o apucă dracii!

— Ce spui, mă, mocîrțane?! fluieră Iordache printre dinți, pe cînd ochii lui zvîcniră în sînge, îți fac capul drojdii!!...

Și în același timp, cu o putere uimitoare, la un om nici prea înalt, nici prea cărnos, cum era el, îi smunci ciobanului ghioaca din mînă. Era atîta izbucnire și atîția șerpi înveninați în ochii acestui om, atîta răutate nimicitoare în fața lui de cojocar hain, încît bietul cioban se încovoie, cu mînia lui cu tot, ca un plop sub vijelie. Iordache îi înfipse o mînă în chică și-l aduse lîngă boi, iar cu ghioaca din cealaltă mînă azvîrli în sus resteul boului din dreapta, goni boul și înjugă pe cioban în locul vitei.

— Cea, Mocane! Hăis, Bălane!... Cea! Cea, Mocane...

Şi cu adevărat, înghioldindu-l cu ghioaca şi pe Bălan şi pe cioban, groaznicul cojocar plimbă carul o bucată bună pe poalele poienei. Bejenarii priveau încremeniţi. Unii dintre ei poate ar fi rîs, dar era prea crud ceea ce vedeau; alţii poate că ar fi deschis gura să-l mustre pe Iordache, dar cine mai cuteza să iasă în calea unei aşa mînii!

— Ho, boală! Oaci! Pe Bălan îl păstrez, pe Mocan îl dau lupilor şi dracului de pomană.

Dejugă pe cioban şi cu un pumn în ceafă îi dădu drumul. Acesta îşi luă căciula de jos şi conabiu la faţă şi lac de sudoare se întoarse cu jale la oiţe. Ghioaca lui rămase amintire, lui Iordache.

Carele porniră înainte, mai urcară o coastă şi apoi coborîră într-o vale. Tainică şi tăcută fusese calea, toată ziua, dar în acest amurg şi în aceste locuri necunoscute, pe care Iordache le jignise atît de greu, lovind cu grea ocară pe bucolicul lor înfăţişător, taina creştea pînă la teamă şi tăcerea pînă la ameninţare. Susurul acestor codri se stinsese odată cu doina din caval, iar prietenia ţinutului se schimbase în durerea şi în ruşinea ciobanului batjocorit. In valea în care coborîseră, dădură peste alt pîrîu, dar mai repede şi mai îngust decît Simnicul. Malul celălalt era înalt, priporos şi pe pripor cu ghirlande de mesteacăni. Se întunecase şi nu mai putură să descurce drumul. Afară de aceasta, le trebuia doar un drum cît de încurcat şi nişte văi cît de adînci şi de înfundate, ca să poată simţi mereu în inimă nădejdea că nu vor da păginii peste ei şi ca să poată gusta un ceas de somn.

Pîrîul de care dăduseră era Vodislava; se găseau deci spre miazăzi de Şuici, prin hăţişurile nepătrunse şi prin văile întortocheate, peste care domnesc şi astăzi tăriile pădurii. Convoiul se opri lîngă apa Vodislavei. Bejenarii dejugară, aprinseră focurile de popas şi mîncară — ce mai avea fiecare — cu inima grea, cu mintea plină de icoana căsuţei depărtate şi, cine ştie, astă-seară, poate praf şi cenuşă. Mai

vesel decît toţi era Iordache. Nu bătuse pe nimeni de multe zile şi se simţea mulţumit ca un fumător care şi-a regăsit tutunul şi luleaua după o pierdere şi o căutare de o zi întreagă.

Obosiţi, bejenarii adormiră curînd — copiii şi femeile în care, bărbaţii pe jos, pe lîngă boi. Iordache şi Profira se culcară amîndoi în carul larg, plin de scoarţe şi de cojoace, şi uitară de ceilalţi şi de primejdii, ca la ei acasă. „Bietul Iordache! eu nu apucasem să închid ochii. Ceilalţi dormeau buştean. Şi mă gîndeam: Bre, şi Iordache ăsta! ce cîine spurcat! nici frică de Dumnezeu, nici ruşine de oameni... Şi-l înjuram, şi-l blestemam în inima mea. Dumnezeu să mă ierte, că gîndeam cu păcat... Bietul om! pare că-i şoptise soarta: O noapte îţi mai rămîne şi de viaţă şi de somn şi de dragoste cu nevastă-ta!"

Stelele cerului se irosiră din albastrele adîncuri şi legînd frazele lor de argint desfăşurară încă o dată pămîntului scriptura lor cea fără tîlc. Pîrîul Vodislavei, copil nepăsător, gingurea povestea lui de munte şi înşira pe firele-i de apă luminile de sus. Un paltin uriaş care creştea din albia pîrîului înnegrea noaptea şi mai adînc, deasupra pribegilor.

Cînd se zvoni de ziuă, din vîrful acestui paltin ieşi o cîrîială crîncenă şi o pereche de corbi căzu aproape în carul lui Iordache, croncănind şi plesnind din aripi. Bejenarii săriră în sus. Pasările negre fîlfîiră pe capetele lor, pînă îşi luară avînt şi despicară cerul dimineţii, grabnice ca nişte soli care se duc să ducă vestea, oricărora le este de-a scăparea, după ce au adus-o. Încă o zi de pribegie şi de teamă! Încă o zi de semne rele şi de nelinişte ucigătoare! Le era frică de moarte, dar parcă le era silă şi de viaţă! De aceea, zăboveau, descinşi, cu părul vîlvoi, uitîndu-se unii la alţii, neştiind cum să mai înceapă şi ziua aceea. Dar cînd soarele ieşi deplin dintre dumbrăvi, pe drumul pe unde veniseră pribegii apăru un turc călare şi după el un om de-ai noştri.

— S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămîneam în Curtea de Argeş... Ia uitaţi-vă! Cel care vine după turc este ciobanul de aseară!... Iordache, Iordache, în ce foc ne-ai băgat!

Turcul se apropie tacticos, descălecă de pe cal şi lăsă frîul în mîinile ciobanului. Era un om voinic, chipeş şi zdravăn înarmat. Bieţii creştini păliră şi se încovoiară ca grîul, la sfîrşitul lui mai, cînd nu dă ploaie. Cu mîna pe mînerul iataganului, turcul spuse scurt:

— Birul, bre.

Bejenarii începură să caute prin căptuşeala zăbunului, prin sacul cu mălai, prin trenţele din căruţă... Fiecare dădea acum pe faţă unde crezuse, bietul, să-şi ascundă şi să-şi mîntuiască ce bruma bani avea. Turcul era om cu regulă. Numără carele şi le luă unul cîte unul. Al cui era carul, cîte suflete erau în car, cam cît făcea carul şi boarfele din el. Carul lui Iordache era cel din urmă, dejugat chiar pe malul pîrîului. Turcul se învoi uşor cu toţi, pînă la Iordache, crezu fiecăruia şi primi şi mai jos decît ceruse. La Iordache însă se arătă neînduplecat: Car mare şi frumos, lucruri multe şi bune şi apoi nici un copil!

Iordache, galben ca turta de ceară şi cu mîinile prinse de friguri, se ruga să-i primească atîta cît îi dădea. Ciobanul care ţinea calul de frîu nu-şi mai putu stăpîni inima-i cea plină de arşiţa ruginii, a ciudei şi a dorului de răzbunare şi începu să-i spună turcului, plîngînd:

— Ăla, boierule, m-a bătut de m-a stins! Ăla m-a înjugat ca pe o vită şi am tras căruţa alături cu boul de hăis! Nu-l lăsa, boierule! Fă-mi dreptate, boierule!

Plînsul ciobanului era sălbatic şi zguduitor, ca un puhoi de ape descărcate din vîrful muntelui. Turcul se încruntă adînc. Iordache înţelese că nu mai este de cîrmit şi plăti toată gloaba cerută.

— Sfîrşit birul. Acum judecata.

— Bătut la tine, bre?

— M-a bătut rău, boierule!

— Înjugat, bre?
— M-a înjugat, boierule!
— De ce ai bătut la el? De ce ai înjugat la el?
— Căci era să mă sfîşie cîinii lui, boierule, şi el sta rezimat în ciomag şi se uita! Te uită ce mi-au făcut cîinii lui!
— Pentru asta bătaie. Bine. Dar jugul? De ce ai făcut la el aşa ocară mare?
— M-a pus la jug, boierule, şi mă înghioldea cu bîta mea. Uite bîta mea: băgată colo sub loitra carului!
— Minte ceva la el, bre? (întrebă turcul crunt, străpungînd cu ochii pe martori). Nici unul nu suflă un cuvînt.
— Bre, ocară mare! şi bătaie şi jug. Ce ispaşă pofteşti la tine?
— Să-mi dai capul lui, boierule! Şi pentru judecată îţi dau chimirul cu bani, care dumnealui, jupînul, îl poartă pe pulpa piciorului.
— Mult, bre, pofteşti la tine!
— Nu e mult, boierule! Că şi eu am vrut să-i dau o oaie ispaşă, pentru nădragii care i-a rupt cîinele şi n-a vrut să primească. Zicea că vrea pielea mea, ca s-o tăbăcească în palme. Vreau şi eu capul lui, ispaşă!
— Scoate la tine, bre, chimirul cu parale.
Iordache se încinsese cu el pe sub cămaşă. Îl scoase, cum şi-ar fi scos inima, şi-l puse pe protapul carului. Turcul porunci unuia din bejenari să-i ţie calul în locul ciobanului, iar ciobanului îi porunci să lege pe Iordache cu mîinile la spate. Şi fiindcă Profira cu celelalte muieri şi cu copiii începuseră să ţipe şi să-şi smulgă părul, turcul mai porunci să piară de la faţa locului şi muierile şi copiii. Turcul se întoarse către cioban şi-i arătă chimirul de pe protap.
— Jumătate: judecată la mine; jumătate: ispaşă la tine.
— Nu vreau, boierule, să trăieşti! Dumneata ia-ţi chimirul şi mie dă-mi ispaşă capul lui.

Turcul sfîşie cămaşa osînditului şi-l trînti în genunchi cu pieptul pe proţap. Apoi, în soarele celei din urmă dimineţi a lui Iordache, trase iataganul. Cu o mînă în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, turcul dădu pe faţă că între inima lui şi iataganul lui este deosebire:

— Iartă la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, boierule!

— Iartă la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, boierule!

— Iartă la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, să trăieşti, boierule!

Atunci iataganul, pe care turcul îl ţinea încremenit în soare, căzu cu şuier pe gîtul lui Iordache şi cu căpăţîna lui cu tot răsună la pămînt.

— Ţine, bre!

Şi turcul i-aruncă ciobanului în piept ispaşa udă şi bolborositoare.

ZILE ŞI NECAZURI DIN ZAVERĂ

Pe un plai înalt de lîngă Olt şi mai la o parte de cealaltă lume, trăia un gospodar romîn. Marin Turcalete. Cu toate că avea acest nume de floare, el era crescător şi negustor de porci. Încercase cîteva meserii şi nu-i mersese bine. Aici, pe lîngă Olt, avea, sub strașina unor păduri întinse de stejar, un crîmpei de moşie. Îşi întemeiase o casă de bîrne, durase cocini, abătuse un pîrîiaş ce se vărsa în Olt şi prefăcuse în mlaştină o vîlcea de sub pădure. Vara în tău, toamna la ghindă, iarna pe porumb şi pe dovleci — porcii lui Turcalete creşteau şi se înmulţeau ca în *Vechiul Testament,* măcar că sunt dobitoace necurate. Marin Turcalete, om umblat şi negustor păţit, ştia unde să-şi desfacă marfa. În fiecare an pornea în sus pe lîngă Olt, cu o turmă de jigănii îngrăşate, trecea prin rîul Vadului şi făcea vînzare bună la Sibiu. Aşa a dus-o cîţiva ani, pînă în anul zaverei. Strînsese ceva bani şi se simţea Turcalete cu curaj.

Într-o dimineaţă de iunie, cînd pădurea răsuna de viersul păsăretului sălbatic şi porcii lui Turcalete umpleau vîlcelele, Ciorsac, porcarul lui, îi adusese vestea că satele de peste Olt şi-au luat lumea în cap şi fiece creştin fuge încotro vede cu ochii, fiindcă turcii au intrat în ţară ca să cureţe pe zavergii! — Auzise Turcalete de zaveră şi de zavergii, ba îi şi intrase în casă un prieten, dat cu zavergiii, dar Turcalete n-avea inimă să-şi lase aşa norocul, tocmai

acum cînd îi venise în mînă. Auzind o așa veste, rămase omul pe gînduri. Ce să facă? Să-și încarce, pe cai, copiii și nevasta, să-și adune porcii și să-i gonească în adîncurile codrului? Te pomenești că Ciorsac, de felul lui cam prost, a auzit vreo minciună, vreo păcăleală... Noroc că Turcalete n-a stat mult în cumpănă. Un cioban din partea locului s-a ivit călare bătînd calul cu călcîile și gonind spre tîrlă să ducă baciului vestea că turcii vin spre Olt. „Vin turcii! Vin turcii drept spre noi!"

Marin Turcalete avea șase copii, fete și băieți, amestecați. Sevastia, fată mare, era primul copil; după ea venea Negoiță, flăcăoan de vreo șaptesprezece ani. Afară de Ciorsac, mai era încă un porcar, dar tocmai murise tată-său și se învoise, în ajun, pe trei zile, să se ducă să-i facă îngropăciune. Erau în toată casa lui Turcalete trei perechi de brațe bărbătești. Printre ceilalți copii, numai fetele erau mai mari; băieții erau micșori. Multă bogăție nu era în casa creștinului. Odoarele lui Turcalete erau copiii și nevasta. A legat pe un cal o pereche de desagi și a vîrît în ei copiii cei mai cruzi, iar pe alți trei cai a împărțit mălaiul, slănina afumată și cîteva cîrpeturi. A alergat apoi cu Ciorsac și cu Negoiță să adune porcii. Aici a fost mai greu. Parte din ei se băgaseră în mocirlă și pînă să-i scoată de acolo a fost treabă. În sfîrșit, a adunat și porcii, cu vreo doi-trei groștei lipsă, și i-a pornit în sus, pe scursoarea pîrîului. Nevasta și copiii veneau în coadă.

Pădurea în care bejănărea Turcalete ținea pînă în județul celălalt. Arar se făceau în ea ochiuri de lumină și de otavă și apoi stejarii se închegau la loc și tăriile pădurii se înfiorau din nou, ca în umbră și în taină de biserică. Pîrîul de care se ținea Turcalete ieșea, însă, într-un tîrziu, afară din pădure și ocolea, pe sub niște dîmburi și pe sub niște locuri de pășune, o moșioară întreagă. Pe urmă intra iarăși în pădure și de aci înainte lîcărea tot printre rădăcini și pe sub troian de ramuri pînă la izvorul lui. Mergînd cu greu în sus, îngrijorat și înfierbîntat, Turcalete se bătea cu mintea unde să-și ascunză el procleta lui de avere,

nu atît ca să n-o izbească turcii — fiindcă ei nu se uită la porci şi nu-i mănîncă — dar ca să nu se risipească. Pentru el şi pentru copiii lui ştia un hăţiş adînc, un cărpiniş încurcat şi foarte greu de răzbătut, dar unde să vîre el peste o sută de porci ?... Tot alergînd după ei, injurînd şi zvîrlind cu ciomagul, îşi aduse aminte că este în pădure, de partea cealaltă a celor dîmburi descoperite, o viroagă adîncă, săpată de pîrîu, largă în toate părţile şi cu totul ascunsă, sub copacii aplecaţi. Ori de unde ai fi privit, pe deasupra pădurii încovoiate între două culmi, ca o perdea de soare între două stinghii, nu puteai să vezi, nici să ghiceşti că acolo jos este o gropniţă. Pîrîul, curgînd pe fundul văii şi mîncînd neîncetat din albia-i de humă, o răzbise şi găsise dedesubt nisip. Îl săpase mînios în fiecare primăvară şi-l aruncase în văi, pînă ce făcuse o largă temniţă, în care spînzurau rădăcinile copacilor de deasupra şi putrezeau, an de an, ghinda şi frunzele scuturate.

Pîrîul curgea prin întuneric, în fundul acesta mocirlos, iar în sus acoperit cu ramuri. Unii copaci căzuseră de mult peste viroagă, alţii porniseră să cadă. Dacă ai fi tras cîte un gard în sus şi în jos, astupînd astfel intrările viroagei, ai fi făcut o straşnică ascunzătoare pentru vite.

Toate acestea îi veniră în cap lui Turcalete, una după alta, ca într-o lumină grabnică şi pogorîtă din cer. Un loc mai potrivit de închis porcii, pentru trei-patru zile, nu putea să fie pe faţa pămîntului ! Toată teama şi toată greutatea erau acum că trebuia să-i mîne de zor, pe pîrîu la deal, să iasă din pădure şi să ocolească dîmburile pleşe pînă ce va da iar în pădure. Dar primejdia mare te face să treci peste primejdia mai mică ! Pe Turcalete şi porcii lui n-ar fi putut să-i ochească turcii, decît dacă s-ar fi uitat de pe dealurile de dincolo de Olt şi după aceea, dintr-un anume loc, pe lîngă vadul Oltului. Mare-i Dumnezeu ! Turcalete şi-a luat inima în dinţi. A ajuns la cărpiniş, şi-a cuibărit acolo copiii şi nevasta şi a lăsat pe Ciorsac de caraulă ; iar el cu Negoiţă au mînat porcii înainte pînă au ieşit pe plai. Aici i-au gonit

cît au putut, aruncînd ochii mereu în urmă peste dealuri și peste văi.

Trecuse de amiază și soarele îmbrățișa adîncătura încovoiată a Oltului cu lumina-i neclintită și fierbinte. Dumbrăvile de sălcii și cocoașele dealurilor ascundeau însă oțelul apei și numai într-o parte se vedea, oprită în mal, ca o scînteietoare gură de secure. Un văl albastru subțirel se întindea peste larga desfășurare a țării și nici un zgomot, nici un semn nu arăta, de nicăiri, nenorocirea intrată în biata țară. Turcalete și Negoiță, osteniți și asudați, mînau stăruitor dobitoacele moleșite, izbind mutește în ele. Jivinele cele mai voinice și mai grase erau cele mai de nevoie. Se puneau cu partea dinapoi în tină și sprijinite pe picioarele dinainte grohăiau cu încăpățînare: „Nu mai vrem! Nu mai putem!" Turcalete lovea cu ciomagul. Negoiță apuca de urechile pleoștite și trăgea din răsputeri. După un ceas întreg de așa canon, dădu Dumnezeu și se văzură în pădure. Aici se odihniră bine cu toții și porniră mai departe. In sfîrșit, cu destulă anevoință, ajunseră la viroagă. Nu se înșelase Turcalete. Mîncătura era acum și mai mare decît o știa el și cu puțină înghesuială aveau loc în ea o sută de porci. Nu era rotundă ca o cocină, dar avea cîteva prelungiri, cîteva cămări prin care treceau rădăcini întortocheate și care îi sporeau cuprinsul. Atîta primejdie era că porcii, tot rîmînd și trăgînd de rădăcini, puteau să dărîme gropile peste ei. Dar ce era de făcut? O să piară cîțiva, dar n-o să piară toți!

Turcalete și cu fiu-său băgară porcii în viroagă și se uitară bine la gurile ei, chibzuind ce fel de astupători li s-ar potrivi mai bine. Porcii, sfîrșiți de oboseală, căzură toți în mocirla răcoroasă și, împingîndu-se frățește unii într-alții, ațipiră. Locul era într-adevăr potrivit. Apă aveau, noroi aveau, aveau și ghindă, dar era cam neagră și stricată. Oricum, trei-patru zile, nu mureau ei acolo. Turcalete luase cu el un topor. Incepu să facă pari și nuiele. Dar ar fi trebuit niște furci de pătul, nu niște pari, ca să poți să

înfigi un gard în așa pămînt moale ca piftia. Copaci căzuți erau destui, dar unii acopereau viroaga, iar alții erau groși ca butia. Turcalete găsi unul pe jumătate putred, îl scurtă cît îi trebuia și cu opinteli și cu sudori îl prăvăli la deschiderea de sus a viroagei. In el bătu pari și făcu un țarc. La deschiderea cealaltă nu mai avu ce face. Ar fi putut doar să dărîme malul, dar astupa pîrîul și se înecau porcii! O plută stufoasă stătea mai jos, cu rădăcinile dezvelite și pornită să cadă. Turcalete îi tăie rădăcinile de jur împrejur și-i dădu brînci să cadă spre viroagă. Pluta astupă astfel, cu leasa ramurilor ei, și deschiderea de jos a viroagei.

Acum porcii stăteau bine. Turcalete și Negoiță se înapoiară la hățișul unde păzea Ciorsac. Se înapoiară prin pădure, pe o cărare mult mai scurtă, dar bună numai pentru vulpi. Găsiră toate bune și acolo. Nu se simțise nimic și nu se ivise nimeni, nici păgîn, nici de-ai noștri. Seara făcură de mîncare într-o groapă adîncă, să nu se vadă lumina focului și potriviră să rămîe de mîncare pînă în seara a doua, ca să nu mai aprinză foc și să se zărească fumul de undeva. Și tot așa făcură și a doua și a treia zi — ascunși ca șerpii în hățiș și trăgînd cu urechea la zgomotele din pădure. Dar sfîrșiră mălaiul! Afară de aceasta Turcalete era, ceas cu ceas, cu gîndul la porcii lui. Mai sunt în viroagă, ori nu mai sunt? Au dat lupii, au dat malurile peste ei? Se hotărî să se coboare el pînă la căsuța din marginea pădurii, să mai ia ceva mălai — de o mai găsi de unde — iar pe Negoiță îl trimise să vază ce fac porcii, în închisoarea lor. Ciorsac — prost, dar voinic și credincios — rămase de pază, cu flinta în cumpănă.

Negoiță plecă, pe poteca vulpilor, înspre viroagă. Era un băietan fără răutate și foarte sfios. Era cogemite vlăjganul și la luptă dreaptă ar fi biruit pe oricare altul de seama lui. Insă îl bătea și un țînc de doisprezece ani, dacă era isteț și dedat la vicleșuguri. Negoiță nu se pricepea să pună piedică, să izbească peste ochi și peste nas, ori să sucească mîna protiv-

nicului. A ajuns la ascunzătoarea porcilor şi s-a uitat. Le mergea de minune! Cîţiva, numai, răzbiseră prin pluta care astupa în jos viroaga şi se risipiseră împrejur. Bătrînii şi înţelepţii turmei, însă, stăteau în cocină. Cînd îl văzură pe Negoiţă îl primiră cu un grohăit la început ameninţător şi aspru, dar pe urmă din ce în ce mai prietenos şi mai duios. Poate mai veniseră pe acolo, în cele două zile, şi alte feţe şi de aceea nu mai aveau încredere. Pe Negoiţă în sfîrşit îl cunoscură. Băietanul întoarse pe fugari la loc şi văzu că nu căzuse nici un mal. Se apucă şi mai întări, cum putu, opritorile. Şi-aduse atunci aminte de un cireş de colo din marginea pădurii. I se făcu un dor grozav de cireşe.

Lăsă porcii să se păzească singuri cum se păziseră şi pînă acum şi o luă spre cireş. Îl nimeri şi se urcă în el. De bucuria cireşelor, Negoiţă uită pe ce lume se mai găseşte, mîncă zdravăn şi umplu şi sînul. Dar cînd se dădu jos din cireş, se pomeni în braţele unui turc.

— Stai, ghiaur! Bani! Galbeni! Stai, ghiaur!

Negoiţă se răci şi îngălbeni ca lutul. Îi pieri orice grai şi înţepeni tot, ca un lemn. Turcul se dezlegă de brîu şi-l legă pe Negoiţă cot la cot. Cu ochi de om în ceasul morţii se uita şi Negoiţă la cel ce-l lua rob. Era o dihanie mărunţică şi mustăcioasă. Era soios şi trenţăros şi dacă venise şi el cu oştirea turcească, trebuie să fi fost de la sacale ori de la bucătărie. Avea numai un cuţit mare, înfipt la brîu, şi fiindcă se descinsese de brîu şi-l legase pe Negoiţă, îşi spînzură cuţitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor. Îl scotoci pe Negoiţă în sîn, dar nu găsi decît cireşele. Erau bune şi ele. Le mută în sîn la el şi văzînd că n-are ce să-i mai ia, porni cu el, trăgînd de brîu, cum ai trage de căpăstru un cîrlan. „Stai, ghiaur! Bani! Bani! Galbeni!...“

Atîta limbă romînească ştia turcul şi gîndul lui era, pesemne, la ceva bani de dezrobire.

Cum era turcul, aşa şi robul pe care-l dobîndise! Mai mult mort decît viu, Negoiţă venea ca un viţel

la înjunghiere. Turcul mergea fără să mai ia aminte la rob şi mînca cireşe cu mare poftă. A ţinut aşa pînă au isprăvit cu dîmburile şi au ajuns jos în pădure. Spre jalea lui Negoiţă, turcul o luă nu înspre casa lor, de unde poate i-ar fi zărit Turcalete, ci spre vadul Oltului. Se uita Negoiţă şi iar se uita în cîrca păgînului! Era pipernicit, îngust de spate şi pare că l-ar fi frînt cu o mînă... Dar altul, nu Negoiţă! Sudori îl treceau pe băietan şi-şi freca unul de altul coatele legate. Simţi că legătura era slabă! Mişcă mereu din coate, pînă cînd nodul brîului se lăsă şi braţele i se plimbară în voie. Atunci brîul alunecă de-a binelea şi Negoiţă îl ţinu, să nu cază fără timp. Bătăi de inimă grozave zguduiau pe Negoiţă şi tîmplele îl năuceau cu pocnetele lor. Turcul ţinea înainte şi-şi vedea de cireşe. Era încredinţat că acest pui de ghiaur e blînd ca un viţel şi n-avea nici o grijă din partea lui. Mergeau acum prin pădure, pe de-a-ntregul, prin stufişuri, peste cioate şi prin curpeni. Cuţitul turcului, agăţat în ochetele brăcinarului, izbindu-se încoace şi încolo, ieşi din ochete şi căzu în bălării. Atunci Negoiţă luă o hotărîre mare, de-l trecură mii de năduşeli. Aşteptă pînă în dreptul unui hăţiş mai înalt, lăsă jos, binişor, căpătîiul brîului şi se lipi pămîntului, ca o broască. Turcul trase brîul după el şi pieri în pădure.

Cînd pasul turcului nu se mai auzi de loc, viteazul de Negoiţă se porni pe o fugă năprasnică! A luat pădurea în picioare şi a trecut prin atîţia tufari şi mărăcini, că oprindu-se spre seară, într-un colţ necunoscut, nu mai avea pe el cămaşă şi era roşu tot, de zgîrieturi şi de înţepături. A mas noaptea într-un copac şi din vîrful lui şi-a dat socoteala, a doua zi, cam pe unde se găseşte. Seara, mort de osteneală şi de foame, nimeri la cărpiniş. Maică-sa şi surorile plînseră de mila lui. Tată-său stărui de el pînă i se descleştară fălcile. Negoiţă povesti cu nevinovăţie tot ce i se întîmplase.

— Şi-a căzut cuţitul în buruieni?... Şi ţie nu ţi-a dat nimic în gînd?... Ciorsac se scărpină în cap.

Turcalete înjură în văzduh. Dar era omul mult mai bucuros că i-a scăpat feciorul, decît ruşinat că are aşa fecior.

— Măi băiete, se vede treaba că şase luni de zile a fost poruncă să ieşi şi tu tot fată, şi în urmă s-a schimbat porunca şi ai ieşit ce-ai ieşit !...

VITEAZUL JAP

Amici, pe care vă înduioşează ciinii fără stăpîn, zgribuliţi şi flămînzi, ascultaţi istoria unuia dintre ei.

Jap era un căţel negru (de neam corcit), cu pieptul lat, cu muşchii puternici. Avea picioarele scurte şi robuste, botul scurt, privirea pătrunzătoare şi severă. Deşi venise pe lumea aceasta într-un grajd boieresc şi cu toate că, în epoca de unde începe firul, sfărîma oase suculente, sub mese ce ţineau de seara pînă dimineaţa, Jap era lipsit de veselie. În schimb, în pieptul lui de cîine avea o inimă vitează. *Viteazul* Jap îşi merita cu cinste supranumele. Căţel boieresc şi petrecînd în casă boierească, l-ai fi crezut, ca pe alţi semeni ai lui, arogant cu cei dezmoşteniţi şi gata să le sară în ceafă, cînd îi prindea pe lîngă poarta de serviciu. Departe de acolo. Viteazul Jap era altfel de cîine. Poate că presentimentul unui sfîrşit trist şi timpuriu, ascuns în viitor, ori poate că destrăbălarea şi decăderea oamenilor între care trăia îi dădeau tristeţea-i înţeleaptă, completa-i lipsă de trufie şi de îmbătare. Căci Jap trăia în casa luxului şi a desfrîului.

De multe ori, seara, cînd se înapoia cu stăpînă-sa de la Şosea, şi cînd din cupeul vătuit, suia în iatacul căldicel, Jap — pe care plimbarea la Şosea îl întrista cu deosebire — sărea la fereastră şi de acolo de sus,

cu ochi străbătători, cu coada agitată, număra, jos în strada amurgită şi umedă, pe ţaţii vagabonzi. O simpatie îndurerată îi împingea inima către aceştia. Avea prilej, adeseori, pe la Şosea, pe acasă, să se întîlnească cu creaturi bine hrănite, spălate, pieptănate şi foarte obraznice, dar Jap nu răspundea nici la salut, nici la complimente. Nemişcat pe picioarele-i solide, nici nu clintea din coadă şi lăsa pe elegant să se facă ridicul. Într-un fel îi dădea şi mîna. Jap era turnat ca în bronz şi puterea lui îngrijitoare. Puţini ciini ca el, printre javrele care veneau la ei în vizită, ori care se dădeau tumba prin iarbă la Şosea. În cîteva rînduri, însă, Jap s-a întîlnit şi cu adevăraţi zăvozi şi atitudinea lui a fost neaşteptată. Venea lîngă zăvod, îl măsura cu un ochi ambiguu, şi apoi, ca din senin, cînd celălalt se aştepta la cu totul altfel de manifestări, printr-o năvală în coastă îl prăbuşea ca într-o prăpastie de spaimă şi de chelălăială.

Dintr-o împrejurare de felul acesta i s-a tras şi numele de *Jap*. Era pe timpul războiului dintre ruşi şi japonezi. Jap, venit atunci în casă, încă fără nume şi de-abia adolescent, visa, la picioarele stăpînei, visul lui cuminte şi blazat. Un domn şi fidelul său, un cogeamite Samurache, veniră mosafiri. Domnul îmbrăţişă pe stăpîna casei ; Samurache crezu de cuviinţă să dea probe de simpatie favoritului doamnei. Dar de partea aceasta lucrul ieşi prost, căci cel ce era să fie Jap — din momentul acela — trimise pe vlăjgan înapoi pe scară, pînă la uşă. Şi Jap era un prichindel !

Aşadar, serios şi fără expansiune cu cei deopotrivă, compătimitor pentru cei dezmoşteniţi, Jap era curios de iritat şi de pornit împotriva celor puternici. Şi aceasta poate fiindcă, trăind într-o lume de bogaţi şi de puternici, ajunsese s-o cunoască prea adînc. E adevărat că pe stăpînă-sa Jap o iubea, deşi cu un fel de milă amestecată cu dispreţ. Stăpînă-sa avea inima cea mai bună din lume, era simţitoare şi milostivă cu nenorociţii (uşa ei o cunoşteau toţi cerşetorii), dar era nemăritată şi, după cîte înţelegea căţelul Jap, era o femeie cu moravuri culpabile. Avea prea mulţi prie-

teni, casă fără de rînduială şi masă la care, aproape în fiecare seară, se veştejeau flori şi se spărgeau pahare. Lucruri scumpe şi plante din alte clime spînzurau şi se tîrau din odaie în odaie, dar Jap le mirosea cu amărăciune, pare că pricepînd că preţul lor e preţul dezonoarei. Oasele, pe care le zdrobea sub masă, îi păreau uneori că au în ele măduva putredă. Şi astfel, fără de gudurări şi trist de serios, Jap trăia în casa stăpînei sale, ca un bătrîn filozof elin, în casa unei curtezane din vechea Romă.

Printre nenumăraţii mosafiri care i se perindau pe dinainte, Jap nu mirosea nici un prieten şi nici un vrednic de stima lui. Erau oameni care vorbeau, pe lîngă idiomul familiar urechilor lui Jap, diferite alte idiome, vădeau, la masă, cugetele, educaţiile şi apucăturile cele mai felurite şi aproape toţi se credeau obligaţi să facă glume şi drăgălăşii cu severul căţel. Dar nimic nu se prindea de el. In aceşti bimani, îmbrăcaţi în negru şi cu pieptul şi cu gîtul alb, Jap simţea nişte linguşitori. Aceşti domni linguşeau căţelul unei curtezane.

Cu toate acestea, într-un tîrziu, sub plafoanele înalte, pe sub care Jap îşi purta tristeţea sa de cîine neîncrezător în soarta bună, se iviră doi mosafiri care nu mai semănau cu cei de pînă acum. Unul fu un copil de şcoală, prost îmbrăcat dar sănătos şi vesel (un nepot al stăpînei), care venea din cînd în cînd, duminica, şi pe care ruda lui bogată îl îmbrăţişa cu dragoste, întrebîndu-l despre părinţi şi despre şcoală. Celălalt — un om de tot ciudat, fără pic de asemănare cu conmesenii şi cu ceilalţi obişnuiţi ai casei — era nepieptănat, avea privirea pare că întoarsă înăuntru-i şi pe degete nimic scînteietor. Iar de Jap nici nu-i păsa. Pe micul şcolar zglobiu şi pe acest om bizar Jap i-a stimat şi i-a iubit.

Cu băiatul, s-a lăsat tîrît la joacă şi la glume. După minge şi după cerc, alergau prin casă şi prin curte şi Jap lătra de bucurie, ca niciodată. Uneori, şcolarul, stînd alături cu Jap, sub lămîii din seră, îşi aducea

aminte de lucrurile pe care le învăţase pe dinafară şi i le spunea căţelului cu glas sărbătoresc:

„Brîncoveanul Constantin
Boier vechi şi domn creştin,
De averi ce tot strîngea
Sultanul se îngrijea..."

şi tot aşa înainte, pînă cînd ajungea la coada poeziei:

„Turcii crunt se oţerau
Şi pe dînsul tăbărau,
Haine mîndre-i le rupeau,
Trupu-i de piele jupuiau...".

Jap asculta cu o obscură înduioşare şi se uita ţintă în ochii copilului. Dar acesta nu venea în fiecare duminică şi ceasurile de auroră sufletească şi de voie bună erau, prin urmare, puţine pentru Jap.

Mai adeseori venea celălalt şi, lucru notabil, cînd venea acesta, nu mai pătrundea în casă nimeni. Jap era prea bucuros de această singurătate, se vîra sub divan şi observa din umbră. La început, omul cel cu păr rebel şi mult scotea un caiet din buzunar, şi desfăcîndu-l în raza lămpii începea să citească. Stăpîna lui Jap asculta din fotoliu, jucîndu-se cu inelele. Aşa a mers o vreme. Jap simţea în stăpînă-sa viaţa unor gînduri cu totul nouă, iar în cititorul de sub lampa încununată cu un iris răsturnat, un duh necunoscut, puternic şi cinstit.

Mai apoi poetul şi-a lăsat caietul în buzunar şi a vorbit, privind adînc în ochii curtezanei. O durere impunătoare, o forţă nobilă şi elocinte, nişte braţe pasionate — care voiau să smulgă, să ducă departe şi să replanteze într-o altă viaţă — vibrau, argumentau, înaintea curtezanei zguduite, cucerite, însă incapabile să se hotărască. Şi a ţinut şi aceasta o bucată de timp, pînă ce într-o noapte două focuri de revolver îl făcură pe Jap să sară în sus din culcuşu-i şi să latre alarma. Poetul omorîse pe nefericita sa iubită şi se omorîse şi el.

Pînă la ziuă, a fost în casă un zgomot şi o răscoală sălbatică. Servitorii au făcut pleaşcă tot ce au putut. Oamenii stăpînirii au prins de veste şi au început să-i vîneze prin toată casa şi să le smulgă prada. Aşa încît, pe cînd în odaia criminală cei doi zăceau pe jos, picioare la picioare, sub agonia unei candele, prin celelalte odăi suflau înjurături şi înghesuieli. Jap urla în capul scării. Un soldat i-a dat un picior şi l-a trimis devale. La uşă nu ştiu cine a vrut să-l prindă, dar Jap l-a muşcat de mînă şi-a scăpat afară. A ieşit din curte, ca să nu se mai înapoieze niciodată, ducînd cu el, din tot norocul şi din toată bunăstarea lui de pînă aci, numai zgarda cu plăci de nichel de la gîtu-i.

Şi a început atunci pentru Jap viaţa grelei şi mult primejduitei libertăţi! Cu inima lui aspră şi viteză, goana şi lupta pentru demîncare, prin străzile pline de întuneric şi de curse, pline de întîlniri neaşteptate, ar fi avut farmec, multă vreme. Dar Jap a cunoscut, curînd, o primejdie covîrşitoare care înghiţea regulat pe mulţi tovarăşi. Jap a cunoscut instituţia hingheriei. Curios, pe el, unul, hingherii îl respectară şi Jap îşi dădu seama, în urmă, că acest respect îl inspira zgarda lui cea scumpă. Atunci Jap dezmoştenitul, dar viteaz între dezmoşteniţi, a strîns în juru-i o ceată de vagabonzi, fără zgardă, slabi şi abătuţi, şi a început să-i însufleţească şi să-i guverneze. A colonizat cu ei pivniţele unor case osîndite şi pustii, pe aproape de o măcelărie, şi le-a impus reguli. Ziua, ieşea numai el, inviolabil prin puterea zgardei, fura ce putea şi aducea la tovarăşi. Noaptea, de obicei, trimitea după agoniseală pe cei mai priceputi, iar el se odihnea lîngă ceilalţi. Cîteodată, cînd auzea o chelălăială convenită şi înţelegea că soţii au dat de un adversar primejdios, Jap se repezea ca fulgerul şi punea pe fugă pe străin. După aceea, soţii, care şi cu ce agonisise, intrau în pivniţă şi Jap împărţea cu echitate. Alteori, cînd expediţia era mai depărtată şi întîlnirile mai multe şi mai rele, Jap pornea cu ei. Ploua, ningea, măturătorii aveau chef de huiduială, sau alte cete de flămînzi îi atacau... toate aceste piedici tre-

buiau străpunse şi învinse. Jap era sufletul care dă forţă şi forţa care luptă în fruntea tuturor.

Ce viaţă de vitejii nescrise a dus bravul căţel! În tovărăşie, ca şi singur, pe noapte şi pe zi, luptîndu-se cu semenii, luptîndu-se cu omul. În jurul măcelăriilor, pe resturile păcătoase, aveau loc cele mai crunte bătălii. Tovarăşii începeau cearta, Jap se ţinea mai deoparte şi, cînd învălmăşeala era în toi, pornea ca o ghiulea în dulăul vrăjmaş. Mai întotdeauna, Jap şi cu ai lui erau biruitori, oricît de zdravăn ar fi fost competitorul — de unde Jap trase concluziunea că pieirea celor mici, în luptă cu cei tari, vine mai ales din neasociere.

Să nu credeţi, însă, că Jap ajunsese acum un fel de căpetenie de hoţi. Inima lui era tot aşa de generoasă ca şi odinioară şi adeseori cînd vreun biet pribeag, cu coastele ieşite, apucase osul, înaintea lui, Jap îl lăsa în pace. Îi era şi lui foame, dar el era un brav şi avea o zgardă! pe cînd celălalt — cine ştie — a doua zi era să cadă în mîinile hingherilor. Noaptea, prin curţile care rămîn deschise, Jap, cu ai lui ori singur, începea cercetările. Şi i se întîmpla să întîlnească în cutia unde cad măturăturile bucătăriei, indivizi cu o înfăţişare jalnică. Cu blana petice, cu nasul şi cu ochii plini de rîie, cu coada ferfeliţă, cu pîntecele strangulat: nu mai erau cîini, ci nişte strigoi! Dinaintea acestor nenorociţi, nobilul Jap se retrăgea.

Generozitatea şi dreptatea căpitanului sporiră tovărăşia, dar îndeosebi cu inşi slabi şi degradaţi. Colonia începu să tînjească. Prada era rară, flămînzii mulţi şi primejdiile: la tot pasul. Curajul lui Jap crescu şi disprețul lui de viaţă edifică şi pe cei mai de nevoie.

Intr-o zi, după cîteva zile de nemîncare, veni ştirea că, pe lîngă Uzina electrică, zace un hoit. Toată colonia plecă într-acolo. Dar la faţa locului: o privelişte care tăie curajul. Cel puţin vreo cinci potăi ciobăneşti, printre destule javre de mîna a doua, erau stăpîni pe situaţie. Colonia rămase la distanţă, scheunînd, cu coada între picioare. Ce era de făcut?... Jap se nă-

pusti orbește în conmeseni. Trînti pe unul, puse pe fugă pe al doilea și se încăieră temeinic cu al treilea. Dar cei luați fără de veste își veniră în fire și săriră cu toții asupra lui Jap.

Strălucită a fost bravura lui! dar zadarnică și scump plătită. Inimicii îi găuriră blana în numeroase locuri, îi frînseră un picior și — mai rău decît toate — îi rupseră și zgarda de la gît... Jap căzu într-un șanț, ca marii eroi ai istoriei, și zăcu în el trei zile. Cînd se întoarse la pivniță, pe trei labe și cu mare greutate, nu mai găsi acolo decît vreo cîțiva bătrîni neputincioși. Colonia se risipise; toți părăsiseră pe bravul căpitan, de aci înainte invalid și cerșetor. Dar ticălos cu trupul, Jap rămase neînvins cu inima. Zile întregi, sta nemișcat și crunt, cu botul pe laba frîntă. Să mai iasă, ziua, după ciolanul problematic: însemna să meargă de-a dreptul la cutie. Și Jap nu se hotărîse încă să-și ia rămasul bun de la soarele care, trecînd printr-un grătar de sus, înfigea un pieptene de aur în întunericul ascunzătorii lui.

Dimineața de mult, cînd se deschid măcelăriile, se tîra și el afară și, șontîc-șontîc, venea să cerșească la ușa maghernițelor roșii. Dar căpătatul era foarte rar și neînsemnat. Alți flămînzi, sănătoși și puternici, îi luau înainte și, de data aceasta, Jap era sleit și numai în trei labe. Singurul ceas, și acesta din zi, care mai putea să făgăduiască ceva unui schilod ca el, era ceasul cînd se mătura și se închidea hala, deci tocmai ceasul pe care îl pîndesc și hingherii.

Într-o după-amiază, cenușie de ploaie și de noroi, Jap a ieșit din pivniță și a venit să aștepte norocul măturii. Dar pe cînd sta lîngă o cotigă și tremura din laba-i invalidă, o chelălăială colectivă, specială, îi dădu de veste că hingherii sunt aci și că frații o iau la sănătoasa. A vrut și el să fugă, dar hingherul l-a ajuns și l-a trîntit pe spate, sugrumat. S-a pomenit în cutia plină cu fel de fel de nenorociți. Toți erau supți de spaimă, cu ochii sticloși și cu inima în zvîrcolirile morții. Jap s-a ghemuit în colțul în care-l aruncase și a rămas impasibil. Alți vreo doi nefericiți au căzut, din văzduh, în capul prizonierilor și colivia a plecat,

tîrînd în urmă-i o lungă coadă de chiote și de huiduieli.

Și-au dat cînd pe o stradă cînd pe alta, pînă cînd în faptul serii, prin nu știu ce eroare ori capriciu, s-au oprit, cu scandal, într-o stradă boierească. Sergentul se certa cu vizitiul, hingherii se blestemau, dar cutia trebui să aștepte locului, căci pe strada pe care voiau să treacă era tocmai să curgă un convoi. In colivie, a pătruns atunci lumina de lună plină a unor geamuri strălucite. Erau geamurile unei cafenele boierești. Jap privi printre zăbrele. Cu surprindere văzu înăuntru mulțime de chipuri cunoscute! Erau vechile cunoștințe, domnii care îi făceau giumbușuri nesărate, ca să placă stăpînă-si! O, îi recunoștea pe toți: și acesta și acela și ceilalți... Toți dregători puternici, proprietari de latifundii, politicieni și diplomați!... Jap rînji cu amărăciune și cîteva reflecții ireproductibile dădură un minut de ironică aurora conștiinței lui opace și severe.

Tîrziu, ajunseră la casa de rușine și de groază. Cîteva zile l-au ținut în colivia de așteptare, cu alți tovarăși. Dar cine era să mai vie să descurce firul soartei viteazului cățel! Domnii de după geam uitaseră cu totul pe vechiul lor prieten.

Jap a rămas stoic pînă la urmă. Și a venit și ceasul sîngeros, ceasul îngrozitoarei treceri prin mașina care smulge pielea. Cu un mîrîit ucis între dinți, Jap a trecut și prin această ultimă încercare.

Și cînd a căzut în ograda unde cîinii aleargă jupuiți pînă ce se domolesc și mor, poate că Jap — în ceasul cel din urmă! — ar fi cunoscut și el ticăloșia sufletească, dacă Zeița Răzbunării nu ridica deodată, în vîltoarea creierilor lui, o amintire atotironică și consolantă:

„Brîncovene Constantin,
Ghiaur vechi, ghiaur creștin,
Cască ochii a te ulta
De-ți cunoști tu pielea ta!"

BUJORII

Eram cu tata în trăsură și mergeam la Mălinești, la nașii noștri. Era într-o dimineață, prin mai sau prin iunie. Ieșisem din pădure și ne apropiam de vadul apei. O pădure bătrînă și o apă mînioasă, în timpul dezghețului, ne despărțeau de Mălinești. Aproape de drum, în fînul plin de rouă, observarăm niște flori roșii. Tata opri trăsura.

— Sunt bujori de cîmp. Du-te de-i culege. Am alergat și i-am cules. Vedeam bujori întîia oară. Sunt aproape treizeci de ani de atunci, dar clipa acestei întîlniri și înfățișarea acelor căpușoare roșii, somnolente, le păstrez într-o oglindă nepieritoare. Mi-am adus aminte totdeauna de bujorii culeși pe coasta Mălinești lor, ca de o întîmplare petrecută pe un tărîm fără dureri și fără păreri de rău, fără bătrînețe și fără moarte, ca de o întîmplare petrecută în preajma paradisului.

Paradisul începea într-adevăr dincolo de vadul apei și după ce urcam dealul înalt, pe pieptul căruia stătea albă și scînteietoare de geamlîcuri casa nașilor noștri. Paradisul începea de la pragul acestei case. Cînd îmi spuneau mama și mama Floarea de raiul lui Dumnezeu, unde petrec îngerii și sfinții, eu mi-l închipuiam întocmai ca locuința nașului. Fiindcă din ușă te învăluia un miros de mirodenii și de flori și te slăvea cîntecul canarilor și al privighetorilor ! Coliviile

lor se arătau prin învălmășagul unor plante pletoase, puse sus, pe niște lopățele bătute în perete. Canarii sfîrîiau din pene și piuiau, privighetorile doineau, un papagal, sub o cupolă de sîrmă, se alinta și vorbea ca un copil!

Pînă să mă dezmeticesc trecea totdeauna o bucată de timp. După ce veneau ceva bonboane de bună sosire și atențiunea celor mari se îndrepta în alte părți, porneam cu fratele meu în explorare. Raiul nostru se compunea din cinci-șase camere bogat mobilate, pline de sofale, de covoare țesute în casă, de oglinzi și de fel de fel de odoare, prin pereți și pe mese. Mi-aduc aminte de o cameră turcească, cu o masă scundă în mijlocul patului. Într-o odaie stăteau în perete pe un covor săbii și carabine. În alta erau un clavir și mai multe mescioare cu obiecte de toaletă: foarfeci, bricege, periuțe, numeroase flacoane cu dopuri de cristal. Aici, nu știu pentru ce, totdeauna erau perdelele lăsate și farmecul și atracțiunea acestei odăi misterioase mă urmăreau și în vis. Era apoi un pavilion rotund la care ajungeai printr-o sală de geamuri și acest pavilion stăpînea peste o grădină încîntătoare desfășurată-n pantă. Din pavilion dădeau în grădină două scări, față în față una cu alta, ca scările de la șa. Aici în pavilion, nașii noștri luau masa vara, împrejurul unei trapeze rotunde cu nelipsiții și numeroșii lor musafiri, printre care de multe ori eram și noi.

Paradisul nostru era deci: casa, pavilionul și grădina și mărturisesc că se întindea și mai departe, pînă la odăile de serviciu, pînă la grajduri și chiar pînă la cotețe. Dar toate acestea n-ar fi fost destul. Paradisul nu era lipsit de serafimi.

Nașii noștri nu aveau copii, dar de foarte multe ori erau la ei în casă copilele unor rude sau ale unor buni prieteni. Ecaterina, Clara, Mimi... stau în amintirea mea, la rînd, cu acei bujori culeși într-o dimineață cristalină, surori bune cu ei. Ce mai țin minte despre fratele meu și despre mine — dacă mai țin minte ceva — aceste prietene de odinioară, nu știu și probabil că nu voi ști niciodată. Eu, cel ursit să trăiesc din

amintiri și din icoane, le văd de-a pururi rumene și zglobii, în acest etern răsărit de soare care este amintirea vremilor copilăriei.

Cred că nu eram totdeauna un camarad plăcut. Mi-aduc aminte — foarte vag — că odată am căşunat supărare și plîngeri împotrivă-mi. Mi-aduc aminte mult mai clar de o zi de petrecere liniștită. Am coborît din pavilion în grădină toți copiii care ne găseam sus în odăi și ne-am împărțit la jocuri. Ecaterina, eu și alți cîțiva ne-am înțeles să facem o casă, mai exact un bordei. Eram foarte bun arhitect. Văzusem la noi la conac, cum săpau și cum întemeiau argații bordeiele și tot așa făceam și eu. Mai întîi, desenam cu briceagul un pătrat, în țărînă ori în iarbă, și apoi scoteam afară pămîntul cuprins între cele patru laturi, pînă la o adîncime potrivită. Potriveam girliciul, înfigeam două furci, puneam o grindă între ele și căprioream cu beţișoare. Peste beţișoare puneam apoi brazde de iarbă — cît puteau fi ele brazde așchiile tăiate din pajiște, cu briceagul — și bordeiul era gata. Ecaterina și ceilalți mă priveau cu admirație... Aceasta a fost una dintre cele mai frumoase zile petrecute la Mălinești și mi se pare că printre cele din urmă.

Cînd am revenit la Mălinești, peste o săptămînă ori două, am găsit bordeiul scufundat, iarba și florile de pe el uscate, iar pe Ecaterina plecată la părinți. Și atunci, am simțit deșteptîndu-se în mine, întîia oară, părerea de rău după zilele care au fost și după cei ce nu mai sunt de față.

Fără de veste și timpuriu, nașul nostru a murit, și pentru mine drumul la Mălinești s-a șters dintre drumurile mele. Am mai fost o singură dată, pînă la calea jumătate. Se făcea un pod peste coada Negrului, dincoace de pădure. Era o după-amiază caldă și nu știu pentru ce parcă cernută prin foi de nuc. Oamenii băteau în apă, cu berbeci, stîlpii podului. Naşa singură, tristă, îmbrăcată în haine de doliu, venise să-și supravegheze oamenii. Dar foarte activă cum era, nu stătea nici ea zadarnic ci lucra la o împletitură neagră.

Am crescut mai mare, am început să alerg pe pămînt singur și împreună cu vitejii mei tovarăși, copiii

de țăran, am făcut mai multe recunoașteri prin bătrîna pădure, care tăia ca o bară sumbră orizontul satului meu natal. Niciodată însă n-am străbătut-o pînă la marginea cealaltă, spre Mălinești. Mălineștii și drumul lor de flori, printre stejarii înalți și deși, livezile de dincolo și vadul apei, curțile și casele moșiei au intrat, pentru mine, în mormînt, odată cu nașul meu.

Le vedeam însă mereu înaintea ochilor și le vedeam mai ales — cum le văd și astăzi — primăvara, cînd înfloresc bujorii. Cu cît anii, întîmplările și chipurile din copilărie se depărtau mai mult de mine, cu atît aceste flori îmi ajungeau simbolice și în făptura lor, fragedă, placidă, îmbrățișam cu ochii și cu inima trecutul pe veșnicie dispărut.

Seamănă aceste flori cu niște copii rumeni, bucălați și adormiți. In ele, Ecaterina, Mimi, Clara... sunt de-a pururi copii, cum erau acum treizeci de ani, fiindcă bujorii renasc, cu aceeași vîrstă, în fiecare an, iar amintirile sunt din lumea nemuririi.

In *Thaïs*, suavă operă a lui Anatole France, filozoful Nikias spune curtezanei acest cuvînt profund:

„— Adio! Thaïs; în zadar mă vei uita, căci eu păstrez amintirea ta!"

Același lucru îl simt eu. In curțile de la Mălinești poate astăzi cresc scaieții, podoaba și mărirea caselor s-a risipit ca fumul, tovarășele mele poate că au copii și așteaptă nepoți, pădurea o fi pe brînci și albia apelor de mult schimbată. Cu toate acestea!... Iată, după treizeci de ani, undeva, în nevăzut, în imaterial, în amintirea mea — vie și luminoasă ca de ieri: icoana acestui scump trecut și într-o floare fără de parfum, ipostazul și parfumul lui inalterabil!

NARCIȘII

În ziua aceea, urcam, călare, un deal de lîngă Dorna. Omătul se topise în bună parte și văile începeau să înverzească. Mai rămăsese, din vestmîntul iernii, unele fîșii răzlețe, care scînteiau pe culmi îndepărtate, ori se topeau prin adăposturi.

Eram singur și urcam în pasul calului printre siliști și printre brădet tînăr, sădit anume ca să arate drumul și hotarele vecinătăților. Drumul era rău, plin de viroage, și în fundul lor alerga sprinten firul dalbelor fuioare, toarse de soarele lui martie.

Știți prea bine, mult stimată doamnă, că nu port niciodată flori. Ceva din asprimea și din prejudecățile lui Tertulian, apologetul legionarului creștin care refuză să se încunune cu cununa militară, a rămas în sufletul și în obiceiurile mele, deși creștin din epigoni. În ziua aceea, însă, în onoarea dv. am frînt această regulă intimă. Plecînd de jos, din Dorna, cineva mi-a adus un mănunchi de narcișI. Erau culeși de atunci, fragezi și plini de rouă. În inima mea, m-am întristat că aceste flori fuseseră jertfite pentru mine, dar mi-am adus aminte că sunt florile dv. preferate și am luat din mănunchi trei tulpine.

Așa s-a făcut că, în ziua aceea, urcînd călare, printre brazi, purtam la sîn narcișI. Urcam din ce în ce mai sus, și vîrfuri, ale căror nume le-am învățat în ziua aceea dar le-am uitat în urmă, apăreau treptat

din trei țări deodată — din Bucovina, din Transilvania și din Moldova. Bistrița licărea și se frîngea în văi, mîncînd malul, răzbind stînca și înghițind pîraiele. Cele două Dorne se iveau, lîngă Bistrița, descrescute și bătute în pămînt ca de niște imense ciocane de aur. Tinerețea primăverii ajungea încă o dată pe aceste înălțimi străbunice și viața începea din nou, din apă, din piatră și din lut, prefacerile ei în veci minunate. Ca niște aripi de zgripțori negri, atîrnau, moleșite de soare, pădurile de brad. Ca niște aripi de vulturi cenușii, se ridicau departe pădurile de fag, încă fără de frunză.

Era tăcere în jurul meu și tăcere în mine. Priveam florile de la piept și priveam omătul de pe culmi. Și aveam o iluzie în care stăruiam cu plăcere. Mi se părea anume că pe falnicele culmi erau narcișii, ca și la pieptul meu. Și, mergînd mereu la deal, mi se părea că merg spre această regiune a narcișilor veșnic albi și simbolici. Am revăzut atunci, în amintire, întreaga și reala mea ascensiune, pe drumul rar al sentimentului ce v-am purtat, și am admirat frumusețea și deșertăciunea ei.

E adevărat că am fost poet, scriindu-vă, privindu-vă, auzindu-vă. E adevărat că în trecutul meu există un vraf de scrisori, pline cu numele dv. Sunt de un misticism absurd și dulce! Le-am scris, cu o pană căzută din aripa unui heruvim și cel ce le va găsi vreodată va petrece mult, citindu-le. Dar gîndindu-ne bine, ce ne-au folosit aceste toate? În momentul întîlnirii noastre, dv. iubeați frumosul, ideea clară și apostolatul social. Eu, dimpotrivă: adoram simbolul, eram mistic și visam hlamida sacerdotală. De atunci încoace, pe nesimțite, am schimbat căile noastre. Eu m-am pomenit în casa dv. și dv. în casa mea. Creștinismul meu este astăzi social și polemic. Mîntuitorul, pe care-l vedeam purtînd în mînă trandafirii dimineților eterne, poartă azi biciul de funie. Dv., dimpotrivă, ați trecut în gnosă și în misticismul unei doctrine evanghelice americane!

Dacă n-ar fi la mijloc seriozitatea și solemnitatea sentimentului ce mi-ați inspirat, ar trebui să rîd și

să-mi aduc aminte de *La double conversion*[1] a lui Alphonse Daudet... *Ea* este fiica lui Avraam ; *el* este catolic. Și la urmă, *ea* cere botezul : iar *el* se hotărăște să se facă evreu ! S-ar putea, mai tîrziu, să revenim la vechile noastre stări de suflet, dar atunci, cu și mai drept cuvînt, vom sta să ne întrebăm : ce ne-au folosit aceste toate ?

Mult stimată doamnă, mă gîndeam în acea zi de martie, cu orizontul plin de înălțimi scînteietoare, și m-am gîndit și altă dată că ceva fals și sterp, cu sau fără știrea noastră, a stat ascuns în noi și împrejurul nostru. Dacă ne-am fi întîlnit sub alte ceruri, în alt colț de pămînt, această dublă evoluție zadarnică n-ar fi fost cu putință. Din idealismul și din sentimentele, pe care sufletul meu le-a frînt la picioarele d-., cum oceanul își frînge apele la picioarele Madonei marinarilor, ar fi ieșit în alte părți dramă și acțiune. În lumea noastră neumanitară și confuză, n-a ieșit decît un steril schimb de psihologii.

Odată, cam pe atunci pe cînd v-am cunoscut, un dascăl renumit spunea, la universitate, vorbind despre filozoful englez John Stuart Mill și despre soarele operei și al vieții lui, doamna Taylor : „Cred că sunteți destul de mari și de bărbați, ca să înțelegeți frumusețea și sfințenia acestui sentiment, care face din bărbat un om întreg și de multe ori un erou". Bietul dascăl ! Nu știu dacă din sala aceea de tineri plini de viitor a ieșit pînă azi vreun om întreg, că de eroi nu mai vorbesc.

Și desigur, că unii dintre ei erau tocmai fericiții care înțelegeau acele cuvinte adînci, erau înamorații care-și jurau să fie oameni întregi și eroi !... Ce s-au făcut atîtea flori, înflorite pe atîtea plaiuri sufletești ? Unde este prinosul de muncă, de generozitate și de luptă, pe care trebuia să-l aducă societății noastre colegii mei de acum cincisprezece ani ?

„Multe flori sunt, dar puține
Rod în lume or să poarte."

[1] Dubla convertire (fr.).

Nicăieri, însă, ca la noi, nu cresc atîtea flori zadarnice! Iubirea noastră e sterilă, patriotismul nostru e verbal și dezorientarea noastră e imensă.

Cel ce va sta și va privi, de acum într-o sută ori două de ani, peste ruinele epocii noastre, ca un arheolog peste ruinele unei cetăți, va avea un curios spectacol. Din faptele, din mărturisirile și din oasele noastre extrem de friabile, acest cercetător va deduce, despre noi, lucruri puțin măgulitoare. Era o epocă fără nici un ideal, dedată unui materialism vulgar și stagnant. Societatea întreagă era împărțită în două: cei ce mureau de foame și cei ce mureau de prea multă mîncare...

Mult stimată doamnă, nu scriu nici o profeție. Simțim prea bine răul vremii noastre și nu e greu să-l caracterizăm. Suntem fiii nedreptății, am crescut la umbră și am fost cu totul izolați de frămîntările, de așteptările și de viața, frumoasă ca oceanul, a celor mulți. Suntem fiii unei burghezii egoiste, separatiste și grozav de neprevăzătoare.

Auziți aceasta din gura unui artist burghez, pe care îl înspăimîntă lipsa de ideal și de generozitate din lumea noastră și din literatura romînească actuală, îndeosebi. Auziți aceasta din gura celui ce, pentru dv., ar fi trebuit, în alte părți, să meargă în exil, la temniță sau la eșafod.

Astfel, doamnă, ne vestejim, trăind o viață falsă și făcînd artă pentru octogenari. Sufletul omenesc și mai ales sufletul de artist are, în clasa socială din stratul căreia s-a ridicat, tot atîtea legături și rădăcini ca și stejarul, în pămîntul din care crește. La așa clasă socială, așa artiști.

Aceste gînduri, mult stimată doamnă, le gîndeam venind devale către Dorna, către cele două Dorne, și privind bietele flori primite dimineața cum mureau lipsite de seva generoasă. Narcișii! frumoase flori și floarea dv. preferată; pentru mine, însă, trist simbol și numele iubirii inutile: Narcis — fiul lui Kephisos și al nimfei Liriope!

„CALIPSO GREACA, FECIOARA"

Într-o seară, am ieșit din biblioteca mînăstirii și m-am plimbat singur pînă dincolo de Vovidenie. Mă gîndeam la cărțile nenumărate peste care alunecasem cu privirea și foarte puținele pe care le pipăisem și le deschisesem. Clasici elini și latini, părinți bisericești, comentatori ai sfintelor scripturi, pe ici pe colo cîte un scriitor laic mai nou și apoi teancuri de ostenitori liturgici, în limbile slavonă, romînă și grecească... Mă gîndeam la călugării de demult care agonisiseră acest tezaur și la învățații de printre ei care îl folosiseră și-l iubiseră.

Mergeam încet și mă întrebam dacă, în cripta bătrînei mînăstiri, aș mai putea întîlni, fie chiar fără s-o recunosc, țeasta celui din urmă călugăr care citise *Phedon*-ul lui Platon sau *Exaimeron*-ul marelui Vasilie. Mergeam încet și mă întrebam lucrul acesta și alte lucruri triste și inutile.

În acest timp, soarele atingea crestetele brazilor înspre apus și strălucirea lui începea să pălească. În vîlceaua din dreapta Vovideniei, niște flori galbene și luminoase, pe tulpine înalte, se stingeau una după alta, ca niște făclii după isprăvitul liturghiei, iar umbra serii părea că este fumul lor, amestecat cu fumul de tămîie. Pe șesul larg cuprins între păduri și între dealuri, lumina trecea leneșă și descompusă, roșie pe livezile cosite, aurie pe codrii de aramă. Departe, că-

tre sfîrșitul lanțului de dealuri, bătut în coaste de soarele în amurg, Cetatea Neamțului părea de cretă. O armonie largă și discretă aduna ochilor și inimii, aci în această vatră seculară, profilul de cetate al mînăstirii, zig-zagul negru al zărilor scurtate și liniile curbe prin care muntele și pădurea pogorau și expirau lîngă albiile pîraielor. Un șipot număra în apropiere, ca o clepsidră neînțeleasă, așezată acolo de mîna vechilor călugări, clipele străvechii și muribundei lavre.

Mă gîndeam la acei călugări vechi și la alte lucruri inutile și triste... Aș fi voit să nu fiu singur, în seara aceea. Priveam în fața mea valea din ce în ce mai fumurie, cerul din ce în ce mai palid și primele lumini aprinse în ferestrele mînăstirii. Și găseam această frumusețe mai mult dureroasă decît dezmierdătoare, fiindcă eram cu totul singur și fiindcă singurătatea mea era fără de leac. Ascultam murmurul din apropiere ; ascultam și gîndurile mele. Și în seara cu profunzimi de ametistă și de opal răsfrîngeam și vedeam aievea dorul meu, cu atît mai îmbietor cu cît îl știam mai neajuns și mai cu neputință. Pironit în faptul asfințitului, cum mă găseam, mi se părea că sunt acolo de cînd cu mînăstirea și greutatea pravilei și răzvrătirea frîntă în spaimele mărturisirii și robia sub canoane, privite în jos, ca într-o prăpastie, în veacurile vieții acestei mînăstiri, mi se părea că le privesc în prăpastia sufletului meu. Iar toți acei călugări, adunați sub bolțile sfîntului Ioan Bogoslovul, sau încă întinși afară, sub ierburile înalte și sub cruci, mi se părea că dorm în mine și în suspinul meu. Lumina scădea grabnic. Crucile de pe turle, singure, mai ajungeau pînă la norul roșu, tras ca un fuior, pe lungul văii. M-am sculat și am început să-mi dibuiesc cărarea. Am ajuns la ușa unui monah prieten.

— Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Iisuse Christoase, Dumnezeul nostru, miluiește-ne pre noi !

Cuviosul Neonil era acasă. L-am rugat să-mi împrumute felinarul sf. sale și cu felinarul aprins am mers mai departe. La o podișcă, peste care trebuia

să trec, mi-a ieșit înainte o rasă pitică și gheboasă. Era părintele Sevastian, filozof, doftor și necrofilax, pentru că sf. sa avea cheia de la cripta mînăstirii și purta de grijă oseminteloor celor din veac săvîrșiți călugări. Mi-am adus aminte de biblioteca năpustită, de Platon și de marele Vasilie... L-am oprit pe moșneag în loc și am intrat cu el în vorbă. Trecea drept călugăr cărturar, plin de înțelepciune și bun de sfat. Mai era și doftor din cînd în cînd.

Am mers cu el încet, stînd locului la răstimpuri și cercînd împreună problemele grele, despre suflet, despre custodiile îngerești și despre năravurile diavolilor. Părintele Sevastian era, pentru mine, un înțelept prea definitiv și prea mulțumit cu înțelepciunea lui. Știa cu exactitate — îi spusese la Sf. Munte un călugăr de o sută de ani — numărul îngerilor căzuți cînd cu răzvrătirea lui Lucifer. Știa precis itinerariul pe care, în timp de patruzeci de zile, sufletul ieșit din trup este obligat să-l îndeplinească. Știa o mulțime de lucruri de aici și de dincolo și ți le spunea cu o siguranță afabilă și strivitoare.

Această știință mă uluia și mă rușina. Mi-era rușine de risipa gîndurilor mele, de simțimintele care mă slăbeau și mă deznodau, ca pe o cosiță molatecă și amoroasă, în bătaia vîntului!... Atunci mă înșelam grozav, cînd puneam înduioșării mele zare prietenească acel profil de mînăstire și de codri, cînd simțeam în pieptul meu dorul și răzvrătirea unei lumi întregi, ascunse sub pămînt, la Bogoslov! Acești călugări, ziditi sufletește, din cărămidă și din piatră, nu sunt amicii mei și nici o apropiere nu poate fi între noi.

Am schimbat vorba. L-am întrebat pe părintele Sevastian ceva despre arhiva lui de oseminte, căci în filozofie mă bătuse. Mi-a spus lucruri ciudate. Sunt trupuri pe care, cînd le dezgropi, după șapte ani, de-abia le mai găsești — țeasta și ceva oase... Sunt altele însă, pe care le găsești întregi, cu toate că de la un mormînt la altul sunt numai cîțiva pași... Ajunsesem, pe nesimțite, la poarta cimitirului.

— N-ai vrea, preacuvioase, să-mi arăți oleacă bogățiile pe care le ai aici?

Părintele Sevastian s-a învoit bucuros și am intrat amîndoi în cimitir. La ușa criptei a scos din brîu o cheie seculară și cu ambele mîini a învîrtit-o în broască. Am coborît cîteva trepte și am privit în juru-mi cu mirare. Era o încăpere lungă și boltită, aerisită foarte bine și curată. Pe o parte și pe alta, stăteau, pe lîngă zid, ca într-un magazin de mărfuri, rafturi și dulapuri. Se părea că ești nu în țarina Olarului (*Matei*, 27, 7), ci în atelierul de lucru al unui olar. Forme rotunde nenumărate tresăreau în lumina nehotărîtă a felinarului. Erau sute de cranii, aliniate ca niște oale, erau cîteva generații de călugări, adunate aici, sub disciplina părintelui Sevastian. Țestele cele vechi, galbene-pămîntii, erau mai la coadă. Cele mai nouă erau în frunte. Ce mi s-a părut neobișnuit e că aveau pe ele o stampilă largă și uniformă. Părintele Sevastian zugrăvea aceste căpățîni, și pe cîmpul zugrăvit scria numele celui mutat la cele veșnice și pe cît cu putință anul mutării. M-am apropiat de dulapurile părintelui Sevastian, cu ceva din sufletescul și din curiozitatea lui Hamlet. Bătrînul necrofilax mi-a prezentat diferite bucăți din interesantul lui tezaur. Mi-au căzut ochii pe o țeastă mai mică și am citit: *Calipso greaca, fecioara...* Am tresărit.

— O femeie, părinte Sevastian?

Călugărul a scos craniul din rînd și l-a privit cu adîncimea unui savant care se pregătește să-ți deslușească o taină profesională. Am luat din mîinile necrofilaxului această rămășiță rară și încălzind-o cu duioșie în mîinile mele, m-am prefăcut că ascult explicările date. Mi s-au părut, însă, cam plăsmuite, sau am avut interesul să le cred așa, căci nu le-am ținut minte.

Calipso greaca, fecioara... aici în cripta acestei mînăstiri de călugări! Nu l-am mai auzit pe părintele Sevastian și am căzut în mine însumi, ca într-un iezer fără fund. Mi se părea încă o dată — și de data aceasta cu mărturii — că nu știu ce misterioasă

solidaritate găsesc în jurul meu. Această fată mare, moartă printre călugări, era un amic, în sfîrșit recunoscut, poate printre alții pe care nu puteam să-i mai recunosc. Așadar, deasupra ignoranței, asprimii și a buruienilor acestei ore de decadență, vedeam răzbind, din fundul unui mormînt, florile de poezie creștină și de platonică durere, al căror parfum trăia și în inima mea. Simțimîntul meu era un adevăr și presupunerile mele erau îndreptățite. În acest columbariu se mai găseau cîteva țeste, în care trăiseră gînduri din Vasilie și din Platon! Iar Calipso, fecioara, înflorea, în această criptă, ca un crin, în mîinile arhanghelului binevestitor, ca o făclie de ceară binemirositoare, aprinsă Mirelui Ceresc, deasupra întunecimilor, deasupra durerilor, deasupra zbuciumărilor sărmanei noastre inimi!

LA SIHLA

Vă pare rău de vremea...“ cînd faunii, oreade, naiade și silvani înveseleau pădurea, izvoarele și munții? Mie îmi pare rău cîteodată și îmi păru rău deunăzi, ducîndu-mă la Sihla: un schitulet cu un singur călugăr, două ore depărtare de mînăstirea Agapia, o turlă de șindrilă veche, înfiptă într-un noian de codri. Drumul la Sihla e plin de interes și de povești. Și îmi părea rău că în apele argintii azi nu mai sunt ondine, că din scorburi și din desișuri au fugit șăgalnicele divinități antice, fiindcă iată astăzi — timp de grijă și de toamnă — faunii și nimfele iscoade ar fi putut să ne spună vreo poveste cu drumul către Sihla.

La Sihla poți să ajungi sau pe cărarea Agapia-Sihla, sau pe cărarea Secu-Sihăstria-Sihla. Eu vorbesc de cea dintîi. Mînăstirea Agapia, de la care pornești, e albă, venerabilă și celebră. O lași în urmă, profilată pe muntele plesuv Muncelu, și pornești pe pîrîul Agapia în sus. Curînd, mînăstirea nu se mai vede, fiindcă piere între culisele pădurii. Cu pîrîul Agapia, cu pietrele mari și mici din cale, cu izvoarele iuți ca șerpii care îți taie drumul și adeseori cu mlaștinile ascunse sub verdeață: ai de lucru un ceas întreg. Mergi pe fundul unei văi, în care fagii de pe cele două dealuri coboară viguroși, rărindu-se prea puțin pe ici pe colo și de multe ori spînzurînd sau

făcînd punte peste adîncăturile pîrîului. Acum vreo cîțiva ani, un ferăstrău s-a cuibărit aici într-o poiană și a întins pieirea printre brazii culmilor mai depărtate. Azi dihania de oțel e moartă, sau adormită. Ferăstrăul nu mai umblă. Șoproanele, căsuța păzitorului, aria de depozitare, cîteva vagonete și mai cu seamă linia cu șine de lemn, pe care coborau vagonetele încărcate, stau astăzi inutile. De la „fabrică" înainte, poți să mergi, fie pe linia vagonetelor, fie pe drumul vechi. Linia se ține încă bine, cu toate că ierburile și mușchiul o mănîncă, iar pîrîul, cînd vine mare, o îneacă și o potmolește. Pe această linie drumul e mai ușor și mai plăcut. Pîrîul curge pe sub ea, sărind în dreapta, sărind în stînga, aci umplînd gropane adînci, sub frunze largi de brusture, aci azvîrlindu-se pe pat de piatră, printre rădăcini dezgrădinate.

De la un timp, în partea dreaptă, se luminează, și dealul Pahomia apare în soare, plin de poiene și de mestecănișuri. De sub picioarele Pahomiei se zămislește un pîriu și dă devale, întru întîmpinarea pîrîului Agapia. Un piept de deal se ridică între ele amîndouă și de aci încolo linia butucilor rămîne la stînga, iar drumul către Sihla urcă pieptul dealului, pe acolo pe unde a fost de zeci de ani. Aici copacii sunt foarte înalți. Lupta pentru soare îi face să crească drepți ca lumînările și să întindă sus, cît mai sus, spre soare, creștetele lor. Ca printr-o sită foarte deasă se cerne uneori, din partea stîngă, prin troienele de frunze, lumina unor poieni apropiate. Schitul Sihla nu mai este departe, dar pînă la el trebuie să urci încă o coastă. Gangul cel întunecos și verde prin care ai venit se isprăvește, și schitul Sihla se arată, sub un parapet de stînci cărunte.

Schitul are două jertfelnice. Este biserica de lemn, destul de mică, pe care o vezi întîi, cînd intri în ogradă, și este o altă biserică minusculă, tot de lemn, deasupra schitului și sub parapetul stîncilor. Vechimea lor mi se pare că este de la o sută la o sută cincizeci de ani. Un șir de odăi cu ceardac înalt, o fîntînă, două-trei coșări, o clopotniță, o piatră mare

cît un elefant și — dacă se întîmplă să fie acasă — sihastrul Gherontie: alcătuiesc tot schitul Sihla. Dar farmecele locului nu sunt numai acestea. Afară de iscăliturile, versurile și datele care înnegresc pereții și strășinile bisericuței de sub stînci, mai sunt — deasupra — vederea încîntătoare de pe aceste stînci, peștera sfintei Teodora, un jgheab de două palme, tăiat sus într-un bloc singuratic și hățișurile nedescurcate, de rugi de zmeură, care îți înnoadă pașii pretutindeni.

Sihla e un loc sfînt, dar este în același timp și un loc romantic, întîi fiindcă așa a ieșit din mîna Creatorului și al doilea fiindcă așa l-au făcut plimbările de vară și deșarta inimă omenească. Privind de aci de sus, patru munți scăldați în codri și în poieni se apleacă sub ochii tăi, se ating, se întretaie și bat cerul ca patru vulturi, înălțați deodată în cruce, pe năprasnice aripi. Pahomia, Dealul Mare, Ciungii și Sihla, pe care stai, plutesc vulturește în soare. Peste Agapia, ce nu se vede, ghicești drumul spre Pașcani, pădurea de la Coverca și albia Moldovei. Peste fermecatul ceas de față, se profilează trecutul — fumuriu, imobil, indestructibil — pîndește, invizibil, viitorul, iar cugetele inimii, mai zorite și mai absurde decît piraiele din vale, aruncă doruri, visuri și iluzii.

Peștera sf. Teodora este în dosul stîncilor de unde ai privit depărtările cîmpiei și ale sufletului tău. O potecă împiedecată de rugi, de crengi, de leșuri de brazi, duce pînă acolo. E un spațiu întunecos și strimt, între două stînci care se reazimă una de alta. La lumina luminării, vezi o înălțare, cu suprafața neregulată, care se zice că a fost patul sf. Teodora. A putut cineva să locuiască și să doarmă, într-adevăr, în acest mormînt? Bătrînii și cărțile bătrîne așa ne spun. S-o credem, dar de bună seamă că inima celui ce se culca pe această piatră era sau de jăratic sau de silex. Poate că sfîntul troglodit care a locuit aici este și săpătorul jgheabului din vîrful stîncii, făcut anume ca să se strîngă în el apele ploilor. Izvoarele sunt departe și fîntîna schitului desigur că pe atunci nu exista.

Uitîndu-te împrejur, nu mai vezi nimic, decît pădure seculară, înfricoşat de încîlcită şi de prăbuşită. Totuşi Sihla rămîne dornică, subjugătoare:

„Locuri sfinte şi frumoase:
Rîşca, Sihla şi Cetate,
Am venit întreg aicea
Şi mă-ntorc pe jumătate!"

N-am căutat numele lui Gheorghe din Moldova printre miile de iscăliturі de la schitul acesta, dar fără îndoială că s-a iscălit şi el cum s-au iscălit şi ceilalţi, cîteva mii, şi cum se vor iscăli mulţi încă, de aci înainte. Căci multă vreme, de aci înainte, aceste locuri vor rămînea frumoase, vara va fi timp de vacanţă, poeţii ne vor amăgi şi inima omenească va fi aşa cum este. Şi e trist, trist din cale-afară, să gîndeşti toate acestea, cînd viziunea a trecut, cînd soarele s-a stins şi cînd negurile amintirii cuprind cuprinsul pe veci trecutei clipe!

„Fericit este bărbatul care..." (*Psalmul* I). Fericit este părintele Gherontie. Intîi, pentru că toate frumuseţile de la Sihla, după care noi ne sîîşiem inima în fiecare vară, sunt ale lui, în chip tihnit, fără friguri, cît e anul de lung. Apoi, singurele fiinţe în stare să-l mai înduioşeze ori să-l mai tulbure — afară de tîlharii care îl pradă şi-l snopesc din cînd în cînd — sunt căprioarele, care se arată iarna sus pe stînci şi privesc mirate la schitul de sub ele. În fine... (acest „în fine" merită o dezvoltare deosebită):

Acum cîteva zile, cu prilejul unei plimbări pînă la Sihla, după ce am văzut încă o dată toate cîte v-am spus mai sus, m-am despărţit prieteneşte de cuviosul Gherontie. Era spre seară şi în cerul imens boltit deasupra munţilor începeau să se ridice cumpene trandafirii. Am lăsat pe Gherontie cu pace şi am intrat în pădure. În urma mea, aud deodată toaca şi apoi, ca să nu fie nici o părere, clopotul de vecernie... Am rămas locului, pe gînduri. În tot schitul, Gherontie era singurul suflet omenesc. Şi iată

că Gherontie făcea vecernia pentru el singur şi pentru sfinţii îngeri care vor fi binevoit să vină să-l asculte!

Am binecuvîntat atunci frumuseţile superioare ale credinţei şi ale simţirii întru Iisus Christos şi am fericit pe monahul Gherontie.

Şăgalnice divinităţi antice, în momentul cînd suna la Sihla clopotul de vecernie, vă uitasem şi nu-mi mai părea rău că aţi fost şi nu mai sunteţi. Satiri, priapi şi fauni, lumea, stilul şi poveştile voastre nu-mi mai trebuiau. Gherontie sihastrul, deşi după înfăţişarea-i pămîntească seamănă foarte mult cu voi, sufleteşte e mult mai frumos şi mult mai venerabil!

PE JIJIA

Nici o trăsură și nici o călăuză! M-am uitat cu oarecare stinghereală la trenul care mă lăsase în această gară singuratică, cum se micșorează și se îngroapă între dealurile încovoiate sub rumeneala serii. În aceeași parte unde pierise trenul se vedeau o biserică albă, și risipite în preajmă-i, cîteva acoperișuri. Acela era cătunul unde trebuia să mă duc. Am ridicat în spate povara mea de drum și am pornit pe șoseaua paralelă liniei ferate. Era seară de-a binelea. Soarele atinsese de mult orizontul și lumina asfințitului dădea în tonuri stinse. Încă o zi de secetă, cu pieptul ei de foc, trecuse prin această vale a Jijiei! Nu se vedea nici un nor, nicăieri, și noaptea cădea ca într-un cuptor. Și cu toate acestea o stuhărie vastă acoperea întinsul văii și crîmpeie de baltă oglindeau cerul secetos. Dar erau ape putrede care priesc numai papurii, broaștelor și cocostîrcilor.

Mă gîndeam, afundîndu-mă în pulberea drumului, la acele ținuturi depărtate, unde liniștea vremilor și stăruința îndelungată au făcut pe om să biruiască și să îndrepteze firea. Mă gîndeam la acele rețele de canaluri care, în alte părți ale lumii, fertilizează județe întregi, gonesc pustiul, rogozul și scaieții și temperează spaima anilor fără ploaie. La noi, cît va mai trebui să treacă, pînă să ajungem la asemenea stări superioare!

Din cîmpul mohorît şi înecat, venea un vaiet de dihanie rănită. Cîteva berze lăsau, în ultimele fosforescenţe ale serii, locurile lor de pîndă şi se aruncau în largul plin de umbră şi de smîrcuri. Nu mă înşelase păruta apropiere a satului şi aveam răbdare. La dreapta şi la stînga şoselei înalte pe care o urmam, ieşeau din stuhul bălţii cîte o întrebare scurtă, cîte o foşnire de o clipă, cîte un plescăit care dădea fiori.

In capul satului, mă întîlnesc cu cineva care purta o condică la subţioară. Era secretarul comunei din care făcea parte acest sat aruncat între bălţi. Pun stăpînire pe domnul secretar şi-l întorc înapoi spre sat. Îi dau şi lui ceva din bagajele pe care le duc cu mine şi, cu puteri unite, răscolim înainte pulberea comunală. Cine sunt, ce vreau — a înţeles domnul secretar. Trebuie să chem înaintea mea pe cîţiva locuitori din sat şi anume din cei mai bătrîni. Dar unde îi voi chema, căci primăria e în urma noastră, în celălalt sat, la vreo şase kilometri? Ne oprim să răsuflăm la crîşma lui Enache, personagiu important şi vestit în împrejurime. Nimerită idee! Găsim acolo pe ajutorul de primar şi pe mai toţi „sus-numiţii" care îmi trebuiesc.

Am stat toţi pe bănci, în pretoriul lui Enache. Şi am înţeles într-o clipă un lucru pe care, personal, nu-l înţelesesem pînă aci. M-am uitat de jur împrejurul meu... Nu bea nimeni nimic! Şi nu însemnează de loc că ţăranul, cînd se duce la cîrciumă, se duce numaidecît cu gîndul ca să bea. Cîrciuma, la ţară, nu este, exclusiv, locul de pierzanie pe care ni-l închipuim şi-l înfierăm noi, ci mai este locul de întîlnire unde schimbi o vorbă cu un prieten, locul unde pricepuţii şi isteţii satului dau lupte de convorbire şi de idei, locul unde păcălicii şi ghiduşii îşi aruncă născocirile lor, în fine, locul unde auzi multe şi poţi să înveţi cîte ceva. Pentru bietul ţăran, cîrciuma este for, agora şi... ziarul nostru, citit la cafenea. Zadarnic vom sămăna noi cu sfaturi, cu regulamente şi cu amenzi calea cîrciumii! Trebuie, riguros, ca,

în același timp, să ridicăm în fiecare sat și *casa de întrunire și de citire* pe care, într-o jumătate de măsură, o înfățișează astăzi cîrciuma.

Am citit, în auzul celor de față, porunca stăpînirii. Era dreaptă și am căutat s-o tălmăcesc cît mai limpede. Dar nu era nici o nevoie! Am fost priceput din capul locului. Și iată-mă pe mine, acum, mirat, privind la acești țărani moldoveni, mai striviți, mai scorojiți și mai săraci decît toți ceilalți frați ai lor și cu toate acestea mult mai subtili și mai inteligenți ca ei!...

Mai rămîne ca să ne întîlnim, cîțiva, a doua zi, la primărie, ca să facem formele. Dar unde doarme în noaptea asta domnul „ispector"? Într-o claie de fîn ar fi fost idealul. Dar cum poți dori așa ceva cu voce tare, fără să compromiți ghiozdanul cu hîrtii oficiale de la subțioară? Ca să nu răspund de-a dreptul, le-am spus că voi petrece noaptea în celălalt sat, spre a fi dis-de-dimineață la primărie. Am tocmit o căruță și am plecat cu secretarul.

Masul în sate este o grea problemă pentru cei de la orașe! Caut s-o uit. Ridic ochii la stele și plutesc cu gîndul între ele și încremeneala neagră și stufoasă peste care se rostogolește căruța noastră. Toate stelele sunt la iveală. Nu e nici un nor care să ascundă vreuna. Nu e nici o adiere care să vestească turburarea văzduhului și apropierea ploilor. Și e o impresie stranie să simți că duhul secetei stăpînește în întuneric, deasupra atîtor pogoane de apă moartă și de păpurică. Pe marginea șoselei, întîlnim de cîteva ori cîte o pereche de boi, lăsați să pască și cîte-o pată cenușie, alături în ierburi. Trecem pe lîngă gara de acum două ore. E moartă pe dinafară și înăuntru de-abia dacă e un vis de lampă.

Ajungem la primărie. Nu e prea tîrziu, dar satul doarme de un ceas. Claia de fîn unde mă voi odihni îmi pare din ce în ce mai sigură. Sunt în localitate oameni bogați și case boierești, dar stăpînii sunt plecați și casele închise. La cea din urmă lampă care mai veghează în sat, paznicii comunali, îngri-

jiți de onoarea comunei, descoperă o cămăruță unde nu doarme nimeni. E o cameră *pentru mosafiri*... Are lampă suspendată, un crivat, o canapea, cărți poștale ilustrate foarte multe, perdele la ferestre și un pătrunzător miros de mucegai și de flori uscate.

Deschid larg ferestrele și reiau, întins pe canapea, privitul meu la stele. Și firul gîndului se subțiază și se rupe pe nesimțite... Iar a doua zi, la ora patru dimineața, în ferestre găsesc vestea nemilos trandafirie că o nouă zi de secetă se ridică, de pe dealuri, peste valea Jijiei.

„MI-E DRAGĂ NONORA!"

Alexandru Teofil, directorul băncii „Solidaritate", găsi pe birou, în dimineața zilei de 23 decembrie, între alte scrisori de afaceri, și următoarea scrisoare particulară :

Iubite Alexandre,

Viu să protestez la banca ta o poliță de promisiune, pe care d-l director mi-a dat-o astă-vară. Te rog să știi că nu primesc nici o preschimbare și că aștept achitarea cu primul tren, adică sosirea ta în Clejănei. Ca să te înfund și să-ți închid orice portiță profesională (aranjament, moratoriu, respiro...) *află, scumpe directore, că mama și soră-mea au făcut casa frumoasă din pod pînă în pivniță, că au organizat, pentru cuptor, o procesiune de purcei, de rațe și de cozonaci și că în sfîrșit, secretarul nostru a și pregătit pergamentul, care să mărturisească viitorimii faptul istoric că, în zilele Crăciunului din anul 189..., tu ai bucurat și cinstit cu venirea ta pe castelanii de la Clejănei.*

Dacă socotești că acest pergament ar trebui să mai adaoge ceva... te privește pe tine. Ce anume ar mai trebui înscris în el : las cu totul la alegerea și hotărîrea ta. Căci — ca s-o întorc în serios — tu mă cunoști ca nimeni altul și știi cît de mult țiu la libertatea mea ca și la a fiecăruia, mai ales în afaceri de

sentiment. Să-mi vii liber și sincer! Să nu te simți legat de nimic, din cîte mi-ai spus astă-vară, nu ca unui prieten cu soră de măritat, dar ca unui vechi și intim coleg de școală, tovarăș de proiecte și de mărturisiri.

Aceasta — pentru inima ta, căreia îi doresc nestingherită libertate de alegere, norocoasă înflorire și toamnă cît de lungă sub roade binecuvîntate (băieți și fete). Pentru spinarea ta și pentru picioarele tale — să știi că vei găsi în trăsură o șubă de lup și o pătură mocănească. Și dacă vreai să te ridic deodată din răspîntiile șovăielii, află că mîine seară, la gara Grivu (caută în indicatorul C.F.R. ora exactă cînd sosești) te așteaptă trăsura. Dacă pînă mîine la 4, după-amiază, nu primesc din parte-ți nici o notă telefonică, aceasta va fi, pentru mine, semn că ai primit punerea mea la cale.

In sfîrșit, fiindcă este inadmisibil ca un bucureștean să fie poftit, în sărbători, undeva, la țară, fără ca bietul om să nu fie împovărat cu un sac de comisioane, te rog citește aci anexata notă și ia de la magazinul arătat, nelipsitul, fatalul comision. N-ai să plătești nimic, totul s-a plătit de mai-nainte. — Nu lua pușca fiindcă mama e superstițioasă și nu vrea să vadă cădînd, în sărbători (afară de rațele și de purceii d-sale), nici o vrabie de pe gard. Vino! Nu pregeta! Te aștept ăm ca pe o sticlă de șampanie, la sfîrșitul mesei.

Cu veche și trainică prietenie,
al tău:
Corneliu Hagi-Chirea

Clejănei, 22 decemvrie, 189...

Alexandru Teofil puse scrisoarea aceasta în buzunar. Examină grabnic celelalte scrisori și hîrtiile dispuse spre dezlegare și după ce expedie pe cele mai urgente, rămase gînditor... Bietul Corneliu! ce

suflet transparent! cîtă noblețe de inimă, dar și cîtă naivitate! Avea dreptate... Astă-vară, a doua sau a treia zi, din cele 5 petrecute la Clejănei, i-a tăcut lui Cornelilu — se miră și el cum — o lungă destăinuire sufletească. Au fost de vină: liniștea de la țară, frumosul parc de pe malul Barabancei și, neapărat, a fost de vină și frageda Nonoră. Dar mai exact a fost de vină plimbarea pe care o făcuse, de dimineață, cu Nonora, prin livezile și pe sub sălciile de pe malul celălalt al Barabancei...

Ce clară amintire! Livezile erau tocmai în coasă. Cosașii înaintau din deal în vale, lăsînd în urma lor cîte-o lungă diră de flori cosite. Prin fînul care, curînd-curînd, urma să cadă sub oțel și printre sălciile despletite, Nonora se ducea și se întorcea, vioaie, după flori — „florile cele mai frumoase", pe care voia să le izbăvească de urgie. Cît era de nevinovată și de dragă! Nici o creangă din acele sălcii despletite nu era atît de mlădioasă ca Nonora! Nici o floare din acele livezi ondulătoare, scăldate în soarele dimineții și în apele Barabancei, nu era atît de gingașă și de fragedă ca Nonora!... Și privind cum cosașii veneau mereu devale și cum valurile țepene ale ierbii, cu spuma lor de flori, se năruiau sub coasă, și privind cum cosașii sporeau mereu șiragurile morții: Alexandru Teofil avu o impresie curioasă și o mișcare sufletească neașteptată. I se părură coasele năvalnice simbolul nestatorniciei și al pieirii tuturor lucrurilor din această viață, iar îndreptarea lor spre el și spre Nonora îi aduse aminte, cu un fior, că și el și Nonora sunt supuși necruțătoarei legi a vremii cositoare. Iată viața în floare! iată-l pe el tînăr, sănătos, biruitor ca puțini alții în lupta pentru viață; iată pe Nonora: copilă, frumoasă, cu avere, sora celui mai bun al lui prieten! Și iată, pe de altă parte, pe culmea celor 30 de ani ai lui, munca fără preget, luptele ambițioase, mesele prea lungi, dragostele ruinătoare... Și iată atîția rîvnitori la mîna și la inima Nonorei, iată florile tinereții și ale fecioriei ei, în ziua lor cea mai frumoasă! Iar coasele lacome și fatale, care vor rade din creștetu-i părul

lui, azi încă negru şi bogat, care vor secera — pentru alţii, dragostea şi frumuseţile Nonorei, iată-le, venind mereu spre el şi spre Nonora ! iată-le foşnind, clipă cu clipă mai aproape !

Atunci, întocmai cum Nonora zbura din floare în floare şi aduna, copilăroasă şi îngrijită, florile cele mai frumoase, ca să le scape de pieire, a simţit şi el în pieptu-i o pornire caldă să zboare şi să culeagă, în braţe, pe Nonora ! să zboare şi s-o ridice dinaintea ursitelor străine, din ochii şi din calea altora şi mai departe din ameninţările şi din durerile viitorului, exact cu iluzia Nonorei că floarea culeasă de tine, *pentru tine,* a scăpat de veştejire şi de moarte. Dar Alexandru Teofil, calculatorul rece, a ieşit numaidecît deasupra şi a lăsat să cadă în adîncurile sufletului pe poetul de o clipă. Şi-a înţeles înşelăciunea şi a rîs de iluzia Nonorei, rîzînd de propria-i iluziune. Cu braţul plin de flori de cîmp, Nonora veni, la umbra sălciei unde se odihnea Teofil.

— Domnişoară, nemurirea îţi este recunoscătoare ! Mulţumită d-tale aceste flori nu vor mai vedea moartea. În vasele d-tale ele vor trăi în vecii vecilor.

— Vor trăi, domnule Teofil, în inima mea, în dragostea şi în dorul meu ca să le fac nemuritoare...

Acest răspuns risipi ironia lui Teofil. Fetiţa aceasta avea dreptate. E adevărat că fruntea se încreţeşte şi cununa ei se scutură, dar frumuseţea sentimentului (generozitatea unei fapte, devotamentul unei iubiri, nebunia unui sacrificiu) rămîne veşnică frumuseţe. Şi sunt suflete care izvorăsc, viaţa întreagă, generozitate, devotament, iubire ! deşi decembrie ia locul lui iunie şi florile de promoroacă locul florilor adevărate. Ce fătărnicie, ce egoism ! să pretinzi că e zadarnic să mai iubeşti ori să fii generos, sub cuvînt că zbîrciturile viitoarei bătrîneţi îţi ridică orice poftă de dragoste şi de dărnicie.

S-au înapoiat încet, pe potecă, de-a lungul Barabancei, Nonora şi el. O batistă din balconul caselor îi chema la gustarea de dimineaţă. Soarele împo-

triva căruia mergeau părea şi el, cu strălucirea lui, o salcie cu pletele de aur, despletindu-se din cer pînă în pămînt, şi lăsîndu-şi şuviţele în apa şi în trestiile Barabancei, printre copacii parcului de pe malul celălalt, pe umbreluţa Nonorei şi pe hainele lui de vară.

După gustarea luată pe terasă, Teofil, simţindu-şi inima neobişnuit de moale şi de prietenoasă, a luat pe Corneliu de braţ şi au pătruns amîndoi în parc. Atunci şi-a făcut Teofil, în faţa lui Corneliu, un straniu examen de conştiinţă, exprimînd o mulţime de lucruri care astăzi i se par de necrezut şi ce e mai grav: mărturisindu-i că îl bate gîndul să se însoare. A făcut mai rău decît atîta! căci i-a spus lui Corneliu destul de limpede că Nonora e un suflet nepreţuit, în tovărăşia căruia un bărbat ar găsi totdeauna farmec şi despăgubiri vieţii. Corneliu, suflet deschis şi fără subtilităţi, a tras vălul la o parte şi i-a spus naiv şi emoţionat:

— Scumpe Alexandre, crede-mă că nimeni mai mult decît tine n-ar avea aprobarea inimii mele! Şi ca să-ţi dezvăluiesc un gînd de demultă vreme — totdeauna, cînd am cugetat la viitorul soţ al Nonorei, el avea chipul tău şi se numea Alexandru Teofil.

Atunci emoţia momentului şi puterea unei prietenii care începea de la vîrsta de 10 ani au dat acestei convorbiri un sigiliu aproape sfinţitor. Au căzut unul în braţele celuilalt. Era o înţelegere ca şi formală. Alexandru Teofil cerea mîna Nonorei. Alexandru Teofil voia să se însoare!

Destul de împovărat de această din urmă amintire, Teofil chemă un servitor şi-i spuse să-i aducă un indicator al căilor ferate... Corneliu e un suflet nobil, fără pic de şiretenie. Vinovatul a fost el, căci după mărturisirea din parc, nu şi-a luat seama şi nu s-a dezmeticit nici a doua zi, nici a treia zi, şi plecînd din Clejănei a promis solemn că, dacă nu mai devreme, cel puţin în sărbătorile Crăciunului vine iar pe malul Barabancei. Felul cum îl privea la despărţire d-na Hagi-Chirea şi căldura sărutării cu care l-a sărutat pe frunte spuneau cu prisos că

amicul Corneliu descoperise totul mamei sale și că greșeala făcută nu se mai putea îndrepta de aci înainte decît printr-o mojicie sau printr-o laşitate. Ce poți să mai faci acum ? Invitarea este din partea întregii familii, diseară toată lumea ia vacanță, iar blestematul de comision este, pe lîngă toate acestea, ca un fel de lacăt îndrăcit, care asigură și pecetluiește șerpii lanțului, prinzînd zdravăn laolaltă cele două capete. Poftim de nu te du la Clejănei, cînd doamnele Hagi-Chirea așteaptă să le duci, de sărbători, toate aceste fleacuri femeiești ! „Cum am putut să fiu atît de slab de înger și să mă las copleșit de o plimbare prin livezi și de mirosul teilor din parc ? O domnișoară isterică ar fi fost mai rezistentă decît mine ! Și de aș putea măcar să mă mîngîi cu ideea că a fost la mijloc te miri ce viclenie, cum se pricep să țeasă mamele și fetele de măritat. Dar de unde ! eu singur mi-am făcut beleaua. Am văzut, din fereastra mea, pe Nonora, trecînd pe pod, dincolo în livezi, și i-am cerut voie ca să o întovărășesc. Trebuie să mă duc, căci altfel nu mai sunt om de cuvînt. Dar ce să născocesc, ca să scap de primejdia ce mă așteaptă ? Să-i spun lui Corneliu că m-am procopsit cu cine știe ce boală... ar fi o infamie ! Să-i spun că nu mă lasă mama, fiindcă vrea să mă însoare... cu slutișoara mea de vară Lelia — ar fi o prostie !... Să-i spun că în interesul băncii, trebuie să fac, neapărat, o lungă călătorie prin Germania și prin Franța... — n-aș minți decît pe jumătate. Trebuie să plec numaidecît după Anul Nou, și se înțelege, nu pot să stingheresc interesele superioare ale acționarilor mei, nici să amăgesc deplina lor încredere, făcînd dintr-o călătorie de afaceri călătoria mea de nuntă. După ce mă voi înapoia în țară : altă socoteală. Atunci — vom vedea... Da, ideea nu e proastă, dar trebuie să o îndeplinesc imediat. De spus lui Corneliu nu va fi prea greu, dar trebuie să o și șterg după Anul Nou, căci altfel sunt pe față un mincinos."

Servitorul îi aduse indicatorul cerut. Îl consultă. Trenul sosea în gara Grivu la ora 6,14', seara... Prin

urmare, nu-i mai rămînea decît să-şi orînduiască hîrtiile, să recomande subdirectorului deosebită luare-aminte în cîteva afaceri şi să-şi înceapă vacanţa de la ziua jumătate. — Din Bucureşti, pleacă la 3, după-amiază. In răstimpul de 3 ore trebuie să mănînce, să se radă, să-şi facă geamantanul şi să ia pachetul-comision. De la gara Grivu la Clejănei este drum de un ceas şi jumătate. E destul de frig şi fulgi uşori de omăt tremură în ziua vineţie. Poate că va ninge — astăzi, mîine... „In sfîrşit, la lucru! Iar la Clejănei va trebui să mă port cu cea mai discretă dibăcie, aşa ca într-o afacere financiară, căreia prea puţin îi lipseşte ca să fie veroasă."

După-amiază, la 3 fără cîteva minute, Alexandru Teofil opri trăsura la gară. Hamalul care îi luase geamantanul şi pachetul îl însoţi, respectuos, pînă la vagonul de clasa I şi aşteaptă, cu cascheta în mînă, plata serviciului făcut. Directorul băncii „Solidaritatea" n-avea acel aer de neam mare, ce ne impresionează la unii oameni, dar avea înfăţişarea voită, şi consolidată prin haine bune, a parvenitului important. Teofil se îmbrăca totdeauna cu grijă, îşi studia aparenţele şi-i plăcea să treacă, prin gloatele de pe Calea Victoriei, falnic şi superior ca un automobil.

In compartimentul de clasa I mai era un călător, un domn bătrîn, cu ochelari, care-şi citea ziarele. Cumpărase şi Teofil cîteva, indigene şi străine, ca să-şi omoare, în cetirea lor, urîtul orelor de călătorie. E de multă învăţătură să observi pe tovarăşii de drum, cînd mergi cu trenul. Ai un prilej deosebit ca să cîntăreşti şi să pricepi pe oameni. Cei mai mulţi dintre călători, inimi legate intereselor materiale, cugete sterpe şi mărăcinoase, după ce au citit ca pe o evanghelie cele 3—4 ziare, luate cu grijă la plecare, încep să se perpelească pe spătarul canapelei. Dacă somnul milostiv le vine într-ajutor, sunt mîntuiţi, dacă nu, bieţii oameni trebuie să fugă pînă la vagonul-restaurant, ca să-şi moaie urîtul în bere sau în vin. Mare noroc, dacă plictisitul X recunoaşte pe conefericitul Z şi încep amîndoi o con-

vorbire adîncă asupra situației politice. Foarte rar, cînd vei întîlni pe cineva cu o carte în mînă, și dacă vei lua seama bine cartea e nemțească sau englezească, iar cititorul e un străin. Tot atît de rar, vei găsi pe cineva care să stea ore întregi fără să supere pe nimeni, cu ochii și cu mintea duși departe, poate în frumoase ținuturi intelectuale.

Alexandru Teofil avea inima stearpă și mărăcinoasă. De mult, într-o primăvară grabnic pîrjolită, simțise în inimă-i și cîteva flori de primăvară. Dar aceasta de mult! cînd Alexandru avea încă un tată și tatăl său era micul arendaș de la Gura Barabancei. De atunci, știința vieții cuminți se pe băiat și din treaptă în treaptă — trepte de bazalt și de neîndurare pentru oameni — urcase pînă la directoratul „Solidarității". Era inteligent, era muncitor și tăia în foarfecele intereselor pe cel căzut în foarfece, cu același sînge rece cu care tăia cupoanele. Era temut, era apreciat și i se prorocea un mare viitor. Aparținea unui partid politic — căci altfel toate speranțele lui de viitor ministru ar fi fost himerice — și era un partizan devotat și energic. Ca serios om de afaceri, era om de cuvînt și prietenii lui cei mai intimi afirmau că e un bun prieten. Corneliu Hagi-Chirea credea aceasta mai mult decît oricine.

Deci, Teofil citi ziarele, privi prin fereastra vagonului țarina mocnită și pustie, îmbrăcată cu o rețea rară de omăt, și după ce spuse conductorului să-l deștepte la stația Grivu, se culcă pe canapea, alături de domnul cel bătrîn care sforăia de un sfert de oră. Pînă să vie somnul, mintea lui Teofil făcu, în văzduhul ideilor, cîteva învîrtituri... Ce-i trebuie lui căsătorie! Cum ar putea să primească, cu bună hotărîre, robia casnică, virusul geloziei și cununa bărbatului înșelat? Îi mai era lui iertat să creadă — lui care ținuse în brațe, rînd pe rînd și uneori cu schimbul, o duzină de femei măritate — că el va fi acest Phoenix modern: bărbatul neînșelat de nevastă? Înger din cer de-ar fi Nonora! și tot ar cădea măcar pînă la jumătate calea dintre rai și iad, odată adusă și sălășluită în locuințele Gomorei.

Cum va putea el să respingă contactul cu societatea ? invitările, seratele, zilele fixe, balurile care ţin pînă la ziuă — şi pe toţi acei fluturi de noapte, printre care astăzi e şi el, care se zbat de moarte, pe candela din faţa alcovei conjugale... E stupid să-ţi faci iluzii ! Mai întîi, cei 12 bărbaţi (şi din păcate prieteni) ale căror neveste, din voinţa lui sau din capriciul lor, i-au căzut în braţe : vor fi cei dintîi care vor veni să depună, pe mîna Nonorei, ajunsă d-na Teofil, cîte o sărutare otrăvită. Pe lîngă aceşti 12, vor mai fi încă 12 : foştii amanţi ai soţiilor infidele, concuraţi şi înlăturaţi de Teofil, care vor veni cu aceleaşi gînduri perfide şi răzbunătoare. Vor mai fi cel puţin 12 donjuani, cocoloşiţi de el în diferite împrejurări băneşti, care nu pot să-l ierte niciodată şi care ar fi încîntaţi să *amortizeze* cu graţiile nevesti-si brutalitatea lui de om de finanţe. În fine, trebuie să-i facă şi întîmplării un credit de 12 seducători. La ce socoteală a ajuns ? Departe de tot ! Aproape 50 de seducători, 50 de pieze rele, pentru tihna şi pentru cinstea lui ! Cine poate să se bizuiască în puterile de împotrivire ale unei femei de 20 de ani, cînd e frumoasă, bogată, cînd muzica din seră preface lumea într-un miraj atotferice, cînd perechile dănţuitoare alunecă în valuri de voluptate pe parchetul de oglindă, cînd şampania face sîngele să se urce în creieri ca o lavă, şi cînd la spatele acestei femei, fie ea chiar Margareta, insinuează un Mephisto, cu chipul lui Faust întinerit ! E o prostie să crezi, măcar un ceas, că vei putea vreodată să găseşti pe femeia-eroină, în stare să treacă fără şovăiri, fără dezastru — tinără şi frumoasă ! — prin infinitul şi sinuosul proxenetism al vieţii noastre, închinate numai luxului şi desfătării !... A, virtutea femeilor din lumea unde te îmbăiezi în fiecare zi şi în fiecare zi schimbi cămaşa de olandă ori de dantelă — o cunoaşte Teofil perfect de bine : Această virtute e o casă de fier, cu foarte multe chei. Şi fiecare bancher mai important, numai dacă poftеşte, are o cheie. Şi cîteodată îţi vine cheia din cer senin, fiindcă doamna o agaţă discret la ghişeul tău, după

ce i-ai numărat suma care îi trebuia atît de mult și care pune un nod mai mult de alienare pe averea ei sau a bărbatului.

Cu aceste gînduri, bancherul Teofil adormi și trenul zbură înainte, în seara din ce în ce mai cenușie, sub cerul cu nori de omăt și printre ogoarele zdrențăros și alb acoperite. Cînd Teofil coborî în gara Grivu, niște fulgi mari și molcomi evoluau în lumina felinarelor. Trăsura era gata; șuba făcea tot atît cît cel mai plăcut calorifer. Servitorul care însoțea pe vizitiu înveli bine în pătură picioarele și genunchii prețiosului mosafir... „Încep să ghicesc de la 18 kilometri, și anume din atitudinea acestor servitori, gîndurile și așteptările care s-au cuibărit de astă-vară în castelul de la Clejănei. Sărmane păsărele amăgite! E mai bine să muriți acum, în iarnă și în frig, decît la primăvară, cînd se înapoiază tovarășele voastre, rîndunelele!"

Însă cu cît trăsura se apropia de Clejănei, cu atîta Teofil își pierdea cumpătul și se încurca în hotărîrile și în planurile lui. Va pune înainte, pozitiv, călătoria-i de după Anul Nou, în interesul băncii. Dar de acest inel central va trebui să înnoade o mulțime de fire convergente, o diplomație întreagă și plină de nuanțe. Va trebui să se studieze la tot pasul și să se poarte — cu d-na Hagi-Chirea, cu Corneliu, cu Nonora — mai întîi, în genere, deopotrivă de dulceag și de descleitor, și apoi, cu fiecare în parte, în tonul și nuanța potrivită. Chinuitoare situație! Noroc că jocul acesta nu va ține decît 3 zile: 24, 25 și 26 decembrie, scăzînd 3 dimineți, în care va dormi pînă la 11, și după-amiaza zilei de 26 decembrie, cînd se va înapoia în București. Noroc că la 27 decembrie e Sf. Ștefan, adică ziua mamei sale, Ștefania... Dar sunt îngrozitoare serile, după cină, cînd trebuie să stai în salon, pînă la 11 și la 12 noaptea. „Voi juca, împreună cu Corneliu, cărți, table, șah, sau orice alt... temporicid. Voi ruga pe d-ra Nonora să cînte la clavir, pînă cînd voi surzi. Dacă nu ascultam pe Corneliu și luam pușca!... jigneam superstițiile d-nei Hagi-Chirea. Poate că o mai fi la castel vreo mătușă, vreun văr,

vreo rudă trimisă de destin, spre ușurarea mea." — Ia ascultă, băiete, mai au boierii vreun musafir acasă, ori eu fac safteaua ? — N-au pe nimeni, coconașule... „Hm ! ce prost sunt, parcă ei nu și-au luat măsurile, ca să nu vie nimeni să miște lațul, întins anume pentru mine. Dar — și ce rău sunt ! ce canalie sunt ! Nevinovată Nonoră ! de m-ai cunoaște, cum din fericire mă cunosc numai eu, ai fugi de mine ca turturica de herete."

Toate aceste socoteli, deși făcute într-un cap de financiar, se dovediră însă neputincioase, cînd Alexandru Teofil intră în casa prietenilor săi. E adevărat că acești oameni îl așteptau cu oarecare speranțe, deci în bucuria că-l revăd pe Teofil se amesteca și floarea unui interes, dar această bucurie era atît de vie și de caldă, încît lui Teofil îi fu rușine s-o mai analizeze. După primele îmbrățișări și întrebări, după ce Teofil își prezintă comisionul, Corneliu îl însoți pînă la camera pregătită (camera de astă-vară). Apoi se duse să se schimbe și să se îmbrace, pentru masă, cîntînd de bucurie. Teofil rămase singur, cu gîndurile lui bănuitoare. Se pregăti încet și fără voioșie, plimbînd de colo pînă colo, prin oglinzile din odaie, o figură preocupată. Teofil nu-și mai găsea putere să arunce ironie și noroi în acești buni prieteni. Corneliu isprăvi curînd și veni să bată la ușa lui Teofil : — Imi dai voie, nu e așa, ca odinioară, în dormitor, la institut... Radiosul amic avea o floare la butonieră, „în onoarea lui Teofil", și ceru voie să înflorească și butoniera lui. Contestează și respinge această frumoasă prietenie ! Repetă-ți ironic că această simpatie este numai unda limpede și muzicală, care ascunde în fund undița fratelui interesat să mărite pe soră-sa ! N-ar putea Teofil să găsească un mijloc ceva mai sufletesc și mai sincer, ca să-l facă pe Corneliu să priceapă că, în realitate, el n-are nici un gînd de căsătorie ?

— Haidem, că suntem așteptați la masă.

Intre cele două vase cu flori și în roiul de licurici, adormiți parcă în brazde de omăt, Nonora îi apăru lui Teofil trandafirie și suavă ca îngerul iernii... Să-l facă pe Corneliu să priceapă că el urgisește căsă-

toria. Și cu toate acestea, se mai poate să fie fete, ca Nonora, înaintea cărora convingerile cele mai libertine să se încline, rușinate. Ar fi în stare Nonora, căsătorită, să-și înșele bărbatul? Nu se mai poate găsi, în nici un colț de lume, cinste conjugală? Mama lui, n-a fost ea un model de soție răbdătoare și onestă? D-na Hagi-Chirea n-a fost de asemeni matroana venerabilă, care, văduvă de la 35 de ani, și-a crescut copiii cu devotament, păstrînd o văduvie nepătată?... Da, aceste excepții au fost cu putință, dar la Clejănei și la gura Barabancei, nu la București! Atunci să fugim de București și de sucursalele lui și să ne ascundem prin văi și prin păduri — aici la Clejănei, de pildă. Nonora are și ea parte în această moșie; n-ar fi nici o greutate să stea și el aici cu Nonora, să vie de la București la fiecare 2—3 zile...

— Dragă Alexandre, îmi pare că te gîndești prea mult și mănînci prea puțin. Te rog să știi că registrele, corespondenții și acționarii tăi nu sunt invitați la Clejănei, deci trimite-i înapoi la București.

— Tocmai asta mă lupt și eu să fac.

— Așadar — interveni d-na Hagi-Chirea — n-ai putut să scapi de ei nici măcar refugiindu-te aici la noi?

— Nu e cu putință, doamnă! Aceste 2—3 zile cît voi avea onoare să stau la dvs...

— Cum 2—3 zile?!

— Spre via mea părere de rău, numai 2—3 zile! și în aceste zile interesele și acționarii mei se vor roti mereu, ca niște corbi, pe deasupra Clejăneilor (adică în preocuparea mea).

— Bine, dar poimîine e Crăciunul și sunt 3 zile de Crăciun!

— Iertați-mă să vă spun că pe mama o cheamă Ștefania și că în zilele lucrătoare, care mai rămîn pînă la Anul Nou, trebuie neapărat să fiu la bancă, pentru încheierea socotelilor și pentru foarte multe cauze speciale.

— Te rugăm să știi că resemnarea nu ne e ușoară.

— Ba eu te rog să știi că nu mă resemnez de loc — zise Corneliu — și te mai rog să știi, d-le bancher, că nu ne-ai dat decît un slab acont din datoria d-tale. Restul îl așteptăm după Anul Nou, cînd voi organiza o mică vînătoare și cînd va trebui să vii negreșit.

— Mulțumesc, Corneliu; sunteți foarte buni și-mi voi da toată osteneala ca să nu rămîi...

— Mofluz! Firește, aceasta este stricta onoare a omului de finanțe.

Teofil rîse cu toată lumea. Și nu putea să facă altfel. Era prea intim și prea curat sufletescul acestor oameni, ca Teofil să mai poată grămădi pe inimă-i gheața și prefăcătoria. Intimitatea cheamă intimitatea și cel ce astă-seară a vorbit sau a făgăduit prea mult nu mai poate scăpa a doua zi decît prin poarta trădării sau a călcării cuvîntului. In sofragerie era cald, lumina era dulce și mirosul bucatelor trecea printre flori și peste paharul plin, el însuși o floare cu adevărat parfum. Dar mai presus de toate încălzeau și parfumau tinerețea și gingășia Nonorei. Nu era prea frumoasă, n-avea figură de madonă, n-avea profilul clasic, nu era nici chiar o frumusețe absolut corectă, dar avea culorile, mlădietățile dulci și calde, prestigiul subjugător al fecioarei de 20 de ani. Dacă oamenii de finanțe fac și ei nebunii, desigur că zeița nebuniei îi găsește și ii prinde la ceasul ospățului, desigur că ființa ei aeriană crește și se desface încet, din aburii bucatelor, din fumul șampaniei, din corsajul celei mai frumoase conmesene. Și Teofil avea față în față și se lupta continuu nu cu fantasma nebuniei și a risipei, ci cu perspectiva căsătoriei, tălmăcită drăgălaș și aievea în frageda Nonoră!

Trecură, după-masă, în salon. Nonora cîntă la clavir fără știință desăvîrșită, dar cu sentiment și cu simplitate. Vorbiră despre cunoscuți, despre situația politică, despre vremea de afară — pe cînd în ferestrele înnoptate se jucau mii de fluturi albi — și își doriră noapte bună.

— Trebuie să fii cam obosit și al doilea trebuie să-ți aduc aminte că mîine, dis-de-dimineață, vin

copiii din sat cu *Bună dimineața la Ajun* și o să ne strice somnul. Este bine să-l începem mai devreme... Nu mă lasă inima să-i gonesc! Cel mult i-am deprins să vie pe la 7 dimineața.

— Vă înțeleg foarte bine, doamnă. E un duios obicei al copiilor poporului nostru...

Și Alexandru Teofil care uitase de noaptea Ajunului își aduse aminte de el, cel de altădată, de copilul sărăcuț, care se ducea cu alți copii — de la un capăt al satului la celălalt — la nașii lui bogați, ca să le strige *Bună dimineața la Ajun!* Ce mult este de atunci! Și ce sentiment curios — să-ți aduci aminte de toate acestea, în acest castel, tu măgulitul mosafir al castelanilor... Și atunci, ca și acum, era pe țărmul Barabancei. Dar atunci Barabancea vedea în el pe un copil cu hăinuțe de șiac, prost croite, pe cînd mîine... cine știe! pe stăpînul malurilor ei, pe o lungime de cîțiva kilometri. Poate singur stăpîn pe Clejănei! și n-ar fi greu de loc, fiindcă nu încape îndoială, Corneliu ar primi să-și vîndă partea și încă în condițiile cele mai ușoare pentru Teofil. Dacă d-na Hagi-Chirea are și ea parte în moșie va fi același lucru, sau poate să și-o păstreze; va fi totdeauna soacra cea mai folositoare și mai lesnicioasă din lume. Stăpîn pe malurile acestei Barabance, la gura căreia se scăldase cu 20 de ani în urmă, copil sărac și neluat în seamă! Mîndria dădu lovitura cea din urmă, întăriturilor de apărare pe care bancherul și le ridicase mai înainte și mai ales în această zi de 23 decembrie.

Teofil adormi, în pînzele proaspete și elastice ca petala de crin, risipind pe egoismul său de fier florile satisfacției, sărutările Nonorei și ocheadele admirative ale Barabancei.

A doua zi, la 9 dimineața, Teofil deschise ochii și după un minut Corneliu ceru voie să intre... Dormise de minune!... Nu auzise nici pe copiii cu *Bună dimineața,* nici pe servitorul care făcuse focul și-i luase ghetele.

— Se zice că ploaia trage la somn, dar se vede că și zăpada are același efect... A nins și ninge mereu. Dacă o ține tot așa, pînă pe după prînz, avem o

zăpadă de două palme. Ai venit cu trăsura și ai să te înapoiezi cu sania! Îmi dai voie să ridic perdeaua?... Iată ce splendidă hermină!

— Ce frumos e parcul! Păcat că nu conține ninsoarea, că s-ar deslușI și mai bine...

— Ce e asta? Ți-ai luat revolverul cu tine?

— Dragă Corneliu, un bancher care se respectă trebuie să aibă totdeauna revolverul în buzunar, fie *pentru alții*, fie *pentru el*.

— Dar atunci ce să mai zicem noi, cei de la țară?

— Dragul meu, vouă poate să vă trebuiască pentru alții, pentru voi: mai rar sau niciodată.

— Curioși mai sunteți voi bancherii!... Totuși dimineața, trebuie să vă fie foame, mai ales cînd veniți pe la țară. De aceea, dă zor și te îmbracă. Ți-ajung 20 de minute?

— Mi-ajung.

— Bine, te așteptăm.

Ninse pînă la amiază, ninse și după-amiază. Teofil se întîlni încă o dată cu familia întreagă, la ora prînzului, apoi petrecu cîteva ore cu Corneliu, în bibliotecă. Ce face cu atîtea cărți acest proprietar rural? Răspunsul nu întîrzie să-i vie. Corneliu nu le adunase ca să minuneze pe prieteni, dar ca să se instruiască. Avea multe cărți interesante — literatură, filozofie, știință aplicată, gospodărie — și se vedea prea bine că citise multe dintre ele și că citea cu drag. Lui Teofil, care nu citea decît cel mult revistele financiare, i se păru cam lungă șederea în bibliotecă. Și i se păru mai ales fiindcă Nonora nu mai era de față! Observă (la masă, în salon) în conduita acestei fete și a mamei ei o discreție la care nu se așteptase. Nimic din ce prevăzuse el, nimic din acele atitudini copleșitoare ale mamei și ale fetei înțelese între ele ca să strîngă lunia împrejurul tînărului candidat de însurătoare. Și înainte și după-amiază, Nonora se duse după d na Hagi-Chirea la treburile casei, destul de multe în ajunul Crăciunului, și amîndouă fură firești și simple, cum nu putuse să-și închipuiască Teofil. De două ori, numai,

în afară de întîlnirile din sofragerie, Nonora trecu pe lîngă cei doi prieteni, subțirică, mlădie, luminoasă... „Să știi că dacă fac prostia, sunt eu și numai eu de vină! Fetița aceasta biruiește toate rezistențele mele... Ce drăcie! pare că plecînd din București, mi-am lăsat capul cel adevărat în casa de fier și am venit încoace cu un cap de împrumut! Și cînd voi fi iar în București și voi relua capul meu, o să mă mir atunci de mine cel de azi, afară numai dacă nu va fi prea tîrziu și prostia consumată, și atunci va trebui să dau de toți pereții acest cap inutil."

Servitoarea veni și-i pofti la ceai. Ninsoarea contenise. Prin geamurile largi ale sofrageriei, albimea, puritatea și nevinovăția omătului pătrundeau înăuntru și trecînd ca printr-o lentilă ideală ai fi zis că încarnau, în punctul focarului, pe Nonora! Teofil își sorbi ceaiul încet, cu o dulce zdrobire interioară (ca un alt Socrate, paharul decisiv) și cerîndu-și voie se retrase din sofragerie.

Se învîrti de cîteva ori prin camera lui, își luă paltonul și ieși din casă, fără să vestească pe stăpîni. Argații tăiaseră cărări spre grajd, spre magazii și una pe lîngă parc, pînă peste podul de lîngă Barabancea, fiindcă tîrla, fînăria și paiele erau dincolo, pe celălalt mal. Teofil intră în parc și luă zăpada pe de-a întregul, prin aleile adînc învestmîntate și pe sub crengile troienite. Un april superior adevăratului april prefăcuse teii parcului și pe toți ceilalți copaci și copăcei în meri și în cireși spuziți de floare albă. Peste gîndurile repezi și peste căldura inimii lui Teofil, această infinită floare albă atîrna răcoroasă, binevenită. Cîteodată, prin crengile prea încărcate trecea un freamăt și ninsoarea, dezlipindu-se de crengi, pocnea în cascheta lui Teofil. Răcoarea de la picioare îi făcea bine. Smulse o nuia uscată, care atîrna de o tulpină, și începu să biciuiască omătul... „Prin urmare tot ce am combinat și am hotărît, pînă acum, a căzut la pămînt și o înjghebare nouă iese pe neașteptate și spre toată mirarea mea din acest suflet misterios, pe care credeam că-l

cunoaștem destul de bine și care totuși e un ocean cu funduri neexplorate și cu țărmuri fără geografie. Voi lua pe Nonora de soție! Voi intra și eu în rîndul acelora de care mi-am bătut joc de atîtea ori, cu fapta și cu gîndul. Nu cred în providența care răzbună, nu cred în nici un fel de ordine morală și nu pot să sufăr pretențiile și declamațiile moraliștilor, dar trebuie să constat că în această viață te întorci de multe ori și treci pe drumul socotit odată ca foarte rău și pe sub ferestrele cui n-ar dori să te mai vadă niciodată. E limpede că iubesc pe această fată, atît cît pot eu să iubesc și în felul meu. Teofil rîse singur: Ba trebuie s-o iubesc grozav de mult dacă, de ieri și pînă astăzi, am fost în stare să străbat distanța dintre antipozi! Ieri, pînă la 8 ore seara, mi-am strigat tot timpul: Nu-mi trebuie căsătorie și nu o voiesc pe Nonora. Și azi după 21 de ore: Mi-e dragă Nonora și voi cere mîna ei! Cum am putut să cred atît de naiv în libertatea inimii mele și de cînd începe tainica mea robie?... De astă-vară (clar de tot), de iarna trecută, ori de acum doi ani, de la Constanța?

Mi-e dragă Nonora!... — O spadă plină de sînge se tîra pe sub corturile vinete ale amurgului. Spre răsărit, cerul se înseninа din ce în ce mai mult. Spre răsărit și spre apus, parcul cădea în două părți, ca două jumătăți de labirint scobit în marmură. Pe omătul proaspăt, din mijlocul aleii, Teofil scrise cu nuiaua: *Mi-e dragă Nonora...*

Dar de deasupra lui Teofil, care-și scria mărturisirea pe zăpadă, zbură un stol de ciori. Mare vînător și îndeosebi crîncen omorîtor de ciori, Teofil se luă cu ochii după ele. Se așezară la vreo 50 de metri depărtare, într-un nuc uriaș, din capătul unei alei secundare care cobora spre Barabancea. Ferocitatea și pofta de ucidere se treziră deodată în inima lui Teofil. Ciorile umplură creștetul nucului, treierîndu-l cu zarvă și scuturînd omătul. Teofil își pipăi revolverul cu fiori de ucigaș și se uită în toate părțile să vadă dacă nu cumva e observat. Dar nu se vedeau decît crestele castelului și nimic altceva. Pocnetul

revolverului era cu totul surd. Teofil se apropie de nuc hoțește și ochi un cioroi... Pasărea căzu, scurt, la picioarele nucului și se îngropă în zăpadă; îi rămase afară numai coada. Celelalte se răsturnară brusc în cerul serii, gărăind alarma și vestind, cui putea să înțeleagă, mișelia întîmplată. Deodată, numele ucigașului răzbătu prin gălăgia ciorilor: „Alexandre, unde ești?...“ Chemarea venea de la castel și Corneliu, care chema, ieșise de-abia atunci afară. Teofil răspunse și se grăbi să iasă din parc, croind omătul pe altă aleie.

— O șterseși din casă frumușel, fără să spui nimic!

— Scumpe Corneliu, aveam nevoie să rămîn numai cu mine un sfert de oră.

— Așa, cu picioarele în zăpadă?

— Da, aveam nevoie de ceva răcoare la picioare, fiindcă în inimă și în cap simțeam mare căldură.

— Ei, taci!

— Absolut adevărat. Dar aide să ne plimbăm cîteva minute și să vorbim serios, căci trebuie să-ți spun cel mai serios cuvînt ce aș fi putut să-ți spun vreodată.

— Atunci să ne întoarcem în bibliotecă...

— Nu, dimpotrivă.

— Vrei să mergem spre tîrlă, peste pod?

— Vreau.

Porniră în tăcere. Pe pîrtia făcută de argați, zăpada scîrțîia sub picioare. Cînd fu pe pod, Teofil se opri și se uită lung la apele molcome ale Barabancei. Pe lîngă maluri, rîul începuse să înghețe. Un frig străpungător cădea din primele stele biruitoare, în vreme ce capișonul norilor cădea din ce în ce mai jos, în amurgit.

— La noapte o să fie un ger muscălesc. Barabancea îngheață cu siguranță; îmi pare bine; vom avea gheață la vară.

— Scumpe Corneliu, tot ce am să-ți spun sunt cîteva cuvinte, dar fatidice ca un oracol: Iubesc pe Nonora și vă cer formal mîna ei: Poimîine după-amiază, cu voia ta, mă înapoiez la București. În ziua

de Sf. Ștefan îi spun mamei proiectul meu de căsătorie și în seara de Anul Nou suntem cu toții aici, ca să facem logodna.

Drept orice răspuns, Corneliu îmbrățișă cu forță pe vechiul său prieten. Cercetară puțin tîrla cu adăposturile ei, fînăria, și se înapoiară. Gerul împungea cu ace de gheață. Barabancea nu mai prindea stelele decît într-o fîșie din ce în ce mai îngustă, din mijlocu-i.

— Scumpe Alexandre, voiești să-ți arăt, astă-seară, care este averea Nonorei?

— Nu, dragă Corneliu; oricît sunt de bancher, astă-seară nu vreau să ne ocupăm de această chestiune.

Teofil avea dreptate. Seara fu nesfîrșit de intimă și de dragă. Cu un crescendo îndemînatic și discret, Corneliu dădu taina pe față și după miezul nopții stăpînii castelului se culcară pe trandafiri de bucurie și de speranță: d-na Hagi-Chirea va avea încă un copil, Corneliu un frate, acum desăvîrșit, iar Nonora ce? un soț, adică un frate, un părinte?... Căci trandafirii în care biata Nonora îngropa fruntea ei curată, sînii ei nevinovați și gîndurile ei înfrigurate erau mulți, și aromirea lor dureros de dulce și de confuză.

In noaptea aceea, Alexandru Teofil visă visul acesta:

Se făcea că e mic copil și că se joacă lîngă vechea biserică, din satul lui natal. Era timp de vecernie și din zidurile înnegrite răzbătea vaier de cînt bisericesc, așa cum răzbate, printre instrumente, în *Poemul romîn* al lui George Enescu. Teofil se furișă în biserică și, ca de atîtea ori în copilărie-i, începu să se urce pe scara ce ducea prin întuneric și prin mijlocul zidului, sus în turlă. Și acum ca și atunci voia să ajungă la cuiburile de cioară, cu care era ticsită turla, și să azvîrle puii prin metereze. Cîntările de jos fîlfîiau în urma lui, prin întuneric. Dar cînd ajunse în octogonul turlei — prin colțuri și pe brînele de zidărie, găsi în cuiburi în loc de ciori o sumedenie de pisici. Erau negre ca ciorile, dar nu erau de loc proaste ca ele, căci ridicară niște spinări de un cot

și arzîndu-l cu ochii lor de foc îl scuipară cu furie. Ciorile erau și ele pe undeva, căci se auzeau croncănînd, dar din ce în ce mai slab și mai în jos, ca de sub bolțile unei peșteri ce se afundă. Uluit și înfricoșat de atîția ochi sinistri care-l sfîșiau din întuneric, Teofil se întoarse înapoi, pe scară. Dar în loc de biserică dădu într-o peșteră fioroasă, care scuipa din gîtlejurile ei un rîu întreg! O peșteră Polovragi care ar fi zămislit în pîntece Oltețul și l-ar fi împins de jos în sus, spre gura ei! Într-adevăr, gura peșterii nu era departe și pîrîul se arunca din beznă, din ce în ce mai verzui și mai bălțat de spume, spre lumină. Teofil, ajuns iarăși om, din copil, rămase pe treapta cea din urmă, lîngă năprasnicul șuvoi, zgîriindu-și pieptul de neputință și de disperare. Cum să iasă el la lumina zilei, cum să biruiască această apă! Dar ciorile gărăiră foarte aproape, în întuneric, și cînd se uită bine în gîtul peșterii văzu o ladă care venea pe apă. Ciorile veneau pe urmă și înainte ca o escortă de onoare. Teofil se întinse cît putu, prinse lada, sări în ea și zbură pe rîu nainte, într-o croncăneală și într-un plescăit de aripi orbitor. Dar lada zbura pe rîu — acum un fel de apeduct — mai iute decît ciorile, în aer. Ele rămaseră în urmă și Teofil ieși la larg într-un bărăgan nesfîrșit. Atunci văzu — străpungînd zarea și apropiindu-se ca fulgerul: un tren, sub coama lui de fum. Torentul și lada lui Teofil zburau în linie dreaptă; trenul zbura perpendicular pe zborul lor. „Oprește! oprește!" începu să răsune bărăganul și bărăganul scoase ca din adîncu-i pe Corneliu, pe Nonora, pe d-na Hagi-Chirea, pe mama lui Teofil și o mulțime de prieteni și de cunoscuți... Dar era cu neputință și Teofil era paralizat de spaimă. Torentul care ducea lada în spinare și trenul care sosea din coaste se izbiră cu un zgomot bubuitor — și Teofil se deșteptă, lac de sudoare.

Aprinse luminarea. Era prea cald în odaie și se întorsese în somn pe partea stîngă... I se păru că aude clopote de biserică... Cu adevărat, clopotele din sat anunțau, în cristalina dimineață de iarnă, naș-

terea Mîntuitorului. „Așa e! În noaptea aceasta, se naște Dumnezeul creștinilor.“ Teofil se afundă între perne... Deasupra patului suspenda, în lumina lăcrămoasă a lumînării, o copie după un tablou celebru: Madona cu Divinul Bambino pe genunchi. Teofil o privi cu un ochi somnoros... Și el era creștin odinioară, în copilărie... Și se închina seara și dimineața și se închina și cînd se trezea din somn, după un vis urît... Dar acum e prea tîrziu... Bancher și creștin nu se mai potrivește. Și în general, bancher și om religios este o antinomie. Cu toate acestea, mai toți colegii lui ovrei sînt oameni foarte religioși și nu numai *in abstracto,* dar și îndeplinitori ai legii... Burki Salomon, Marcu Hartenstein, Isidor Habes — sunt niște sabatiști riguroși și mai degrabă pierd o afacere decît să lipsească într-o sîmbătă de la sinagogă. Ce lucru ciudat!... O să discute într-o zi această chestiune cu un rabin prieten...

Teofil adormi din nou, un somn compact și cu totul învelit în negru. O singură icoană trecu prin noaptea aceasta, într-un nour de sînge și de implorare: Madona din perete se prefăcu în văduva unui biet slujbaș de la căile ferate, tăiat de tren cu doi ani în urmă, care, deznădăjduită și cu un copil în brațe, venise la Teofil să-l roage să le ierte o mică datorie. Firește că Teofil n-a voit. În afaceri, îndeosebi la început, cînd n-ai strîns încă un milion, dacă te arăți milos, o dată, de două ori, îți gonești norocul.

Ziua de Crăciun, geroasă și acoperită, trecu fără de veste. Teofil avu cu Nonora o convorbire mai îndelungată, în salon, sub lămîi. Nonora era inteligentă, instruită, dornică de instrucție și — lucru mai rar — pe lîngă toate acestea, cu drag de ale casei. Dar convorbirea lor fu generală; ceasul dezvăluirilor sufletești încă nu sosise. Spre seară veniră în sanie, la castel, niște vecini, prieteni ai familiei. Și pe cînd în salon se vorbea de una și de alta, Teofil, neatent, privea prin fereastră cîmpiile învelite, parcul troienit și mai cu seamă șoseaua de oțel din albia Barabancei. Ce frumos ar fi un ceas de patinaj cu Nonora, pe această gheață minunată! Dar de unde

patine, aici la țară? Cum n-a întrebat el mai devreme? Poate că Nonora și Corneliu au patine-și atunci ar fi scăpat de corvoada aceasta de salon și ar fi avut lîngă el, singurică, fără martori, pe Nonora!... „Atîta lucru cred că mi se cuvine: un ceas de patinaj cu logodnica mea, cu apropiata mea soție!"

Prietenii familiei nu plecară, însă, decît în faptul serii. Teofil află că și Corneliu și Nonora au patine. Propunerea lui Teofil fu pe placul tuturor. Nonora primi, cu sfios și dulce freamăt sufletesc. Dar cînd să mai patineze dacă Teofil pleacă mîine la 1, după-amiază?... Se legară să fie gata a doua zi, la ora 9 dimineața, și să alerge la gheață.

A doua zi, după cuvînt, se întîlniră în sofragerie, sorbiră ceai cu lapte și îmbrăcați în paltoane scurte, îmblănite, ieșiră în aerul scăpărător. Fiecare își ducea perechea de patine, curățate și probate de cu seara. Era o frumoasă dimineață de iarnă, cu cer senin, cu soare de rubine. Nonora ținu să dea prin parc, ca să iasă mai de-a dreptul, pe malul Barabancei, printr-o portiță știută.

— Bine, dar nu sunt cărări prin parc, fiindcă argații n-au găsit nici o nevoie să le croiască!

— Nu e nimic! Le croim noi!

Și apucă înainte. Zăpada era atît de geruită, încît o ținea pe Nonora deasupra. Teofil, mult mai greu, se afunda adesea și rămînea în urmă.

— Iartă-mă, domnule Teofil, că nu te-am ascultat și te-am adus pe aici...

— Nu e nimic, domnișoară; *acum* nu e nimic. Mai tîrziu va fi altă socoteală, atunci... *femeia trebuie să asculte de bărbatul ei!*

Nonora, destul de roșie de frig, se înroși și mai tare și o luă la fugă, dar se opri brusc:

— Ce e asta? Cine a scris aici pe zăpadă?

Și citi mărturisirea pe care o scrisese alaltăieri Teofil. Uluită peste fire și neștiind ce să creadă, se uită la el cu ochii aiuriți...

— Doamne!... cine a putut să scrie așa ceva? (Dar înfățișarea lui Teofil o lumină.) Atunci, d-ta ai scris?... O, d-ta ai scris!

Emoționată, Nonora se sprijini de brațul lui Teofil. Și aici deasupra mărturisirii scrise pe omăt, Teofil culese de pe obrajii Nonorei sărutarea logodnei. — Un fior de grijă, însă, îi trecu prin inimă. Scriptura din zăpadă îi aduse aminte de pasărea împușcată. Drumul era pe lîngă nuc. Dacă Nonora observă penele ieșite din zăpadă, atunci trebuie să-și mînjească inima și gura cu o minciună, acum după întîia sărutare! Putea oare să-i spună că el e ucigașul? Trebuie să mintă că a murit de ger! — Luă brațul Nonorei și făcu tot chipul să-i îndrepte luarea-aminte în cealaltă parte. Dar era de prisos! Ninsoarea de pe ramuri se scuturase adînc și cioara era îngropată. Un singur fulg negru mai putea spune ceva, însă cui știa ce este acolo.

— Astăzi, la unu, pleci!

— Sunt înapoi, aici, peste 5 zile, împreună cu mama și cu 2 verighete de aur.

Se opriră devale, lîngă rîul înghețat și șezură pe o salcie trîntită. Își legară patinele și intrară pe gheață. Nonora știa prea puțin să patineze. Teofil era un patinator mlădios și experient. Și tot așa se regăsi el însuși, după cîteva evoluții capricioase, pe suprafața scînteietoare. Dar nu veniseră să învețe figuri de patinaj, ci, după cum le spusese inima în taină, să facă împreună o excursiune de iubiți. Deci mînă în mînă și cu brațele în cruce, zburară în jos, pe Barabancea. Teofil își aduse aminte de visul lui din cealaltă noapte (bizar! să fie aceasta un fel de împlinire?) dar nu cuteză să-l povestească Nonorei. Nonora citise pe *Seraphita* și ceva din dramele lui Ibsen... In sufletul ei robit de dragostea dintîi, înviau iubirile citite, cu îndrăgostiți din țările omătului, cu plimbări pe ski, cu fiorduri de cristal. De Balzac citise și Teofil ceva, dar nu-și mai aducea aminte ce anume, fiindcă era mult de atunci. In fond, ce prețuiau aceste amintiri literare, cînd întîiul capitol din romanul cel mai interesant — fiindcă era al lor —

se desfășura acum, suav și viu! în ritmul mlădios și încordat al lunecării, în apropierea inimii și a trupului, în farmecul iernatic al lui decembrie, plin de nea, plin de scîntei, plin de grădini de crini și cu un singur bujor, enorm — soarele — înclinînd galeș, spre miazăzi.

Valea Barabancei, la această oră de dimineață și de sărbătoare, era pustie. Cîteva case țărănești ieșeau din zăpadă, mai încoace, mai încolo, ridicînd din coșuri fum de paie. Pe coastă, se închega un sat întreg, uniform și înjosit, fără altă mîndrie decît biserica-i cu creștet roșu. Cu cît înaintau, din cutele ușoare și albite, printre care Barabancea încovoia malurile ei cu trestii și cu sălcii, fumegau alte sate, creșteau alte biserici. Și aceste biserici sunau din depărtare în clopote, aceleași în zi de sărbătoare ca și de doliu, sunau pătrunzător dar fără de înțeles, sunau ca un oracol în limbă străină. In fond, ce prețuiau aceste insinuări ale unor credințe moarte în copilărie, cînd credința în forță, în viață, în biruință umfla pieptul lui Alexandru Teofil, și cînd Nonora, oricît de iederă și de femeie, găsise pieptul iubit, de care să înlănțuiască, pe toată viața, brațele ei plăpînde, gîndurile ei și slăbiciunile ei!

— ...fiindcă trebuie să ne cunoaștem, desăvîrșit unul pe altul, lasă-mă să-ți mărturisesc că am unele ceasuri de întristare și de teamă... Atunci simt că inima îmi este goală, că nu are decît prea puțin din cît ar putea să cuprindă. Ce-mi lipsește: nu știu; poate că știu aceste clopote al căror glas mă înfioară, a căror taină mă prigonește. Am la noi, în sat, cîțiva copii săraci și frumoși, pe care îi iubesc și-i miluiesc. Au venit și ieri, dar nu i-ai văzut fiindcă erai în salon, cu mama, cu Corneliu și cu vecinii noștri. Acești copii îmi par adesea mai fericiți decît mine! Ei au și simt deasupra lor o mică providență, care se numește duduia Nonora, care dăruiește uneori hăinuțe, jucării și portocale. Ei sărută în somn și aievea pe mica lor providență și de sunt triști, de-i doare ceva, de au pățit vreun necaz: duduia Nonora nu e departe; dragostea ei mîngîie și alină.

— Copilă dragă!... toate aceste neclarități și painjinișuri ale inimii trebuie învinse și măturate. Viața e aspră, viața e o bătălie fără răgaz, și tot ce trebuie să dorim și să căutăm în viață este să fim biruitori. Biruitorii au noroc, sănătate, voie bună și toate frumusețile. Dar pe lîngă acestea, ca să nu fim biruiți, după biruință (de urît, de misticism...) trebuie să rămînem întotdeauna cumpătați și muncitori. Să ne întoarcem la castel. Sunt 10 ore. La 11 jum., după cum ni s-a spus, trebuie să fim la masă. La 1 trebuie să plec. Să ne întoarcem în viața practică, exactă și laborioasă și vei vedea curînd ce minunată dăscăliță este, ce neîntrecută terapeută!

Despărțirea fu familiară și grăbită, ca la niște oameni care se vor întîlni din nou peste o săptămînă, ca să nu se mai despartă niciodată. Caii porniră, focoși și negri, trăgînd sania ca pe o jucărie și risipind, unde-unde, dulcele zvon de zurgălăi. Moale și fericit, ca după o masă bună, și dospind-o în șuba voluptuoasă, Teofil visă, cum nu i se întîmplase de mult. Poate muzica clopoțeilor — muzica iernilor din copilărie, cînd alăturea de tatăl său și băgat în șuba lui se ducea ori venea de la oraș — fu aceea care deschise lui Teofil porțile reveriei.

Tatăl său... a murit prea devreme... Teofil avea atunci de abia 15 ani... Era un om harnic, bun, dar fără disciplină și fără darul economiei. Le-a lăsat puțin, dar s-a luptat, sărmanul, cu multe greutăți și a trecut de cîteva ori pe aproape de ruină... Făcea multe drumuri la București — mic arendaș, la ordinele proprietarului, care locuia în capitală. Pe atunci, linia ferată nu era prelungită pînă unde este astăzi și caii băteau mereu drumul la gara Grivu, aceeași gară unde se ducea el acum, în sanie. *Gara Grivu!* ce curios suna în mintea lui de copil aceste 2 vorbe! Tata vine de la București și se oprește la gara Grivu: să se ducă trăsura să-l ia. Tata pleacă la București și merge cu trăsura pînă la gara Grivu... Casa proprietății, casa în care s-a născut, era cu puțin mai răsărită decît aceste cocioabe țărănești... Din această casă a plecat Teofil la drum și la război.

Şi s-a luptat cu toată lumea! Nu s-a uitat unde calcă şi pe cine dărîmă; şi n-a pus hotar ambiţiei şi acţiunii lui decît atunci cînd a dat peste o putere egală sau superioară, cu care a pactizat... Poate că ar fi azi dator să-şi mai aducă aminte de unde a plecat şi cu cine s-a jucat în copilărie, în ce case, în ce cămăşi şi în ce stare sufletească erau tovarăşii lui de jocuri... Dar pînă astăzi n-a ajuns ministru şi după ce va ajunge — cine ştie dacă va fi oportun să-şi amintească... „Da — sunt aceleaşi case învelite cu paie, avînd o singură ferestruică oarbă şi împrejmuite cu garduri bete. Sunt aceiaşi copii care, în cojocul aldor tată-său, duc la apă vite scofîlcite şi desigur că alde tată-său trebuie să fie acasă beat, fiindcă azi e zi de sărbătoare... Dar pentru ce să stricăm bunătatea şi frumosul acestei ore, cu constatarea unor lucruri de care nimeni nu e vinovat şi care se vor schimba cu vremea?... Am ajuns la gara Grivu. Cît e ceasul? 2.40 m. Trenul vine la 3; am sosit foarte bine."

Teofil dădu bacşişuri vizitiului şi servitorului, care îi aduse geamantanul în sala de aşteptare şi constată că între ora lui şi ora gării este o diferenţă numai de 2 minute. Un funcţionar veni însă, şi-i spuse că trenul soseşte cu o întîrziere de o jumătate de oră. Era aşteptat de-abia la 3.35 şi întîrzierea era căşunată de înzăpezirea liniei, într-o parte a ţării pe unde viscolise.

Această ştire nu-i plăcu de loc lui Teofil. Va fi diseară în Bucureşti, cu o jumătate de oră mai tîrziu, iar acum va trebui să dapene adausul de aşteptare, în această sală, goală şi arhibanală... Totuşi, amintirea răposatului său părinte făcu locul ceva mai suportabil... De cîte ori nu coborîse şi plecase tatăl său din gara aceasta!... Bietul tată! poate şi el, aşteptînd sosirea trenului, se plimbase între aceşti pereţi, privise pendula aceasta, ascultase şi gîndise cu dragoste, cu grijă, la soţie, la el, copilul cel mai mare... „Scump dispărut, neuitat dispărut! Poate şi el aşteptase, aici în această sală, trenul întîrziat ori sania nesosită, amestecînd cu tictacul pendulei amintirea vocii mele de copil, proiectînd pe pereţi icoana

mea şi a soră-mei, icoana mamei. Şi se ducea plin de grijă şi se întorcea ostenit şi fără de ispravă ! O, cum aş putea să dau prinos amintirii tale sfinte, tată drag, cînd convingerile mele îmi spun că tu nu mai exişti decît în mintea mea, eu însumi o flacără vremelnică... Cum aş putea să împac şi să adăp toate aceste gînduri şi simţiri, pe care mi le cheamă azi atît de arzător şi de setos memoria ta ?... Tot ce pot să fac este să aprind în cinstea ta, cît mai vast, cît mai înalt, focul luptelor mele, al izbînzilor mele şi al numelui meu care este al tău !"

Teofil continuă să se plimbe în sala de aşteptare, intim şi duios cuprins de valul amintirii. Pentru ce aceste cămări sufleteşti se deschideau acum cu atîta dinadins, liberînd în inimă-i mirosul lor de busuioc, închis de peste 20 de ani ? Niciodată ca astăzi, după atîta şi atîta vreme, nu-l robise, mai dornic şi mai greu, gîndul la răposatul lui părinte. Teofil îşi explica aceasta în felul lui. Mai totdeauna, îndelungat şi puternic ocupat cu afacerile lui de bancă, el nu avusese de multă vreme 4 zile de neactivitate şi de putrezire sufletească. Visul — la femei şi la oamenii leneşi — e foarte explicabil, cum sunt explicabile fosforescenţele din cimitire şi de pe faţa bălţilor. „O, de-ar veni odată trenul ăsta !... E o adevărată primejdie să stai degeaba ziua întreagă şi să fermentezi, cum fermentez eu de 4 zile. Mă mir că Nonora, cu viaţa ei claustrată, e destul de sănătoasă şi de cumpănită... Dar mă înşel ! Nonora duce, lîngă d-na Hagi-Chirea, o viaţă de gospodină activă, cu prea puţine ore de lectură şi de închipuire... Dulce Nonoră ! vei fi soţia mea. Sunt 3.20 ; încă un sfert de oră. Nu putea să vie trenul la 3.30 ; şi să ne mai dăruiască 5 minute ! ?... O, dacă ar putea bietul tatăsău să vadă pe Nonora ! dacă ar fi avut viaţă să trăiască pînă acum — desigur că i-ar fi plăcut aşa noră, subţirică şi dulce... Cît de încet se tîrăsc minutele, cînd aştepţi !..."

Teofil, adînc nerăbdător, se opri la fereastră şi se uită afară. In partea aceea printre cele două şiruri de colnice, duce drumul spre Gura Barabancei.

Soarele cădea într-acolo. Peronul, măturat odată de zăpadă, era acum spoit cu zăpada adusă pe picioare şi strălucea ca un solz de peşte. In sfîrşit, trenul fu anunţat. Cîţiva funcţionari trecură încoace şi încolo. Mai erau 5 minute. Nişte ţărani aşteptau şi ei înfundaţi în căciuli şi în cojoace.

Teofil cugetă : Mîine, după prînz, cînd mamă-sa se va văita mai puţin de reumatism, îi va spune ce a făcut şi hotărît la Clejănei. Va fi cel mai frumos dar de ziua ei. „Iţi aduc un dar care face 2 milioane (fiindcă zestrea singură se apropie de milion), îţi dăruiesc de ziua d-tale o noră, şi încă ce noră ! Un crin mlădiu şi neatins !... Vine trenul ! 3.34'..." Biata bătrînă : „Va să zică e frumoasă şi curată ca o floare din grădină ?... Şi ţi-e dragă, hai ?..."

Teofil ieşi grabnic din sala de aşteptare, lăsîndu-şi geamantanul în grilja unui hamal şi se apropie de tren. Iată un vagon de clasa I... Dar trenul nu se oprise şi Teofil îşi pierduse răbdarea. Voi să se urce din puterea braţelor. Picioarele îi fugiră înainte, pe peronul lunecos, şi într-o clipă Teofil, cu totul, fu sub roţile vagonului. Roatele îi trecură peste şale şi şira spinării trosni ca o trestie. Odată cu viaţa, Teofil scoase din pieptu-i, ca o supremă protestare a dreptului său la viaţă : „Mi-e dragă Nonora !..."

PLECAREA DROZILEII

Filozoful Caliarh locuia la marginea Antiohiei, în suburbia Ghisira. Locuința lui modestă era tot atît de veche ca și teii care o învăluiau cu umbra lor sihastră. Caliarh era senin și se apropia de bătrînețe, iar filozofia lui era eclectică, cu reflexe de gnosticism și de teozofie. Totuși, în dimineața aceea, privind de sub frunzarul plin de susur de albine, spre valea adîncă a Orontelui, își spuse că Drozileia pleacă înainte de amiază și un regret ușor acoperi cugetul lui senin. Drozileia era floarea Antiohiei. Prin arta ei coregrafică, perfectă, prin frumusețea ei fără pereche, Drozileia apropia pe oameni de zeii nemuritori, făcînd între ei sensibile și vii armoniile numărului și ale formei. Pentru cei înțelepți, Drozileia era o probă mai mult despre prietenia zeilor către neamul lui Deucalion.

Caliarh cunoștea pe Drozileia de un deceniu și anume de cînd sculptorul Hrisolaos, terminîndu-și și publicîndu-și opera — vestita lui statuă *Aurora* — publicase astfel și frumusețea modelului. De atunci Caliarh întîlnise și văzuse pe Drozileia foarte des, în casele celor bogați, la ea acasă și chiar aici sub umbra acestor tei, printre tinerii care veneau să-l asculte. Alb foarte de timpuriu, filozoful era plăcut și venerabil, ca munții Feniciei și ca Hermonul, sub strălucirea soarelui de primăvară. Caracterul lui era

plin de bunătate şi de indulgenţă. Vorbele-i erau parfumate de înţelepciune şi de politeţă. Purtarea lui era totdeauna egală şi prevenitoare. Prin caracter, el amintea pe Epicur, de altfel modelu-i de fiecare oră. Prin înălţimea şi prin poezia convorbirii sale, el se apropia de divinul Platon.

Această fire amicală şi luminoasă îi cîştigase mai mulţi prieteni şi mai multă admiraţie decît toată filozofia lui eclectică. Drozileia îl iubea cu entuziasm. Deşi avea puţină înţelegere pentru lucrurile abstracte, o vară întreagă ea urmase lecţiile filozofului. Cu vremea, Drozileia ajunsese bogată, cea mai bogată curtezană din Antiohia. Caliarh rămăsese tot atît de sărac ca şi în ceasul primelor lui convorbiri filozofice din agora. Dar, pentru Caliarh, aceasta nu însemna nimic. Nu poftise niciodată bogăţie, nu invidia soarta celor avuţi şi puţinul prisos, pe care ar fi putut să-l aibă, îl dăruia neîncetat sclavilor şi săracilor. De aceea, de mai bine de treizeci de ani, pe coastele muntelui Silpius, Caliarh ţinea la păşune, neschimbat, două capre, iar stupii lui nu mai trecuseră de şapte. Drozileia l-ar fi chemat la masă, în fiecare zi, dar era cu neputinţă, fiindcă a doua zi şi chiar a treia zi după o masă copioasă, Caliarh nu mai mînca decît o coajă de pîine unsă cu miere.

Renumele minunatei dănţuitoare zburase peste oraşele Ahaei şi ajunsese pînă în Capitala Lumii. Marinarii străini care priviseră dansurile ei fermecătoare, funcţionarii romani care o văzuseră în fruntea coribantelor sacre, neguţătorii de sclavi şi de curiozităţi artistice care trecuseră prin casa ei risipiră în Roma faima curtezanei şi treziră interesul celor ce îngrijeau de petrecerile cezarului. Un grec sicilian mijloci între prefectul Casei imperiale şi între Drozileia. De cinci ori greutatea ei în aur fu preţul pe care i-l oferi sicilianul, cum şi toată cheltuiala călătoriei pînă la Roma, ca să joace înaintea cezarului, cu prilejul unor mari petreceri apropiate. Drozileia primise. Care artist în locul ei ar fi făcut într-alt fel? Cît timp este încă multă lume care nu cunoaşte poemul, statua sau dansul nostru — şi în

această lume și cezarul — cei ce ne-au cunoscut și aplaudat pînă acum sunt prea puțini și fără însemnătate, fie printre ei chiar filozoful Caliarh.

O triremă cu catarge aurite și cu pînze de purpură aștepta, în portul Seleukia, de patru zile. Sicilianul pregătise toate cele trebuincioase pentru drum și Drozileia își încărcase în triremă rochiile, vălurile și multe din obiectele de preț dăruite de adoratori. Curtezana trimisese la templul lui Hermes un dar bogat și întrebase pe zeu în care zi să plece. Răspunsul fusese nu prea limpede, dar preoții interpretaseră: poimîine înainte de amiază. Ziua aceasta sosise, clară ca o sferă de cristal, plină într-o parte cu amfiteatrul Antiohiei și cu masivul muntelui Silpius, iar în cealaltă parte cu imensitatea cerului și a mării.

Amicii Drozileii își dăduseră întîlnire la ea acasă. Locuința curtezanei era devale pe marele *Corso*, într-o grădină vastă, plantată cu arbori din diferite clime și ținuturi. Caliarh porni spre casa Drozileii. Pe drum se întîlni cu alți doi-trei amici care mergeau tot acolo.

Din aleile grădinii auziră zgomot, porunci și rîsete. Sclavii și sclavele strîngeau în saci oglinzile, pixidele și tot ce trebuise curtezanei pînă în ceasul din urmă. Prietenii erau în mare număr. Drozileia îi adunase, împrejurul mesei în formă de potcoavă, la agapa despărțirii. Caliarh se apropie surîzător și amical. Merse la Drozileia și cu o solemnitate curteană, sub care însă se simțea tristețea, îi spuse în vorbe alese:

— Drozileie, floarea Antiohiei, părerea mea de rău e mare, că părăsești Orontele cu ape limpezi, cu spume de argint, pentru Tibrul cel negru și greoi. Dar soartei și necesității trebuie cu toții să ne supunem, și muritori și nemuritori! Aseară am stat și am privit soarele, căzînd din ce în ce mai jos și cufundîndu-se în Occidentul plin de neguri. Azi de dimineață, am privit pe sora ta, Selene, plutind și declinînd spre același rece occident. Drozileie, luceafărul Antiohiei, nu mă mir că trebuie să mergi și tu

pe același drum al astrelor, dar te conjur! nu lăsa mai mult de un an cerul nostru în întuneric și inimile noastre văduve de înfățișarea ta. Răsari din nou, răsari cît mai curînd, o, mesageră a zeilor, și nu uita că, fiind născută printre noi, nu-ți este iertat să lași străinilor un dar pe care Afrodita l-a trimis anume Antiohiei!

Așa vorbi Caliarh. Amicii Drozileii aplaudară — cîțiva dintre ei, cu lacrimile în ochi. Smochinii și rodii din grădină fremătară, răscoliți de vîntul care bătea spre mare. Grecul sicilian, de față la ospăț, ridică o cupă de ametistă și cu prefăcută inspirație închină: „Drozileie, oracolul lui Hermes e fără greș. Iată vîntul care se deșteaptă din vîrful munților și începe să sufle în trirema-ți norocoasă. Amici, înălțați inimile voastre către zeii prielnici și beți pentru Drozileia, ca și pentru cezarul, nerăbdător s-o vadă și s-o aplaude!"

Toți se ridicară și băură. Cupele căzură în mîinile sclavilor și de aci în cel din urmă sac de piele, care rămăsese nelegat. Douăzeci de care așteptau afară. Cîteva căruțe trase de catîri porniră înainte cu sclavele Drozileii și cu bagajele. Curtezana se sui în carul plin de perne și pofti pe Caliarh alături cu ea. Amicii și adoratorii se urcară în carele, în bigele și în quadrigele lor și convoiul porni spre Seleukia.

Drozileia era îmbrăcată, ca virginele ateniene, într-un port cu totul și cu totul alb, atît numai că în cinstea Romei imperiale și consulare o panglică lată, roșie, pornea de la umărul ei drept, cobora devale pe sub sîn și ajungea la șoldul stîng, de unde se pierdea în faldurile de omăt ale rochiei. Familiară și obosită, Drozileia își lăsă capul pe brațele filozofului. Era să aibă curînd douăzeci și opt de ani, dar era tot atît de tînără și de frumoasă ca și în anul cunoștinței lor, tot atît de statuară și de albă ca și în copia ei nemuritoare, *Aurora* lui Hrisolaos. Curtezana aținti. Caliarh lăsă perdelele de byssus și carul urmă în mers grăbit drumul cel înclinat al portului.

Caliarh trăi o oră de înaltă și înflorită meditație. Înaintea și înapoia lui mergeau, zdrobiți de întristare, adoratorii cei de azi ai Drozileii. Pe marginea căii, se iveau vilele și palatele adoratorilor de altădată. El singur era amicul care rămăsese Drozileii credincios, de la începutul celebrității ei și pînă azi! Toți ceilalți, deși unii chiar aici în oraș, erau astăzi departe de ea, cu mii de stadii! Unde era sculptorul Hrisolaos, întîiul ei prieten? Prietenia lui nu avusese altă roadă și altă frumusețe decît statua lui nemuritoare. Și fiindcă tot geniul și toată armonia lui nu rezidau decît în ochi și în vîrful degetelor, Hrisolaos fusese, încolo, un amant vulgar și brutal. Unde era poetul Aristocles, cel ce umpluse lumea cu zgomotul iubirii lui și-i dedicase Drozileii nu mai puțin de o sută de ode și de elegii? Iubirea lui, deși luxurilantă ca rozele Corintului, fusese trecătoare și comună. Unde era armatorul Lisandru, bogătașul care grămădea la ușa Drozileii toate odoarele, fructele și gemmele negoțului asiatic? Unde e iubirea lui năprasnică și geloasă? Fiind violentă și pămîntească, s-a stins și ea! Iată vilele acestor foști amanți, indiferente și închise ca și inimile stăpînilor. Și în convoiul de azi, iată noile victime ale lui Eros: aprinsul Tertuliu, fiul proconsulului roman, bancherul Isidorus, retorul Aquilas și toți ceilalți. Iar în contrast cu toți aceștia, care au fost ori sunt amanții Drozileii, iată-l pe el, Caliarh, amicul filozof, cel ce n-a vorbit niciodată curtezanei de iubire și n-a cerut-o, trupește, niciodată! Iată-l pe el, dînd prietenia lui și primind prietenia Drozileii cu aceeași frăgezime ca și în ziua dintîi. Drozileia doarme lîngă el, acum pe punctul unei despărțiri poate eterne, cu aceeași întreagă și dulce părăsire ca și altădată, cînd venea în calde după-amiezi de vară să se odihnească sub teii lui străvechi. Fost-au ei mai fericiți ca el, acești adoratori brutali, care au trecut ca vijelia prin viața Drozileii și astăzi n-o mai știu cum nici ea nu-i mai știe, ori adevăratul fericit a fost și este el, filozoful placid, cel ce poate și azi să contemple neturburat și zeilor la fel, acest cap de operă de plasti-

citate şi de graţie, încrezător şi drag culcat la pieptul lui ? — Şi Caliarh mulţumi zeilor îndepărtaţi pentru darul cugetului său egal şi pentru transparenţele-i sufleteşti din ora aceea.

Oricît de lung, drumul pînă la port trebuia să pară tuturor prea scurt. Carele se înşirară pe chei şi distinşii stăpîni se apropiară de muchia blocurilor enorme, plan unite laolaltă, ca să privească în adîncime jocul valurilor mării. Pe lîngă trirema princiară, care se legăna sub ghirlande de flori, şi pe lîngă o triremă mai modestă care era s-o însoţească pînă la Ostia, alte vase şi mai mari şi mai mici, unele încărcate cu mărfuri şi cu oameni, altele, încă goale, aşteptau de-a lungul zidului de stîncă. Otgoanele şi punţile întinse şuierau, la vîntul mării, ca nişte coarde aspre. Pîlcuri-pîlcuri, oameni din plebe stăteau şi se odihneau pe jos, aşteptînd ora îmbarcării. Unii mîncau, alţii povesteau despre ţările şi căminele părăsite, alţii dormeau cu capul învelit. Erau aci amestecate diverse neamuri: sirieni, iudei şi greci, arabi, capadocieni şi elamiţi. La o parte cîţiva iudei şi cîţiva sirieni formau un grup mai mare şi, într-o atitudine de adîncă luare-aminte, înconjurau pe cineva care vorbea între ei. Şi acesta, pe care îl ascultau, era poate tocmai unul din acei tainici răsturnători ai lumii, plecaţi rînd pe rînd din portul Antiohiei, ca să aştearnă în tot Imperiul Roman şi mai ales în Occidentul plin de neguri, temeliile unei credinţe noui. Dar nici unul din cei ce petreceau pe Drozileia, nici chiar filozoful Caliarh, nu aveau ochi şi înclinare pentru această plebe, în sufletul căreia se plămădeau, în ora aceea, marile revoluţii viitoare. O prăpastie fără de trecători şi de ecouri despărţea această lume elegantă, sătulă şi sleită, care însoţea pe Drozileia, de lumea mohorîtă, înjosită şi arzîndă, care asculta, aci pe ţărmul mării, pe apostolul răstignitului din Iudeia. Numai sus de tot, în sferele speculaţiunii şi ale teozofiei, numai în cugetele cele mai eminente ale veacului păgîn, fără însă ca nimeni să bănuiască, amurgul contimporan avea tonuri şi clarităţi — idei şi stări de suflet — care se potriveau straniu cu

tonurile şi cu claritățile aurorei evanghelice din sufletele neofiților creştini. Atare idei şi stări de suflet avea şi filozoful Caliarh.

Trirema era gata de plecare. Drozileia îşi luă rămas bun de la bogații ei amici. Despărțirea fu mişcătoare. Fiecare îi spuse ori îi făgădui cîte ceva.

Tertuliu, fiul proconsulului, îi strigă: „Drozileie, amicii mei te vor întîmpina la Ostia şi vor sărbători intrarea ta în Roma cu un ospăț vrednic de strămoşul meu Lucullus!"

Isidorus îi spuse: „Drozileie, Rufus, libertul meu, te aşteaptă în pragul vilei pe care ți-am închiriat-o lîngă templul lui Ianus Bifrons!"

Aquilas îi spuse: „Drozileie, retorul Ipolit, amicul meu, va celebra într-o zi festivă frumusețea ta, declamînd un panegiric pe care îl pregătesc".

Caliarh îi spuse cel din urmă, aproape în stilul binevestitorului de pe cheu: „Deşi într-un searbăd vas de lut, o, Drozileie, păstrez nepieritoare mireasma amintirii tale, pînă în ora supremă pe care o aştept, cînd lutul va fi nestricăciune, iar amintirea şi trecutul: înlocuite cu un prezent etern!"

LA ȚĂRMUL MĂRII

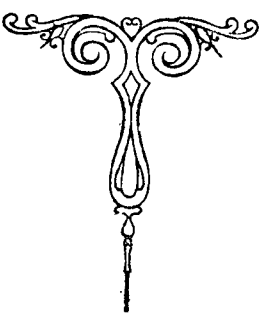

LA ȚĂRMUL MĂRII

Răzleață de celelate vile, care alcătuiesc orășelul-cartier Movilă, e căsuța albă și rău isprăvită, unde eu și ai mei vom sta în vara aceasta, cîteva săptămîni. Împrejurul casei e cîmp deschis, plin de ierburi sălbatice, răbdătoare la sete și trainice la răsucelile vîntului. Locul vine înclinat de la mare spre ghiol și casa noastră, ca mai toate celelalte, are perspectiva lacului, dar nu și pe a mării. Numai hotelul și cîteva vile de pe țărm le au pe amîndouă. Pe alăturea de noi, printre mare și lacul cu nume tătăresc și cu nomol făcător de minuni, trece șoseau Constanța—Mangalia. Pe dealul care se umflă spre miazăzi ca un val, despărțindu-ne de satul Tuzla, stă înfiptă silueta vagă a unei biserici ce va să fie. Pe țărm sunt două-trei vile, neîmprejmuite și de-abia ieșite din mistrie. Arborii lipsesc în partea aceasta. Pe lîngă casa noastră, de-a lungul ulucilor, sunt cîțiva puiandri de salcîm. Alte vile n-au nici atît. Singur hotelul „Movilă" — construcția cea dintîi care a frînt conturul pleș al acestor țărmuri — are în poale un parc tînăr de vreo 15 ani, adică niște alei ușoare, parte copăcei și parte flori, pe care le continuă în vecinătăți cîteva pete, cîteva șiruri de plantație nouă. În anul 1900, aceste locuri erau linse și nerănite ca o spinare de cal sălbatic. Primul semn îngrijitor, pentru ochii mei care priveau din depărtare, a fost fantoma roșie a hotelului de azi „Movilă".

De la casa mea, prin iarba rară, duc spre mare mai multe cărărui. Această iarbă este un fel de fîn zbîrlit, în care se amestecă destule flori — dar flori uscate la pipăit şi ţepoase, garofiţe de cîmp, traistaciobanului şi alte buruieni deprinse cu seceta. Cărăruia care duce spre Cazin e largă şi colbuită; celelalte sunt cărărui particulare, pentru vilele de pe ţărm. După două sute de paşi, o bară albastră, ca de oţel, apare între acoperişul de olane al Cazinului şi micul promontoriu de alături. E marea. Bara de oţel se face mii de bare; barele se întind ca fulgerul şi deodată, între ţărmul dezvelit şi orizontul care era o simplă lamă albastră, sclipeşte imensitatea, palpită nesfîrşirea! Cu ce ai putea să asemeni acel noian fluid, cînd verde, cînd albastru, cînd argintos, cînd plumburiu, cînd amestecat din toate aceste tonuri şi mereu fără tihnă, mereu încercat şi înfiorat de schimbările cerului, ale cărui faze luminoase le răsfrînge clipă cu clipă, mereu strîns de stavila ţărmului, în ale cărui mii de băi murmură sau suspină, se vaietă sau bubuie! Cu ce măsură verbală convenită ai putea să redai impresia covîrşitoare care îneacă sufletul, în faţa fluidităţii atîtui argint, atîtor peruzele şi smaralde! Uluit de zbuciumarea uriaşă pe care o ştii mai largă decît zarea şi alunecînd departe pe sub zare, simţi nevoia să-ţi întorci privirea spre ţărmul mărginit şi nemişcat. Dinţătura lui capricioasă şi inegală, în contrast cu vasta uniformitate, odihneşte ochiul şi-l dezmiardă.

Neregulat, scobit şi prăbuşit, aici la 8—10 metri deasupra apei, jos unde valurile ajung şi se destramă, ţărmul are albii dulci, căptuşite cu puzderia stîncilor măcinate şi a scheletelor marine. Arar se găsesc în malul nalt pietre tari, încă nebiruite, de care valurile mării să-şi agaţe spumele şi algele. Intre linia întortocheată, unde pămîntul dobrogean se frînge ca să se facă ţărm, şi linia onduloasă a nisipurilor veşnic vînturate de lopeţile mării se întinde, cu întreruperi, un brîu de pante mănoase, semănate, mai încoace, cu trifoi, plantate, mai încolo, cu arbori şi cu viţă.

Din dreptul hotelului „Movilă" și pînă la farul de la Tuzla, coasta Pontului Euxin mi-e familiară și cunoscută în amănunte, fiindcă am măsurat-o cu pasul și cu visul și azi și altădată. Pe acele povîrnișuri line și înverzite cresc, cu o bogăție nemaivăzută aiurea, sulfina albă și maghiranul sălbatic. În după-amiezele încinse, de iulie, veneam și ședeam ca pe o bancă, pe țărmul înalt, în bătaia vîntului de mare, amestecat cu miros de sulfină. Într-o parte era plaja albă, pe care oaspeții sănătoși și suferinzi începeau s-o acopere; în partea cealaltă se ivea, din lanurile galbene întinse pînă în mal, vîrful farului de la Tuzla, iar în față, cuprinzînd trei sferturi din spațiu și din gînd, era marea scînteietoare și neînțeleasă.

Am găsit printre vizitatori un vechi prieten — un om de treabă — îmbrăcat în haină preoțească și l-am făcut tovarăș plimbărilor și reveriei mele. Am mers cu el alături, prin marea cînd sură, cînd argintie, cînd albastră, și lanurile totdeauna galbene. Cîte o barcă de pescari trecea, cu pînza întinsă, departe în largul apei. Cîte un șirag de călifari — acele pasări albe care se leagănă pe țărmuri, ca o prelungire aeriană a spumelor oceanului — poposea pe nisip. Noi ridicam brațele în sus și pasările vigilente zburau deodată, ca să se lase apoi pe mare, unde rămîneau tot atît de nemișcate ca și pe țărm. Ne aduceam aminte amîndoi, dar fără să ne-o spunem, de lacul cu nume și cu formă de ghitară, de pescuirile minunate, de furtuna de pe mare și de celelalte divine episoade pe care el le citește, în fiecare duminică, din ușile altarului și pe care eu le-am citit ani de-a rîndul, în vremea entuziasmelor naive. Ne aduceam aminte de acea călătorie, în ziua sîmbetei, printre lanurile coapte și prindeam și noi cu mîna cîte un spic, ca să-l frecăm în palme și să scoatem bobul rumeor. Și ca bobul de grîu care iese din pleavă, așa ieșeau din pleava inimii amintirile cele bune și gîndurile drepte. O, dacă viața ar fi atît de simplă și de clară, dacă drumul ei ar fi să meargă totdeauna printre o mare lină, cu lăsări depărtate argintii și un țărm învestmîntat în holde fericite! Dacă marea

acesta nu s-ar turbura adeseori atît de greu și turbarea ei nu s-ar vărsa peste cărarea noastră, iar țărmul, azi armonios și tare, nu s-ar face rîpă și mocirlă, cutreierată nu de amintiri evanghelice, ci de acele animale necurate, pomenite în Evanghelie, care se aruncă de pe țărm și se înecă în mare!

Așa încît, în acele seri cristaline, încheiate într-o parte de geana apelor iar în cealaltă de ondularea malurilor verzi, și amicul meu și eu plimbam cugete triste, el pentru un cuvînt, eu pentru altul. El îmi povestea luptele lui de obscur soldat al bisericii, visurile lui prădate, străduințele lui prea puțin răsplătite și puțin înțelese de cei din preajmă-i. Sărman prieten, suferea și el, în fond, de aceeași suferință, ca noi toți. In inima lui, ca într-o albie prea largă, idealul lui curgea scăzut și sărăcăcios, ca un torent învins de seceta lui iulie. Uneori, pe linia de ideală ametistă, care arată unde marea și cerul se despart, se ivea cîte un mugur de-abia văzut sau se deșira în văzduh un norișor. Și ne gîndeam atunci la nenorocirea ceasului de față, la vastul măcel pornit între popoarele creștine și la spionii mării care puteau să se aținä dincolo de orizon. Și ne întristam și mai mult în fața mării, atît de uriașă și de calmă, și în fața omului, atît de mic și de robit de patimi.

Intorceam pașii către casă, trecînd încet printre macii roșii, risipiți în grîul galben, printre cicoarele albastre și printre sipica albă-gălbioară. Lacul Tekirghiol strălucea ca o placă de aur, între cele două grămejui de case de la noi, și din satul dimpotrivă, mai aproape și mai limpezi, ca oricînd, acum sub încovoierea cerului de seară. Portul Constanța ajungea — acolo departe unde sfîrșește marea — din scînteietoare năzăreală, cum se arată în soare, clădărie trandafirie și împietrită. Ne opream, amicul meu și eu, el fantomă neagră și eu fantomă sură, pe promontoriul vecin cu plaja. Oaspeții locului stăteau culcați, sub lumina dulce ostenită, se scăldau în marea cu tresăriri ușoare sau se jucau în nisip, după poftă, după nevoie și după vîrstă. Amicul meu are patru copii: am și eu tot atîția. Ii căutam din ochi

şi-i găseam mereu în acelaşi loc, în nisipul de pe plajă, tovarăşi laolaltă, la ridicat cetăţi şi la sădit grădini. Ceilalţi copii făceau la fel, sau înălţau zmee, la vîntul serii. Părinţii lor, supraveghetorii lor citeau, visau, vorbeau sau se scăldau. Dar lumea aceasta, nouă celor doi care priveam de sus de pe promontoriu, ne era departe şi străină. De n-ar fi fost devale micii zidităori de cetăţi şi săditori de grădini, patru ai lui şi patru ai mei, noi n-am fi călcat pe aici şi n-am fi atins niciodată marea, pe această cale zgomotoasă a unei staţiuni de băi.

In cîteva dimineţi, am plecat singur şi am coborît printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de mosafiri. Noianul apelor desfăcea sub astrul zilei o plasă de argint licăritoare şi mobilă, întinsă de la ţărm şi pînă în zare. Tonalitatea depărtării era verzuie, bariera zărilor era albastră. Iar sub acest aspect în care norii cerului, clarităţile şi modificările văzduhului se regăseau ca într-o oglindă, marea îşi trăia eterna-i epopee, îşi resfira diamantele şi legăna şi mîngîia tristeţea inimii. Valuri după valuri veneau din larg şi în veci neobosite şi în veci la fel între ele plesneau marginea băii, deznodîndu-se în nisip şi aruncînd pe ţărm o fugară ghirlandă albă. Şi viaţa acestei mări ţine de milioane de ani şi sute de mii de oameni s-au odihnit pe ţărmu-i de trudnica lor cale! Cîteva civilizaţii au crescut şi au trăit împrejurul acestui străvechi Pont Euxin. Din adîncurile ei, care sunt în acelaşi timp cimitire şi muzee, marea scoate uneori monede eline şi romane şi le readuce, după două mii de ani, la lumina soarelui. Pe coasta aceasta, sunt numeroase rămăşiţe de cetăţi, de oraşe, de temple şi de biserici. Omul le-a ridicat, a trăit în ele şi a murit, cu fruntea încreţită, cu ochiul trist. Şi tristeţea atîtor generaţii n-a schimbat nici marea, nici cerul, nici inflexibila soartă omenească. Astăzi, ca şi în ziua întîiei coborîri a corăbierilor greci, marea e nepăsătoare şi de aceeaşi vîrstă. Cerul e tot atît de sus deasupra ei, tot atît de neajuns, iar inima omu-

lui e bîntuită de același dor de necunoscut, de aceleași visuri covîrșitoare și ucigașe.

Om de muncă de ești, munca ta nu vei sfîrși-o cît

Și atunci îți pare că această imensitate neadormită și eternă te mîngîie și te povățuiește: *E dat ca marea să se zbuciume de-a pururi. E dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată.*

aminul și cînd te vei culca pe căpătîi, în seara cea din urmă, vei fi cu mintea plină de cîte ai avea să faci a doua zi. Creștin de ești, vei vedea, ca într-un răsărit, departe în veci, grădinile cele veșnice și cerescul Ierusalim, iar pe drumul prăpăstios și aspru ce duce pînă acolo vei însera curînd. Artist de ești, vei umbla, viața întreagă, cu ochii ațintiți la vedenia ta de frumusețe, te vei împiedica de toate pietrele din drum, vei încurca și amărî viața intimilor tăi și vei muri pustiu, croncănit de corbii cei mai nemiloși — ai gloriei deșarte.

TUDOR VLADIMIRESCU

Cel dintîi viteaz din neamul nostru, despre care am auzit, mic copil, și pe care l-am plimbat în închipuirea mea, a fost Tudor Vladimirescu. *Zavera lui Tudorin* mi-a sunat la urechi și în inimă de pe timpul cînd de-abia puteam să biruiesc sunetul *r*. Ca mai toți cei vlăstăriți la picioarele frumoșilor moșnegi adormiți acum un sfert de veac, am ascultat și eu, în seri de iarnă, crîncenele povestiri despre zaveră. Cîteva întîmplări, din acele zile mari și nenorocite, mi-au rămas în suflet și după zeci de ani am căutat să le răsădesc în grădinile nuvelei. Le-am auzit de la o bătrînă veselă și bărbătoasă, un fel de bunică adoptivă, al cărui ultim vis, a cărei ultimă dorință, la un pahar de vin, era să o pomenească nepoții cînd vor fi mari și ea va fi în pămînt. Din amintirile ei, fetișcană în zaveră, am umplut cerul primelor mele închipuiri cu umbra uriașului Tudorin și cu numele lui de trîmbiță.

Cînd eram ceva mai mare, am găsit, într-o casă veche unde locuia, ascunsă de toată lumea, o altă bătrînă din familia mea, un tablou care a fost pentru mine un eveniment printre evenimentele copilăriei. Multă vreme, chiar și atunci cînd învățasem alfabetul cirilic în care era scrisă legenda tabloului, priveam la acest tablou cu uimirea din zilele dintîi. Tabloul înfățișa pe *Slugerul Tudor Vladimirescu*,

înconjurat de cîțiva panduri și căpitani, stînd cu toții pe malul unei ape și cam la o margine de oraș. Apa era Jiul sau Oltul, orașul : Craiova sau Slatina. Un pandur ținea un cal de căpăstru : o flotă de rațe se legăna pe apă. Slugerul Tudor Vladimirescu, persoana cea mai arătoasă din icoană, era închipuit ca un om gras și jovial. Avea în ochi o mulțumire de parvenit trufaș, sigur de treburile și de veniturile lui, mîndru de hainele scumpe cu care era îmbrăcat. Căci într-adevăr era scump îmbrăcat. Avea o blană lungă pînă în pămînt, printre ale cărei răsfrînturi de samur se vedea brîul plin de pistoale și de pumnale. Slugerul ținea o mînă pe prăsele, lăsînd să-i cadă, largă, mîneca de la blană și nu știu ce găitan sau lanț care-i cobora de sus, de după gît. În cap purta căciulă, nu de piele de oaie ci tot de ceva rar.

Am primit icoana aceasta cum primește credinciosul ignorant chipul vreunui sfînt vestit, în cutare icoană despre care se zice că a pogorît din cer. Vremea cugetării critice era încă departe. De-abia, prin clasa a treia, a patra primară, am început, fără să-mi dau bine seama, să nu mai cred în icoana dintîi. Imagini contradictorii au împins-o mai departe și i-au luat locul. Cîntecul popular nu mă mai lăsa să văd în domnul Tudor pe arendașul, încîntat de sine, din vechiul tablou :

„Tudor, Tudor, Tudorel,
Dragul mamei voinicel,
De cînd maica ți-ai lăsat
Și panduri ți-ai adunat,
Mult la față te-ai schimbat
Și mult te-ai întunecat."

Apoi o iconiță dintr-o carte de cetire de pe vremuri, carte cu multe foi, tipărită pe hîrtie bună și frumos ilustrată (cred că *Cetirea* lui I. Ionescu) mi-a arătat un Tudor cu totul diferit. Avea o privire ageră și arzătoare, niște obraji trași și o pornire vehementă în capul lui cu chică leonină.

Revoluția lui Tudor Vladimirescu, la lecția de istorie, și istoria critică, mai tîrziu, trebuia să-mi precizeze, din ce în ce mai mult, această figură, vulturească și aspră, care domnează, ca dintr-un nor de sînge, redeșteptarea românismului la începutul veacului trecut.

În școala haotică, lipsită de viață și de patriotism, lipsită de ideal și de solemnitate, în școala interminabilă și veștejitoare prin care a trecut generațiunea mea și eu cu ea, am ținut ochii multă vreme ațintiți pe Domnul Tudor. El și Iancu Jianu erau pentru mine subiectele unor romane istorice, la care visam, după care întindeam brațele, cel puțin de atîtea ori, de cîte ori auzeam lăutarii cîntînd cîntecul Jianului sau doina. Îmi propuneam să scriu cu foc două romane, în care Iancu Jianu și Tudor Vladimirescu să trăiască măreți, ca fulgerele în nori și ca porțile împărătești în șerpii de tămîie. A fost un vis care a înflorit, dar n-a rodit!

Și iată că părerea-mi de rău se țărmuiește azi cu mulțumirea să văd că dorul meu a fost și dorul altuia, care și l-a izbîndit frumos și bine. O femeie, pe care n-am văzut-o niciodată și despre care se zice că prin naștere nu e româncă, a iubit atît de mult aceste vitejești figuri ale codrului și ale suferinței românești, încît le-a închinat ani de zile din viața ei, a adunat cu răbdare faptele, sufletescul și culorile epocii și a rechemat cu putere pe Haiduc și pe Pandur, în două cărți intitulate: *Haiducul* și *Pandurul*.

Am isprăvit de cetit, mai ieri, pe cea din urmă. Erau ediția și versiunea românească. Aștept cu nerăbdare să-mi sosească originalul, ca să-mi lămuresc o mulțime de chestiuni, cărora nu le găsesc răspuns și care nu-mi dau pace. Autoarea, Bucura Dumbravă, scrie în limba germană! Ar mai trebui să aud că această scriitoare nu e nici măcar născută în țara noastră, ca mirarea mea să crească mare cît Oltul.

Oriunde ar fi născută autoarea *Pandurului* și oricare ar fi limba în care a trebuit să-și scrie cartea, ea este româncă, este olteancă! mai mult decît mii și mii de români și de olteni. Cartea ei este scrisă cu

atîta dragoste de țărănimea noastră, cu atîta pricepere într-ale firii și ale sufletului romînesc adevărat, cu atîta evlavie pentru codrii, munții și mînăstirile din Oltenia, încît dacă am fi cu toții la înălțimea romînismului Bucurei Dumbravă, i-am decerne, într-un glas, o diplomă de onoare și de recunoștință din partea poporului romîn. Și Tudor Vladimirescu, întunecosul pandur care trece călare prin toată această minunată rechemare a anilor 1820—1821, poate fi el altul decît adevăratul, autenticul Tudor Vladimirescu?

Te întrebi, fără să poți să hotărăști — din multa ei dragoste, ori din multa ei știință istorică l-a înviat Bucura Dumbravă pe vajnicul oltean, atît de aidoma cu icoana din inimile noastre? Trebuia, pe lîngă atîta sete de lămuriri istorice și o inimă de femeie, ca Tudor Vladimirescu să renască printre noi pandur viteaz și nepătat, apostol furtunos și crunt, precum a fost.

Tudor Vladimirescu! Este astăzi ceasul, mai mult decît oricînd, să strîngem la piept icoana lui și să lăsăm să curgă peste inimile noastre izvorul cu gust de lacrimi al științei faptelor și soartei lui. Sunt în cartea Bucurei Dumbravă niște vorbe, puse în gura lui Tudor Vladimirescu, niște vorbe care, dacă sunt autentice, sunt profețiile egale celor din sfintele scripturi și anume celor privitoare la Israel și la neamurile învecinate.

Este vremea să facem ca Israel, în ceasurile de grea cumpănă, să ne refugiem în sanctuar și să căutăm, înfrigurați, înțelesul scripturilor bătrîne. Tudor Vladimirescu, țăranul ăsta care ridică Oltenia pentru drepturile norodului și moare pentru dreptate, este profetul care trebuie citit în zilele de față.

Ne frămîntăm, discutăm, argumentăm, ne aruncăm înainte curagioși și dăm pe urmă înapoi; prindem din nou curaj și iar ne-apucă frica și frîngem linia frontului nostru sufletesc de mai multe ori pe zi... Ce ne este? Ce avem? Nu avem încredere unii într-alții, nu avem încredere în noi. Și într-o sută de cauze adînci, prin care, ca pe niște țevi, vin sfiala, frica și confuziunea, este una grozav de adîncă, de unde

se ramifică tot răul: nu este dreptate în casa noastră și deci nici dragoste, nici solidaritate! Cei mai mulți dintre noi nu sunt de-ai lui Tudor Vladimirescu, ci tocmai dintr-aceia împotriva cărora oșteanul se jurase cu jurământ să-și facă din pielea lor opinci!

OGLINDĂ CA A NOASTRĂ

M-am pomenit și eu printre cei care făceau ancheta și mergeau din casă în casă, cu bănuiala și cu întrebările. Găzduisem peste noapte la un gospodar coprins și, spre părerea mea de rău, tocmai în noaptea aceea făcătorii de rele îi călcaseră gospodăria și-i furaseră cîteva oi. M-am trezit dimineața într-o mare gălăgie făcută de argați și de stăpîn și pînă să mă îmbrac și eu, jandarmii de la secția vecină au venit la fața locului și au început cercetările.

Conacul unde mă oprisem seara, în ajun, era ascuns în fundul unei văi, în care se pogorau pădurile cîtorva dealuri, îndreptate spre vale, ca spițele către bucea. Acolo între păduri, se așezaseră cîteva familii de rudari, cîțiva oameni fără căpătîi, goniți de prin alte părți ori ieșiți din pușcărie și mai la urmă, din nefericire pentru el, un om bogat — gazda mea. Cu vecinii lui calici, gospodarul nostru avea o luptă necurmată. Îmi povestise seara multe din suferințele și din pagubele lui și mă culcasem cu gînduri de dușmănie asupra acestor oameni atît de nărăvași și de primejdioși. Și ca o sfidare, iată că tocmai în noaptea aceea, cîțiva dintre ei intră în gospodăria gazdei mele și-i fură un berbec și patru oi!

Am pornit și eu, cu jandarmii, cu argații, cu stăpînul care răcnea și spumega — pe urmele ce ni se

păreau că le-au lăsat tîlharii. Era pămîntul moale, din pricina ploilor de pînă aci și pe ici pe colo argații arătau, lîngă urmele de oaie, și niște urme de imineu. Dar n-am ajuns departe pe acele urme, fiindcă s-au pierdut în iarbă și de aceea ne-am coborît în sat. Am luat casă cu casă, vreo douăzeci peste tot, și am cercetat cu de-amănuntul ascunzătorile, vitele și pe stăpîni. Eram mînios și eu, aţiţat împotriva acestor oameni de nimic și doritor să punem mîna pe borfași.

Ulițele satului colcăiau negre și rău mirositoare, sub cizmele noastre. In curțile tîlharilor era și mai rău. Toate lăturile și toate gunoaiele din casă, din coșare, din poiată, stăteau turnate pe lîngă praguri și pe lîngă garduri și trebuia să trecem peste ele, ca să putem vedea la față pe stăpîni. Casele erau case mai mult cu numele, pentru că era prea puțină deosebire între ele și poiată ori coșare. Ferestrele erau pretutindeni cam de o palmă de înalte și erau atît de murdare încît în dosul lor, chiar în cea mai limpede amiază de vară, trebuia să fie un trist amurg. Prin ușile ce se deschideau cu sfială, ieșeau la vedere mai ales femei și copii, îmbrăcați toți în ceva cenușiu și respingător, care era tortul albelor cămăși de altădată, dacă albe fuseseră cîndva. Bărbații mai toți lipseau de acasă, ori din pricină că erau după agoniseală — cum ziceau cei rămași la vetre — ori din pricină că se ascunseseră în pădure cu oile furate, cum pretindeau cu autoritate oamenii stăpînirii. Coșările erau pustii. Cîte-o văcuță cu vițel, cîte-o oaie prea sfrijită, ca să fie a păgubașului, cîte un porc din soiul acela care nu se îngrașă niciodată: tînjeau lîngă coșări... Eram din ce în ce mai răscolit în sentimentele mele și se petrecea cu mine procesul silit și grabnic ce se petrece cu un sloi de gheață, azvîrlit într-o căldare cu apă clocotită. Imi trăgeam cu greu picioarele din cleiul fetid și gros, deasupra căruia aceste locuințe omenești fumegau ca niște bureți, ca niște bube de putreziciune. Imi părea rău că mă prinsesem tovarăș la această cercetare, unde n-aveam nici un rost.

Cei ce se arătau din ușile strîmte și mohorîte ne priveau cu niște ochi de fiară biruită. Păreau niște vulpi jigodioase, niște lupi rîioși, care s-ar fi uitat la noi din dosul unor zăbrele de colivie. Copiii țineau mîinile la ochi, ori propteau capul în stîlpul prispei și de acolo ne spionau pe nevăzute. Erau soioși, chirciți, cu părul vîlvoi și cu picioarele băgate în opinci ca în niște labe de urs. Erau mai toți galbeni și buhăiți. Unii — mai ales fetițe — arătau mai rumeori. Dar tocmai mărul cel frumos e ros pe dinăuntru. Un băiat era tîmpit, cu niște scofîlcituri curioase în osul capului. O fată frumușică era epileptică. Un flăcăoan isteț stătea zgîrcit în pat, pironit pe scîndură de reumatism. O copiliță mai cu viață în ea avea un ochi acoperit cu o perdea albă. *Din deochi!* Și mai erau, prin fundul acelor găuri, din care venea un puternic miros de mucegai și de mormînt, cîte-o babă oarbă, cîte un prunc de țiță, verde la față, cîte un moșneag frînt în două și idiot.

Neamul acestor tîlhari, care furaseră gazdei mele patru oi și un berbec, nu se putea îngrășa numai cu atît. Un gol nesfîrșit, un pustiu amar, mi s-a făcut în suflet. Am rămas în drum, cu noroiul pînă la glezne, cu capul în piept, cu inima cernită... Ne-am înapoiat la conac, fără nici o ispravă. Am gustat fără de poftă din masa gazdei mele și am refuzat trăsura pe care mi-o dădea, să ies la o gară destul de depărtată. Am luat cu plată nadișanca unui nevoiaș și am pornit la drum.

Era spre sfîrșitul toamnei și pădurile mari prin care treceam nu mai aveau altă frunză decît frunza moartă și persistentă a tufanului și a carpenului. Iarba era însă mereu verde și vremea îngăduitoare. Calea era grozav de anevoioasă și nadișanca noastră intra în noroi pînă în osii. Calul care ne ducea era vlăguit și spetit. Ce să-l mai certi, ce să-l mai bați! Ne dădeam jos din căruță, și pleoscăind din cizme, unul punea mîna pe dîrlogi, altul punea umărul la leoică. Și după ce urneam din loc și calul și căruța, mergeam pe jos, pe alături pînă mai departe, unde era locul mai zbicit. Mă gîndeam în capul meu:

„Doamne, Doamne, cînd vom ajunge și noi să avem drumuri pietruite, păzite, întreținute, cum se zice că sunt prin alte țări, pe unde este mai multă milă de oameni și de dobitoace!..."

Treceam prin locuri frumoase, pe lîngă proprietăți de milioane, pe care le hotărnicea în zare albia acoperită de ceață a unei ape mari. Înaintea dealurilor de pe care coboram noi, cu mare greutate, creșteau, în depărtare, alte dealuri și un văzduh de aburi și de nori absorbea în el culorile și strălucirea soarelui. Era o perspectivă largă, numai negru și în alb. Cînd am ajuns în fundul văii, calul a stătut cu totul. Am băgat mîinile în buzunare și am admirat coama de smoală a unui parc închis cu zid și silueta unui castel, înscrisă cenușiu în paliditatea asfințitului. Un alt castel, care dădea cu capul pare că de bolta cerului, stătea în vîrful unui deal din răsărit. Și ogoare și locuri de pe care se scurseseră fluvii de producte și de aur, și armane, și ocoale se întindeau și dădeau mînă cu mînă, în valea nesfîrșită, și înfrățeau cele două castele. Seara cădea din ce în ce mai sură și, prin nu știu ce efect neașteptat, tocmai în acest moment șuvițele rîului risipit departe printre plopi și printre siluete grele, negre străluciră ca argintul. În același timp, pe celălalt mal se aprinseră, în șiruri paralele, geamurile unei fabrici uriașe.

Beati possidentes!... [1] Vorbele acestea, citite altădată sub un desen ironic și amar, îmi veneau în minte, îmi intrau în urechi odată cu duhul aspru și înghețat care sufla acum din partea apei. Pînă la gară mai erau vreo cincisprezece kilometri. Lumina se stingea văzînd cu ochii și calul nostru doar că nu se culcase jos. L-am tras, sărmanul, de urechi, pînă la un han care s-a întîmplat să fie aproape. Am intrat înăuntru și i-am spus hangiului nevoia mea. M-a încredințat că răul e cu leac, dar nu în seara aceea, ci a doua zi, dis-de-dimineață. Ca să mă mîngîie, hangiul a început să-mi spună că are tot ce trebuie de-ale ospătării și, în fund, o cămăruță caldă și curată.

[1] Fericiții proprietari (lat.).

Pe cînd mă dezbrăcam și mă spălam în această odăiță cu adevărat simpatică și primitoare, hangiul, curios, m-a întrebat ce meserie am. Am fost destul de prost ca să-i spun adevărul. Totuși mare nefericire n-ar fi ieșit de aici dacă hangiul ar fi putut să-și reprezinte potrivit adevărului cele ce-i spuneam eu, spre lămurire. Dar el a înțeles lucrurile altfel și probabil foarte exagerat. Cui s-a destăinuit el, cum a zburat vorba — nu mă pricep. După masă însă, mă pomenesc că vin la mine trei săteni, cu rugămintea ca să-i ascult. A vorbit unul din ei, un om isteț și meșter la cuvînt. Ceilalți îl întăreau. În zarea luminării chipul lui se deslușea energic, din pletele sălbatice și negre.

...Au auzit și ei cine sunt... Și au un păs mare de spovedit. În sat la ei, aci aproape, au un învățător dughenar, care ține, sub același acoperiș, și școala și dugheana. Are brevet de dugheană, pe numele nevestei... Copiii, în loc să învețe carte, slugăresc la dumnealui, îi mătură prin prăvălie, îi sapă la cartofi, îi spoiesc casa pe jos. Fetele care se duc la școală îngrijesc cu schimbul de copiii învățătorului. De frica amenzilor școlare părinții fac fel de fel de munci, cu carul și cu mîinile, la curtea acestui luminător al poporului. Copiii nu pot să țină pe ei straie curate, de atîta slugărie. Dar mai rău decît orice este că școlarii trebuie să facă și alișveriș învățătorului băcan. Numai sala desparte școala de băcănie și aici stau borcanele cu acadele, cu ciocolată și cu cofeturi... Copiii ciupesc de acasă, ba gologani, ba ouă și le aduc, pe sub ascuns, la prăvălia învățătorului. Cel care îmi spunea aceste lucruri de necrezut îmi pilduia că într-o zi cînd era să plece la tîrg cu o legătură de ouă, a băgat de seamă că lipsesc din ele, patru... Știind ce se petrece pe la școală, a dat fuga acolo și a scos ouăle din catedra învățătorului!

— Ești de la minister... Ai cuvînt, ai trecere... Vezi în fiecare zi pe stăpînii noștri... Faceți-vă pomană cu noi și ne scăpați de o belea ca asta! Copiii noștri pierd vremea degeaba, dobîndesc năravuri rele, de-abia știu să slovenească, după cinci ani de carte!

M-am stăpînit cît am putut, în fața lor, și i-am sfătuit să aștepte cu mare încredere ceasul sfintei dreptăți. Dar după ce au plecat, am lăsat capul pe masă, și am lăcrămat. „O, sărmani amăgiți!... Ce putere, ce trecere credeți voi că am eu! A fost o anchetă și n-a ieșit nimic. Poate să mai fie și a doua și cine știe dacă va aduce vreun folos!..."

Mă simțeam nevoiaș, zdrobit, pierdut, ca într-un fund de prăpastie, pe cînd deasupra mea tronau colosi de piatră, într-o temută îmbrățișare de solidaritate și de sfidare. Cum să urci pînă acolo, cum să poți să răcnești măcar, să se audă acolo sus, suferința și deznădejdea celor ce rîciie cu unghiile fundul acestei văi!

Pe o măsuță de lîngă pat era o oglindă de moda veche. Cu o dulce și tristă surprindere, vedeam că seamănă cu prima oglindă pe care am văzut-o în viața mea, cu oglinda de pe masa tatei. Cine știe din ce casă veche, năruită de vremurile noi, a ieșit oglinda aceasta și te miri cum a ajuns în casa acestui hangiu... Am încremenit în fața bătrînei oglinzi și am chemat, din adîncurile ei, anii copilăriei... E o duioasă amăgire ori, pe atunci, această lume era mai bună?

Și azi ar fi bună, și azi ar fi frumoasă dacă nu ar fi atîția oameni, frați ai noștri, lipsiți cu totul de bunătățile și de frumusețea ei!... Naiv ce ești! Treci prin această viață, bine învestmîntat în egoismul tău, adună cu farmec, pentru tine însuți, puritatea și transparența zărilor, risipa florilor și pitorescul de dinafară al unei lumi: înlăuntrul ei — ce-ți pasă! — poate adînc nenorocită. Și apoi, la tine acasă, lîngă soba caldă, înșiră pe firul frazei măiestru răsucite mărgăritarele culese! Ești artist și deci netulburat ca zeii din Olimp!

DRUMUL LUI CREANGĂ

Satul marelui povestitor stătea devale, înfrigurat și alb, sub omătul iernii timpurii. Era pe la vecernie. Din școala satului, copiii dădeau buzna în curte, micuți, gros îmbrăcați și rotofei, dar repezi ca niște tărtăcuțe pe care le-ai arunca din casă afară. Biserica Sf. Nicolae, în care Creangă cînta odinioară *Îngerul a strigat,* profila în ziua limpede de iarnă făptura ei odinioară desigur distinsă, dar astăzi degenerată printr-o restaurare ieftină și fără gust.

Gîndul la acele zile, trăite de copilul Creangă aci în biserica bătrînă, dădea ca un afluent în albia altor gînduri legate de același sfînt locaș, dar în altă viață, cu alte împrejurări. Pe pieptul dealurilor mari care au văzut născînd și pe Creangă și satul Humulești stă și azi Cetatea Neamțului, tot atît de „acoperită cu fulgere și îngrădită cu pustiu" ca și acum șaptezeci de ani. Ozana curge printre sat și Cetate, ducînd devale, după vremuri, năboi de ape tulburi, rețele de argint sau sloiuri de gheață. De data aceasta, era aproape înghețată biruind cu greu podișul alb întins deasupră-i.

Am trecut pe aici de atîtea ori, și în atît de multe dispoziții sufletești, încît drumul meu de azi — exact drumul lui Creangă — mi se pare o poveste familiară, auzită de zecimi de ori de la bunica, știută în toate amănuntele, și totuși nespus de dragă și de binevenită

inimii. Am ascultat povestea aceasta și vara și iarna, și pe soare, și pe vînt și pe ploi care răsturnau pămîntul. Am ascultat-o cu suflet plin de nerăbdare și de cîntec, cu suflet egal și visător, și cu sufletul Eclesiastului. Am trecut pe aici în miezul zilei ca și la miezul nopții, în amurgul plin de umbre violete ca și în dimineața plină de trandafiri și de glas de ciocîrlie. Am văzut codrii dimprejurul Cetății Neamțului și de pe Boiștea arămii și goi ca astăzi, prăfuiți de colbul verde al lui april, cu totul închegați și verzi ca în timpul verii și desfoindu-se roșii-galbeni, în ceturile toamnei.

Am trecut prin Tg.-Neamțu, notînd — a cîta oară? — plopii de la spital, turnul și orologiul catedralei, cazărmile de pe deal și cimitirul de la răsăritul tîrgului. Aproape toată lumea mi-e cunoscută aici. Nicăiri nu mă simt mai la mine acasă decît în acest orășel unde mă știu și moșnegii și copiii, și creștinii și ovreii. M-am născut departe, pe malurile Vezii. Îmi va fi oare scris să dorm somnul cel lung, pe malul Ozanei, sau pe aici prin dealurile acestea?

Treceam pe lîngă fosta fabrică a lui Alcaz. Cînd am văzut-o întîia oară, mi s-a părut că are înfățișarea unei mînăstiri. Și mi-a rămas în minte cu acest profil de mînăstire. Azi au crescut în preajma ei, sau în locul ei, construcții noi. Am căutat adesea icoana de altădată și n-am mai regăsit-o. Dar eu o văd mereu ca întîia oară! Și am văzut-o tot așa și ieri — în capul meu — căci de altă înfățișare nu-mi aduc aminte. Drumul e tare și lunecos ca sticla. Diligența merge cu greutate. Frigul se înteține și coastele dealurilor albe se fac, din viorii, albastre sure.

În urma noastră, întîia linie de munți nemțeni se întipărea capricioasă în apusul trandafiriu. Deslușeam, în linia plină de zig-zaguri și de semilune ca un verset arab, pieptenele Horaiței, proeminențele Ceahlăului, pleșuviile Ciungilor și defileul Agapiei. Dincolo și dincoace de linia aceasta, am risipit atîtea gînduri, atîtea visuri, atîtea amintiri! că dacă le-aș putea preface azi în piatră sau în lavă, aș nivela cu ele această veșnic dragă perspectivă a munților nemțeni.

Luceafărul de seară se arată un moment în rumeneala asfințitului, deasupra munților adunați în același profil înalt și cenușiu. Ne apropiem de Grași și de Coverca. Lîngă Ozana, care ne însoțește nevăzută, e dealul Boiștea, cernit în mare parte de pădurile desfrunzite, și alb pe ici pe colo, sub crepul sfîșiat. De sub strașina pădurilor Agapiei, acest deal se vede îndeosebi frumos și pe albia Ozanei vederea ajunge pînă dincolo de luncile Moldovei, în malurile roșii dimpotrivă.

Pădurea Coverca se rărește azi pe zi ce trece, și va veni o zi cînd va muri — continuînd însă să trăiască în amintirea miilor de călători din timpul verii, care au primit aci, sub stejari și între romănițe, vestea codrilor mai depărtați.

La podul Moldovei e calea jumătate. Creangă nu spune, în legătură cu podul, nimic care să rămînă în cartea veselei pomeniri. Acest gol l-a umplut amicul meu D.D. Pătrășcanu. În *Timothei Mucenicul*, prestigiosul nostru umorist face din podul de la Timișești un pod istoric, egal cu cel de la Austerlitz. Trecem podul Moldovei, sub faldurii serii, largi și cenușii la răsărit, zdrențuiți și roșii, spre apus, pe cînd sub noi Moldova strecoară cîteva șiroaie negre printr-un larg caldarîm de gheață. În față, palatul de la Cristești, numai cu două ferestre luminate și cățărat pe coasta lui înaltă, pare că crește nu din pămînt, ci din povești.

Intrăm în satul Moțca și printre căsuțele zgrebulite și jalnice, suim anevoie spre codrul Pașcanilor. Valea Moldovei se încheagă într-un fumuriu de-abia străvăzător, pînă sus, sub scăpărarea stelelor și pînă colo în fund, unde se sting pe munți cele din urmă fosforescențe. Cobor jos din trăsura greu tîrîtă la deal și privesc cerul de noapte. Constelații cunoscute și necunoscute ard deasupra pămîntului cărunt, cu focurile lor din nopțile geroase. Și în noaptea aceasta, în care omătul scîrțîie sub talpă și stelele scapără de ger, mii de soldați de ai noștri și de soldați străini se ațin cu pușca strînsă la piept, în pasurile munților, la vadul apelor și în șanțurile săpate astă-vară.

Gîndul meu revine către Creangă. De aici, din vîrful dealului, mai aruncau, el și tovarășul lui, cîte o căutătură spre munții Neamțului. Dar într-un ceas ajungem la Pașcani și de acolo pînă la Iași am pierdut urmele lui Creangă. El și cu Zaharia fac drumul la Socola în căruța trasă de zmeii lui moș Luca, bărbatul Olimbiadei. Azi, noi mergem de la Pașcani la Iași cu trenul venit din Occident! Și se zice că s-a apropiat ziua cînd și de la Humulești la Pașcani vom călători tot cu trenul! În ziua aceea, se vor prăvăli secoli între Creangă și noi și o jale nesfîrșit de dulce va cădea, ca un omăt, pe amintirile noastre. O lume întreagă de pitoresc și de tradiții va muri în ziua inaugurării liniei ferate Pașcani — Tg. Neamțu și mii de cugete, devotate amintirilor, vor suspina. Dar ce e de zis și de făcut! Lumea nu poate să stea pe loc de hatîrul cîtorva îndrăgostiți de neschimbare și de trecut și la carul progresului nimeni nu mai înhamă telegarii lui moș Luca!

ȚIGANII

Mă întrebam — pînă mai deunăzi — dacă a fost pe undeva vreun om de știință care să fi cercetat temeinic de unde vin țiganii și prin ce împrejurări istorice s-au revărsat în lume valurile acestui neam strident și arămiu. Mă întrebam dacă este vreo carte în care, măcar fragmentar ori ocazional, să fie vorba de țigani și de trecutul lor... Astăzi știu că asupra acestui subiect s-au scris numeroase cărți și cunosc vreo zece nume de cercetători și de țiganologi. Ce sunt țiganii și de unde au plecat ei mi se pare că a rămas nelămurit. Pînă la definitivul cuvînt al științei, repetăm ideile tradiționale: Țiganii ar fi de felul lor din India, spuma și prisosul clasei dezmoștenite, acelor paria care dorm și astăzi la umbra pagodelor. Unii au găsit că ei seamănă desăvîrșit cu bazigurii de azi. Studiul limbii țigănești ar dovedi că cei ce vorbesc au plecat din Indostan la o epocă nu tocmai depărtată. Tătarii, cuceritorii Indiei la sfîrșitul veacului al XIV-lea, ar fi aceia care au ridicat pe țigani în turme și i-au vîndut apoi robi la porțile Europei. Se zice că țiganii apar, întîia oară, în Moldova la anul 1417. Cum se face atunci că la 1388, Mircea Domnul Munteniei dăruiește mînăstirii Cozia trei sute de familii de țigani și încă, mai înainte, alt voievod făcuse mînăstirii Vodița un dar analog ? etc., etc.

Pe cît de puțin cunosc trecutul acestui neam ciudat, pe atît de bine cunosc apucăturile, treburile și sufletul țigănesc. În locul — altădată plin de păduri oarbe — în care m-am născut, fusese, pînă la secularizare, un schit de călugări. Cînd și cine întemeiase acest schit nu știu să spun. Schitul avusese peste cincizeci de familii de robi țigani... Copiii acestor robi mînăstirești au fost tovarășii mei de jocuri și întîii mei prieteni. Fie că erau mai mari, fie că erau mai isteți decît mine, acești prieteni mă exploatau cu îndemînare. Dacă mă primeau la jocul lor, după joacă mă îndemnau să mă duc tiptil acasă și să fur, pentru ei, ceva zahăr din zahărniță. Dacă mergeam împreună la scăldat, îmi cereau să le făgăduiesc că voi șterpeli din tabachera tatei tutun de două-trei țigări. Iar dacă se întîmpla să nu găsesc tabachera și veneam descurajat la ei, atunci îmi insuflau ideea să fac rost de un ban de zece, pentru un pachet de la cîrciumă... Și atît eu cît și frate-meu făceam întocmai. Foarte rar, atunci cînd eram descoperiți și dojeniți de părinți, ne trecea vag prin minte, că acești prieteni, îmbrăcați în cămășuțe negre și încinși cu sfoară, nu ne povățuiesc de bine. Încolo, eram cu totul sub farmecul lor. Niciodată, în viața mea, n-am fost atît de stăpînit de alții cum eram stăpînit de micii mei amici țigani. Mă țineam după ei pretutindeni, prin gunoaiele noastre, prin *țigănie* și prin mlaștinile Tecuciului. Mi-erau dragi acești pui de diavol, cu ochi galbeni și codați, cu dinți albi, cu piepturi arămii.

Aceștia arau țigani mînăstirești, legați pămîntului și care nu mai știau țigănește. Săraci mai toți, mai toți erau pălmași și trăiau acum împrejurul conacului moșiei, după cum altădată trăiseră împrejurul mînăstirii. Cei mai scumpi și mai căutați dintre acești țigani de vatră erau țiganii lăutari. Dar între țiganii noștri nu erau decît doi cobzari. Meșterii în vioară ne veneau dintr-un sat vecin și de la tîrg. În copilăria mea, acești artiști oacheși și primitivi au avut o însemnătate și o frumusețe pe veci neuitate!

Mai erau și alte feluri de țigani, *lingurarii* care veneau cu linguri și cu albii (cîte trei-patru familii,

oameni pașnici și neinteresanți) și erau țiganii lăieți sau *zavragii*, cei mai interesanți dintre țigani și care treceau ca viforul prin satul nostru, de cîteva ori pe an. Dintre emoțiunile acestui timp destul de depărtat nici una nu era atît de vie ca emoțiunea, ca să nu zic spaima, primei zile cînd se arătau țiganii. Înaintea conacului nostru era un loc deschis, destul de larg. În cîteva minute, locul se umplea de căruțe, de cai, de catîri, de urși, de pîlcuri de copii despuiați, de țigani cu căldările pe umăr și mai cu seamă de țigănci cu tistimele galbene și cu sugaci la sîn. Ce zgomot, ce zbierete, ce iad! Șeful de garnizoană cu miliției lui lua sălașul în primire din mîna altui șef de garnizoană. Ba odată, pe cînd se lucra, în apropiere, linia ferată, sălașul a venit escortat de o trupă de soldați de geniu. Cînd era tata acasă, fiorii momentului erau numai spre frumusețea lui.

Atunci știam de mai înainte cu cine aveam de-a face. Erau țiganii lui vătașu Gheorghe, ori ai lui vătașu Bujor, ori ai lui vătașu Biolan. Acești vătafi erau puteri considerabile și temute și cînd îți chezășuia, de pildă, vătașu Gheorghe că n-are să-ți piară nici un ou de găină, puteai să dormi liniștit.

Cel mai falnic dintre toți vătafii era vătașu Biolan și horda lui, pe cît mi-aduc aminte, cea mai numeroasă și mai bogată. Pare că-l văd și azi pe vătașu Biolan, ca într-o viziune eroică și profund admirată, călare pe un cal negru, scăpărător de negru! Și negru și frumos era și vătașu Biolan. Avea o căciulă țuguiată, frîntă la o parte, un cojoc lung pînă în pămînt și alb ca laptele, și mai avea un harapnic înfricoșat, pe care îl plimba ca pe un arhanghel printre țigani și făcea cu el minuni de liniște și de ordine. Caii acestor țigani erau neobișnuit de mîndri. Așa cai nu găseai decît în grajdurile boierești. De unde îi cumpărau țiganii, era o taină a lor.

În după-amiezile calde și lenevoase, veneau la curte țigăncile descîntătoare și se așezau turcește la pragul ceardacului. Mă uitam cu ochi mari. Și-mi luau ochii, rînd pe rînd, *ghiocul* pestriț, pe care *meștereasa* îl juca în valuri de vorbe neînțelese, sălbile cu

bani de argint de la gîtul meșteresei și mai cu seamă ochii ei de galbenă văpaie. Erau niște ochi care pătrundeau, care dureau, niște ochi de o frumusețe nemiloasă și răufăcătoare. După ghicitul din ghioc aveai nevoie și de un descîntec de deochi! Cu ursarii nu prea mă împăcam. Cînd îi vedeam venind cu ursii după ei, căutam să pun între ei și între mine o cît mai respectabilă depărtare. Erau destul de înfricoșate mormăielile unui singur urs, dar cînd jucau cîte trei-patru, în larma infernală a tuturor cîinilor din curte! Ursii mi-au stricat o parte specială a frumuseții vieții țigănești și anume a vieții lor sub corturi. Niciodată n-am cutezat să mă apropii de corturi, fiindcă înaintea lor stăteau ursii, la țărușe.

Cu toată prietenia acestor oameni cu ochi galbeni șerpești și cu toată purtarea lor cea bună prin locurile noastre, îmi dădeam seama că prin alte părți ei întorc cojocul pe dos. Dragostea mea pentru țigani nu-mi întuneca înțelegerea multor vorbe și fapte care ajungeau pînă la mine. În primul loc erau micii mei prieteni care mă învățau destul ce însemnează omenia țigănească. Să fi cutezat eu cît de puțin să ies din cuvîntul lor, ori să dau pe față, acasă, ouăle furate, gardurile puse pe foc, porumbul de pe cîmp, prădat și copt pe ascuns, și atunci să fi văzut cum toți țiganii mei se ridicau asupră-mi și se sluțeau la mine. Știam prin urmare, din propria mea experiență, cît de nesigură și de schimbătoare este inima lor. Dar veneau și se adăugau veștile despre prădăciuni, zvonul omorurilor tainice și cîte povești toate, în care țiganii ocoleau casa cu o mînă de mort (ca stăpînii să doarmă duși) și deschideau lacătele cu *iarba fiarelor...*

Întrebam pe tata: „Adevărat să fie, tată?...“ Dar ce putea să spună bietul om unui copil cu prea multă închipuire și într-un loc sălbatic, regulat străbătut de cetele nomade!... „Nu, dragul tatei, poate alți țigani, prin alte părți, să facă lucruri de astea; țiganii care vin la noi sunt oameni cumsecade.“

Așa o fi fost. Dar într-o seară, la masă, cînd aveam niște mosafiri, foarte grăbiți să plece chiar în seara aceea, tata și-a uitat cuvîntul și, la para lumînărilor, a povestit această întîmplare: Era tînăr și de-abia venise prin părțile noastre. Pădurile erau încă netăiate, bălțile nesecate și călugării plecaseră din schit. Un sălaș mare de zavragii se încuibase în inima pădurii și toți zapciii și pomojnicii, în frunte cu ispravnicul, nu puteau să-i înfrîneze și să-i astîmpere. Prădăciunile și furtișagurile se țineau lanț. Cîteva potere cutreierau pădurea, dar țiganii intraseră în pămînt. Tata era bun prieten cu zapciul și au pornit odată împreună, cu oamenii după ei, în urmărirea țiganilor. N-au găsit nici picior de țigan și au ieșit, foarte departe, la marginea pădurii. Au lăsat potera să se înapoieze în sat, iar ei au luat drumul tîrgului. Atunci s-au văzut deodată înconjurați de o laie de țigani! Au dat pinteni cailor. Țiganii s-au luat după ei — în cap, țigăncile cu reteveie și cu bolovani, și în urma lor țiganii cu topoarele. I-au gonit așa, în văzul soarelui gata să scapete, vreo cîțiva kilometri. Și în lumina roșie ca sîngele, au băgat de seamă că o țigancă azvîrlea după ei cu un retevei fioros: era un copil mort și stafidit, pe care țiganca îl azvîrlea menind și blestemînd!...

— Și de unde să fi fost copilul acela?...

— Cine știe!... Noaptea, la vreo spargere, au ridicat, din casa prădată, lada, scoarțele, albia cu copilul... și apoi urmăriți și goniți au ascuns totul la un loc...

Nu știu cum or fi luat mosafirii noștri povestea aceasta, dar țin minte că n-au mai plecat atunci seara, ci a doua zi.

Post-scriptum. — In admirabila *Schiță asupra istoriei moravurilor și limbii țiganilor* a lui Mihail Kogălniceanu, găsesc amănuntul pe care-l știam și eu că țiganul, cînd se ceartă cu țiganca, apucă un copil de picioare, apucă și țiganca unul și așa se izbesc, cu propriii lor copii, unul pe altul, cum s-ar izbi cu niște cimpoaie. Am cetit în marele

dicționar Larousse articolul *Bohémien*. E puțin instructiv: la urmă însă, înfățișează această extraordinară mostră *de limba și de poezia țigănească:*

„Mitidika, mitidika wien ung quatsch!
Ba nu, ba nu, n-am tsche fatsch.

adică:

„Mititico, Mititico, vino-ncoace!
Ba nu, ba nu, n-am tsche fatsch."

MOȘ IOSIF HAINICH

Într-o zi a venit la mine un ovrei bătrîn de prin „țara de jos" și mi-a înfățișat, sfios, o scrisoare. Era o scrisoare de recomandație. Un prieten al meu îmi spunea cine e bătrînul și mă ruga să-i dau o mînă de ajutor ca să scoată de la autoritățile școlare o pustie de autorizație. Moș Iosif Hainich făcea să-ți dai osteneala pentru el. Avea o pălărie mare, cu fund înalt, care fusese altădată poate un cilindru. Purta un palton lung cafeniu, mat în spinare și negru lustruit la piept, la buzunare și pe poale. Lux de nasturi nu avea, așa încît cu toată străduința lui să-mi apară corect și strîns, nu mi-a fost greu să văd că peste pantaloni era încins cu o sfoară de căpățînă de zahăr. La gît era legat cu o legătură roșie — culoare moartă care-i ținea loc de cravată și de plastron. În picioare, Iosif Hainich plimba solemn niște ghete lungi și arcuite ca niște schi. O privire albastră și blajină tempera cu un strop de voie bună și de resignare această înfățișare originală. Moșneagul avea peste șaizeci de ani; era mai mult cărunt decît alb și se ținea încă drept, sub paltonul lui de belfer nerecunoscut de minister.

Mi-a spus cu o voce cam nesigură, din pricina unor dinți trădători, ce necaz îl aduce sub zidurile temute ale cetății școalelor:

— Învăț pe copii rugăciunile, într-o școală particulară din orășelul nostru, copii mici de cîte 4—5 ani...

Fac meseria asta de multă vreme... Domnul rabin și domnul inspector școlar m-au chemat *să dau concurs*. Din ce să dau concurs?... Din rugăciunile pe care le întipăresc copiilor? D-l rabin știe că le cunosc. Din gramatica limbii romîne și din istoria țării? Le cunosc și pe acestea, deși nu le voi preda niciodată, fiindcă elevii mei sunt mai mici de șapte ani... Cînd vor merge mai tîrziu în școala primară, vor avea destul prilej să le învețe... Dar trebuie să dau concurs... acum la bătrînețe, ca să am dreptul să învăț rugăciunile ovreiești, într-o școală particulară ovreiască, pe copiii de 4—5 ani... N-am știut tot ce știe d-l inspector școlar; dumnealui e mai învățat decît mine și mai tînăr... Dar nici d-sa nu știe rugăciunile ovreiești și mi-a spus că am căzut la concurs și nu-mi mai dă autorizație să cîștig și eu o pîine... acum la bătrînețe... D-l rabin știe că știu rugăciunile ovreiești, dar d-l inspector nu se pricepe la rugăciuni și mă întreabă alte lucruri.

Și sunt, doar, pentru atîta chemat ca să învăț pe copii rugăciunile ovreiești...

— Va să zică, moș Hainich, d-l inspector școlar a zis că nu ești bun să înveți pe copii rugăciunile ovreiești, fiindcă n-ai știut să răspunzi ce te-a întrebat d-sa din gramatica romînă și din istoria țării...

— Așa, cocoane, zău așa!

— Bine, moș Hainich, dar un dascăl ca d-ta trebuie să știe gramatica romînă și istoria țării.

— Le știu, cocoane, zău le știu!

Eram grozav de grăbit să mă duc undeva, cu o poruncă de la șefii mei, și m-am uitat în treacăt pe hîrtia unde era scrisă rugăciunea lui Iosif Hainich.

— Moș Hainich, nu știu dacă voi putea să-ți fiu de ajutor. D-l inspector școlar e om mare și cînd a zis o vorbă nu poate să și-o mai ia înapoi!... Dar vino poimîine să vorbim pe îndelete. Mîine nu sunt în București. Poimîine, la amiază, mă înapoiez. Dacă vrei, vino la mine acasă, la ora 3 după-amiază. Stau și te aștept.

Moșneagul a venit, întocmai. L-am poftit în casă și i-am arătat în biblioteca mea mai multe cărți ebraice

din anii de învățătură teologică. Nu apucasem însă să înnodăm bine convorbirea și iată că niște rude au venit și ne-au întrerupt. Ne-am dat întîlnire pe ziua următoare, tot la mine acasă. Da data asta, eu n-am putut să fiu executat și l-am găsit pe moșneag așteptîndu-mă pe un scaun, înaintea casei. L-am poftit înăuntru și am stat amîndoi lîngă rafturile cu cărți.

Moșneagul a pus mîna pe Biblia ebraică și a desfăcut-o la Daniel, capitolul din urmă. Mi-a spus că are o lucrare specială asupra acestui capitol și mi-a început o traducere profundă, cu comentar rabinic, cu destăinuiri din Cabală și cu aplicări surprinzătoare la zilele de față.

„În vremea aceea, se va ridica marele arhanghel Michael, care stă pentru fiii poporului tău. Și va fi timp de strîmtorare, cum niciodată n-a fost de cînd a stat popor, pînă în acele zile. Însă la această vreme va scăpa poporul tău, toți cîți se găsesc înscriși în carte. Și mulți dintre cei ce dorm în pulberea pămîntului se vor scula, unii spre viață veșnică, alții spre veșnică ocară și spre rușine. Înțelepții vor străluci ca strălucirea bolții cerești și cei ce au întors pe mulți la dreptate : ca stelele de-a pururi."

Moș Iosif Hainich îmi destăinuiește că îngrozitorul măcel de azi a căzut în prevederile lui de hasid, încă de pe cînd comenta și aprofunda acest capitol din Daniel. Astăzi este timpul de strîmtoare, prorocit de profetul adormit în Babilon !

„Și eu am auzit, dar n-am înțeles ; atunci am zis : Doamne, cînd se vor împlini toate acestea ? Iar răspunsul a fost : Du-te, Daniel, căci cuvintele sunt ascunse și sigilate pînă la vremea de pe urmă... Fericit cel ce va aștepta și va ajunge la o mie trei sute treizeci și cinci de zile !..."

Iosif Hainich era gata să-mi facă această socoteală și să-mi dovedească precum că acest leat simbolic l-am ajuns și eu și el. L-am oprit, însă, cu un gest de perfectă încredințare, dar încredințat, într-adevăr, că am înaintea mea un visător religios, vrednic de stimă și de studiu. Moșneagul a continuat, netulburat și intim, socoteala lui cabalistică. Îl ascultam și mă

gîndeam: „E bătrîn, e trenţăros, e gata să-şi piardă amara pîine pe care o cîştigă şi totuşi iată-l adînc preocupat de speranţele lui Israel! Iată-l gata să observe, să noteze şi să scruteze evenimentele de azi, la lumina acestui diamant unic, tăiat în mii de feţe, care este scriptura lui ebraică! Iată-l pe acest moşneag ridicat atît de sus, deasupra mizeriei ceasului de faţă, şi deasupra mizeriei sale personale, prin gestul nobil cu care ţine în mînă această carte şi prin puterea-i sufletească de a se simţi moştenitorul şi interpretul idealismului ebraic!"

Ca să îmi dea o probă mai mult de încredere şi de stimă, Iosif Hainich mi-a făcut o tîlcuire ingenioasă asupra cuvintelor celebre şi adesea tendenţios explicate: *„Tob şe begoim, harogh!"* Era vorba de profetul Bileam, fiul lui Beor, din Pethor, pe care regele Moabului îl cheamă ca să blesteme pe Israel. Bileam era cel mai bun dintre goim şi pentru greşeala pe care era s-o facă era cît pe aci să fie omorît! Toate acestea învăluite într-un văl de legendă, de midraş şi de cabală, pe care bătrînul îl plimba cu dexteritate şi cu convingere. Era în elementul lui. Se însufleţise, era altul şi îmbrăcămintea lui sordidă îi sta bine, ca unui dascăl vechi, cufundat în cărţi şi în idei, un halat secular.

Moş Iosif Hainich *ştia carte* — prea destulă, pentru copiii aceia pe care trebuia să-i înveţe rugăciunile străbunei I-am făgăduit moşneagului că voi face tot ce voi putea ca să-şi redobîndească dreptul său tăgăduit. Moşneagul şi-a strîns ochelarii, i-a vîrît în buzunarul strălucitor ca oţelul şi mi-a spus, privindu-mă cu ochii lui albaştri, iluminaţi acum de o satisfacţie vie şi subtilă:

— Cucoane, plec cu inima împăcată şi cred că te las cu inima împăcată. Cînd vei vorbi despre mine, vei vorbi cu bună încredinţare... *Am dat concurs înaintea d-tale!*

CALIGRAFUL TERȚIU

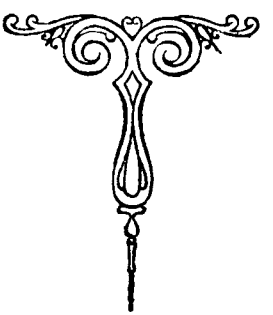

HÎRCĂ PENTRU HÎRCĂ

Săptămîna trecută, pe cînd lipseam de acasă, o față bisericească — un călugăr, cum se va vedea — a venit și mi-a lăsat un pachet pecetluit și o scrisoare.

Cine îmi trimite aceste lucruri ? Îmi scria preacuviosul stariț al unei mănăstiri depărtate, aducîndu-mi la cunoștință vestea tristă că un vechi al meu prieten, călugărit acolo, cu zece ani în urmă, a încetat din viață. Bătrînul stariț îmi scria :

„Cu frîngere de inimă, vă dau de veste că părintele nostru Arcadie, al domniei voastre bun prieten, s-a săvîrșit din viață, întru a șasea zi a lunii iunie, după ce, de mai multe zile, pierduse cunoștința despre cele pămîntești și vedea și grăia numai cu răposații și cu sfinții îngeri. S-a mutat la cele veșnice fără multă bătaie, dîndu-și duhul ca un copil, ajutorat fiind de rugăciunile preoților și de sfînta împărtășanie pe care a luat-o cu duhovnicească bucurie. Mai înainte, însă, de amestecarea duhului său, a apucat să mă cheme în taină și mi-a încredințat un caiet descusut, scris pe mai toate fețele, zicînd că este diata sa, pe care eu, negreșit, să o trimit, prin mînă credincioasă, la mîna dumneavoastră. Chiar în fața părintelui Arcadie, am strîns filele cele multe într-o cutie, precum vedeți, și am legat cutia bine, întărindu-i legăturile cu pecetea sfintei noastre mănăstiri.

De comînd și de toată purtarea de grijă pentru suflet, a regulat de cu vreme, în auzul și cu știința întregului sobor. După cum și-a arătat dorința, l-am îngropat sub un cireș bătrîn, în poteca gropniței cu oseminte. Nici o vestire n-am mai putut a face, au la prieteni, au la oareșcare rude, vremurile fiind protivnice.

Și altceva nemaiavînd să vă scriu, fără numai că vă pomenim totdeauna în smeritele noastre rugăciuni, ne rugăm Domnului să ne ajute să ne mai vedem o dată, față către față...“

Adaus: *„Trimisă prin părintele Agathanghel, călugăr credincios, care va cere de la bunătatea dumneavoastră sau de la casnicii dumneavoastră două vorbe, precum că s-au primit pachetul și scrisoarea care vă trimit“.*

Am rămas pierdut în gînduri triste, și într-un noian de amintiri. Iată încă un amic pe care nu-l voi mai întîlni, în lumea aceasta! Alexandru Valente (călugărul Arcadie, de mai tîrziu) era unul dintre cei doi-trei prieteni, născuți sub stele neobișnuite, originali și la fel cu nimeni altul decît cu ei înșiși, pe care i-am întîlnit în viața mea. Iată-l azi și pe el călător în eternitate! Ce scria el în acest caiet, legat și sigilat de starițul lui de metanie? Am rupt sigiliile și am scos caietul la iveală.

Pachetul cuprindea o coală întreagă, strînsă în patru sferturi (o copie de testament, de altfel făcut de mult și depus la tribunal) și vreo sută de file de caiet unele scrise, multe scrise și șterse, iar ultimele albe. Filele nu erau numerotate și nici adunate în ordinea celor scrise pe ele, așa încît potrivirea lor mi-a cerut timp și luare-aminte. Odată înșirate, aceste pagini înfățișau cititorului acest straniu crîmpei de viață omenească:

„Părinții mei plecaseră la țară și anume la un unchi al meu, frate cu mama, pentru liniște și aer curat, de care mama, adînc neurastenică, avea mare nevoie. Eu rămăsei la oraș cu bunica. Mă pregăteam să dau examen de intrare în școala militară și învățasem cu rîvnă toată vacanța. Credeam că acest examen va începe în ziua de 20 august, cum se

anunțase la început. Spre surprinderea mea aflai în ajun că, din cauze neprevăzute, examenul va începe de-abia la 30 ale lunii, deci cu zece zile mai tîrziu. Amînarea aceasta a fost fatală vieții mele.

Eram intim prieten cu un băiat excepțional de inteligent și de simțitor, dăruit cu darul închipuirii și al poeziei, poet precoce, dar suflet zvăpăiat și descumpănit. Eram intim prieten cu cel ce era să fie într-o zi poetul Silviu Merișan, în vremea aceea, însă, un simpatic corigent la trigonometrie și excursionist pasionat ori pe unde, fără numai în excelentele manuale de matematici ale Fraților Iezuiți.

Nenorocul meu a voit să mă întîlnesc cu Silviu, tocmai cînd mă înapoiam de la cancelaria școalei militare, unde aflasem vestea că examenul s-a amînat.

— Silviu, sunt necăjit! Credeam că mîine dau jos de pe umeri povara asta pe care o port de două luni: examenul meu la școala militară. S-a amînat examenul cu zece zile!...

— Valente!... o idee: O excursiune, dragul meu, pînă la mănăstirea Pojorîta, unde este arhondar moșul meu, părintele Dionisie! Numai două zile pierdem, și încă nu le pierdem, fiindcă iei trigonometria cu tine și mă freci cu ea pe cap, pînă s-o prinde de mine vreun sinus-cosinus, vreo secantă-cosecantă!

Mi-a luat mințile! M-a hotărît să plec cu el la mănăstirea Pojorîta, a doua zi în zori, și am lăsat, mîhnită, pe bunica. Am plecat cînd se îngîna ziua cu noaptea. Amicul meu cunoștea drumurile, fiindcă, vagabond prin temperament, bătuse de multe ori calea pînă la mănăstirea Pojorîta, uneori chiar pe jos, cum făcea de data aceasta, în tovărășia mea. Nu m-am mirat, prin urmare, că am luat-o pe niște poteci care nu puteau fi cunoscute de orișicine și am lăsat drumul cel mare, prea umblat și plin de praf.

Ziua se ridica senină și trandafirie din crîngurile și din porumbiștile printre care ne strecuram. Prospătatea dimineții și aerul curat ne înviorau și ne înmulțeau puterile. Eram liberi, tineri și sănătoși!

Tot ce vedeam în jurul nostru se resfringea cu noutate și cu farmec în oglinzile cugetului și lumea întreagă părea că e a noastră, așa fragedă cum renăștea din pelincile străvezii ale nopții.

Am trecut pe lîngă fîntîni de unde scoteau apă copilițe, pe lîngă bălți în care cocostîrcul făcea inspecția lui de dimineață, prin păduri de stejar, pline cu cuiburi de cioară. Silviu vorbea în versuri cu aurora, cu dovlecii mari și galbeni de prin porumb, cu lăcustele care țîșneau sub pașii noștri, cu cicoarele care creșteau prin răzoare.

Pe la ora zece, înainte de amiază, după șase ceasuri de drum, ne-am oprit într-un sat, la o circiumă. Nu eram obosiți de loc, dar ne era foame! Eram fericiți de fericirea sforțării care pune în vibrație toți mușchii trupului. Eram mai viguroși și mai dîrji decît în ceasul plecării!... Ne-am sculat, simțind în noi puteri intacte, de-abia întărîtate de drumul făcut pînă aici, și gata să ne ducă înainte, zecimi de kilometri, în ritmul pasului inalterabil și elastic.

După prînz, pe la toacă, am văzut, în depărtare, turnurile mănăstirii Pojorita. Cît despre trigonometrie, bietul manual s-a hurducat zadarnic în geanta mea de călătorie, fiindcă Silviu nici n-a voit să-l vadă.

Eu unul intram într-o mănăstire întîia oară. Silviu venea aici ca la el acasă; era doar rudă cu marele arhondar și mănăstirea era pentru el o cunoștință din copilărie. Cu totul altfel se petreceau lucrurile cu mine. După zarva și improvizările lui Silviu Merișan, după arșița lui august și covorul infinit al cîmpiilor îmbelșugate, m-am pomenit deodată în paraclisul mănăstirii, la slujba de vecernie! Părinți bătrîni cu capul învăluit în negru stăteau parcă de veacuri în strane mohorîte. O tăcere de subterană primea și sorbea fără ecou cîntatul searbăd și subțire al stihirilor din ceaslov. Răcoarea dinăuntru pătrundea pînă la oase și dădea pe față că mănăstirea este clădită pe malul unui lac adînc, de respirarea căruia se înfiora, întreagă, străvechea zidărie.

Într-un tîrziu, unul dintre părinții care erau de față la slujba vecerniei s-a apropiat de noi. Era un monah aproape alb, înalt și puțin încovoiat. Silviu mi-a șoptit: „Părintele Dionisie, moșul meu".

Am sărutat mîna cuviosului moșneag, și, la îndemnul lui, l-am urmat și am ieșit din paraclis, pe cînd ultimele rugăciuni se stingeau sub bolțile arhaice și afumate. Am intrat în arhondaric și anume în chilia deosebită a marelui arhondar, părintele Dionisie. Mi se păru foarte familiară și primitoare și-mi aduse aminte de odăița bunicăi. Scoarțe pe paturi și pe pereți, zidul de la răsărit plin de icoane, busuioc în toate părțile — și pămătufuri uscate și steble verzi, în glastre. Dar farmecul cel mare al chiliei părintelui Dionisie era priveliștea lacului imens pe care o încadra fereastra zăbrelită. Avînd o fereastră spre răsărit și alta spre miazăzi, chilia aceasta venea într-un colț al marelui patrat al mănăstirii și stăpînea vederea lacului, pe o largă întindere.

— Nu vă dau apă și dulceață, nepoții mei, ci dau poruncă să vă pregătească o gustare vrednică de osteneala voastră. Dragă domnule Valente, nu mai fi trist, căci, iată: vrednic este lucrătorul de plata sa!

Răspunsei cu vioiciune și cu sinceritate:

— Vai de mine, preacuvioase, nici tristețea, nici foamea nu sunt cauza tăcerii mele! Văd lucruri noi, sfinte și frumoase și nu mă satur, privindu-le și prețuindu-le... Văd, întîia oară, o mănăstire.

— Se poate, Silviu, una ca asta! Să nu aduci tu pînă azi pe domnul Valente, la moșu-tău, la mănăstire!

Nu știu ce era să improvizeze Silviu, căci răspunsul îi fu tăiat de ivirea unui călugăr tînăr, pletos și întunecos ca un cal negru. Călugărul se prosternă lîngă jețul marelui arhondar și sărută dreapta înfășurată în mătănii.

— Nicodime, degrabă masa, că băieții noștri mor de foame!

Fără nici un cuvînt, călugărul ieși și după cîteva minute apăru cu un tovarăș — tînăr ca și el, dar

bălan și subțire — cu care, grabnic și fără zgomot, improviză o îmbelșugată masă cu mîncări de post.

Cei doi călugări care ne serveau, Nicodim și Ghervasie, erau vechi prieteni ai lui Silviu. Cu tot respectul cuvenit mesei, cuvenit bătrîneții și dregătoriei părintelui arhondar, cei doi călugări schimbau cu Silviu priviri tainice și surîsuri, pe nevăzute.

— Preacuvioase tată moșule — zise Silviu — te rugăm să ne dai voie să facem, după masă, o plimbare cu barca.

Părintele Dionisie mestecă prelung în barba-i albă și stufoasă și răspunse cu oarecare preocupare.

— Da... să vă plimbați, dar să fiți cu toată luarea-aminte!... Nicodime și Ghervasie, voi știți ce e lacul nostru! nouă stînjeni de adînc!

Perspectiva unei plimbări pe lac mă scoase și pe mine din rezervă:

— Preacuvioase, vom lăsa toată conducerea pe mîna părinților Nicodim și Ghervasie... Noi vom sta și vom admira lacul și stelele.

— Ai auzit, tată moșule? Așa vom face! Să fii fără grijă. Valente e băiat cuminte; vorba lui face mai mult decît a mea.

Bătrînul arhondar ne întrebă ce planuri avem pe a doua zi.

— Cu blagoslovenia preacuviosiei voastre, ne înapoiem mîine dimineață, pe același drum, cu aceiași telegari... Și Silviu și eu avem treburi la școală.

— Că aveți treburi la școală este firesc și este bine că aveți, dar să nu vă mai întoarceți cu aceiași telegari. Trăsurica mănăstirii face mîine același drum ca dumneavoastră și puteți să vă prindeți tovarăși... Auzi, Nicodime, să ai grijă să vorbești cu Toader, vizitiul.

Îi răspunserăm, eu și Silviu:

— Sărutăm mîinile!... Să trăiești, tată moșule!...

— Acum, feții moșului; fiindcă v-am făgăduit, duceți-vă de vă plimbați cu barca... Domnul cu voi! Dar luați seama să nu-mi faceți vreo supărare... Eu mă liniștesc oleacă, pînă la clopotul de utrenie.

Pe o scară acoperită, strîmtă și dosnică, ieșirăm în dosul mănăstirii. O bisericuță ne răsări pe stînga, într-un pîlc de cruci inegale, printre care clipeau cîteva lumini de candelă. Era cimitirul mănăstirii. Un pîrleaz trecea peste gardul cimitirului și un copac negru stătea în potecă, dincolo de pîrleaz. O potecă scurtă și cu trepte cobora, printre urzici și printre bozii, pînă la micul debarcader vechi și putred, unde stăteau priponite cîteva luntrii. Ajunși pe podeț, rămaserăm o clipă cu brațele în jos, fălurit stăpîniți de frumusețea ceasului și ascultînd visul început al nopții. Nicodim trase o luntre și sări în ea.

Silviu se întovărăși cu Nicodim. Eu și cu Ghervasie ne așezarăm în altă luntre. Luntrile erau niște trunchiuri de copac, scobite în chip de jgheab, și nu oricine ar fi putut să le poarte cu o singură lopată. Intrarăm în largul apei și plutirăm lin între cele două infinituri, pe care brazda noastră în apă pare că le deștepta și le punea față în față. În undele răscolite, începură să tresară stelele. Mănăstirea rămase o siluetă de cărbune, vag răsfrîntă, și crescută în adîncul răsturnat.

Lipirăm luntrile una de alta și fiecare, după felul lui, lăsarăm pacea nopții, măreția cerului izvorîtor de lumini pîlpîitoare, suspinele lacului și șoaptele țărmului să ne umple cugetul și să-l străbată. Nicodim și Ghervasie nu ne îngăduiră multă vreme să visăm. Acești călugări jinduiau după viața mirenească, după zgomotul orașului, după petrecerile și ideile veacului! Silviu le făcu pe plac. Nepăsător față cu datoria sufletească, pe care i-o prescria sfîntul locaș, vorbi cu ei lucruri, păreri, teorii, păgubitoare unor suflete închinate mănăstirii. Am înțeles a doua zi că Silviu nu făcea întîia oară acest păcat. Mărturisesc, însă, că deosebire între Silviu și mine, în noaptea aceea nu era. Mai degrabă, mă simțeam și eu curios să aud și să văd, la acești călugări tineri, cum neastîmpărul și nebunia vieții fac zadarnică toată creșterea lor monahicească.

Silviu găsi ușor putința să armonizeze frumusețea nopții, vîrsta stelelor, sistemul cosmogonic Kant-La-

place, cu libertatea întrebărilor pe care cei doi călugări — iscoditori și negri ca niște demoni — le scoteau din adîncurile apei, din observațiile lor primitive, din neclaritatea cărților bisericești și din inimile lor lipsite de chemare duhovnicească. După două ore de plutire pe lac și de convorbire impie, revenirăm spre mănăstire și ne găsirăm iarăși pe podețul de scînduri vechi de lîngă cimitir.

Silviu, poet romantic și dezechilibrat, văzîndu-se în preajma cimitirului, avu o idee macabră:

— Ghervasie... Nicodime! hai să intrăm înăuntru, să vedem ce mai fac ulcelele!

Dintr-o dată n-am înțeles ce pun la cale. Silviu, Ghervasie și Nicodim trecură pîrleazul cimitirului. Îl trecui și eu. Ocolirăm bisericuța și intrarăm într-un gîrlici. De aici, de undeva, călugării luară și aprinseră cîteva lumînări. Apoi împinseră o ușă de fier și mă pomenii în gropnița cimitirului. Călugării ridicară lumînările. O măgură de cranii se arătă în hăul criptei, unele peste altele, învîrfuite, în înfricoșată egalitate. Unele măcinate și pămîntii, altele mai noi și mai întregi, striveau unele într-altele dinții lor răriți și ilaritatea lor sinistră. Pe lîngă pereții vagi, putrezeau lădițe sparte, pline cu oseminte.

— Ce-ar fi, Valente, să luăm și noi cîte o ulcică de astea?... Nicodim și Ghervasie se fac că nu ne văd...

Răspunsei înfiorat:

— Ce nebunie îți mai trece prin cap! Ce să facem cu ele?!

— Prost ești, măi Valente! Auzi, ce facem cu ele! Tu n-ai văzut că toți oamenii de știință, toți cugetătorii, toți poeții mari țin pe masă cîte un craniu? Dar ce vorbesc eu cu tine! Tu ești un burghez fricos!...

Mîndria mă pierdu:

— Silviu, nu sunt nici burghez, nici fricos!... Și ridicai, din grămadă, cu familiaritatea lui Hamlet, o tivgă mai boltită: Amice, spune-mi cine ai fost?...

Silviu alese și el o tivgă și o puse, cu ceremonie, pe podul palmei. Dar călugării stinseră brusc lumî-

nările și ne poftiră să tăcem. Niște pași grei se împleticeau afară, printre ierburi... Pașii se depărtară. Luminările se aprinseră din nou. Silviu renunță la monologul lui, dar îmi spuse stăruitor:

— Ia și tu o tivgă, Alexandre! Dacă nu ți-o trebui, să mi-o lași mie, că găsesc eu cui s-o dau.

Nicodim interveni la rîndu-i:

— Ia, domnule Valente, că avem destule! Cum vezi, putem să încărcăm o căruță.

Înfășurai craniul în peticul de ziar pe care mi-l întindea Silviu și simțind surd, pe suflet, povara nelegiuirii încărcate, ieșii din gropniță.

Ne-am strecurat în chiliile părintelui arhondar, am ascuns căpățînile furate și am dormit pînă la ziuă, neîntorși. A doua zi de dimineață, ne-am despărțit de cuviosul Dionisie și de ucenicii lui, cu multe semne de prietenie, și am plecat în trăsurica mănăstirii. Și Siliviu și eu duceam în dar, de la părinți, cîte un borcan cu dulceață și cîte un *cocoloș de unt*...

*

Silviu a luat cele două căpățîni și le-a așezat la el pe birou. Mai tîrziu, a dăruit una femeii inspirate, celebre și nefaste, care era să ajungă soția lui. Eu am mers înainte pe calea mea cea fără notorietate și am ieșit ofițer. Ani de-a rîndul, am dus o viață ștearsă, fără alt ideal decît îndeplinirea întocmai a sarcinilor mele și fără nici un fel de aspirații chinuitoare. Silviu s-a ridicat curînd, ca un pui de vultur. Fiind încă student, era un nume cunoscut. Întîiul lui volum de poezii a stîrnit mare însuflețire și multă admirație. Grava Academie l-a distins cu votul ei. Au urmat cîteva volume de proză, tot atît de bine primite și de citite. Mă întîlneam cu Silviu rar, pentru că garnizoana mea era într-un colț de țară, unde nu ajungeau decît faima și operele poetului, iar eu aveam prea puține drumuri spre capitală.

Amicul meu a rămas același cap fantastic, același temperament fierbinte. Trebuie să cred că vinul ce-

lebrității i-a făcut și mai rău și i-a dat un fel de bravură cronică pe care nu puteau să i-o rabde decît admiratorii. I-a mai fost scris să se întîlnească în viață cu acea femeie frumoasă și închipuită, care a fost, întîi, idealul lui de flăcări și de chiparoase, apoi iubita lui — cu scandal și cu divorț de primul ei bărbat — și la urmă soția lui. Ce a putut să fie viața lui Silviu în acești ani chinuiți și furtunoși mi-am dat seama mai tîrziu, după evenimente.

Într-o toamnă, după ce trecusem în altă garnizoană, mă aflam între camarazi, la manevre. Era o vreme aspră. Pînza cortului plesnea de vînt și norii înnegreau spațiul. Nu mai primisem ziare de cîteva zile. În ora aceea, tocmai sosise un pachet și camarazii își treceau foile din mînă în mînă. Unul ceti cu voce tare: *Silviu Merișan, mort în duel!*.. Sărirăm toți în sus: „Cum se poate! Cînd a murit? Cu cine s-a bătut?..."

Ziarele erau pline de amănunte. Un specimen din lumea diplomatică fusese prea galant cu doamna Silviu Merișan, undeva, la un ceai. Poetul apreciase cu voce tare această conduită. De aici — explicații, provocare la duel și duelul. Silviu fusese înțepat în inimă. În ziarul pe care îl țineam cu mîini tremurătoare, mai era în pagina treia și un anunț mortuar: „...Rămășițele pămîntești vor fi transportate și îngropate la mănăstirea Pojorîta, la locul de îngropăciune al familiei..."

L-am plîns din tot sufletul și acolo, sub cortul zguduit de vînt, am povestit, seara, camarazilor unele întîmplări din anii de liceu, petrecuți împreună. Dar nu m-am gîndit de loc la sacrilegiul de odinioară și n-am înțeles nimic din moartea lui Silviu.

*

Trecusem de treizeci de ani și rămăsesem stingher. Credeam că voi rămînea așa, totdeauna. În treizeci de zile, am schimbat și am croit cu totul altfel viața mea! Am întîlnit o ființă încîntătoare, care mi-a deschis, cîteva clipe, perspective sufletești, străine

acestei lumi. Era un suflet alb și fraged, ca ghioceii!... Dar am făcut greșeala, scump plătită, să părăsesc cariera de ostaș și să mă apuc să cultiv moșia pe care Aglae mi-o adusese zestre. Mă fericea o lume întreagă: „Foarte bine ai făcut! Ți-ai împlinit datoria către țară; ai avut norocul să găsești o femeie care te înțelege și care îți aduce o moșie. Du-te, dragul meu, pe ogorul tău, și poartă-te, la coarnele plugului, cu aceeași vrednicie cu care te-ai purtat sub drapel!"

Locuiam la moșie într-o vilă răsfățată — un fel de casă elvețiană — la picioarele unui colnic. Deasupra, pe deal, erau aria și gospodăria. În această casă venise pe lume, cu un an înainte, mica mea Gabriela. Era vara, în timpul treierișului. Aria era plină de șiri de grîu și două mașini de treierat bubuiau și mugeau toată ziua. Între arie și casă erau felurite pătule, magazii și coșeri multe, dese, ca într-o veche curte boierească.

Eram în ajunul Sfîntului Ilie. Am plecat de acasă călare, să mă duc la Craiova, să discut o ofertă pentru grîul de pe arie. Am îmbrățișat pe Aglae și pe Gabriela și am plecat, fără să mă bată nici un gînd, fără să mă rețină nici un semn! M-am întors din șa, de cîteva ori, și am scuturat batista înspre cele două capete bălăioare care mă urmăreau din verandă.

Treburile și nenorocirea mea m-au ținut în Craiova pînă către ora nouă, seara. Făcusem patruzeci de kilometri pînă aici; patruzeci de kilometri aveam de făcut înapoi. Cînd am prins de veste că este aproape ora nouă seara, mi s-a strîns inima într-un chip neînțeles de dureros și am alergat la grajdul unde se odihnea calul. Am refuzat orice invitare la masă și am pornit în goană spre conac. Dinspre valea Jiului începuse un vînt pătrunzător și bătea tocmai în pieptul calului și în pieptul meu.

Un ceas, poate două... am trăit un zbucium trupesc și sufletesc de care mă cutremur ori de cîte ori îmi aduc aminte! Odată cu mine, a încălecat pe cal și presimțirea sfîșietoare că acasă s-a întîmplat o nenorocire. Aveam impresiunea că presimțirea aceasta

e un schelet, care călărește cu mine, pe crupă, și că mă îmbrățișează din ce în ce mai strîns. Cu cît înaintam, cu atîta o roșeață sinistră se ridica în întuneric, dinspre moșia mea, cu atîta călărețul din spinare intra mai mult în sufletul și carnea mea, cu ghimpii lui de gheață! Gemea calul sub mine, dinții îmi clănțăneau în gură și urechile îmi erau pline cu furtuna unui ocean. Cînd am fost aproape de porțile conacului și bietul cal s-a prăbușit, eu și moartea lîngă care gonisem patruzeci de kilometri intrasem unul într-altul, eram un singur trup!

Am început să alerg ca un nebun, să-mi fac loc cu pumnii și cu dinții, să urlu sălbatic: „Aglae!... Gabrielă!... Draga mea!... Copila mea!...“

Nu înțelegeam ce au oamenii cu mine! Nu-mi dădeam seama de ce îmi taie drumul! O vijelie cu duh de cuptor încins sufla din deal în vale și risipea focul mai departe, peste ce mai rămăsese întreg. Aria din deal era un platou incandescent și de pe el, ca un puhoi, se vărsau valurile uriașe care înghițiseră pătulele, magaziile și conacul.

— Unde e cocoana?... Unde e copila mea?... răcneam eu prin răpăiala focului. Femeia din casă, biata Smaranda, cu fața neagră, cu hainele arse, a început să-și smulgă părul:

— A intrat în casă, coconașule, să scoată fetița... N-a avut răbdare să mă aștepte pe mine... Pe fetiță am scos-o eu; da' ce folos! o înăbușise fumul!... Au scos-o și pe coconița, arsă, bușteau...

— Va să zică au murit amîndouă!... Tilharilor! mi-ați lăsat nevasta și copila să moară în foc!...

M-am năpustit asupra logofătului... Au pus oamenii mîna pe mine și m-au cărat pe sus, din învălmășagul celor ce dărîmau cu topoarele și turnau apă.

— Săracu boieru! a înnebunit!...

Am început să plîng ca un vifor:

— Nu! n-am înnebunit! Aduceți-mi copila!... Aduceți-mi pe nevastă-mea!... Vreau să le văd!...

— Boierule, boierule, ai mîniat pe Dumnezeu!... Fă-ți inimă tare! Uite, aici e coconița; aici e și copilul...

Mă duseră în grădina cu flori. Aici — culcată într-un răzor — îmi arătară o formă neagră carbonizată, peste care lumina focului creştea şi descreştea fioroasă, iar alături: îngeraşul meu de Gabriela, albă şi neatinsă, în capoţel de noapte, aşa cum o gătise maică-sa de cu seară!

N-am mai recunoscut-o pe Aglae! Am căzut lîngă copil, l-am luat în braţe, l-am strîns la sîn, am urlat ca un lup, ca un tigru, care-şi găseşte puiul mort, şi tot la fel: cu puiul meu între dinţi şi între cele două labe dinainte am fugit departe de vatra nimicirii, ca să-l dezmierd şi să-l jelesc.

M-am oprit în cîmp, m-am lungit cu faţa la pămînt şi am plîns multă vreme, cu obrajii lipiţi de odorul meu plăpînd şi rece. Cît am stat aşa, nu mai îmi dau seama. În urma mea, se prefăcea totul în cenuşă. În mintea mea se îngropau toate în întuneric.

Cînd am întredeschis ochii, o lumină pură, argintie, a pătruns în ochii mei şi în conştiinţa mea. Era pare că aici, aproape de fruntea mea, aninată între ierburi, straniu de dinţată şi de punctată... Am holbat ochii, înviind din neantul meu şi adunîndu-mă, tot, în globii ochilor: un craniu de argint, încurcat în scaieţi, şi cu profilul în jos, lumina în faţa mea! O! lumina precis, stăruitor, muşcînd cu zimţii lui din amintirea mea şi pironind, cu ochiul lui cel negru, orice şovăială, orice tărăgăneală, orice laşitate!

„Ei da! m-ai găsit. Sunt aici, căzut în bălării... E o datorie veche; ştiu! Încep să ţi-o plătesc... Am crezut că vei uita... M-am înşelat!... Ai venit să ceri ispaşa... Ţi-o dau! Du-te, du-te! Viu după tine!..."

*

Ce a fost mai departe, ştii prea bine. M-au dus la casa de nebuni şi m-au ţinut acolo multe zile. Mi-am dat seama că este o prăpastie între priceperea lumii şi priceperea mea cea nouă, între logica obişnuită şi logica tainică la care ajunsesem eu. Am aşteptat cu resemnare. Am îngropat în mine planurile mele şi

cînd știința mioapă m-a declarat lecuit, am ieșit din balamuc.

Am venit în această mănăstire și am mărturisit, sub epitrahil, păcatul meu. Nici una din fețele de altădată nu mai erau în viață. Acești oameni simpli, dar dăruiți de sus cu pricepere duhovnicească, m-au primit între ei cu o blîndețe tristă și compătimitoare.

— Domnul e milostiv! Fă-ți canonul cu credință! Acest canon era intrarea mea în viața monahală.

Sunt azi călugăr... Indeplinesc poruncile, sunt de față la toată treaba și la toată slujba din biserică și cît îmi mai rămîne vreme, cetesc și meditez... Simt că mă apropii de ziua dezrobirii. Dumnezeu a șters greșeala mea... Cînd stau în fața sfîntului altar, din tronul lui de slavă, Mîntuitorul milostiv răspîndește asupra mea o lumină sufletească asemănătoare cu lumina soarelui de vară, asupra merelor coapte și gata de cules. Din criptă nu mai mă întîmpină, ca la început, mînia morților. Soborul celor de sub pămînt mi s-a făcut îngăduitor și prietenos. Are răbdare. Știe că voi plăti...

In fiecare noapte, cînd mă deșteaptă clopotul de utrenie, de pe căpătîiul meu se ridică și se topesc în fereastră doi nourași albi, după care întind brațele și tot sufletul meu, cu o fericire mai presus de tot ce știe pînă azi sufletul tău! Mă cheamă, mă cheamă la ele, Gabriela mea, Aglaia mea! Nu mai pot de nerăbdare să las odată la pămînt acest zălog, pe care-l port pe umeri și să alerg înaintea lor!

Mi-am ales locul de odihnă sub bătrînul cireș din cimitir, alături de locul unde țărîna lui Silviu Merișan s-a întors în țărînă...

I-am făcut acestui prieten cel din urmă serviciu. Cînd s-au împlinit șapte ani de la îngropăciune, părinții din mănăstire, potrivit obiceiului, i-au dezgropat oasele, le-au slujit și le-au pus în gropniță, într-o cutie... M-am strecurat noaptea înăuntru, am scos din cutie hîrca lui Silviu și am pus-o cu solemnitate în mormanul din mijloc!

Iubite amice, te rog cu înaltă rugăminte să-mi faci același serviciu. Acesta este testamentul meu duhovnicesc! Nu uita! Cînd se vor împlini șapte ani de la moartea mea, vino la mănăstire, dezgroapă-mă, slujește-mă și pune-mă în cutie. *Iar noaptea — tu, numai tu — coboară în criptă, scoate hîrca mea și plătește-mi datoria!*"

VIOARA LUI HUGOLIN

M-am înțeles cu părintele Tarsicius Hell să mergem și să cercetăm ruinele castelului care stăpînea odinioară deasupra acestui țărm al Dunării. Îl găsesc pe cucernicul și proaspătul prieten în așteptare, gata să mă însoțească. Lăsăm căsuța lui tihnită și încununată cu brațele împreunate ale unor nuci bătrîni și pornim la drum.

Părintele Tarsicius este parohul acestui sat unguresc, cuibărit din alte vremuri la picioarele mîndrului castel feudal, astăzi dărăpănat, și lîngă pieptul lat al Dunării placide. Mă aflu de cîteva zile prin aceste locuri și mă las prididit de noutatea și de frumusețea celor ce-mi văd ochii. Suntem la început de mai și îndoitul lanț de munți printre care se înconvoaie Dunărea se ridică — spre cerurile transparent învăluite — puternic în pășuni, puternic în codri de fag și bogat în asemănări robitoare cu munții familiari mie altădată. Satul părintelui Tarsicius poate să cuprindă cel mult vreo optzeci de case, dar fiecare casă pare a fi o vilă, strînsă între merii în floare și zecile de răzorașe cu trandafiri altoiți. Casele stau toate în două șiruri lungi, de-a dreapta și de-a stînga șoselei principale și unice. Într-o parte e masivul muntelui, cu creștet de livezi, în cealaltă este Dunărea, cu oglinzile ei fluide, cu sălciile ei despletite și cu dalbele-i vaporașe-cronometre.

Poporenii părintelui Tarsicius, din pragul prăvăliilor, din grădini, de pe trotuare, ni se închină cu ceremonie. Înțelegi că te afli într-o comunitate sufletească, unde legăturile dintre păstor și păstoriți sunt o realitate susținută și binefăcătoare. Acești mici gospodari, curați, muncitori și prieteni cu florile, mărturisesc, prin atitudinea lor, vrednicia și prestigiul celui ce-i păstorește.

Începem să urcăm poteca din ce în ce mai înaltă și lăsăm devale livada înflorită ce pare a fi satul de sub castel. Clarităţile vastului noian de ape se unifică și se încheagă — cu cît suntem mai sus — într-un pod încovoiat de mat argint. Dar, curînd, trecem de pe coastele cu păşuni în aleile fostului parc feudal și lumina Dunării intră sub capricioase și inegale cortine verzi.

Părintele Hell, deși are un nume teuton și nu știu ce străbuni francezi, totuși este un neprihănit patriot maghiar. Dar e preot catolic și sfînta lui biserică a știut și știe pururea să dea cezarului ce este al cezarului și mai cu seamă să dea lui Dumnezeu și sfîntului părinte cele cuvenite. Tovarășul meu este, prin urmare, un om discret, meșter să calce, fără să se poticnească, pe hotarul dintre neamuri, veacuri și susceptibilităţi naționale, păstrînd pururea înălțimea și noblețea universalismului său bisericesc. Cu toate acestea, părintele Hell este simțitor și la înfățișarea acestor culmi, în vremi apărate eroic de neamul său, și azi acoperite de sfîșiata mantie a istoriei. Fruntașii poporului maghiar au zidit, au ținut strajă și au murit glorioși, la umbra acestor ziduri!

Intrăm în fortăreața ruinată și privim, în jurul nostru, ironica biruință a vremii asupra silinților și asupra trufiei omenești. Aici au fost turnuri, săli de petrecere, camere de gardă, ascunzători cu arme și ostași muiați în zale! Părintele Hell îmi recapitulează povestea acestui cuib locuit de vulturi, cîteva sute de ani, și dărîmat de mai multe ori, în timpul războaielor cu turcii și cu austriecii. Ne urcăm pe cel mai înalt zid, încă în picioare, și privim încovoierea Dunării printre masivele, cînd rotunde, cînd despicate

ale munților rumeniți de seară. E un ceas de rară și armonioasă conjunctură, între lumea gîndului și a amintirii și lumea vizibilă, cu relief înalt, cu ape și cu soare.

— Cîte fapte vitejești, cîte zile slăvite, și cîte nume vrednice de nemurire nu s-au petrecut, n-au strălucit și n-au umplut cu ecouri aceste văi și aceste capricioase trecători muntoase !...

Preacucernicul meu însoțitor privește, cu brațele încrucișate, doborîta cetate maghiară, adîncurile luminoase ale Dunării și uriașii munți, goi sub evoluția trandafirie a serii. Și părintele Hell urmează :

— Dar viața cealaltă, mai mică, mai necunoscută, întîmplările obișnuite sau rare, episoadele uitate, patimile stinse, durerile și lacrămile adunate în depozitele sacre ale sfintei biserici !... Am jos, în arhiva parohială, un document curios, redactat în latinește (sau poate numai copiat) de un predecesor al meu, fericitul Gyula, și în acest document este vorba de o naivă și dureroasă poveste, legată de aceste ținuturi, de aceste ruine, de acești codri suspendați...

Părintele Hell, mereu cu brațele încrucișate, aluneca ușor pe panta visului și, deși pare că vorbea pentru mine, totuși își vorbea sieși, vădit învăluit și cucerit de povestirea acelui document.

Iau cuvîntul și-l întreb :

— Pot să știu și eu, preacucernice, despre ce faptă celebră sau obscură tratează hrisovul latinesc ?

— Îl vei vedea cînd vom reveni... Observă, colea lîngă fosta poartă a castelului, ruinele modeste ale unui pavilion, dărîmat acum vreun sfert de veac. Aici trăia un mic slujbaș crăiesc, un fel de silvicultor, al cărui adăpost era fostul pavilion. Numele lui era Madarassy, era văduv și avea o singură copilă, Celestina, un straniu geniu muzical... Cele ce-ți spun și mai ales vei auzi acasă nu sunt strictă istorie, ci, cred eu, un amestec de istorie și de legendă, întrucît datele din documentul fericitului Gyula nu coincid desăvîrșit cu informațiile prinse de mine, din amintirea bătrînilor încă în viață.

Am coborît de pe zidurile risipitului castel și ne-am oprit o clipă lîngă dărîmăturile fostului ocol silvic. Mai stătea în picioare un zid de cărămidă, cu balcon deschis spre văile viorii și năpădit de niște vrejuri viguroase, pline de frunză nouă.

Ne-am înapoiat, pe același drum, spre casă. Părintele Tarsicius m-a poftit să intru în chilia sa și să mă odihnesc de plimbarea făcută. Am privit cu interes locuința acestui confrate și am notat simplitatea, curățenia dar și solida ei chiverniseală. Aveam, în fața mea, casa unui singuratic, dar a unui singuratic gospodar.

În camera de lucru erau : un birou, o orgă, o bibliotecă vastă așezată pe niște dulapuri arhaice și o mulțime de imagini sfinte, pe pereți. Pe un colț al biroului, părintele paroh a așezat o sticlă cu vin, două pahare și ceva de gustat. I-am adus aminte de hrisovul latinesc și de povestea făgăduită.

— A, da... povestea cu vioara lui Hugolin... E o poveste profană... Aș fi preferat să fie ceva din viețile sfinților, dar povestea e cum este și n-am ce să-i fac.

Eram curios să aud povestea aceasta, poate nu atît pentru ea, în sine, cît ca un document asupra psihologiei amfitrionului meu. Părintele Hell era un om uscat, cu privirea dură și cu atitudinea sobră a soldatului duhovnicesc. Dar acesta putea să fie însul disciplinei îndelungate și al uniformei obligatorii. Sub aparența aceasta, mi se părea că întrevăd un alt om, de simțire caldă, prieten al închipuirii și al visului.

Am ciocnit primele pahare.

— *Gelobt sei Jesus Christus !*

— *In Ewigkeit, Amen !*[1]

Părintele Tarsicius — în chip neobișnuit, dar atît de legitim ! — punea numele și slava Mîntuitorului atît în fruntea actelor și bucuriilor sale notabile, cît și în fruntea satisfacțiilor sale mai modeste.

— Să caut manuscriptul părintelui Gyula...

Căută, mai întîi, în dulapurile de sub bibliotecă, după toate aparențele : păstrătoarele arhivei paro-

[1] — Lăudat fie Iisus Christos !
— În veci, amin ! (germ.)

hiale. Dar nu găsi ce căuta. După aceea, căută sus, într-un raft al bibliotecii, dar tot zadarnic... În cele din urmă, căută în sertarele biroului...

— Nici aici nu este!... Mă tem că am împrumutat caietul unui coleg din Budapesta, un arheolog celebru, care m-a vizitat anul trecut...

Părintele Tarsicius rămase pe gînduri, cu fruntea încreţită şi contrariată.

— Îmi pare rău că nu pot să-ţi arăt caietul care cuprinde povestea lui Hugolin şi a Celestinei Madarassy... Dar nu e nimic! Vei auzi povestea din gura mea.

Turnă din sticlă încă două pahare şi închinarăm:

— *Gelobt sei Jesus Christus!*

— *In Ewigkeit, Amen!*

Cu un glas discret şi cald (altul decît pînă acum) şi într-o limbă germană de literat, părintele Hell îmi istorisi povestea vioristei Kesti şi a contelui Hugolin.

*

Cronica nu ştie să precizeze anii... Era acum cincizeci, poate acum şaptezeci de ani!... Tatăl Celestinei, mic slujbaş, între pădurar şi silvicultor, păzea pădurile crăieşti şi ruinile pe care le-ai văzut. Kesti era de vreo optsprezece ani şi trăia în pavilionul singuratic, lîngă bunică-sa, mama lui Madarassy. Era o copilă cucernică, liniştită şi gînditoare.

Într-o zi de primăvară, a sosit la pavilion un elev silvicultor, o rudă depărtată a lui Madarassy, născut lîngă Triest, jumătate maghiar, jumătate italian. Plecase cu concediu sau fără concediu, din şcoala lui — nu era lucru clar. Ştia că are aici un neam şi venise să-i ceară cîteva săptămîni de ospitalitate. Tot bagajul lui Hugolin, ba chiar toată averea lui, era o vioară pe care o purta închisă în lădiţă. Hugolin se credea muzicant şi, odată primit în casa lui Madarassy, şi-a luat vioara şi, de dimineaţă pînă seara, stătea pe zidurile ruinate şi cînta.

Kesti privea rezervată şi cuminte şi asculta muzica lui Hugolin. Cînta şi ea uneori — aşa cum o învăţase

bunică-sa — într-un vechi violoncel rămas din zilele castelului.

Hugolin, afară de muzicant prost, era băiat frumos — un cap oacheș, un profil de medalie romană și o pseudovibralitate de actor fără talent... Hugolin a rămas la unchi-său Madarassy pînă pe la mijlocul verii. Într-o dimineață, a spus că pleacă la Budapesta, pentru cîteva zile. A lăsat vioara la pavilion, s-a urcat într-o șaică și s-a dus pe Dunăre devale. S-a dus și dus a fost.

Familiei Madarassy i-a rămas, amintire, vioara lui Hugolin. Zile multe, scula melodioasă a stat mută, în așteptarea puțin dăruitului stăpîn. Kesti privea sicriașul închis, punea pe el o mînă fierbinte și privea spre văile albastre, de unde Hugolin nu era să mai vină niciodată.

A cutezat, la urmă, să deschidă cutia și să ridice vioara. A pus-o la piept și a început să cînte. Era un instrument de preț excepțional, ajuns te miri cum în stăpînirea unui nedestoinic. O legătură tainică a prins să se statornicească între nevinovata Kesti și vioara măiastră. Cei ce se bizuiesc să cerceteze și să lămurească mișcările, anotimpurile și furtunile inimii omenești ar putea să ne explice concentrarea supremă a gîndurilor, a simțirii și a forțelor acestui suflet tînăr asupra unui obiect, ajuns deodată — ipostaza celui iubit, fără s-o știe.

Kesti s-a dovedit, strîngînd la piept vioara lui Hugolin, rănită de iubire și mare vioristă. Într-o țară ca a noastră, străbătută de veacuri și fermecată de lăutarii țigani — adesea muzicanți de geniu, ieșiți parcă de-a dreptul, ca biblicul Iubal, din insuflarea primordială — într-o țară ca Ungaria, un fenomen ca acesta nu e prea surprinzător. Kesti a ajuns, în cîțiva ani, geniul interpret al acestor văi sonore, al acestor păduri scumpe privighetorilor și al vechilor visuri, cu leagăn în stepă.

Afară de bunică-sa, în copilărie, nimeni nu-i dăduse lecții de muzică. Patima ei pentru vioară și toată uimitoarea și ingenua ei iscusință porneau, poate, din intima clocotire transformată a unui covîrșitor

sentiment pentru cel plecat fără să-şi ia vioara. Vijelia cascadei se prefăcea în forţă electrică.

Ruinile pe care le-ai văzut avură cîţiva ani de somn scăldat în rapsodii. Dacă mi-ar fi iertat să întrebuinţez, o clipă, altă limbă decît a credinţei şi a teologiei mele, aş zice că eroii care trăiseră şi muriseră cu slavă, în jurul mîndrului castel de odinioară, lăcrămară de înduioşare, în mormintele lor. Ciobanii de pe coaste, pescarii de pe ţărm, privighetorile din dumbrăvi, ascultară cu farmec vioara lui Hugolin, povestind în mii de improvizaţii — miraculos înflorite din folclorul muzical maghiar — jalei unei inimi care nu voia să se mîngîie, ca Rahila, cea rămasă fără prunci.

Pe unde era şi ce făcea, în vremea aceasta, frumosul şi nebănuitorul Hugolin? Norocul îl purtase de mînă, ca şi pe alţii de felul său! Rătăcise încă un an de zile, pînă cînd se aciuase — maestru al apelor şi al codrilor — la fieful unui conte bătrîn, foarte bogat şi fără de copii, dar unchiul a cîtorva nepoate, fete mari. Hugolin, băiat plăcut, visător, cu ochii negri şi de data aceasta fără de vioară, ajunsese iubit de toată lumea, dar îndeosebi de una din nepoatele bătrînului grof. Tinerii şi-au făgăduit o iubire eternă şi o căsătorie neapărată. Dar Hugolin părea plebeu şi aleasa lui era nobilă. Atunci bătrînul conte Jeremy a plecat spre Triest şi după o laborioasă cercetare, prin Triest şi prin Veneţia, a descoperit — cu nu prea mari jertfe bănești — că Hugolin e nobil şi strănepot de conţi veneţieni. În scurt, Hugolin s-a pomenit contele Hugolin — însurat, bogat şi fericit.

Tot pe aceeaşi vreme, Kesti a pornit din cuibul ei, de ziduri vechi şi de legende, şi a început — cînd singură, cînd întovărăşită de alţi cîntăreţi populari — să se destăinuiască lumii robite de admiraţie. Un gînd unic şi fix ca piramida din pustie o împingea pe biata copilă în această fază revoluţionară a vieţii sale: să regăsească pe Hugolin!

Foarte degrabă concertele ei au ajuns serie de triumfuri... Din sală în sală, din oraş în oraş, numele şi faima Celestinei Madarassy au aprins ca o pădure de torţe şi într-o seară, cu aceste mii de flăcări ale

renumelui, Kesti a intrat în Budapesta. Privise şi privea pretutindeni masa capetelor vrăjite de vioara lui Hugolin. Cerceta, cu ochi care străbat umbra şi întunericul, pe ascultătorii cîntecelor sale... Hugolin nu era nicăieri!

Era a zecea seară de cînd Budapesta, nobilă şi burgheză, alerga să asculte pe minunata Kesti... Cînta — în vioara ei — străvechea vitejie; cîntau durerile, fanteziile şi vijeliile sufletului unui popor, sosit din fundul lumii, în goana cailor sălbatici; cînta — în dibăcia ei — atîta jale, atîta dorinţă neîmplinită, atîta aşteptare pasionată, încît inima fiecărui ascultător îşi simţea iarăşi, vii şi sîngerînde, rănile ştiute numai lui!...

Cînd a sfîrşit una din aceste rapsodii, pe care Kesti le chema — halucinată — ca din paradisul rapsozilor străbuni, a pus vioara sub braţ şi ca de obicei a întrebat chipurile iluminate şi sala bubuitoare de aplauze.

Într-o lojă, de lîngă podium, contele Hugolin şi frumoasa lui contesă aplaudau din răsputeri! Kesti a rămas fără suflare. Toată viaţa i s-a adunat în ochi. În tumultul şi entuziasmul general, s-a apropiat de tovarăşii-lăutari şi i-a întrebat:

— Cine sunt cei doi boieri, frumoşi, de lîngă stîlp?

— Este grofui Hugolin şi cu grofina lui!

Atunci Kesti a culcat vioara în sicriaş şi cu el sub braţ şi-a făcut loc prin lume, pînă la loja lui Hugolin. Acolo, de faţă cu toţi şi de faţă cu frumoasa contesă, i-a spus lui Hugolin:

— D-le conte, aţi uitat la pavilion, acum cinci ani, vioara aceasta. Permiteţi-mi să v-o dau înapoi!

...Kesti a plecat din Budapesta chiar în noaptea aceea. N-a mai cîntat niciodată şi a murit călugăriţă într-o mănăstire din Ţara Sfîntă.

*

Părintele Tarsicius lăsă ochii pe bucoavnele de pe masă. Fu un moment de comună stîngăcie... Cu o

mişcare smîcită, dar imediat articulată şi sigură, confratele ridică fruntea şi întinse mîna spre garafă.

— *Vanitas vanitatum!*[1] Unor ostaşi ai lui Christos nu le este iertat să se înduioşeze de asemenea bagatele!

Umplu paharele.

— *Gelobt sei Jesus Christus!*

— *In Ewigkeit, Amen!*

[1] Deşertăciunea deşertăciunilor! (lat.)

O STEA PRIN FEREASTRA LUI MANOLAȘ

(Fragment)

I

E sîmbătă seara și funcționarii din birouri au depus condeiele cu un sfert de oră mai devreme. De la masă la masă, convorbirile se înnoadă și se ridică zgomotoase în aerul greoi. Fumul de țigară se înfășură albastru în lumina oblică și grăbită a amurgului de aprilie. Robii registrelor și ai dosarelor se simt, un sfert de oră, fericiți. Între munca săptămînii, oprită de o clipă, și orele de inutilă libertate sau de tristă petrecere acasă, de a doua zi: acest sfert de oră are un farmec unic. Funcționarii se întind, se adună cîte doi și cîte trei la un birou și pun la cale o plimbare la Chitila, discută și aleg între un matineu la teatru și un film de cinematograf, sau — alții mai nerăbdători — votează un aperitiv complex, chiar acum după ieșirea din minister.

Un singur coleg a rămas la masa lui de subșef de birou și, în gălăgia generală, își continuă lucrul. Vasile Manolaș, poreclit *filozoful*, nu se va duce mîine nici la Chitila, nici la cinematograf și, cu atit mai puțin, nu va lua parte, astă-seară, la aperitiv. E un suflet închis, plin de griji și plin de gînduri. Deși slujbaș de cîțiva ani, totuși în acest mediu birocratic el a rămas insolubil, ca un cristal refractar soluțiunii în care a fost depus. În inima lui, Manolaș nu crede, și nu vrea să rămînă *funcționar de carieră*... Mîine, va sta acasă, se va închide în iatac, își va pune vată în

urechi și cu deznădejde va mușca din cărțile ce trebuie știute la un apropiat examen de licență.

Colegii pleacă în grupuri. Manolaș cetește referatul pe care l-a isprăvit, așază pe birou hîrtiile și dosarele și dă mîna cu ultimul coleg. La început, acești tovarăși îl priveau cu ochi răi și îl spionau. Era un intrus. Era un om cu carte — student în litere — și venea peste ei, bieți salahori ai registrelor, să le ia un loc și să le încurce așteptările de înaintare. Cîtva timp, Manolaș a trebuit să rabde răceala și aluziunile lor jignitoare. Dar, pe urmă, funcționarii au ghicit în el un frate de suferință și un om fără răutate, care nu știa să țeasă intrigi, care nu-i umilea cu învățătura lui și care, în definitiv, putea să rămînă printre ei fiindcă era muncitor și cumsecade. Numai tăcerea lui era ciudată. Și tăcerea aceasta nu putea să ascundă prostie, ci mai degrabă idei și preocupări superioare unui birou de minister. De aceea, cu aprobarea unanimă, Manolaș se pomeni într-o zi poreclit *filozoful*. Era ironie în acest supranume, era poate ciudă că noul venit nu seamănă cu toată lumea, dar era și oarecare ascunsă recunoaștere, plătită superiorității.

Manolaș își ia din cuier pălăria și paltonul și iese din sălile ministerului printre servitorii care, la trecerea lui, nu stau din măturat și nici nu prea-l salută, fiindcă ori salutat ori nesalutat, Manolaș nu e cu ei niciodată înfipt și poruncitor, iar bacșișul de zile mari vine fără de căciuleală. La poarta ministerului Manolaș se opri un moment cu sfială. Calea Victoriei clocotea de trăsuri și de automobile. Pe trotuarele înguste și inegale, trecătorii se frecau unii de alții, venind unii de la Șosea spre centru, iar alții dimpotrivă. După haine și după pasul cu care mergeau, păreau mai toți oameni care nu lucraseră nimic în ziua aceea și nici n-aveau nevoie să lucreze. Impresia aceasta căzu rece pe gîndurile lui Manolaș. Dacă drumul spre casă-i n-ar fi fost chiar Calea Victoriei, s-ar fi strecurat binișor și ar fi luat-o pe vreo stradă lăturalnică. Ar fi putut să iasă din Calea Victoriei prin dosul Academiei sau pe lîngă consulatul francez, dar ocolea mult

și întîrzia. Și astă-seară nu trebuia să întîrzie nici un moment, fiindcă nevasta îl aștepta acasă cu încordare. Manolaș se dezlipi din poarta ministerului și intră, stingherit, în șuvoiul celor ce se plimbau. Se simțea mic, se simțea ridicul și mai ales vrednic de plîns... Ca într-o oglindă, purtată în preajmă-i cu neîndurare, își vedea pălăria pleoștită, paltonul amorf și vechi, ghetele drese de două ori, trecînd printre pălăriile tari sau moi, dar toate elegante, printre pardesiurile de primăvară, printre ghetele strălucitoare ale celor ce ieșiseră să salute această seară de aprilie. Se simțea mic, se simțea ridicul și mai ales vrednic de plîns, cînd vedea în imaginație capul lui sfios, băgat între umeri și cam strîmb, obrajii lui nerași, printre aceste capete azvîrlite impertinent pe spate, pline de siguranță și de suficiență, printre acești obraji rași, pudrați sau acoperiți de bărbi proaspăt ieșite din foarfeca bărbierilor maeștri. Cînd au avut vreme acești oameni să scuture tristețea și înțepeneala muncii, cînd au putut să se îmbrace și să alerge la coafor, și ce muncă nobilă și scump plătită muncesc ei, ca să poată fi atît de neobosiți și de senini? — Aceasta se întreba Manolaș, ștergînd, umil și încovoiat, zidurile de pe Calea Victoriei.

În vremea aceasta, trăsurile și automobilele se țeseau unele printre altele. Trăsuri de lux și cai de lux, mașini din fabricile cele mai mari și oameni din obîrșiile cele mai mici dar trîntiți cu fală în vehicule, se întorceau de la Șosea, pe această cale strîmtă, sucită, fără nici o frumusețe și fără nici o măreție, care e Calea Victoriei și care — inestetică și irectilină cum e — constituie un adevărat simbol pentru capitală și pentru lumea noastră. Toți cei ce se întorceau de la plimbare păreau cu totul încîntați de ei și cu totul preocupați de unicul fapt că au ieșit să se plimbe și că revin acum acasă, în văzul trotuarelor pline de pietoni. Iar pietonii radiau aceeași încîntare de sine și aceeași supremă preocupare. Ar fi trebuit să cauți mult și poate tot n-ai fi găsit pe unul despre care să poți să zici: iată cineva care pare că a ieșit să se

plimbe, după o zi fecund petrecută în bibliotecă, în atelier sau în laborator...

Dar Manolaș nu-l căuta pe acesta. Gîndurile lui erau sfioase și dureroase. Femeile care zburau prin fața lui i se păreau și mai depărtate și mai deasupra lui decît bărbații și amanții lor. Pălăriile lor fantastice, rochiile și vălurile lor fluturătoare, mătăsurile, dantelele și panglicile, pe care Manolaș de-abia cuteza să le privească, erau pentru el tot atîtea lucruri străine și întristătoare... Și întrebările elementare și naive, care dospesc încet inima revoltatului, întristau acum pe Manolaș : Cum se face că unii au atît de mult și alții prea puțin ori nicidecum? Din care izvoare, pornite din firea lucrurilor, ori săpate înadins de oameni, țîșnesc inegalitatea, nedreptatea și amărăciunea socială? Și dacă întrebarea aceasta e prea înaltă, aproape metafizică, cum se face că dintre mai mulți tovarăși porniți cu același pas, pe aceeași cale, ajung la situațiuni puternice și la avere mai întîi cei incapabili și perverși? Iată Manolaș, elevul eminent de altădată, este azi subșef de birou, la poruncile unui șef care nu e decît Izbiceanu, cel mai ticălos conșcolar de acum vreo doisprezece ani. Manolaș, însă, își ia seama și se corectează... Izbiceanu are vechime. De prin clasa V de liceu a pus latineasca și algebra în cui și a intrat copist într-o percepție. Tatăl său e om cu vază în Dealu Spirii. Oamenii politici îl cunosc și la alegeri sprijinul lui e foarte căutat. Izbiceanu a ajuns funcționar de carieră, a înaintat, va merge poate și mai departe... Oricum, Izbiceanu a fost și este un om de nimic, un intrigant, un îngîmfat, un șarpe veninos. Dar a avut noroc. Manolaș n-a avut!

După ce a terminat liceul, s-a înscris la Facultatea de litere și în primul an a urmat cursurile cu sîrguință și cu exactitate. Vara, însă, după examene, a făcut cu cîțiva colegi o excursiune în munți și i-a surprins o vreme rea, ca de iarnă. Manolaș, mai plăpînd decît ceilalți, a răcit și s-a îmbolnăvit. Un an de zile a stat mai mult în pat. Anul al doilea, după sfatul medicilor, a pribegit prin cîteva localități climaterice. Se simțea mai bine, dar trebuia să trăiască de aci îna-

inte cu mare pază și să muncească foarte puțin. Tatăl lui Manolaș murise de cîțiva ani, lăsînd familiei prea puțin din cît avusese în alte vremuri... Manolaș avea o soră mai mare decît el. Cu multă greutate, Aglaia s-a măritat, dar a nimerit un om de treabă și de înțeles. Mama lor, bătrînă și aproape paralitică, trăia lîngă Aglaia. Manolaș a pierdut și al treilea an, prăjindu-se la soare și respirînd aerul pădurilor de brad. Dar pe cînd era într-un tîrgușor de munte și se simțea pe deplin restabilit, soarta lui Manolaș se încurcă a doua oară.

Stătea în gazdă la niște oameni cu stare mijlocie și fără de copii, dar care creșteau în casa lor pe o nepoată orfană. Această nepoată era o creatură blajină și iubitoare. Fată săracă și crescută de pomană, ea avea simțirea gingașă a celor ce au suferit în taină. Manolaș stătu trei luni sub același acoperiș cu Emilia. Ceva mai în vîrstă decît el, Emilia simți pentru acest oaspete sfios și de-abia scăpat de boală, o dragoste adîncă. Îi purtă de grijă toată vara, ca unui frate mai mic și, cu voia sau fără voia ei, sentimentul bietei fete fu citeț pentru toată lumea. Manolaș se lăsă cuprins de această iubire, cu aceeași senzație fericită cu care se lăsa învăluit de razele soarelui și de mireasma brazilor. Emilia nu era nici frumoasă, nici inteligentă. N-avusese cînd și unde să învețe mai mult decît clasele primare, dar inima ei era pernă dulce pentru capul unui soț, leagăn scump pentru copii.

În ziua de plecare, Emilia l-a petrecut pe Manolaș, pe jos, pînă departe, printre niște livezi de pruni și cînd s-a urcat în brișcă, să pornească la gară, Emilia a izbucnit în plîns. Manolaș a rămas locului, palid și gînditor. A lăsat trăsura să aștepte, a luat mîna Emiliei și a făcut înapoi aceeași cale, printre prunii plini de rod. Manolaș vedea limpede că a ajuns, întîia oară în viața lui, principiu de viață și de sentiment pentru altcineva decît mamă-sa... Afară de mamă-sa, nimeni nu-l iubise pînă astăzi. Mai mult înduioșat decît fericit, Manolaș s-a oprit cu Emilia la un pîrleaz, în fața unui deal, îmbrăcat cu totul în stejari, ușor atinși de rumeneala toamnei.

— Emilio, îmi plînge inima de plînsul tău. Îmi cunoști sufletul. Mi-ești dragă și mie... Și mi-ar fi drag să stăm alături, cum stăm acum, toată viața noastră. Dar sunt de tot sărac, Emilio, și după cum bine vezi, de-abia m-am îndreptat, după trei ani de boală. N-am nici un rost, n-am nici o stare. Învățătura am năpustit-o și trebuie s-o iau toată de la capăt. Sunt de douăzeci și trei de ani... Îmi trebuie patru ani de aci înainte ca să iau licența în litere și să pot să cîștig și eu o pîine ca dascăl...

Emilia și-a ridicat atunci capul de pe umărul lui și cu ochi frumoși și plînși, pătrunzători și neuitați, i-a spus cu adîncă simplitate:

— Așa este, Vasile dragă, dar cine îți va face de mîncare? Cine te va spăla? Cine va îngriji de odăița în care vei dormi și vei învăța? Cine va avea milă de d-ta, mai mult ca mine?... Aci, acasă, nu sunt trebuincioasă. Mătușă-mea e voinică și are și argat. M-ai văzut: muncesc, rabd și port ce se găsește...

Era atîta convingere în ochii Emiliei, atîta sfîntă naivitate și atîta iubire, că Manolaș n-a știut ce să mai răspundă. S-a gîndit, privind codrul roșcat și funigeii care pluteau sub cerul clar de toamnă: „Ce pot aștepta eu, pe lumea aceasta, mai mult decît tovărășia unei biete fete sărace și devotate? Și ce-ar putea asigura deplina mea restabilire decît un trai tihnit și sănătos, lîngă o femeie cu inimă de soră și de mamă?

Atunci Emilia i-a mai spus:

— Să știi că unchiul, din toată zgîrcenia lui, îmi dă de zestre o livadie de pruni și o mie de franci...

Lui Manolaș i s-au umplut ochii de lacrimi! Această dulce simplitate îi tăie orice rezistență și-l dădu legat de mîini și de picioare în voia destinului...

— Emilio, mi-ești dragă și mă învoiesc! Mă duc să spun mamei că m-am hotărît să mă însor și s-o rog să-mi dea consimțămîntul. Tu, spune, mai departe, același lucru, bătrînilor...

Emilia i-a căzut pe piept și a plîns de fericire... Și acesta a fost tot romanul lui Manolaș, toată primăvara sentimentală după care trebuia să vină vara plină de muncă și de arșiță a căsniciei lui. S-a însănă-

toșit pe deplin și în primul an de căsătorie a început iarăși să lucreze. Manolaș era mulțumit, Emilia era fericită. Dar numai cu cîteva mii de franci și fără alt venit decît arenda livezii de pruni, casa și tihna lor nu puteau să țină mai mult decît un an. Afară de aceasta, Emilia rămăsese însărcinată. Copilul venea tocmai cînd se isprăveau puținii bani din casă. Manolaș avu curajul să se ducă să ceară sprijinul unui fost profesor al lui, ajuns secretar de minister. Îi fusese elevul cel mai bun și nu putuse să-l uite. Secretarul l-a primit și l-a ascultat cu bunăvoință. Știa de prima lui nenorocire (boala de care acum scăpase), dar nu știa de a doua (căsătoria de care nu putea să mai scape)... I-a făgăduit și i-a dat curînd, cu condiția să muncească și să-și termine studiile, un loc de subșef de birou. Emilia a născut primul copil și în trei ani a născut încă doi — toți băieți. Manolaș a rămas mai în urmă cu examenele lui, căci n-a putut să treacă decît două.

În acest moment, Manolaș se opri. Ajunsese în Piața Victoriei. Deșteptat din gîndurile lui, întrebă ceasornicul cu teamă. Nu cumva a dormit pe drum și a întîrziat? Ar fi trebuit să grăbească pasul. Astă-seară, nevastă-sa scaldă copiii și trebuie să fie lîngă ea să-i dea o mînă de ajutor. Manolaș o ia pe șoseaua Bonaparte. Pe o stradelă care se desface din șosea, Manolaș ține cu chirie o căsuță neîncăpătoare și cu temeliile umede. Are două încăperi, un salonaș-dormitor și un iatac alături, iar dedesubt, în subsol, sufragerie și bucătărie. Dar pe pereții subsolului se desenează grosolane arabescuri de igrasie. Iatacul e cabinetul de lucru al lui Manolaș, un iatac subțire și sonor ca o ghitară și în care toate coardele mizeriei lui domestice răsună cu fidelitate, de la certurile și tîrguielile cu oltenii vînzători pînă la clocotitul tingirilor de pe mașină, pînă la scîncetele copilului de țiță. În acest iatac, Manolaș își urmărește și consumă martiriul său în litere.

Cu greutăți neînchipuite a izbutit să dea două examene. La birou trebuie să lucreze, acasă trebuie să ajute pe biata Emilie, cîteva ore din noapte trebuie

să cetească. Emilia duce greul gospodăriei fără de servitoare. Primii doi copii de-abia încep să vorbească. Al treilea îi stă lipit la sîn și îi stoarce toată vlaga. A fost foarte robustă, deprinsă din copilărie cu munca și cu tristețile vieții, dar pînă acum n-a avut să lupte cu atîtea nevoi, cu atîta grijă și nesomn. Manolaș o vede din zi în zi mai slabă, mai veștedă și mai înăcrită. Emilia nu se plînge niciodată. Nu se aștepta la nici un bine în viitor și ea singură și-a ales această viață de povară și de jertfă. Dar nu este oare în drept oricine să nădăjduiască în slăbirea rigorilor soartei și în niște zile mai senine, ca o abatere cît de mică de la contractul ce prevede numai sărăcie, amar și vreme rea? Și nu era dator Manolaș să se zbată, să lucreze cu deznădejde, ca să procure bietei lui familii mai multă bunăstare și mai multă mulțumire? Vai! dar puterile lui erau ca un arc care s-a frînt o dată și a fost fiert a doua oară și orice exces de muncă ar fi putut să aducă un dezastru. Însăși Emilia îl ținea adeseori de rău, cînd seara întîrzia prea mult, încovoiat pe cărți, sau dimineața începea să cetească prea devreme. Îi trebuia o răbdare spăimîntătoare. Răbdare, cînd își vedea soția gătind bucate, măturînd, spălînd, lăptînd copilul... Răbdare, cînd privea teancul de cărți pe care mai avea să le străbată... Și nu trebuia să se lase ucis nici de mila nevestei și a copiilor, nici de nopțile albe, cerute de un grabnic sfîrșit de studii!

Căzînd din nou bolnav, pierdea și slujbă, și examene și-i rămîneau și copiii pe drumuri... N-ar fi fost cu cale să se însoare! Dar, cine știe, poate că tocmai însurătoarea a fost principiul regenerator și întăritor al sănătății lui de azi. Era vorba acum să-și toarcă răbdarea în fir subțire, trainic ca un fir metalic și încet, pe tăcute, să-și cîrpească viitorul. Se simțea mereu sănătos, dar atît de copleșit și de înnourat!

Manolaș merge grăbit spre casă. În spatele lui clarităților trandafirii ale amurgului pălesc și scad. Luceafărul serii se ivește din haos, minune veșnic dornică și proaspătă. Dar Manolaș nu vede cerul, nu vede nici pămîntul, cel prididit de seva primăverii și stropit de

primele frunze nouă. De departe, i se pare că din casă lui se aude un plînset de copil. Nu se înșeală. Emilia a început să scalde pe copii. Albia e așezată în bucătărie, lîngă mașină. Un copil e gol, în albie, și ceilalți doi într-un pătucean, din colț. Manolaș își aruncă paltonul de pe el, își scoate surtucul și manșetele și își sumete mînecile cămășii. A făcut meseria aceasta de la început, alături cu nevastă-sa, și a ajuns destul de îndemînatic. În bucătărie e o căldură nesuferită. Emilia e roșie, asudată și amară, ca unul care toată ziua n-a avut o clipă de odihnă. Manolaș răspunde cu blîndețe la întrebările ei, întreabă cu precauțiune și ține albia, ține copilul, toarnă apă caldă și rece...

O mulțime de cestiuni și de nevoi mărunte trebuiesc știute și împăcate... Proprietarul pretinde chiria cu două săptămîni mai înainte de Sf. Gheorghe. Olteanul, cel cu zece lei datorie, zice că se duce acasă și vrea paralele... Ciubotelele lui Matei, copilul cel mai mare, nu mai sunt de nici o treabă... Lemnele sunt pe isprăvite... Dorel, copilul al doilea, nu e tocmai bine. După baie, trebuie fricționat cu apă de Colonia... Manolaș ascultă, masează pe copil în albie și își simte fruntea îmbrobonată de o rouă fierbinte. Fără de voie. revede în gînd chipurile îngrijite și pretențioase ale celor ce veneau de la Șosea... Ce fac ei în acest moment? Au și ei copii, neveste, supărări, ori fac parte dintr-o lume excepțională, de care Manolaș n-are nici o idee? O milă ironică și imensă îl cuprinde pe Manolaș, privind capetele celor trei copii ai lui, privind pe nevastă-sa, cu mult mai necăjită și mai prost îmbrăcată decît o slujnică de casă boierească, privindu-se pe sine, cu mult mai nefericit decît un băiaș de meserie... Ieși-vor ei vreodată din acest subsol igrasios? Avea-va el cîndva mai mult de două sute de lei pe lună?... Unde e dreptatea vieții, care este logica împărțirii bunurilor pămîntești?...

„O, bieții copii! O, biată Emilia!..."

Gîndind toate acestea în capul lui, Manolaș vorbește liniștit, face lucrurile bine și cruță pe nevastă-sa cît poate mai mult. Au scăldat pe Dorel, l-au frecat cu

colonie și l-au înfășurat într-un cearceaf. Îi trebuie însă un capotel și o cămășuță de noapte. Emilia a uitat să le aducă... Piu, copilul cel mai mic, a adormit. Se hotărăsc să nu-l mai scalde în astă-seară, ci mîine de dimineață. Dar trebuie, pentru Dorel, capotelul și cămașa... Manolaș știe unde sunt. Se urcă pe scară, în salonașul-dormitor și începe să le caute într-un cufăr, așezat sub fereastră. Le-a găsit și închide cufărul la loc. Dar ridicîndu-și ochii, Manolaș îi opri în fereastra neacoperită cu perdea și în noaptea albastră de afară... Din înălțimi auguste, se aplecau în jos, spre Manolaș atîtea flori de argint, atîta taină scăpărătoare, atîta veșnicie!

Manolaș privește, minunat, ca și cum ar fi descoperit acum, întîia oară, ce stă deasupra capetelor omenești, în nopțile senine. Manolaș se limpezește deodată. Spuma grijilor amare se curăță și piere și sub astrele nemuritoare, gîndurile lui se clatină o clipă, străvezii și adînci, ca păturile mării...

Într-adevăr, cît infinit mîngîietor! În ipoteza cea mai tristă, cînd adică împrejurul acestor diamante ce sfredelesc universul n-ar fi decît tot viață, durere și tristă cugetare: totuși, cîtă mîngîiere să presupui că bolțile cerești sunt solidare cu suferința ta, cîtă despăgubitoare ironie să admiți că trista noastră lume, văzută de la depărtarea acestor stele, se preface și ea în astru atotferice!... Iată steaua aceasta — din ce constelație face parte? —... pare că ar fi sigiliul înțelepciunii, pare că ar fi talismanul păcii sufletești!...

Manolaș își aduse aminte de fata din *Luceafărul*, zîmbi și zise cu neînțeleasă, cu tainică speranță:

— „Cobori în jos, luceafăr blînd,
Alunecînd pe-o rază,
Pătrunde-n casă și în gînd
Și viața-mi luminează!"

Dar nevastă-sa, jos în bucătărie, își pierdea răbdarea.

— Nu le-ai găsit, Vasile? Ce ai de nu mai vii?

Manolaș coborî transfigurat. Nici bucatele care se ardeau pe mașină, nici zoile din albie și de pe jos, nici fustele ude ale Emiliei nu-i mai răscoliră inima. *Alfa din Orion* așternuse în cugetul lui Manolaș o calmă imensitate.

II

A doua zi, Manolaș își aduse aminte de steaua privită în ajun. Căută să-și dea seama cam în ce parte a cerului o văzuse și după ce stabili punctele cardinale, deduse că steaua strălucea deasupra apusului, cu oarecare înclinare către miazăzi. Dar ce stea putea să fie? Manolaș era slab în harta cerului, deși curiozitatea și fiorii lui îi avusese de cînd se pomenise simțind și gîndind. Mic copil, la țară, în serile de iulie, stătea culcat pe spate, în grîul de pe arie, și privea, în haosul albastru, tainicele colonii scăpărătoare. Cunoștea cîteva constelații cu numele lor populare și uneori le regăsea în mulțimea celorlalte, dar atîta tot. Viața lui se înnorase prea curînd. Boala îl răsturnase și-l dăduse afund, îngropînd pentru el, ca într-o iarnă lungă și amară, și tinerețea și dorința de a privi și de a simți și toate frumusețile existenței. Un Manolaș zgrebulit, închis și gînditor crescuse, după boală, din băiatul zglobiu și lacom de viață de mai înainte. Suferința și singurătatea îndepliniseră cu el opera lor dureroasă și fină. Manolaș ajunsese mai simțitor și mai inteligent decît în zilele lui de sănătate.

Atît numai că deocamdată, la biroul unde lucra șase ore pe zi, nu prea avea ce să facă nici cu inteligența, nici cu simțirea lui. Ba dimpotrivă; i-ar fi prins mai bine dacă ar fi fost mai aproape de sufletul și de nivelul tovarășilor săi. Manolaș, însă, învățase să rabde și să stingă supărările zilei într-un fel de filozofie, în parte stoică și în parte cinică, după o rețetă interesantă și personală. Cu colegii de birou nu avusese nici o neplăcere. Biruise, printr-o silință neîntreruptă și surîzătoare, neroziile, intrigile și mes-

china lor vecinătate. Căutase în fiecare dintre ei, sub coaja de creștere proastă, de răutate sau de deșertăciune, acel miez sufletesc (mult-puțin) serios și accesibil, ascuns în orice om. Acești bieți camarazi, mediocri, fără educație și fără învățătură, necăjiți și înjosiți, adeseori intriganți și fățarnici, se simțeau în atingere cu Manolaș, mai buni și mai de treabă. Îl cunoșteau acum, erau siguri de el și îl respectau. *Filozoful* lor era un om de caracter. Cu slujba se împăcase mai anevoie, nu pentru că era grea, ci pentru că îi era urîtă. Nu se gîndise niciodată că va ajunge funcționar! Cînd era prin clasa a VII-a de liceu, voia să învețe medicina, să fie un om liber, să domineze viața. După bacalaureat, însă, se gîndise la un studiu mai scurt și mai în armonie cu unele cerințe ale sufletului său. Se hotărîse să se facă profesor, adică, după concepțiunea lui, un apostol al luminii și al înfrumusețării sufletești. Toate aceste planuri muriseră în floare! Și realitatea inimică îl împinsese înainte pe căi neașteptate și spinoase. Ceruse o slujbă și era funcționar!

Cu toată nemulțumirea lui pentru situația-i de azi, Manolaș căutase să-și facă datoria și să merite leafa pe care o primea. Deprinsese curînd mecanismul serviciului și era un bun funcționar, dar aceasta în paguba studiilor lui de acasă. Uneori Manolaș era încercat de o tristețe nouă. I se întîmpla cîteodată, cînd studia la birou vreun registru sau vreun dosar, i se întîmpla și acasă, cînd învăța, să vadă sărind în calea gîndurilor lui cîte o imagine frumoasă, cîte o idee isteață și proprie utilizării literare. Dar nici acasă, nici la birou nu putea să se lase ispitei s-o urmărească și s-o fixeze. Și Manolaș se întreba uneori, copleșit și amărît de munca lui de funcționar și de student, dacă acele năluciri — uneori grațioase, alteori mușcătoare — nu erau semnul unei înclinări poetice înăbușite... De pildă, de cîtva timp, îl urmărea, ca propria-i imagine răsfrîntă pe un lung perete de oglinzi, povestea unui cuget umilit, a unui biet scriitor de minister, strivit de cele patru caturi ale ministerului, strivit de importanța și de severitatea celor vreo sută de șefi ai

lui, și tot atît de strivit de mediocritatea condițiilor lui sociale și nominale: Era un fel de nuvelă care s-ar fi intitulat: *Cum se mîngîia Radu Popescu, că îl chema Popescu și nu era decît copist...* Dar regretele lui Manolaș erau temperate întîi de fonciara lui modestie și apoi de ironia pe care și-o păstra, în mare doză, pentru persoana proprie. Poate că ar fi avut ceva talent poetic, poate că prin încredere și stăruință, ar fi ajuns și el să împovăreze paginile vreunei reviste literare. Era, însă, destul de inteligent și cetise destulă critică literară ca să-și dea seama că între farmecul intim, între emoțiile estetice, oricît de intense, care pot să stăpînească un suflet, și darul de a le propaga, prin scris, și semenilor tăi este o prăpastie — fatală pentru foarte mulți. Sonoritatea vorbelor, mirosul și grația crinilor, columnelor de porfir ale amurgului... pot să emoționeze, pot să atingă în chip divin multe suflete simțitoare. Foarte puține însă sunt în stare să adune această frumusețe și s-o depună, ca pe un grăunte de miere în celula literară.

Manolaș știa acest adevăr și îl gîndea, în această după-amiază de duminică, scoțînd pe caiet rezumate dintr-un curs de istoria literaturii germane. Afară era timp frumos. Niște vișini înfloriți se vedeau, prin fereastra deschisă, plini de floare albă și scăldați de lumină. Emilia ieșise de acasă — cu cei doi copii mai mici în cărucior, cu cel mai mare pe lîngă dînsa — ca să-i plimbe la Șosea și să-i mai lase lui Vasile o oră de liniște și de concentrare. Manolaș văzu din nou, în amintire, steaua care tremura aseară, în infinitul albastru.

După cina luată mai devreme, Manolaș urcă în iatac și privi, în lungă reverie, evoluția asfințitului. Nu i se mai întîmplase din alte zile să stea așa, tihnit și primitor, în fața firii. Lumina scăzu, frumusețile amurgului se desfoiară și stelele se aprinseră. Manolaș își găsi steaua cu anevoie. O observă bine și îndelung. Era o stea roșiatică și venea deasupra celor trei stele așezate în linie dreaptă, care, pentru Manolaș, erau, cu numele lor obișnuit la țară, *Rarița*. Dar

cum se numea această stea și din ce constelație făcea parte ?

Mai multe seri, de-a rîndul, Manolaș căută la asfințit steaua roșiatică. I se păru că steaua aceasta răsare din ce în ce mai jos, dar cu *Rariția* cu tot, ai cărei trei colți de argint străluceau acum deasupra volburelor amurgului. Într-o zi Manolaș se întîlni cu un vechi cunoscut, fost pedagog al lui, în internatul liceului, un om inteligent și original. Își aduse aminte că fostul lui pedagog e un astronom și deschise vorba de-a dreptul.

— Domnule Cracalia, desigur că zeița Urania, în persoană, te scoate în calea mea. Află că de vreo zece seri observ pe cer o stea fermecătoare, și nu știu ce nume să-i dau !... Te rog ajută ignoranței mele !

Cracalia, care era un pasionat iubitor al cerului, intră în convorbire cu seriozitatea și cu rîvna proprii apostolilor.

— Spune-mi mai întîi unde ți se arată această stea și pe ce vreme o privești.

Manolaș îi răspunse cît mai exact cu putință. Adăugă că o vede deasupra celor trei stele ale *Rariței* și că este o stea roșioară.

— Amice, *Rariția* de care spui este *Orionul*, regina constelațiilor, dar nu ea singură, adică numai cele trei stele pe care le știi tu, ci în unire cu altele foarte multe. Iată, *grosso-modo*, cum se înfățișează *Orionul :*

Cracalia scoase un carnet din buzunar și puse în mijlocul unei file albe trei stele în linie dreaptă, apoi le închise oblic într-un patrulater, însemnînd cîte-o stea la fiecare dintre cele patru unghiuri :

— Poftim : cele trei stele pe care le cunoști (lăsîndu-le la o parte pe cele de-abia vizibile și pe cele invizibile cu ochii liberi) vin încadrate într-un patrulater și stelele de la colțuri sunt următoarele : sus, *Alfa din Orion* și *Bellatrix*, iar jos, *Kappa din Orion* și *Rigel*. Dacă steaua ta vine deasupra acestor trei stele de aici și are o lumină roșiatică, nu poate fi alta decît *Alfa din Orion*, care se mai numește și *Betelgeuse*.

— Alfa din Orion sau Betelgeuse !... Frumos nume ! Să ştii că asta trebuie să fie.

Cracalia îl privi cu plăcere. În entuziasmul său copilăresc şi nesecat, iubitorul stelelor văzu în Manolaş un viitor discipol.

— Vei fi şi tu un amic al cerului ! De ce nu vii la mine, într-o seară, să priveşti prin lunetă aceste veşnice comori ale Golcondei, ale Uraniei, cea mai serioasă dintre muze ?

— Maestre Cracalia, voi veni cu mare plăcere, dar cum să fac să nu te nimeresc rău ?

— Pe mine mă nimereşti totdeauna bine, dacă mă cauţi înainte de miezul nopţii, în oricare noapte fără de nori.

— Iată un răspuns de adevărat astronom ! Dar ce te faci cu noi aceştia, fiii pământului greoi, noi care cădem de somn imediat după ora zece seara ?... Totuşi, nu voi fi nevrednic de bunătatea d-tale şi de invitarea pe care mi-ai făcut-o. Dar te-aş ruga să-mi dai mie desenul din carnet şi să notezi pe el, la locul cuvenit, frumoasele nume pe care mi le-ai spus.

Cracalia îi făcu pe plac, completă numele pe care le însemnase numai cu iniţiale şi-i dădu desenul Orionului.

— Să ştii că Orionul şi-a isprăvit călătoria şi va ieşi curînd din cerul nostru. Aprilie e luna de declin. În mai, iunie şi iulie nu-l mai vedem. Grăbeşte-te de-ţi recunoaşte... steaua... La revedere !

Manolaş strînse mîna astronomului şi plecă, repetînd cele ce învăţase şi îndeosebi numele probabil al stelei urmărite : Alfa din Orion sau Betelgeuse !... Sunt cuvinte, sunt nume care răsună în sufletul nostru, cînd le auzim întîia oară, cum n-a mai sunat nici un cuvînt şi nici un nume. Aceste vocabule sunt şoaptele destinului şi ele vor fi cîndva numele fericirii noastre, ale gloriei sau ale morţii noastre. Manolaş aşteptă seara cu nerăbdare. Îşi aduse aminte că are un manual de cosmografie, de Fraţii Iezuiţi, şi-l căută prin toată biblioteca dar nu dădu de el. După-masă ieşi afară în stradă, sub cele dintîi stele, şi privi în amurg. Recunoscu colţii *Rariţei* şi celelalte patru stele

care alcătuiesc patrulaterul. Steaua lui era într-adevăr *Alfa din Orion.* Și Orionul întreg se lăsa încet și apunea prin porțile încă deschise ale amurgului.

Manolaș se hotărîse să dea în iunie, sau, în cazul cel mai rău, după vacanțe, încă un examen. De aceea, se duse la protectorul său, secretarul general, și-l rugă să-i permită să lipsească două-trei săptămîni de la slujba de după-amiază. Voia să mai dea pe la universitate și să mai asculte pe profesori. Secretarul general îi lăsă această libertate și Manolaș apăru din nou printre studenți. Cunoștea pe cîțiva dintre ei — cîțiva băieți muncitori și liniștiți — și stătu lîngă ei, în bancă, plin de amintiri și de tristețe. Era de atîția ani student și nu mai ajungea la nici un căpătîi !.. Ce gîndeau despre el acești băieți care nu știau împrejurările vieții lui ? Ce gîndeau aceste fete sprintene și guralive ? Manolaș se vedea, în gîndul lui, palid și trecut, prost îmbrăcat și stîngaci pînă la ridicul. Își sprijinea fruntea în palme, deasupra caietului de note, și-și simțea ochii învăluiți și turburi. Toți colegii lui de altădată au avut mai mult noroc decît el. Unii au izbutit prin muncă și au astăzi poziții invidiate. Alții au avut și au avere și trăiesc fără grijă, măcar că n-au prea ros băncile facultății. Alții s-au însurat cu fete bogate și azi se plimbă în echipagii, fără să se mai întrebe nimeni cum au trecut prin școală. Numai el, el singur, gîndind în lung și în lat, dintre toți colegii lui, a rămas jos de tot, sărac, bolnav, necunoscut, cu studiile neisprăvite și cu trei copii pe deasupra... Manolaș nu era creștin. Nu înțelesese niciodată pe Iisus Christos, fiindcă nu întîlnise niciodată pe nimeni care să știe să i-l explice. Din adîncul umilinții lui, el nu putea să scoată îndulșările și mîngîierile evanghelice — aceste diamante, pe care minerii lui Iisus Christos și ai durerilor omenești știu să le găsească în adîncul inimilor lor. Toată mîngîierea și rezistența lui veneau dintr-o reacțiune amară și ironică, susținută vag de sentimentul unei valori personale în care nu prea credea nici el.

A început să se ducă la facultate, ascultînd cînd pe un profesor cînd pe altul, constatînd progresele colegilor și făcînd observația mulțumitoare că nici el nu

rămăsese tocmai în China, cu lecturile și cu pregătirea lui. Într-o seară de mai, Manolaș veni să asculte o lecție-conferință a unuia dintre profesorii tineri. Ca de obicei, își alese locul cel mai retras. Așteptînd ivirea conferențiarului, observă vrînd-nevrînd pe cei din sală. Afară de studenți și studente, mai erau în băncile din față și cîțiva auditori străini. Bănuia că așa trebuie să fie, pentru că pe cînd aceia așteptau în tăcere, obișnuiții sălii vorbeau, rîdeau, se chemau tare și-și răsturnau brațele pe băncile din spate. Într-o bancă, lîngă perete, stătea cineva care îi atrase atenţiunea. Părea o studentă (poate chiar o elevă de liceu, pentru că era prea tînără) și totuși stătea la locul ei atît de liniștită și de serioasă, încît Manolaș înclină a crede că trebuie să fie o străină de facultate. Acest copil cuminte interesă deodată pe Manolaș. Simți în el acel sentiment vag pe care îl ai cînd, privind un chip ori un spectacol, un văl de amintire coboară peste tine și nu știu ce interes uitat te recuprinde. Cine să fie această auditoare insolită ? Un student cunoscut veni spre Manolaș și-l rugă să-i facă loc în bancă. Era un tînăr serios. Manolaș intră cu el în vorbă. Și pe unul și pe altul îi împovăra această sală gălăgioasă.

— Prea au multe lucruri de povestit colegii noștri și prea mult timp ca să-i asculte au colegele noastre.

— Ai dreptate... În toată această sală nu vezi nici o atitudine mai concentrată, mai... universitară, fiindcă nu pot crede că, de pildă, persoana care stă mai devale, colo în capătul băncii, este o studentă.

— Ba, din fericire și spre cinstea acestei săli, este o studentă.

— Adevărat ?...

— Da, e o colegă a noastră... însă seriozitatea întrupată : d-ra Salomeea Michaeli. Tatăl ei mi se pare că e un modest electrician (german naturalizat)... Îți explici acum temperamentul... Nu prea vine regulat la cursuri, fiindcă ajută pe bătrîn, la birou. De aceea n-ai văzut-o pînă azi. Cam atîta e tot ce știu despre ea... E foarte inteligentă și cetită...

Profesorul așteptat se ivi în fine și își deschise conferința. Manolaș îl ascultă cu mediocră luare-aminte.

Nici forma conferențiarului, nici fondul conferinței nu cereau prea multă adîncime din partea auditorului. Fiindcă băncile din sală erau dispuse în amfiteatru și Manolaș stătea într-o bancă mai din fund, privirea lui stăpînea în chip firesc băncile inferioare. Nu putu să se oprească de a privi pe această colegă nemaivăzută și cu totul deosebită de celelalte.

Peste două zile, d-ra Salomeea Michaeli veni iar la cursuri. Manolaș o văzu din nou și mai de aproape. După aceea, o săptămînă întreagă se întîlniră, la facultate, în fiecare după-amiază. Manolaș se lăsă în voia unei porniri pe care n-o înțelegea nici el, pe care n-o mai încercase niciodată. Își dădu seama că vine la cursuri mai bucuros și mai des decît altădată, nu atît pentru cursuri, cît pentru Salomeea. Își alegea acum, în bănci, acele locuri de unde putea s-o observe mai discret și mai bine. La o lecție de filologie, însoțită de demonstrări la tablă, Manolaș se găsi față în față cu colega lui. Cu o îndrăzneală emoționată și de care nu s-ar fi crezut în stare, Manolaș privi în ochii Salomeei. E lucru în veci minunat și în veci intraductibil, cîtă cunoștință, cîtă teamă, cîtă simpatie sau cîtă respingere își sorb, unul altuia, două suflete care se privesc în ochi, întîia oară. De multe ori, o legătură de o viață întreagă între doi oameni, uniți de soartă, nu este decît o zadarnică încercare de a șterge impresiunea pe care au avut-o unul despre altul, în clipa cînd s-au privit în ochi, întîia oară. Adeseori uităm, o viață întreagă, spre lunga noastră pagubă, *cum ni s-a părut,* în primul moment al cunoștinței noastre, acela spre care, mai tîrziu, ne-a împins destinul sau inima. Fotografia cea dintîi pe care un suflet a luat-o după alt suflet este nepieritoare de adevăr. Ceea ce se revărsă în sufletul lui Manolaș, din privirea Salomeei, fu un fel de uitare fericită, un fel de sentiment de eliberare și de plutire, în fermecat necunoscut. Printr-o fulgerătoare analogie de conștiință, Manolaș își aduse aminte de prima seară, cînd *Alfa din Orion* luminase în luarea lui aminte și în inima lui. Evidența i se impuse într-un chip straniu. Era exact aceeași impresiune! Manolaș lăsă capul în jos și închise ochii; i se

păru, ca și atunci, că nu mai este el ci este altul. Cît ținu lecțiunea, ochii lui și ai Salomeei se mai întîlniră de cîteva ori. Îi luă seama cu cea mai subțire și mai fericită luare-aminte.

Era o copilă ca de douăzeci de ani. Văzută dintr-o dată, avea o înfățișare luminoasă și trandafirie, fără însă să-și dea pe față originea germană, ca atîtea copile teutone. Această floare din țară nordică crescuse sub un soare mult mai cald. Avea un păr castaniu închis, desigur foarte bogat, fiindcă Salomeea îl împletea într-o cunună groasă, și-l purta ca pe o diademă. Nici una din colegele ei nu se pieptăna cu atîta serioasă distincțiune. În obrazul ei, lăptos și fraged ca o camelie, sîngele sănătos resfira amintirea și suavitatea trandafirilor. Ceva auriu și delicat, ca un pufușor de piersică, mîngîia această carne tînără. Culoarea ochilor Salomeei era culoarea gîndurilor ei. Erau niște ochi care niciodată nu te lăsau să înțelegi ce fel de culoare au. La prima vedere erau albaștri; cel puțin cînd rîdeau aveau culoarea aceasta. Cînd priveau liniștit ori surîdeau erau albaștri-verzi, ca aripioarele de libelulă. Cînd se uitau departe sau visau erau mai mult galbeni, iar cînd gîndeau adînc ori priveau cu severitate erau negri. Acești ochi atît de plini de nuanțe și de viață priveau de sub o frunte deschisă și decisă. În armonie cu această frunte era tot profilul Salomeei, nasul ușor arcat și gura mîndră. Gura ei, îndeosebi, era caracteristică. Avea o gură mică și fragedă, însă cu o expresiune aspră și disprețuitoare. Și bărbia, oricît de delicată, continua și confirma ceea ce spunea desenul gurii. Floarea roșie pe care o formau aceste buze tinere trebuia să fie uneori amară la gustat. Gura Salomeei spunea răceală, mîndrie și multă voință care sfărîmă cînd vrea. Așa cum o privea Manolaș, în banca ei, ținea înainte-i un caiet deschis și cu o mînă albă și fină lua note. Era îmbrăcată într-o ușoară bluză albastră, cu mîneci strîmte, și nu avea, ca podoabă, decît un firicel de aur, înnodat pe degetul cel mic de la mîna stîngă.

Aceste detalii din înfățișarea Salomeei se întipăriră nepieritoare în sufletul lui Manolaș. Imaginea ei trecu, în noaptea aceea, prin somnul lui zbuciumat și destrămat, ca icoana lunii, printr-o noapte frămîntată de furtună și de nori. O stare sufletească nouă începu în Manolaș. Se privea el singur, adînc mirat, și încerca să se priceapă. Un lucru i se părea limpede (deși acest lucru, în sine, răsturna orice idee de realitate și de legi comune): Fiorul cel nou, care trăia acum și sporea în el, străbătuse inima lui, întîia oară, în seara *Alfei din Orion*. Actuala-i stare de conștiință nu era decît o evoluție treptată și bizară, venită în urma acelei misterioase înțepături astrale. După ce *Alfa din Orion* pogorîse dincolo de orizontul nostru, îi apăruse Salomeea, desigur pe cărarea unei logici și a unei cauzalități din altă lume! Această grațioasă și trandafirie înfățișare feminină — în sentimentul lui Manolaș unul și același, dar din ce în ce mai puternic — era o prezicere îndeplinită. Manolaș se întreba dacă nu cumva visează, dacă toate nu sunt visul acelei nopți de aprilie, în care observase, întîia oară, roșioara stea din Orion. Și cu toate acestea Manolaș trăia în viața trează și sub soarele pămîntesc. Era în luna mai; grădinile și parcurile erau pline de flori și de parfumul sevei, iar Salomeea era studentă la litere!

Manolaș era însă altul. Nici nu putea să înțeleagă cum și de unde, dar era așa. Se uita în jurul lui, în casa lui, în trecutul lui, cu impresiile unui soldat grav rănit care a trecut printr-o lungă semimoarte, prin spitale, prin săli de operație, prin nopți interminabile, luminate de o singură candelă... și acum se regăsește, convalescent și conștient, cu pieptul plin de distincții militare, în grădinile regelui său biruitor!

Cracalia îl opri într-o zi, la pragul universității. Cu ochi luminoși și entuziaști, ca totdeauna, astronomul îl întrebă pripit:

— Ei, ce-ai făcut? Ți-ai recunoscut atunci, steaua favorită?... Te-ai împrietenit cu cerul? Ai simțit fiorii acestei poezii superioare pe care o patronează muza mea?

Manolaș se gîndi un moment și-i răspunse cu o replică de comedie, în care însă vibra tot sufletul lui:

— Maestre, n-aș fi crezut niciodată că voi găsi în mine atîta iubire pentru Urania!

III

Într-o după-amiază adînc luminoasă și albastră, Manolaș plecă de acasă cu gîndul să dea pe la un coleg și să-i ceară niște note luate la cursuri. Trecînd printr-o stradă secundară, văzu la o poartă o firmă care făcu să-i bată inima cu violență: *Iosef Michaeli — Birou tehnic — Electricitate.* „Desigur că e tatăl Salomeei! Asta e casa ei!" Era o casă mică, fără nici o aparență. Lîngă poarta cu stachete rare, creștea în sus pînă la firmă un salcîm înflorit. Întîmplarea aceasta trezi în cugetul lui Manolaș un vîrtej de gînduri și de închipuiri. Ajunse la colegul către care pornise, dar nu-l găsi acasă și se înapoie pe aceleași străzi. N-o mai văzuse pe Salomeea de cîteva zile. „Pe vremea asta, trebuie să fie acasă, poate în birou... poate singură..." Dar sub ce motiv, cu ce obraz ar putea să intre în casa Salomeei?... Își aduse aminte că îi trebuia o lanternă electrică. Înlătura cu ea, de la căpătîiul copiilor, lampa, luminarea și chibriturile. Manolaș se hotărî într-o clipă. Va intra în biroul lui Iosif Michaeli și va cere o lanternă. Cu repeziciunea timizilor care îndeplinesc o hotărîre luată, Manolaș trecu pragul casei și se pomeni într-un antreu decorat de jur împrejur cu fel de fel de ustensile curioase. Camera dinspre stradă era închisă; cea dimpotrivă-i era întredeschisă. Manolaș bătu aci la ușă. Îi răspunse un glas feminin — „Poftiți!" — și Manolaș se găsi față în față cu Salomeea. Era o odaie mică, mobilată cu un birou (la care lucra Salomeea), cu cîteva scaune și cu cîteva pupitre înalte, pline de hîrtii și de caiete.

— D-ra Michaeli!... Am cinstea să fiu colegul d-voastră de facultate... Vasile Manolaș...

— E adevărat; ne cunoaștem din vedere foarte bine... Probabil că aveți ceva de vorbit cu tatăl meu...

— D-ră, sunt într-o reală încurcătură... Veneam să cumpăr o lanternă electrică. Dar nu aș fi gîndit... nu aș fi sperat că vă voi găsi aici pe d-voastră...

Salomeea surîse. Acest surîs dezmetici pe Manolaș. Ceva dureros ca o înțepătură de albină rămase în sufletu-i, de pe buzele de floare ale Salomeei.

— D-le Manolaș, sunt studentă și colega d-voastră, dar sunt și negustoriță, fata negustorului Iosef Michaeli. Trebuie să fiu practică. Vă mulțumesc că ați venit la noi să cumpărați lanterna care vă trebuiește.

Manolaș o privi cu naivitate. Era frumoasă ca o icoană! Dar în fruntea ei înaltă, în ochii ei plini de lumină și în surîsul ei era ceva imperios și rece care făcu pe Manolaș să-și lase privirile în pămînt. În acest moment, intră în odaie tatăl Salomeei.

— D-le Manolaș, iată patronul. Tată dragă, d-l Manolaș, coleg al meu de facultate, are nevoie de o lanternă electrică.

Salomeea ieși pe altă ușă, după ce salută pe Manolaș. Tatăl Salomeei îl pofti să stea și se duse în salonul prefăcut în atelier, ca să caute lampa dorită. Rămas singur în birou, Manolaș cuteză să se aplece pe masa unde lucra Salomeea și să privească un registru deschis. Era scris cu niște caractere curioase, uneori verticale. Lui Manolaș însă i se păru, în clipa de examen, că aceasta provine din necesitatea și din economia registrului. Iosef Michaeli reveni, cu cîteva lanterne în mînă. Nu era însă mulțumit de nici una. Îi explică lui Manolaș că el — mai mult instalator decît vînzător de instrumente electrice — nu are, în acel moment, la îndemînă o lanternă potrivită. Întrebă pe Manolaș dacă nu voiește să-i procure el una, cu atît mai mult cu cît mai tîrziu, tot va trebui să treacă din cînd în cînd, pe la un electrician, pentru încărcarea lanternei. Manolaș n-ar fi putut să-și dorească o propunere mai bună. Primi ideea cu entuziasm și plăti prețul lanternei, cu părere de rău că nu era o

sumă mult mai mare. Se înțeleseră să vie a doua zi, să ia lanterna proaspăt încărcată.

Manolaș examinase pe electrician cu aceiași ochi prevenitori și calzi cu care examina pe Salomeea. Era tatăl ei! Iosef Michaeli era un om de vreo cincizeci de ani, teuton veritabil prin înfățișarea și prin francheța lui. Față cu fiică-sa, el prezenta un tip mai elementar și mai ușor de interpretat. Salomeea nu mai părea de loc germană și obrazul ei era prea frumos ca să mai îngăduiască analiza. Manolaș, cel puțin, renunțase să mai analizeze. Foarte fericit că izbutise să vorbească cu Salomeea, el simțea acum în sufletu-i fenomenul curios care se petrece în noi după *prima convorbire*. Această primă convorbire, pentru visători, pentru poeți, însemnează, mai totdeauna, o mică dezîncîntare. Aceea pe care o iubim, de la distanță, și pe care n-am auzit-o pînă acum ni se destăinuiește, dintr-o dată, creatură pămîntească! Vocea ei are un timbru, cuvintele ei au cutare ritm și sintaxă. Fizionomia ei, cînd vorbește, ia expresiuni nebănuite. Și o ușoară sfîșiere are loc în pînza rourată cu opale, pe care păianjenul iluziunii și al iubirii a țesut-o între voi amîndoi. O impresiune ciudată îți rămîne după această primă întîlnire sufletească. O mie de lucruri neînțelese, pe care le vei înțelege însă mai tîrziu, se topesc în această impresiune, ca în lumina albă culorile componente. Dar puterile iluziunii și ale iubirii sunt infinite. Cîteva ore mai tîrziu, minunatul păianjen reface pînza, mai dornic, mai măiestru!

In sufletul lui Manolaș, întipărirea aceasta se șterse curînd și din ea rămase numai comoțiunea fericită și turburătoare a primului vis îndeplinit. Acasă, luă în mînă o carte de studii și încercă să cetească. Dar copiii se jucau și strigau pe afară. Rîndunelele se jucau în cerul fără nori. Și în inima lui Manolaș dorul și închipuirea de asemeni se jucau. Scoase dintr-un raft volumul lui Eminescu și spicui încet, din el, poeziile de iubire. I se părea că le cetește acum întîia oară. Nu le înțelesese niciodată atît de bine. Niciodată această poezie atît de pătrunzătoare și de dulce nu prididise simțirea lui cu mai multă duioșie decît

astăzi. Se opri la poezia *Ce e amorul?* și o ceti de repetate ori. Strofa din urmă îi rămase stăruitoare în amintire, ca o inscripție păgînă, văzută în vis sau în nu știu ce existență anterioară, pe zidul unui templu :

„Căci scris a fost ca viața ta
De doru-i sa nu-ncapă,
Căci te-a cuprins asemenea
Lianelor din apă !"

Inchise cartea, închise ochii și-și lăsă capul pe masă, peste brațele puse în cruce. În ce țară sufletească ajunsese Manolaș ? Iată întrebarea pe care acest om, strivit de soartă, bolnav și fără bucurii, de atîta vreme, și-o punea încă o dată în această ultimă zi de mai și după primele cuvinte auzite din gura Salomeei. El, Manolaș, om de aproape treizeci de ani, sărac, umil, împovărat cu trei copii... mai putea găsi vreo explicație suficientă, pentru neauzita transformare ce se făcuse în el ? Se obișnuise atît de mult cu ideea completului sacrificiu personal, umpluse inima lui atît de constant cu grija și cu viitorul celor trei copii, cu înfățișarea și cu dragostea Emiliei, încît azi, smuls deodată din lunga-i obișnuință sufletească și aruncat în haosul unui sentiment neașteptat, încerca ascuțita descumpănire lăuntrică pe care trebuie s-o încerce prizonierii care evadează, înot, după o lungă captivitate celulară. Avea el măcar o umbră de dreptate să se simtă fericit de o fericire care nu privea nici pe Emilia, nici pe copiii lui ? Și această clipă de reverie nu era oare o risipă, de două ori vinovată, din timpul datorit cu scumpătate nevestei și copiilor ? Dar acestor întrebări pe care și le punea Manolaș nu le mai răspundea, în inimă-i, nici o zguduire, nici o indignare. O conștiință nouă crescuse pe nesimțite în acest om, așa cum, primăvara, crește iarba tînără pe sub cea uscată, din anul ce a trecut. E adevărat, avea casă grea, era dator să muncească fără preget, pentru o viață mai omenească, pentru viitorul copiilor... Dar jertfa pe care și-o impunea de atîta vreme trebuia să fie dusă pînă la nimicire ? Nu putea el să-și mai în-

găduiască nici o pauză, nici un popas, în drumul aspru și fără nici o floare al tristei lui vieți? Însă Manolaș, cel atît de mult deprins cu gîndul și cu dezbaterile sufletești, nu putea să se înșele singur. Își mărturisea că nu e vorba de un popas, în calea de pînă acum, ci de o cale cu totul nouă.

Nu iubise niciodată. Sentimentul lui pentru Emilia era un amestec de dragoste frățească și de recunoștință. Această femeie devotată era mai mult o soră, un tovarăș prețios și prețuit, fără să fi avut vreodată, pentru el, ceva din farmecul acestui chip născut ca din aurora și din spuma oceanului. Adevărata întrebare pe care Manolaș o urmărea în cugetul lui confuz și fericit era aceasta: Mai avea el dreptul să iubească? Dar întrebarea aceasta i se părea și lui fără răspuns. Are dreptul să mănînce hămesitul de foame? Are dreptul să bea apă cel ce moare de sete?... Un freamăt prelung și dureros, un fel de milă de el însuși umplea, pînă la lacrimi, sufletul lui Manolaș. În fericirea lui neașteptată, în primăvara aceasta, îmbătată și caldă, sosită fără veste în sufletu-i, Manolaș se găsea vrednic de-o ironică și imensă compătimire. Voia destinul să-l prigonească pînă la urmă și sub o formă atrăgătoare și perfidă să-l pună la cea din urmă încercare, să-i dea lovitura decisivă, sau, în răspăr cu orice lege de continuitate, o bunătate neînțeleasă și ascunsă voia să-l facă altul, să-l îmbrace în noroc și în lumină?

Manolaș nu sta să se socotească limpede cum anume iubirea aceasta ar fi putut să fie în viața lui un fel de piatră filozofală. Familia lui era să rămîie aceeași, deci povara ei nemicșorată, situația lui tot mediocră, sănătatea lui de-abia mulțumitoare. Toată această viață veche, însă, se arăta acum în lumina primăvăratică a unui suflet reînnoit și fericit! Va termina examenele cu succes, va dobîndi licența în litere, va fi profesor într-un oraș tihnit de munte. Copiii vor crește în aer curat. Emilia va avea o casă mai cuprinsă, o curte încăpătoare, o grădină, un grajd pentru o văcuță — așa precum visează. Și Salomeea Michaeli, zîna care descîntа și chema din viitor toată această

fericire, ce va face? Manolaș răspundea ușor: Se va face și ea dăscăliță, va fi directoarea vreunui institut particular. Va întîlni-o adesea, vor fi cei mai buni prieteni, va rămînea, în taină, pricina binecuvîntată a prefacerii lui și-a noilor lui puteri de a-și trăi și de a-și iubi viața.

A doua zi, Manolaș se stăpîni puternic și nu se duse să ia lanterna. Poate că tatăl Salomeei n-a avut încă timpul să și-o procure. A treia zi, 2 iunie, Manolaș, emoționat și palid, veni la biroul lui Iosef Michaeli. De data aceasta, fu primit de patron. Salomeea nu se arătă. Tatăl ei aduse lanterna, o desfăcu sub ochii lui Manolaș și-i explică tot ce trebuia să știe. Cînd lumina lanternei va slăbi e semn că elementele din ea trebuiesc regenerate. Iosef Michaeli va fi la dispoziția lui Manolaș. Se despărțiră cu multă curtenie și Manolaș lăsă un salut colegial pentru Salomeea.

Două zile în șir, peste plaiurile țării se rostogoliră niște repezi ploi de vară. Din fereastra sărăcăcioasă, în lumina căreia recapitula materia învățată pentru examenul apropiat, Manolaș vedea boltirile sumbre ale cerului și fuga torentelor oblice. În ziua de 6 iunie spera să-și treacă examenul. Ar fi voit, însă, ca pînă atunci ploile să treacă și această zi de examen să aibă soare și cer albastru. Dar soare și cer albastru în sufletul lui Manolaș, cel apăsat de tristețea vremii de afară și aiurit de silința înfrigurată a cetirii, însemnau: cînd Salomeea și ochii ei, cînd firmamentul și primul lui luminător. Ploile se risipiră cu adevărat și în seara de 5 iunie imensitatea amurgului se acoperi cu trandafirii vremii bune. Ziua de 6 iunie fu de mărgean și de safir. Manolaș plecă de acasă spre universitate, cu inima grea de amintiri, grea de păreri de rău, dar și mai grea de vagul dulce al ceasului de față. Mergea spre universitate ca și acum 8—9 ani, student sîrguincios și nerăbdător să cucerească stima dascălilor săi. Dar de ce tocmai acum iubirea aceasta, care ar fi fost la locul ei cu nouă ani în urmă? Soarta tristă l-a făcut să întîrzieze pînă azi printre școlari. De ce însă cu adaosul ironic: printre școlarii îndrăgostiți?

La universitate, Manolaș găsi pe alți cîțiva colegi care îl vestiră că examenul așteptat are loc de-abia săptămîna viitoare. Rămase surprins de această veste; nu se gîndise la așa ceva.

După ce colegii lui se depărtară, voi să vadă și el avizul secretariatului.

Sus în capul scării se întîlni cu Salomeea. O salută adînc și-i adresă cuvîntul.

— E adevărat, d-ră, că examenul nostru s-a amînat?

— Da, e adevărat.

— Atunci e inutil să mai cetesc și eu avizul?

— L-am cetit eu.

— Mulțumesc, mi-e destul.

Coborîră scara și ieșiră afară în lumina scăpărătoare a zilei.

— D-ră, iertați-mă că vă întreb, ce cale vreți să luați?

— Eu singură nu știu... Dimineața aceasta era, în gîndul meu, hărăzită examenului.

— Să vă dau o idee?

— Poftim.

— Pe vremea asta, nimic nu poate înlocui, mai nimerit, un examen amînat, ca o plimbare...

— Da, să vedem...

— O plimbare spre casă, dar făcută pe sub copaci și printre flori.

— Nu cumva ești poet, d-le Manolaș?

— Cine nu e poet, d-ră, măcar o dată în viața lui?

Porniră încet și după ce traversară Calea Victoriei intrară în B-dul Elisabeta. În sufletul lui Manolaș, primăvara de afară se răsfrîngea întreagă. Timiditatea lui se risipise în aer.

— D-ră, trecem pe lîngă o frumoasă victimă a satirei și a frivolității, adică pe lîngă Cișmegiu. Duhul ieftin, pe de o parte, și năvala populară, pe de altă parte, au aruncat peste grădina aceasta un văl de ridicul, absolut neînțeles și surprinzător, cînd te plimbi prin ea. N-avem în București nici o grădină mai frumoasă și mai veche ca aceasta, dar nici mai nedreptățită...

— D-le Manolaș, sunt de părerea d-tale. Cișmegiul e un parc încîntător. Să nu-l trecem cu vederea.

In grădină era destulă lume. Deși Manolaș ar fi trebuit să se bucure de dreptatea pe care i-o dădeau acești oameni, totuși în inima lui ar fi dorit ca astăzi Cișmegiul să fie gol. Ocoliră cu pași înceți lacul pestriț de soare și de umbre, ca o imensă piele de panteră, și se înapoiară la punctul de plecare. Parcul cu boschetele și răzoarele lui trecu în planul al doilea. Convorbirea se făcu mai adîncă.

— D-le Manolaș, privesc și eu cu simpatie, cu farmec, uneori, înfățișările frumoase (sunt destule și urîte) ale acestei existențe neînțelese. Nu-ți ascund însă că nu mă robesc lor niciodată... Sub această aparență slabă și feminină, deprind și fortific, zi cu zi, un suflet stoic. Ferește-te de viață, cînd te cheamă și te alintă, ține-i piept și înfrunt-o, cînd te lovește! *Abstine et sustine!*

— D-ră, e frumos ceea ce-mi spui... Cu atît mai frumos cu cît acest stoicism e mărturisit de o gură de douăzeci de ani.

Dar ești de-abia la primul capitol al vieții; eu sunt cel puțin la al treilea... Nu știu dacă, peste cîțiva ani, porticul lui Zenon va mai fi în sufletul d-tale atît de valid cum este astăzi.

— Și de ce nu, d-le Manolaș? Filozofia mea e mai presus de uzare și de destrămare. E și pentru vreme bună și pentru vreme rea, și mai cu seamă pentru vreme rea.

— D-ră Michaeli, ești azi la largul d-tale. Din fericire, ești sănătoasă, părinții îți trăiesc și stau relativ bine. De examen, ești bine pregătită și această zi de iunie apleacă, pînă sub pașii d-tale, trandafiri înfloriți.

Sub pălăria ei de pai negru, cu margini mari, lăsate în jos, Salomeea surîse. Dar această gură ironică, atît de fragedă și de mică, i se păru lui Manolaș, de data aceasta, nespus de drăgălașă.

— Întîmpinarea pe care mi-o faci, lăsînd la o parte sfîrșitul ei de madrigal, mi-am făcut-o și eu cîteodată. Mă cunosc binișor. Stoicismul meu ține la probă. E

adevărat că nu am încă experiența d-tale, sau mai bine n-am prea mult experiența durerii și a soartei rele. Dar nu mi-e teamă că voi rămînea păgubașă multă vreme. Ceea ce pot să fac este să bravez astăzi ademenirile vieții și să opun acestor frumuseți pe care mi le lauzi, un suflet clar și rece.

— Da... te înțeleg și te admir. Dar nu pot să te urmez pe calea aceasta. Am suferit atît de mult în ultimii vreo nouă ani, am înmormîntat în sufletul meu atîtea iluzii, atîtea speranțe, încît astăzi nu mai am nici o mîndrie în fața vieții și primesc cu emoțiune orice favoare a ei. Ai cetit romanul *Salammbô* al lui Flaubert ?

— Da, l-am cetit.

— Îți aduci aminte de atitudinea lui Spendius — în primul capitol — cînd mercenarii îl scot din ergastula lui Amilcar și-l aduc la ospăț ?... Oh ! Spendius, înecîndu-se în plîns de bucurie și ridicînd, în cinstea liberatorilor și a vieții celei nouă, amfora cu vin de Campania : iată-mă pe mine în fața acestui soare, acestei zile, acestei ore, cărora nu le găsesc pereche în toată viața mea !

— D-le Manolaș, iartă-mă dacă, susținînd punctul meu de vedere, am trezit în d-ta, fără să vreau, amintiri dureroase.

— Dimpotrivă, d-ră ! iată întîia zi cînd tristele mele amintiri îmi dau o dulce despăgubire.

Se găseau la porțile ce se deschid spre aleea Carmen Sylva.

— Mai putem întîrzia, d-ră ?

— Da, d-le Manolaș.

— Atunci vă fac propunerea să ne odihnim un moment, pe o bancă, între acești trandafiri agățători.

Inaintară spre acea grădiniță de trandafiri, cu aerul de terasă, înaltă cu două trepte de la pămînt, și priviră mai de aproape înflorita colonie. Erau trandafiri de multe neamuri, și mai cu seamă trandafiri agățători. Dar plantația era prea tînără. Nici chioșcul menit să se îmbrace într-o zi în curpeni, nici lanțurile întinse între albele pervazuri n-aveau prea mult veșmînt.

— Cred că sunt *trandafirii de Șiraz,* din Scrisoarea IV-a lui Eminescu:

„Și uscat foșni mătasea pe podele, între glastre,
Intre rozele de Șiraz și lianele albastre."

Și chiar de n-ar fi ei și ar fi alții de alt neam sunt foarte drăgălași și cine i-a sădit aici a avut o fericită inspirație.

Urcară cele două trepte și călcară ușor pe pietrișul dintre răzoare. Fiecare pas, fiecare mișcare, fiecare clipă, pentru sufletul lui Manolaș, se întîmplau, treceau ca într-o catedrală. Ar fi căzut în genunchi și cu brațe febrile s-ar fi rugat timpului și vieții să-l adoarmă aici între trandafiri, alături de Salomeea! Se așezară pe o bancă.

— D-ră, socotesc că doctrina stoică nu oprește curiozitatea, nu gonește interesul de a asculta pe un semen al d-tale... mai ales atunci cînd, prin nu știu ce fatalitate, umbra d-tale s-a zugrăvit cu farmec pe cîmpul plin de ghimpi al vieții lui...

— D-le Manolaș, filozofia mea are lozinca Luceafărului lui Eminescu. Stoicul rămîne *nemuritor și rece,* în fața vieții, a tuturor complicațiilor și a tuturor surprizelor ei. Deci, te pot asculta în bună pace, cu filantropie, dar fără emoțiune.

— D-ră, nevoia de a-și împărți în două gîndul și inima e proprie omului și eternă... Ea, însă, ajunge imperioasă, atunci cînd în capul nostru se bat prea multe gînduri și în inima noastră se zdruncină oceanul... Sunt astăzi într-un asemenea moment. Rumpe un sfert de oră din timpul d-tale și — ca pe o floare pe care o smulgem și o aruncăm distrați — lasă-l la țărmul acestei mări necunoscute... M-am născut la țară, am crescut liber și sălbatic, pînă la doisprezece ani, cînd părinții m-au adus și m-au închis colea, în casele acestea pe care le vezi printre copaci. Am stat aici șapte ani. Am crescut în robie, dar am rămas sălbatic... Am avut un singur prieten, care într-o bună zi a fugit din școală și s-a pierdut în lume. Pe cînd eram în internat, tata a murit și averea părintească

a rămas foarte încurcată... Am intrat în facultate, cu visuri mari, cu ambiții nemăsurate. Fusesem totdeauna un bun școlar. Am trecut primul an de litere cu bun succes. Vara însă, pe cînd eram cu alți colegi în sanatoriul din Predeal, am făcut o excursiune nechibzuită, am răcit îngrozitor și am căzut bolnav de piept. Trei ani am dus o viață frîntă și ticăloasă, tîrîndu-mă, verile, pe la Cîmpulung și M-rea Neamțu, pînă cînd, în a patra vară, am întîlnit pe soția mea de azi. Era o biată ființă iubitoare, devotată și făcută să se jertfească. Era orfană și trăia la niște rude egoiste și bătrîne. Ne-am luat; ea săracă, eu sărac... Am comis o lașitate, poate o crimă... Am primit să-mi leg viața cu o femeie pe care nu puteam s-o fac fericită, pentru că nu mai eram un om de luptă. Am fost laș! M-am gîndit că voi avea o femeie voinică, simplă și harnică. M-am gîndit întîi la sănătatea și la îndemînarea mea. Ne-a sosit întîiul copil... Am bătut la ușa unui fost profesor al meu, om politic influent. Am obținut o slujbă. Sunt mai bine de trei ani de cînd sunt subșef de birou. M-am înapoiat la facultate și azi suntem colegi... Privind în trecutul meu, văd numai iarnă și crengi uscate. Și nu mă doare acest trecut, cît mă doare că am ajuns să-l văd și să-l simt atît de înghețat. Cu vreo două luni de zile în urmă eram altfel. De atunci încoace o neînțeleasă schimbare sufletească s-a săvîrșit în mine. Mă simt în primăvară, îmi dau seama că pe lumea aceasta există flori, noroc, iubire și destine mai bune ca al meu... Pînă mai lunile trecute, dormeam în soarta mea amară și obscură, ca un vierme în gogoașa lui. Astăzi crisalida se simte fluture...

Niște copii, însoțiți de supraveghetoarea lor, trecură pe potecă.

— *So... schön... ohne die Rosen zu reissen, sonst schmeisst uns Herr Gärtner hinaus!*[1]

— D-le Manolaș, starea d-tale actuală e mai primejdioasă decît cea din trecut. Cu cît prezintăm vieții

[1] Așa... frumos... fără să rupeți trandafirii, altfel ne dă domnul grădinar afară! (germ.)

un piept mai înflorit, cu atît suntem mai amenințați să fim jumuliți mai mult. Înainte aveai puțin de pierdut. Tristețea și rezerva d-tale erau bune apărătoare. Astăzi, cînd te lași momit și încîntat de viață, ești în mare primejdie.

— D-ră, s-ar putea să-mi fii o tristă proroacă. Dar spune-mi cum să conjurăm destinul? Mă simt jucăria unor forțe oarbe. Reîntinerirea mea e neînțeleasă și neașteptată. După cum n-am nici un merit că soarele acum revarsă peste parcul acesta și peste noi aurul lui subtil, tot așa n-am nici o vină, nici o răspundere, că mi-e inima plină și fericită!

Salomeea privi pe Manolaș de sub pălăria ei cu mărginile negre. Privirea aceasta arse ochii lui Manolaș ca o scînteie.

— D-le Manolaș, găsesc în d-ta un suflet puțin obișnuit și poate chiar valoros. Spre cinstea noastră amîndurora, nu trebuie să îngăduim echivocul între noi. Vreai să mă faci să cred ori să admit că inima d-tale este plină și fericită din pricina mea?

— D-ră Salomee! vreau să-ți *dovedesc* că din pricina d-tale!...

— Să presupunem că ai putea să-mi aduci asemenea dovezi. Ce voiești să fac eu cu ele? Ce proces vrei să cîștigi?

— O, d-ră, mă faci să-mi pierd cumpătul! Dacă mă vezi într-un proces cu d-ta, atunci poți să mă trimiți la ocnă, mai înainte de deschiderea ședinței.

— Nu privi prea de aproape la ceea ce proiectează în dosul lui un cuvînt al meu întîmplător. Vorbește, însă, clar. Ce rost am eu în toată prefacerea d-tale sufletească?

— Un rost neauzit de mare și care mă pierde de emoțiune, aci lîngă d-ta... Dă-mi voie să respir un moment și să-mi adun gîndurile... Era la începutul lui aprilie, într-o seară... Eram trudit de munca de la birou. Eram amărît de sărăcia mea, de soarta mea meschină și avară... Mi-am aruncat ochii prin fereastră și am văzut o stea bălaie și tremurătoare. Am tresărit... Pare că niciodată nu privisem cerul și acum întîia oară descopeream că din adîncurile lui izvorăsc

misterioasele fîntîni astrale. Am iubit steaua aceasta și am urmărit-o. Era însă aproape de finitul carierei... Acum a ieșit din cerul nostru... Am rămas cu gîndurile duse, cu inima în freamăt, pînă cînd, nu demult, la o lecție de filologie, privind adînc în ochii d-tale, am înțeles că *Alfa din Orion* era proroaca și sozia d-tale!... Îți spun lucruri fantastice. Dacă n-ai fi atît de inteligentă și de pătrunzătoare, cum te simt, m-aș teme să nu mă iei drept un șarlatan. Din nefericire îți spun adevărul. Vei rîde poate de mine. Vei încerca să mă chemi la așa-zisa realitate și să-mi susții că între steaua din constelația Orionului și d-ta nu este altă legătură decît firele de păianjen țesute de scrîntita mea fantezie. Chiar de m-ai convinge, ce folos aș avea ? Tot ce am crede despre cer și despre stele e mai slab decît un sentiment puternic care ne încinge inima. Și iată azi dragostea sufletului meu, prezisă ori neprezisă de un semn din cartea cerului, înflorind în preajma d-tale, mai suav și mai bogat decît toți trandafirii pe care îi vezi!

— D-le Manolaș, n-aș avea disciplina sufletească pe care pretind că o am, dacă m-aș supăra de cele ce-mi declari. Mai curînd ori mai tîrziu, trebuia să aud din gura cuiva aceea ce aud din gura d-tale. M-am pregătit și mă pregătesc de mult. Crezul pe care ți l-am mărturisit ar fi o fanfaronadă dacă mi-aș ierta cea mai mică slăbiciune. M-am hotărît să nu mă las bătută niciodată, prin durere. M-am hotărît să nu mă las robită niciodată, prin plăcere. De obicei, un sentiment ca al d-tale, cînd este dezvăluit unei femei, este un dar plăcut, este un prilej de caldă răscolire sufletească. Destăinuirea d-tale ar fi măgulit pe altă femeie; pe mine mă vestește că se apropie dușmanul. Ți-o spun cu liniște și cu răceală... Pentru mine, declarația d-tale e tot atît de rău venită ca și vestea, pe care mi-ar aduce-o cineva, că tata ori mama s-a îmbolnăvit acum un ceas...

— O, d-ră! se poate să însoțești astfel, în sufletul d-tale, aceste două lucruri!...

— Lasă-mă să fiu sinceră precum ai fost. N-aș putea să te cinstesc mai mult decît făcîndu-ți completa

mea profesiune de credință. Mă tem de... viață, chiar cînd mi-aduce daruri. Nu-i iert nici o familiaritate și nici o drăgălășie. In schimb, nu-i dau nici o durere și nici un regret! Notează bine cele ce-ți spun acum și nu căuta să le mai auzi a doua oară. Dar aș vrea ca ora aceasta să nu rămînă stearpă... Ești un coleg interesant, cel mai interesant coleg pe care îl întîlnesc... Profetismul și misticismul d-tale astral sunt prea nebuloase, prea subiective, și te sfătuiesc să nu le mai propovăduiești. Stoicismul e vechi, de cînd cu Zenon, Cleante și Chrisip. E viguros și practic. Știi ce? Fiindcă nu poți să mă cîștigi pentru stelele d-tale lasă-mă să te cîștig eu pentru falanga lui Marcu Aureliu!

— D-ră Salomee, rîzi de mine!

— D-ta ai rîs de mine, cînd mi-ai declarat că mă iubești?

— Nu-mi cred ochilor și urechilor, d-ră! Îmi faci impresia unui pumnal oriental: o teacă plină de arabescuri de argint și de mărgăritare și o lamă fulgerătoare și ucigașă!

— Constat cu părere de rău că ești prea poet, d-le Manolaș... Dar în sfîrșit, Porticul lui Zenon o fi adăpostit, în veacuri, și cîțiva poeți... Să lăsăm însă gluma. Te rog cetește pe Marcu Aureliu și îmbracă-te în mantia stoicului. Prin suferințele d-tale, prin distincțiunea sufletului d-tale, meriți onoarea aceasta. Crede-mă că îți dau cel mai mîntuitor sfat pe care ți l-a dat vreodată cineva. Dacă îmi vei dovedi că ai știut să mă asculți, nu-mi va părea rău de timpul petrecut aci, împreună... La revedere!... Mă înapoiez acasă, în trăsură.

Manolaș rămase pe bancă, aiurit și sfărîmat. O văzu trecînd pe lîngă trandafiri, mlădie și subțire, o văzu amestecîndu-se printre cei ce se plimbau și apoi copacii o ascunseră. Voi, un moment, să alerge după ea, s-o oprească, s-o roage, umilit, să-l lase s-o însoțească!... „Mă înapoiez acasă, *în trăsură*"... Manolaș înțelese, suspinînd, că trăsura aceasta, reală ori nu, ducea în ea o lămurită poruncă negativă.

IV

Manolaș ieși din grădină, încovoiat și abătut. În cîteva minute, această frumoasă zi de iunie își schimbase cerul. Era acum, apăsătoare, plină de flori de cimitir și plină de zaplazuri, peste care se încovoiau boschete, dar în fundul fiecărui boschet era desigur cîte cineva care-și plănuia sinuciderea. Și soarele strălucea în infinitul fără pete, inimic și ironic ca un cap de leu.

Urmă cînd un trotuar cînd altul, îndreptîndu-se mai mult prin puterea obiceiului înspre casa lui sărăcăcioasă. Încerca să-și stăpînească năvala gîndurilor și a inimii, încerca să-și deschidă un drum în noianul durerilor din sufletu-i. Dar încerca în zadar. În mintea lui, ca într-o inscripție pe care au căzut adesea ciocanele timpului, făcînd să sară mai multe litere, erau goluri ciudate, unde silința lui de clarificare rămînea biruită. Înfățișările întîlnite în cale-i împiedicau și mai mult șirul gîndurilor lui : un grilaj, un grup de siluete fine, sub umbrelușe verzi, un birjar care croia fără de veste caii și pornea spre un domn din depărtare... Aceste imagini cădeau — nu știu pentru ce — grozav de precis în ochiul lui și stăruiau, sorbind, cîte o clipă, întreaga-i conștiință.

Cînd ajunse acasă era cam tîrziu. Masa era gata și copiii se agățau de fustele Emiliei, cerînd să le mai dea cîte o cireașă, dintr-un castron pe care ea îl ținea sus deasupra lor. Manolaș spuse Emiliei că examenul s-a amînat și se urcă un moment în iatac. Se văzu în oglindă și se privi, cum ar fi privit pe un străin. Nu era frumos, nu mai avea obrazul tînăr, tot ce purta pe el părea scos dintr-o veche garderobă, dar în această înfățișare obosită și umilă ardeau adînc, mărturisind un preț superior și o durere vie, ochii unui om deosebit. Coborî la masă, mîncă fără să știe ce mănîncă și împărți cu nevastă-sa micul chestionar familiar și banal din fiecare zi.

După-masă, Manolaș așteptă pînă adormiră copiii și plecă la Șosea. Erau teii înfloriți și pe nisipul dogorit de soare umbrele lor se așterneau aproape cafenii.

Din copac în copac își răspundea susurul dulce de albine. Manolaș stătu pe o bancă, sub frunzarul plin de mireasmă și de zvonul nevăzutelor lucrătoare. Ici și colo, pe bănci, dar destul de departe, mai stătea cîte cineva, doborît de lene, de poezie sau de durere. Mai rar, cîte-o trăsură sau cîte un automobil trecea pe Șosea, vînturînd valurile de umbră și de soare, dintre cele două șiruri de tei.

În această singurătate, Manolaș căută să scoată un înțeles din cele petrecute mai înainte de amiază. A stat împreună cu Salomeea aproape două ore. În cuvintele pe care i le-a spus, taina inimii lui s-a revărsat desăvîrșit de limpede. I-a mărturisit că o iubește, deși fără să întrebuințeze cuvîntul propriu. Care a fost răspunsul Salomeei? Un răspuns de copil încrezător în sine, un răspuns măreț și eroic. Salomeea aude întîia oară că e iubită și oricare ar fi răspunsul ei de astăzi, reacțiunea de mîine e totdeauna neașteptată... Dar lui Manolaș îi fu rușine de acest raționament. Așa vor judeca seducătorii de meserie, cinicii și trufașii! Salomeea i-a spus pe șleau că iubirea lui îi pare ca o nenorocire de care nu voiește să audă și pe care va ocoli-o cu energie. Cum putea să răspundă, mai frumos și mai cinstit, un cuget curat de față? Dar, acum, ce-a însemnat îndrăzneala lui și ce sofist din lume ar putea să explice și să justifice o purtare ca aceasta? Iertat este cuiva, cînd este însurat și are copii, să-și oprească ochii asupra unei fete mari, să-și dea voie inimii s-o iubească și să-i spună pe față că o iubește?... Mai e aceasta faptă de om cinstit? Mai poate un om cinstit să se rabde și să-și poarte respect sieși, mai poate el să se considere ca om de conștiință, atunci cînd aruncă peste bord cele cîteva principii de elementară probitate care tocmai generează și susțin o conștiință?

Manolaș crezuse cîtva timp că această problemă nu-l va mai turbura. O rezolvise fără discuție, simțind în inimă-i atîtea izvoare de viață și de dor. Dar zguduirea lui de peste zi îl smulsese din echilibrul lui sufletesc și, ca dintr-o căzătură grea, privea acum, întins pe spate, zidul primejdios peste care voise să

sară. În cugetul lui, Manolaș vedea două lucruri : că iubește cu încordare pe Salomeea și că purtarea ei rece și negativă îi sfîșie inima. Dincolo de această certitudine sufletească, dar într-o lumină micșorată, începeau întrebările morale... Îl durea mult mai mult atitudinea Salomeei decît situația lui cea vinovată. Se întreba cu sinceritate care i-ar fi fost remușcările dacă Salomeea ar fi primit cu altă inimă mărturisirea lui și de-abia dacă putea să le întrevadă. Dacă Salomeea ar fi rămas turburată sau visătoare, cestiunea morală ar fi acum pentru el o fantomă zadarnică... Durerea nereușitei deștepta în conștiința lui Manolaș, deși foarte deprins cu probitatea față de el însuși, durerea conștiințelor prigonite.

Manolaș evoluase. În ființa lui sufletească de pînă aci, ca într-un organism ce se preface, crescuseră țesuturi noi și unele din cele vechi pieriseră. Convingerile lui de mai înainte, de om tăcut și resignat legăturilor și datoriilor contractate, admiteau o interpretare nouă, poate chiar un articol suplimentar. Cine îl obligă, cine îl osîndește, dacă e căsătorit, are copii și o viață atît de mediocră, să nu rîvnească nimic peste condițiunea aceasta și să nu-și ridice ochii, niciodată, peste gardul strîmtei lui vieți ? Poate că în pieptul lui se trezește la viață un om nou, un artist își adună forțele, deșteptat dintr-o lungă somnolență. Fenomenele vieții sufletești sunt tot atît de numeroase și de surprinzătoare ca și fenomenele pe care naturaliștii le urmăresc în lumea fizică. Transformarea lui a început — în aparență sau în realitate — din seara aceea cînd *Alfa din Orion* străluci în sufletu-i amar și neclintit, ca în oglinda unui lac de păcură.

Manolaș isprăvi dezbaterile lui, cu judecata aceasta : „La un om, atîta vreme tihnit și cumpănit, atare evenimente sufletești sunt, neîndoielnic, preludiul nebuniei sau dovada că puteri, chemări, meniri necunoscute se zbuciumă în mine și caută să-și rupă o ieșire. Sunt ori nebun (deși nu pot să mă conving că sunt) ori... un om de viitor.“ Se ridică de pe bancă și traversă Șoseaua. Trăsurile și automobilele erau din ce în ce mai multe și tihna teilor umbroși sfîșiată

de țipătul sirenelor. Manolaș merse a doua zi la birou și lucră cît putu mai atent, iar după-amiază și cîteva zile în șir, în fiecare după-amiază, scrise, cu mii de ștersături și de prefaceri, scrisoarea aceasta, către Salomeea :

„D-ră, ai observat de multe ori, în serile de vară, cînd lampa stă pe masă, dincoace de ferestrele deschise, sau dincolo de ele, în ceardac, cum vine cîte un fluture năuc și începe să zboare în jurul lămpii. Ce vrea jigania aceasta ? Să răzbată pînă la flacăra închisă în glob, să se bucure de ea, ori să se nimicească ? Ți-e greu de atîta strădanie deșartă și cînd bestiola neroadă a nimerit să treacă prin gura hornului și și-a fript aripile și picioarele, te uiți la contorsiunile ei cu un sentiment de stranie satisfacție . Ce-ai căutat, ai găsit ! Iată, gîndesc eu, sentimentul d-tale, în privința mea, după convorbirea de ieri, admițînd că mi-ai dat atîta luare în seamă cîtă dăm unei ființe fără minte. Deși de ieri de la amiază încoace e un haos spăimîntător în sufletu-mi, voi căuta să mă regăsesc și să lupt să scot un înțeles din starea mea de azi. Ce s-a petrecut cu mine și unde sunt ?

Eram ieri împreună ! Ne-am plimbat încet printre boschetele înalte, pe lîngă lacul somnolent și am stat apoi pe bancă, între trandafiri. Am vorbit mult. Ți-am împărtășit o taină pe care n-o știe nimeni afară de d-ta și eram fericit, fericit cum nu m-am simțit niciodată de cînd exist ! Mi-ai răspuns... dar n-am priceput ce mi-ai răspuns decît atunci cînd ai plecat de lîngă mine și mi-ai poruncit să nu te însoțesc. Atunci s-a petrecut cu mine ceva care mi-a adus aminte de cataclismele descrise în *Apocalipsă*... Cupa a șaptea a mîniei dumnezeiești fu vărsată pe soare, pe flori, pe fericirea din aer și mai cu seamă pe inima mea !

Stau de ieri fără gînduri și fără vlagă. Cutez astăzi să-ți scriu. Vei lua aceasta drept o îndrăzneală ofensătoare ! Te rog ia-o drept unica manifestare de care sunt capabil, drept unica probă de viață pe care pot să mi-o dau mie însumi. Îți scriu, fiindcă nimic altceva nu mai sunt în stare să fac. Îți scriu în acest

moment, cu aceeași necesitate supremă cu care respir și mă simt zguduit de bătăile inimii.

D-ră Salomee, ți-am spus aproape în termeni proprii că te iubesc. Mărturisirea aceasta mi-a alunecat pe buze cu fericirea cu care sclavul pescuitor de mărgăritare lasă să alunece, la picioarele sultanei frumoase și iubite, mărgăritarul fabulos, căutat de multă vreme și smuls, după bătălii crîncene cu marea, din sînul ei cel dătător de moarte. Ca să-ți spun aceste vorbe, cît m-am luptat cu mine însumi, cît m-am zbătut în algele hotărîrilor contrarii, cîte idei, tenace ca îmbrățișerile unui cefalopod, n-a trebuit să deznod și să arunc deoparte! Și ieri ți-am înfățișat cel mai frumos mărgăritar pe care l-am găsit în marea zbuciumată și fierbinte a sufletului meu. Iar d-ta, sultana mea prea dragă, drept mulțumire pentru darul adus ai poruncit să-mi taie capul!

Mă supun, dar nu mai înainte ca să cetești scrisoarea aceasta. Mi-ai vorbit de filozofia dumitale și mi-ai înfățișat-o ca un obstacol neînvins, peste care sentimentele și voința d-tale nu pot să treacă niciodată. Ești în anii frumoși cînd principiile ne stăpînesc cu fală, pentru că viața adevărată și veștejitoare n-a început încă pentru noi. Ești un suflet limpede și hotărît. Îmi dau seama prea bine că stoicismul d-tale nu e un argument improvizat, bun pentru circumstanță și pentru confuziunea mea, ci e statornica d-tale armură de azi. Vei schimba-o! Viața noastră sufletească e într-o evoluție inevitabilă și eternă. E trist dar e așa. Convingerile noastre se preschimbă după vîrstă, după starea de sănătate, după mediul ambiant și după multe condițiuni, cunoscute și necunoscute, care regentează ființa noastră intelectuală. Într-un an, în doi ani, vei gîndi altfel de cum gîndești acum. Rămîne în noi tonul fundamental sufletesc cu care ne-am pomenit. Incolo, toate construcțiile de idei pe care le-am ridicat și le-am crezut nemuritoare, într-un timp, se năruiesc și se transformă întocmai ca fortărețele norilor. Nu sunt bucuros de loc să-ți mărturisesc atare adevăruri asupra nestatorniciei și fluidității fără leac a sufletului nostru, dar mie îmi

sunt o probă prea recentă şi prea apropiată şi nu pot să-ţi ascund experienţa mea.

D-ră Salomee, de la înălţimea de unde mi-ai vorbit ieri, nu puteai să observi, şi dacă ai observat n-ai mai dat nici o importanţă unui fapt pozitiv şi prozaic, pe care eu sunt obligat să-l determin şi să-l discut înaintea d-tale. Convingerile d-tale filozofice sunt, pentru dragostea ce-ţi port, un farmec mai mult, un fel de colonadă romană, într-o Numidie orbitoare şi toridă. E la mijloc însă altceva peste care d-ta ai trecut cu demnitate. D-ră Salomee, oricît de puţin experienţă ai fi în lucrurile vieţii, trebuie să-ţi dai seama de un lucru: Nu e astăzi pentru mine o plăcere mai întreagă şi mai vie decît să-ţi destăinuiesc toate gîndurile mele, tot ce cred şi tot ce simt, fiindcă în toată cugetarea şi în toată simţirea mea te găsesc pe d-ta şi iar pe d-ta! Călugărul budist, în mijlocul pădurilor Indiei, regăsind şi iubind în el însuşi şi în toate manifestările celor trei regnuri ale vieţii principiul unic, trebuie să fie fericit ca mine, cînd în tot ce-mi desfăşoară inima şi gîndul te găsesc şi te iubesc pe d-ta. Deci, îţi voi spune totul, îţi voi revărsa inima mea întreagă, fără teamă şi măsură, fiindcă — picătură sau ocean — sufletul meu în întregime este plin de d-ta.

D-ră Salomee, sunt însurat şi am trei copii. Îţi mulţumesc, cu lungă încovoiere sufletească, pentru delicateţa pe care ai avut-o ieri să nu-mi arunci în obraz realitatea aceasta. E mai rău decît atît: sunt sărac, sunt fără titluri, am o sănătate abia scăpată din ghearele pierzării, sunt închis în mine însumi şi sunt mîndru. Între mine şi lumea aceasta pînă la întîlnirea mea cu d-ta, au fost ziduri de cetate. Mîna d-tale, cu linii şi cu tonuri de floare în cinci petale, a atins aceste ziduri şi le-a despărţit înaintea mea, arătînd uimirii mele că lumea aceasta are soare, cer şi stele, zări pline de farmec şi flori nenumărate... Ce consideraţie de pe pămînt, ce opiniune omenească şi ce puteri sociale sau legale pot opri, într-o dimineaţă de mai, soarele ca să răsară? A răsărit — împărătesc şi mai sus de orice împotrivire. Şi toate dorinţele,

interesele contrarii, păcatele, blestemele, durerile, chinurile și crimele pămîntului au trecut din noapte la lumină. În conștiința mea și în întîlnirea mea cu d-ta simt adînc ceva la fel cu această fatalitate cosmică. Răsăritul d-tale mă găsește însurat, prizonier, șubred, searbăd și lipsit pînă astăzi de orice frumusețe sufletească! Unde mă voi ascunde ca să nu te mai văd, sau cu ce voi acoperi dimineața și trandafirii înfățișării d-tale?

Nu ocolesc cestiunea, ci mi-o azvîrl în cap mie însumi cu violență. Sunt însurat și te iubesc! M-am tîrît și am scormonit întunericul, ani de zile, ca un sobol, ca să ajung azi să înțeleg că am și eu ochi și că d-ta ești atît de frumoasă! Sunt un ridicul țiitor de registre într-un minister, unde am mai puțin cuvînt și trecere decît portarul. Sunt un oropsit de soartă, un declasat, un tolerat! Pricepe, însă, stoica mea mult scumpă, că un izvor care țîșnește într-o oază, după cinci sute de kilometri de pustiu străbătut, e fericirea pură și transformată în apă. Și dă-ți seama că, în infinita mea mizerie, iubirea aceasta care mă covîrșește nu mai poate fi gonită înapoi cu nici un sfat și cu nici o obligație din lumea socială și legală.

Nu-mi fac nici o iluziune și n-am nici o ambiție. Tot ce doresc și pot dori este să știi că ești iubită și că sentimentul meu, oricum îl vei judeca, este nepieritor. Nici nu-mi trece prin gînd că te vei uita la mine, că vei simți în ochii d-tale răcoarea duioșiei, că vei permite filozofiei d-tale inflexiunea compătimirii. Sunt șters, sunt comun, sunt sfios, sunt fără grai, sunt însurat și am trei copii... Vreau, însă, să nu uiți niciodată că, sub această înfățișare nenorocită și meschină, păstrez pentru d-ta speciile eternității, adică iubirea indestructibilă, așa cum odinioară, în suburbiile Romei, sclavi sordizi, care erau preoți creștini, ascundeau sub zdrențele lor și alergau să le administreze speciile euharistice.

Stăpîna gîndurilor mele, nu vreau să mă înduioșez nici pe mine nici pe d-ta asupra soartei mele. E un gînd care îmi vine adesea, e o întrebare legitimă pe care o las să cadă, ca o grindă, în creștetul decla-

raţiilor mele : Ce drept socoteşti tu că ai, pe lumea aceasta, la mai multă frumuseţe şi la mai multă fericire ? Sunt milioane de nenorociţi, sunt noroade întregi legate mediocrităţii, urîtului şi sterpiciunii sufleteşti şi care au renunţat la vis şi la iubire. De ce n-ai fi şi tu la fel cu lumea aceasta ? Ce preţuieşti tu mai mult decît toţi aceşti salahori ai existenţei, împovăraţi cu femei veştejite, cu copii fără sănătate, şi muncind din auroră pînă în amurg, în birouri, în fabrici, în magazine şi sub pămînt ? Cine eşti tu ca să cutezi să te deosebeşti de clasa ta şi să ceri lumină şi perspectivă inimii şi vieţii tale ?

D-ră Salomee, iată întrebări care mă nimicesc. Cu ce drept te iubesc eu azi pe d-ta şi cum legitimez fericirea imensă care-mi cuprinde sufletul, odată ce am acasă o soţie de care mă leagă trecutul, sărăcia, nevoile şi tristeţile familiare, pămîntul de zestre şi consimţămîntul marital, odată ce am trei copii, cu grija cărora ar trebui să umplu toate clipele vieţii mele ? *Cu ce drept ?* Groaznică întrebare, fiindcă înseamnează, în fond, *cu ce putere ?* Acest drept nu e decît contravaloarea deghizată a forţei. Dacă aş fi bogat, dacă aş fi celebru, ori cel puţin frumos, cutezător şi plin de sănătate, întrebarea *cu ce drept ?* s-ar dovedi, uşor, egală întrebării *cu ce puteri ?* Să rămînem, însă, pe acest teren, căci e singurul real şi sincer, să rămînem pe el, cu primejdia infinită, pentru mine, ca să mă fac de rîs în ochii d-tale.

Ce cred eu despre mine, ca să-mi iert iubirea aceasta, vrednică de răsfăţaţii soartei, de principi şi de zei ? D-ră Salomee, îţi deschid cămara cea din urmă şi cea mai ascunsă a sufletului meu. Eu însumi, pînă acum, n-am îndrăznit s-o privesc decît din prag.

D-ră, sunt oameni care arată prost la înfăţişare, unii vulgari din fire, alţii sfioşi şi încurcaţi, alţii de-a dreptul prost crescuţi, care trec pe lîngă noi fără să le dăm nici o atenţiune. Prin nimic nu se disting de lumea cealaltă. Nici prin îmbrăcăminte, nici prin prestanţă, nici prin tinereţe şi nici prin frumuseţe, fiindcă aceşti oameni au de obicei figura adînc săpată

şi ostenită, iar sănătatea compromisă. Şi aceşti oameni se strecoară pe lîngă noi indiferenţi şi anonimi. E destul, însă, ca un prieten să se apropie de tine şi să-ţi şoptească la ureche numele acestui bătrînel, îmbrăcat într-o străveche redingotă, ca să tresari: «El este!...» E destul ca omul nostru să pătrundă sfielnic într-o adunare publică sau particulară, pentru ca numele lui să zboare din gură în gură şi privirile toate să se îndrepte înspre el: «El este!...» Cine anume? Prin ce a putut fărîma asta de om să se resfire în conştiinţa atîtor oameni şi să-i facă astăzi, cu numele şi cu ivirea lui, să tresalte toţi, ca la primirea unei fericite ştiri naţionale? Vezi că:

«Uscăţiv aşa cum este, gîrbovit şi de nimic,
Universul fără margini e în degetul lui mic!»

Omul acesta e un maestru al visului, al gîndului, un atlet al tăriilor intelectuale. E un poet, un filozof sau un strălucit om de ştiinţă. Există deci, în lumea aceasta, o putere deosebită, care nu se vede şi nu se poate recunoaşte decît foarte tîrziu, o putere deosebită pe care o dau sufletul şi ideea. Şi există un drept deosebit care nu este scris nicăieri, pe care societatea îl tăgăduieşte cu voce tare, dar îl admite între patru ochi şi care e dreptul celor ce s-au născut pentru idee şi pentru artă.

D-ră Salomee, de pe acest zid al teoriei şi cu aceste aripi de şindrilă pe care mi le-am făcut, îmi dau drumul în haos! Sărmani: Icar, Meşter Manole şi voi atîţi visători îndrăzneţi, care aţi plătit cu viaţa semeţia visurilor voastre, cad şi eu alături cu voi — atîta numai că eu mă sfarm de stîncile ridicului! D-ră Salomee, mi-am iertat să te iubesc, convins că sunt altcineva decît subşeful de birou de la minister şi altcineva decît chiriaşul a şase sute de lei pe an, din şoseaua Bonaparte. Am cutezat să te iubesc, purtat, cum sunt, de ambiţii necunoscute şi plin de gînduri pe care nu pot să şi le plătească toţi şefii mei din minister. Te iubesc! — ridicat, pînă la d-ta, pe

aripile unei furtuni sufleteşti, care nu poate să fie decît înainte-mergătoarea unei ploi abundente de concepţiune şi de poezie.

Cine sunt? Cine se zbate în mine? Nu ştiu pînă acum. Şi nu ştiu nici să spun dacă iubirea aceasta, pe care ai deşteptat-o în mine, e întîmplarea care revelează pe poet sau dacă e tot fondul, tot cuprinsul, toată viaţa noii şi înfloritei vieţi a sufletului meu. Mă consacri d-ta poet şi voi fi poet de aci înainte în toate zilele mele? Sau sunt poet fiindcă te iubesc şi poezia şi iubirea mea sunt unul şi acelaşi fenomen cu aceeaşi soartă şi durată? Nu ştiu! nu ştiu! Aş vrea ca acel ce te iubeşte să fie şi să ajungă un artist mare. Aş vrea ca numele şi frumuseţea d-tale să răsară, din poemele mele, ca luna dintre codri. Aş vrea ca lumea întreagă să ne afle, să ne discute, să se înverşuneze după taina noastră, să spumege, să ne sfîşie şi să ne azvîrle pe ţărmul celebrităţii!

Dar aş vrea, de mii de ori mai mult, să te iubesc fără să ştie nimeni şi să mor — poet pentru d-ta. In acest moment, inima întreagă mi-e prea plină de d-ta. Ţi-am tors şi ţi-am spus atît de multe ca să-ţi demonstrez evidenţa: te iubesc! şi să-ţi explic ce nu se poate explica: pentru ce te iubesc.

D-ră Salomee, acum ştii totul. Fă cu mărturisirea mea şi cu aceste pagini ce vei binevoi. Ţi le voi strecura, zilele acestea, la facultate, transcrise într-un caiet, şi dîndu-mi înfăţişarea că îţi înapoiez un caiet de note pe care mi l-ai fost împrumutat. Nu te supăra! Nu găsesc alt procedeu mai nimerit decît acesta şi nu mă pot hotărî să dau pe foc confesiunea mea, cum nu mă pot hotărî — cel puţin pînă acum — să mor în tăcere, fără ca să mai propag pînă la auzul d-tale vaierul şi durerea sufletului meu.

Fă ce vei voi cu paginile acestea, cu mărturisirea aceasta şi cu amintirea tristei mele apariţii. Fă să treacă peste mine focul, dispreţul şi uitarea. Va fi, însă, zadarnic! Iubirea mea e mai arzătoare decît focul şi mult mai tenace decît dispreţul şi decît uitarea. Dă-ţi inima altuia, zideşte-ţi viaţa departe de

mine şi grămădeşte peste amintirea mea stîncile nepăsării d-tale. De prisos va fi totul! Căci vei auzi din adîncime, ca în legendele care povestesc despre cei zidiţi de vii, în ziduri:

«Salomee, Salomee,
te iubesc fără de moarte!»

TOAMNE DE ODINIOARĂ

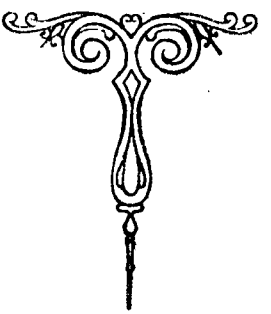

ON TROUVE TOUJOURS UN PLUS MALHEUREUX QUE SOI[1]

Am ieşit din casa Piersicenilor cu moartea în inimă. Nu mi-a mai trebuit nici ceai, nici joc de cărţi. Am spus gazdelor că-mi este rău, aşa pe neaşteptate, şi am plecat de acolo. Cînd îmi alegeam paltonul, mi-a ajuns încă o dată în auz rîsul ei cristalin şi alintat. Aşadar, şi ea era ca toate celelalte !...

Afară ploua mărunt şi un vînt străbătător răsucea stropii de ploaie şi-i azvîrlea în obraz, înţepători şi reci. In faţa mea, vuia şi scîrţîia din mii de crengi bătrîne zăvoiul. Namila lui neagră şi zbuciumată avea în poale cîteva luminiţe, cîteva felinare pierdute pe alee. Incotro să apuc ? Am intrat în zăvoi. Mă chema singurătatea lui sinistră şi mă chemau şi mai mult amintirile de astă-vară... Aici în zăvoi am cunoscut-o. Era la o masă, colea lîngă bufet, cu soţul ei, cu mai mulţi prieteni şi prietene. Ciceronele meu m-a prezentat : „Noul nostru administrator de plasă..." M-am încovoiat ca un prost şi am sărutat mîinile în dreapta şi în stînga, arătînd tuturor, fără rezervă, o nesfîrşită şi imbecilă sinceritate. Veneam cu capul plin de convingeri adunate de prin cărţi, plin de hotărîri frumoase şi, cum se zice, de ideal. Ce soartă ironică ! Cu această zestre sufletească intram, nou administrator de plasă, în acest colţ de provincie, bîn-

[1] Se află totdeauna cineva mai nenorocit ca tine ! (fr.)

tuit de intrigi politice, de jocul de cărți și de frigurile adulterului !

Am stat locului, acolo unde era masa de astă-vară. Lumina felinarului îmi arăta alături, încremenit și negru, bufetul, astă-vară răsunător de viață și de cîntece. Departe, în întuneric, era o singură stea gălbuie — al doilea felinar de pe alee. Aveam, prin urmare, între cele două felinare, aleea goală și împietrită. Am început să mă plimb. La picioarele copacilor izbea ploaia mai puțin. Am coborît umbrela pînă în creștetul capului și m-am cufundat în durerea mea neroadă. Vuietul de deasupra, trosnetul crengilor și toanele vîntului mă învăluiau cu un nu știu ce farmec prietenesc și trist, cu nu știu ce mîngîieri, din zbuciumul cuiva care ar fi suferit alăturea de mine.

O vedeam limpede în ochii mei, albă și trandafirie, provocătoare și perfidă, așa cum sta de vorbă cu rivalul meu, o vedeam cu aceeași claritate, ca în salonul Piersicenilor. Credința ei, cuvîntul ei, devotamentul ei... același cîntec falș de gramofon provincial, ca la toate celelalte cocoane de pe aici ! Singurul vinovat sunt numai eu, naivul, care am socotit-o serioasă, superioară prietenelor ei de poker și de infidelitate conjugală. Mi-a jurat, înșelătoarea, de atîtea ori, că eram întîia și cea din urmă a ei iubire, întîiul, unicul ei păcat ! Am crezut-o pe cuvînt și am primit-o în brațele mele, în visurile mele, în sufletul meu înfrigurat și credincios ca într-un naos împodobit pentru misterii. Și iată, azi, definitiva întărire a bănuielilor mele ! Maria mea se desface de mine pe nesimțite, s-a desfăcut ! și se înfășură, ca o iederă, în jurul acestui atlet vulgar care este căpitanul Vladimir. Să-i fie de bine ! Seara aceasta m-a lămurit deplin și cred că și pe alții mai proști decît mine, dacă în salonul Piersicenilor o fi fost vreunul care să mă întreacă. Vorba ei cu căpitanul, ochii ei și mai cu seamă rîsul ei... îmi sunt de ajuns.

Cîntă, vîntule, sunați, crengilor, vuiți, brazilor, vecinica pomenire, chiar aici în locul ăsta, unde am cunoscut-o astă-vară !... Dar ideea aceasta m-a sugru-

mat și ploaia, pe obrajii mei, s-a făcut fierbinte, deodată. Femeie fără inimă! Femeie care trădezi atîtea amintiri și atîtea jurăminte, mi-e greu în seara asta, și plîng afară în ploaie, pe cînd tu rămîi colo, în lumină și în dogoarea privirilor noului tău amant!

De ce mai zăbovesc! Haidem acasă. Și cu același tumult deasupra mea, de ramuri plesnite între ele, de foi uscate și necăzute, de brazi sonori, am făcut drumul înapoi. Eram liniștit, dar eram și mai sfărîmat, și mai trist. Ce voi face acasă? Ce voi face la birt? Saluturi stupide, întrebări nepoftite, vecinătăți de masă care te enervează!... Mai bine mă duc devale într-o cîrciumă dimprejurul pieței. Mă voi înfunda într-un colț și îmi voi bea amarul într-un pahar cu vin.

Am orbecăit prin străzile murdare și am ajuns în piață, între cîrciume. Într-una din ele cîntau lăutarii; am intrat acolo și m-am așezat la o masă goală, mai în fund. Nu m-am uitat de aproape la nimeni și am cerut o sticlă de vin și ceva de mîncare. Au venit și una și alta, dar de-abia le-am atins. Eram mai dornic de cîntecul lăutarilor. Mă simțeam furat domol de patima mea din copilărie, de dorul meu nepotolit după cîntecul viorei. Am ascultat odinioară, nopți și zile, toate horele, toate legendele, toate baladele, pe care le știau țiganii lăutari din două sate. Cu inima rănită cum eram, m-am lăsat purtat de unda melodiei și am trecut din amintire în amintire, ca din floare în floare, ca din nenufăr în nenufăr... M-am întors spre cîntăreți să-i văd mai bine. Stăteau lîngă tejghea, în colțul dimpotrivă, într-un cerc de ardeleni și se luptau să biruiască fumul și gălăgia din cîrciumă. Dar mușteriii au început să plece și am rămas la mese mai mult oameni tăcuți și cu dureri ascunse.

Erau doi lăutari, cel cu vioara și cel cu cobza. Cobzarul era un țigan tînăr, ca mulți de felul lui. Cel cu vioara, însă, mi s-a părut fără pereche. Era mult mai negru ca de obicei. Avea nasul turtit, fruntea turtită, vocea puternică și pătimașă și în ochii lui, mai mult de cîine, decît de om, o privire de o dureroasă inteli-

genţă. M-am uitat la mîinile ţiganului : erau vii, subţiri, nervoase, şi se multiplicau în jurul vioarei ca un roi de libelule. Era destul de bătrîn, căci din astrahanul pe care-l purta pe tivgă, ieşea pe ici pe colo, cîte un cîrlionţ alb.

Mai erau în cîrciumă doi-trei întîrziaţi. Lăutarii, în semn că de aci înainte au adunat asupră-mi toată nădejdea şi tot respectul lor, se ridicară în picioare şi aşteptară parcă să poruncesc. Observai atunci că ţiganul cu vioara era şchiop de un picior şi era mai scurt şi mai pipernicit decît cobzarul. Se uită lung la mine, se uită la jupînul de la tejghea şi după ce şopti ceva cobzarului, începu acest cîntec neaşteptat :

„Trist iaste boiarul nostru !
Să venim, să-l ogoim.
Şi tu, măre, cîrciumare.
Toarnă-i vin, toarnă-i pelin !
Şi de-o zice : basta vinul ! —
Mai ţigani, mai ceteraşi,
Noi atunci, cu dibla-n mînă
Să-nbunăm pe boieraş !"

Am privit, profund mirat, pe cîrciumar. Jupînul avea un zîmbet subţire şi familiar. Voia să-mi spună : „E pentru dumneata ! Al năibii lăutar, te-a mirosit. Te-a înşelat ibovnica, domnule ! Ei, ce să-i faci, aşa e lumea. Bea vinul meu, ascultă cîntecul ţiganului, plăteşte ca un boier şi du-te sănătos !"

Stăteam la îndoială : mă cunoaşte ori nu cîrciumarul ? Despre lăutari eram încredinţat că nu mă cunosc. Eu, cel puţin, nu văzusem niciodată, pînă acum, pe cel cu vioara. Îmi dădeam seama că ciudatul ţigan venea din Ardeal, ori că se născuse acolo ; era ţigan unguresc. Dar nu prea înţelegeam cum nu-şi dădea el seama că nu sunt grof, ca să nu mă ia aşa de sus cu cîntecele lui. Trebuia, însă, să fac faţă împrejurării. Am zîmbit, am aprins o ţigară şi am chemat mai lîngă mine pe lăutari. Cînd mi s-a părut că se isprăveşte cîntecul, i-am oprit cu mîna şi i-am lăudat :

— Frumos cîntec! nu l-am mai auzit. De unde îl ştiţi voi?

Lăutarul cel şchiop a aruncat peste capul meu o privire nu prea măgulitoare, dar pe urmă a tuşit modest şi a dat să-mi răspundă. Cîrciumarul a intervenit cu diplomaţie:

— E ghiavolul de Ije Cloancă, domnule administrator. Ăsta îţi face cîntecul din ochi, cum îţi face ăla, în bîlci la Rîureni, poza la minut!

Să fi răspuns: „d-apoi dacă n-am auzit pînă acum de Ije Cloancă!" mi-aş fi prăpădit orice autoritate. Am răspuns, iluminat deodată:

— Aa... Ije Cloancă... bravo! acum înţeleg... Dă-i şi lui şi cobzarului cîte-un pahar cu vin!

— Să trăieşti, boiarule, şi să-ţi fie inima uşoară ca vioara în mîna lui Ije Cloancă!

Cei doi lăutari goliră paharele şi potriviră — unul vioara, altul cobza, gata la poruncile mele.

Imi turnai şi eu un pahar cu vin şi-l băui pe nerăsuflate, ca să arăt că biruiesc tristeţea, că rîd de ea (deşi ştiam bine că mă înşel) şi că sunt şi eu dintre vitejii vechi care îneacă în vin durerile iubirii şi ale vieţii.

— Ije, să-mi cînţi un cîntec vechi, un cîntec tînguios, auzi tu? Să-mi cînţi *Bulgăraş de gheaţă rece.*

Lăutarii se închinară şi începură. Cine a meşteşugit aceste stihuri populare, cine a îngînat întîi sfîşietoarea lor melodie — nu ştiu şi poate că nu ştie nimeni. E un cîntec care colindă pe la ţară şi prin tîrguri, un cîntec necunoscut de lumea nouă şi subţire, un cîntec pe care trebuie să-l ceri lăutarilor bătrîni, întîrziaţi pe plaiurile Olteniei. Il auzisem de mai multe ori în seara aceea, fără seamăn cu alta, l-am ascultat cu un dor şi cu o încordare sufletească înalte pînă la cer. Peste inima mea fierbinte şi sîngerată, jalea viorei lui Ije Cloancă venea răcoroasă, venea mîngîioasă şi multă, ca spumele Oltului la vîltorile mari. O duioşie atotbiruitoare mă ridica într-o lume nespus de tristă şi nespus de dulce fiindcă toţi plîngeau în ea şi toţi erau duios încredinţaţi că dincolo de *Bulgă-*

raș de gheață rece viața nu mai are nici o putință și nici un înțeles...

„Bulgăraș de gheață rece,
Iarna vine, vara-mi trece
Și n-am cu cine petrece,
Căci cu cine-am petrecut
S-a dus și n-a mai venit
S-a făcut negru pămînt
La biserică-n mormînt.. "

Acesta care *„s-a făcut negru pămînt"* era Maria, ah, inima pe care necredința mi-o ucisese!... Dar o generozitate caldă îmi tulbura privirea. Nu! eu sunt cel ce s-a făcut negru pămînt... Pe ea, las-o să trăiască, las-o să se încredințeze că nimeni pe lume n-a iubit-o mai mult, mai drăgălaș, și mai sfînt ca mine! Deci, eu „m-am dus și n-am mai venit". — Și vioara lui Ije Cloancă vărsa asupră-mi o încredințare uriașă, nebunească, mă clătina ca un vifor dezlănțuit în miezul iernii, iar vocea lui aspră și scormonitoare era tristă pînă la moarte.

Imi dădeam seama, dar vag, ca un puțin cunoscător, că scula pe care o purta în brațe acest țigan urît e o sculă tot atît de rară ca și proprietarul. Vaierul care creștea și scădea — cu cîte legănări, cu ce fiori adînci! — din cutia ei uscată și înnegrită spunea vechime multă și mînă de meșter fabricant. O clipă, mi-a trecut prin cap să întreb pe Ije de unde are el așa vioară, dar cîntecul ajunsese pînă la:

„Bucură-te, mînăstire,
Că frumoasă floare-ți vine,
Nu vine să-nbobocească
Ci vine să putrezească..."

Și atunci gîndurile mi s-au înnegrit ca norii cerului, cînd un potop de ploaie stă gata să se frîngă pe pămînt și am pus mîna în dreptul ochilor. Am văzut-o pe Maria, cernită, înceată și albă ca o chiparoasă, mergînd spre mînăstire! „Mario, Mario, spune că totul a fost o părere de nebun, că inima ta este tot a

mea, că jurămintele tale sunt tot întregi și sfinte și că eu mă chinuiesc fără cuvînt!..."

Dar în aceeași clipă cîntecul se rupse ca un fir de borangic și cînd ridicai capul văzui lîngă lăutari pe dorobanțul meu de la cancelarie.

— Să trăiți, domnule administrator, v-am căutat pretutindeni cu scrisoarea asta de la domnul prefect...

Am luat scrisoarea fără grabă, am deschis-o și am cetit-o. Prefectul mă chema la el, să vorbim de suplinirea unui coleg al meu, bolnav de cîtva timp, și care-și cerea acum un congediu formal.

— Mergem numaidecît.

Am plătit ce era de plată și am dat lăutarilor un bacșiș mai presus de așteptarea lor. Îmi părea rău că-i las și îmi părea rău că nu aflasem încă tot ce-aș fi voit să știu asupra acestui mare meșteșugar care mi se părea că este Ije Cloancă. L-am întrebat unde-i este sălașul. Credeam că în oraș. Nu; ședea departe, în preajma unei mînăstiri, tocmai în plasa colegului bolnav care cerea congediu.

M-am dus la prefect acasă. Mi-a spus că sunt ales să țin locul celui ce pleacă și că trebuie să pornesc, chiar a doua zi, la administrație. Schimbarea aceasta venea bine. A doua zi, pe un timp de ceață și de ploaie cernută ca prin sită, am fost gata de drum. De-abia închisesem ochii despre ziuă și-mi ardea capul ca în toiul unui acces de friguri. Umezeala, cerul sur, pădurile fără frunză, convoiurile lungi de ciori... răcoreau, încetineau și statorniceau gîndurile mele, cu puterea totdeauna nouă a naturii înțelepte. Mă lăsam încredințat și legănat, ca un copil în brațele părintești, după o greșeală obositoare și plătită cu multe lacrimi. Tot ce vedeam în ochii mei mă mustra și mă înțelepțea. Căsuțele risipite sub stîlpii lor de fum, vitele care coborau devale spre pîraie, țarinele încremenite sub straturi de îngrășăminte mi se păreau, toate laolaltă, o lecție intuitivă și larg binefăcătoare. E atîta tihnă, atîta liniște în firea cumpănită și imensă, încît toată nebunia sufletelor noastre, toată flacăra insomniilor noastre se clatină și se întunecă, după o călătorie bună, de cinci ore umede și reci.

M-am gîndit la Maria, m-am gîndit la lăutarul din ajun, care îmi cîntase cu atita foc durerea iubirilor văduve și mi-am zis că acest sfîrșit, într-un noian de cîntec și de flori de îngropăciune, era frumos și putea să fie și definitiv.

M-am luat cu treburile îndoitei mele slujbe, am alergat, călare, cu trăsura și cu sania, pe drumurile, cînd mai bune cînd mai rele, ale celor două plăși ce administram și n-am mai văzut-o pe Maria. M-am ferit cu luare-aminte să mai dau ochi cu ea și am ridicat între noi amîndoi catapiteasma sfintei indiferențe. Mîngîietorul meu din seara despărțirii mi-a ajuns, însă, un favorit aparte.

Într-o luminoasă zi de martie, pe cînd mă duceam în trăsură spre reședința a doua, am ajuns din urmă pe un omuleț șchiop, pierdut într-un cojoc numai potloage și nalt de la ceafă în sus o jumătate de metru numai din pricina unei înfricoșate căciuli cu moț. Omulețul și-a retezat deodată mușuroiul de pe cap și cu el la subțioară mi-a strigat cu glas zguduitor:

— Sărut mîna, boiarule!

Era Ije Cloancă. M-am bucurat că-l întîlnesc și i-am zis să se urce în trăsură, pe scăunelul din fața mea. Era fără vioară. Fusese departe, peste două sate, să tocmească niște porumb — „c-am isprăvit măcinișul, boiarule!" — și acum se înapoia acasă. I-am dat vînt să vorbească. Aveam nainte două ore de drum. Cu vocea lui scandată, puternic țigănească, dar amintind graiul din Ardeal, Ije Cloancă mi-a spus o poveste amară și lungă, povestea unui artist nenorocit, sfărîmat încet și sigur între pietrele de moară ale vieții.

Îl chema Gheorghe. *Ije* îi ziseseră ciobanii din munte. Se trezise între oi și crescuse între ele din copilăria lui cea mai depărtată. Nu văzuse niciodată nici pe maică-sa, nici pe tată-său. Un baci bătrîn știa ceva despre părinții lui, dar baciul murise cînd Ije era de cîțiva ani. A crescut din pomana ciobanilor, dar nu putea să alerge și să muncească la fel cu ei, fiindcă era pipernicit din fire. Înclinarea lui cea mare era spre cîntec, spre caval și spre vioară. Cînta cu orice

instrument. Dar vioara era patima și puterea lui. Din vioară i s-au tras toate necazurile. Dragostea de vioară l-a împins la prima lui greșeală. Cînd a coborît odată în tîrg și a întîlnit niște lăutari, a furat vioara unuia și-a fugit cu ea. L-au prins jandarmii, l-au dus la scaunul de judecată și judecata l-a băgat, o toamnă, la pușcărie.

De rușine, de necaz, Ije Cloancă a trecut peste munți, dincoace la noi, și s-a acioat pe lîngă niște țărani moșneni care tăiau niște dramuri de pădure. Făcea și el treabă pe lîngă ei și cîștiga un trist codru de pîine, dar și aici a fost fără noroc. Într-o zi nu s-a ferit și-a căzut un copac peste el ; i-a apucat un picior și i l-a strivit. Aproape un an a stat cu piciorul între speteze, în argeaua unui creștin. Veneau babele satului și-i dădeau cîte un colac, sîmbăta cînd făceau pomană... A ieșit numai os și piele, șchiop, și mai bicisnic ca mai nainte. Mîngîierea lui, cît a zăcut în argea, a fost o gioarsă de vioară pe care i-a dat-o un lăutar bătrîn.

Cînd a putut să se tîrască pe pămînt, l-a luat țiganul cel bătrîn și a stat ucenic, lîngă bătrîn, zece ani. Bătrînul știa toate cîntecele de pe valea Oltului și era vajnic lăutar. Ije i-a învățat tot meșteșugul și toate cîntecele. Moșul, care trecuse de șaptezeci de ani, avusese patru femei, dar numai cu cea din urmă făcuse o fată. Fata și vioara erau averea lui întreagă. Cînd i s-a părut bătrînului că se apropie funia de stejar, l-a chemat pe Ije :

— Uite vioara asta... o știi... Nu se dovedește vioară ca ea, nici la munte, nici pe plai... Mă duc și vă las... Vioara ți-o dau ție... Da' am și treanța asta de fată... pe Luxița... Bună o fi, rea o fi, Dumnezeu știe... Ți-o dau tot ție... Ți-o dau cu jurămînt să n-o gonești, ci s-o hrănești... Să aduni mălai cu vioara și să ții pe Luxița...

Așa a fost testamentul bătrînului lăutar : peste cîteva zile a închis ochii. Ije Cloancă, credincios bătrînului, a luat și vioara și pe Luxița. Vioara era o sculă de mare preț, dar Luxița s-a arătat curînd femeie fără minte și fără rușine. Căsnicia le-a fost rea

de la început. Ije, care văzuse pe Luxița crescînd lîngă tatăl ei și era mai mare decît ea, ar fi trecut multe cu vederea și ar mai fi răbdat. Luxița, însă, era și leneșă, și rea de gură și cu năravuri proaste. L-a înșelat pe Ije cu cine i-a ieșit în cale și mai pe urmă s-a înhăitat cu cobzarul lui.

— Mă uitam la ea: o vedeam trupeșă, frumoasă. Mă uitam la cobzar: îl vedeam flăcău înalt ca bradul... Mă uitam și la mine și mă vedeam slut și izinit! Puneam mîna pe vioară și plîngea și suspina vioara de sta Oltul să mă asculte... Și răbdam și așteptam. O certam pe Luxița ca un tată, îi arătam lumea cum rîde de noi și-i arătam uneori și jordia. Dar într-o zi mi-a dat un brînci pe cît colo și am văzut bine că de i-oi sta înainte mai mănînc și bătaie... A făcut un copil, a mai făcut încă unul... Se chema că sunt ai mei și trebuia să car acasă și mai mult mălai.

M-am desfăcut de cobzarul ăl frumos, ibovnicul neveste-mi, și-am luat altul, mai pe potriva mea. Da' nevastă-mea nu s-a desfăcut de el. Într-o zi m-a dus Dumnezeu la o curte boierească. Le-am cîntat boierilor pînă la mizeul nopții și mi-au dat să mănînc și să beau cît am putut. M-am îmbătat, să trăiești, boiarule, și m-am întors acasă cu mult curaj. Era vara, pe la Sfîntă Mărie... Venisem în căruța unui creștin pînă la podul Oltului și-am luat-o pe trei poteci, spre bordei. Era lumină ca ziua; luna era tîrzie și Oltul dormea ca un copil, în scutece albe. Ce mi-a venit mie — zic să mă duc devale, în ceair să dorm într-o căpiță. Și vrăjmașul m-a îndreptat tocmai la căpița unde dormeau îmbrățișați, nevastă-mea și cu ibovnicul!

Eram beat, domnișorule, și-mi fugiseră mințile din cap... Am atîrnat vioara într-un mărăcine și am pus mîna pe un par de stejărică. Nu m-au simțit de loc, că și ei făcuseră chef în seara aia. Țiu minte că m-am gîndit: „Pe cine să omor întîi, pe ea s-o omor, ori pe el? Pe el, că e mai tare și de-o scăpa mă curăță...“ Dormea pe spate, cu ochii în lună și cu mîna petrecută pe după gîtul Luxiței. I-am potrivit parul drept pe frunte și-am izbit cu o putere de nebun... L-am

gătit! A început să zvîrnească și să se zbată ca un bou la zalhana. Luxița a sărit în sus și a rupt-o de fugă. Țipa de se clătinau văile... Am rămas, acolo, bătut de Dumnezeu.

Au venit primarul, streaja, tot satul... M-au legat cot la cot și m-au băgat la închisoare. Am stat în prevenție o jumătate de an și am făcut trei ani la ocnă. Cînd mi-am auzit osînda am spus atîta:

— Să trăiți, măriile voastre, da' să nu-mi luați vioara, ci să mă lăsați să mă duc cu ea la ocnă!

Am trăit bine la ocnă, la ce să zic... Le era tuturor milă de mine și nu mă prea puneau în rînd cu ceilalți osîndiți... Cîntam cu vioara pînă nu mai vedeam bine, nici eu nici ăi de mă ascultau. Da' stam uneori, singur, afară la soare și mă judecam, în obida și ticăloșia mea: „Nu mi-era destulă sărăcia, nu mi-era destulă slutenia și șchiopenia, nu mi-era destulă musca neveste-mi și ocara de pe capul meu!... Ajunsei și în ocnă și luai în cîrcă sufletul lui Simion" (că așa îl chema pe cobzar). Mă simțeam blestemat, spurcat, gunoiul gunoiului, broasca de toată lumea; și-mi venea uneori un fel de nebunie să fac vioara țăndări, căci mi se părea că de n-aș fi fost cîntăreț, mi-ar fi mers mai bine printre oameni și n-ar fi dat peste mine atîta nenoroc și atîta jale!

Au trecut și ăi trei ani de zile... M-am întors acasă, cu mustățile rase și cu vioara la subțioară...

Ce să-ți mai spui, trăi-te-ar Dumnezeu!... Acasă am găsit în loc de doi copii (cîți lăsasem) trei copii și pe Luxița cu burta la gură!

SPRE PORTOFOLIU

Directorul „Muzeului de monștri vegetali", domnul Valeriu Pop-Poenari, se trezi dis-de-dimineață, după o noapte zbuciumată și plină de vedenii. Discutase în ajun la o agapă de amici politici situațiunea guvernului și fusese de părerea tuturor că o remaniere ministerială este nu numai grabnic cerută de împrejurări, ci și mîntuitoare pentru partid. Discuția urmase mai departe, însă directorul „Muzeului de monștri vegetali" ieșise cu discrețiune din spiralele ei și făcîndu-se că vorbește într-o cameră de alături, cu un coleg de la universitate, lăsase pe trei amici călduroși să susțină că o remaniere ministerială fără Valeriu Pop-Poenari ar fi o cîrpeală înșelătoare. Cei trei amici vorbiseră cu elocință și cercul politic se pare că rămăsese încredințat că Valeriu Pop-Poenari trebuie să ajungă ministru. De aceea ilustrul om de știință, director de muzeu și profesor universitar, dormise rău.

Cu toate că era foarte obișnuit cu succesele și cu onorurile, cu toate că era norocos fiu al țării sale, directorul „Muzeului de monștri vegetali" aștepta cam de mult această ultimă onoare pe care putea să i-o mai acorde patria recunoscătoare. (Membru al Academiei nu era pînă acum, dar nemurirea academică îl ispitea puțin.) Ministru! ministru voia să fie și

de zece ani tot aștepta. Niciodată, pînă acum, nu așteptase atît de mult. Toate dorințele, ambițiile și aspirațiile vieții sale îi fuseseră încununate la vreme și deplin: bursa în liceu, bursa la facultate, bursa în străinătate, catedra universitară, „Muzeul de monștri vegetali" și — numai aici a fost o mică încurcătură — căsătoria cu aproape milionul ei.

Valeriu Pop-Poenari se smulge din pînzele patului și de lîngă soția-i încă adormită și aprinde o lampă electrică. A doua pricină care i-a năucit noaptea și i-a tivit-o cu horbote de flacără vine dintr-o împrejurare veche, specială vieții acestui important bărbat... Ministeriatul lui, oricît ar fi de puternic susținut, poate să se ducă peste cap! Așa era să i se întîmple și cu căsătoria... Ce să facă el cu femeia asta, care a fost zîna-i cea bună, atîta vreme, la început, și care de cînd s-a căsătorit cu nepoata a ajuns tiranul lui?...

Nimic altceva decît să rabde s-o curtenească și să i se supuie. Cu Esmeralda nimeni n-a cutezat să se războiască. Tot ce a vrut a făcut și nimeni nu i-a stat vreodată împotrivă. În casa ei se țin tainice consilii de miniștri. În casa ei se pun la cale împrumuturile țării și afacerile de milioane. Prin casa ei trece drumul spre putere și spre mărire. Nu cresc în sera ei atîția eucaliptuși, ficuși, cactuși, lămîi... cîți oameni mari au crescut din casa ei în țara românească!... El însuși, Valeriu Pop-Poenari, dacă n-ar fi avut norocul s-o cunoască pe cucoana Esmeralda și acum ar fi ros catedra vreunui liceu de provincie. Păcat numai că Esmeralda, cu toată inteligența ei superioară, nu poate să admită unele tranzacțiuni și — cînd vine vremea — unele încheieri de bilanț. Dacă Esmeralda se împotrivește, nu va izbuti nici de data aceasta să fie ministru! Și ea se va împotrivi fiindcă este minioasă asupră-i, de astă-toamnă.

Valeriu Pop-Poenari sucește unul după altul robinetele de la baie — cald, rece — și-și pregătește singur în grabă baia pe care o face în fiecare dimineață. În casă e tăcere. Caloriferul răspîndește o căldură uscată în care aburii din baia de marmoră se resfiră

bineveniți. Valeriu Pop-Poenari aruncă de pe el vestmîntul de noapte plin de broderii, de ciucuri și de îmbrățișări delicate și intră în apă. Anii de studii așa-zise grele, îndeletnicirea intensă intelectuală și multa învățătură pe care trebuie să o aibă un om ca directorul „Muzeului de monștri vegetali" nu l-au izinit nicidecum. Valeriu Pop-Poenari are un trup de luptător. Adînc convins de adevărul adagiului latin: *mens sana* [1]... savantul nostru a ajuns savant, dar cu măsură și cu respectul tuturor drepturilor trupului și al sănătății. În mîngîierea caldă și completă a băii, Valeriu Pop-Poenari se simte puternic, mlădios și plin de viață. Nu suferă de nimic pînă acum și în primul loc cauză lăudabilă întru aceasta este cumpătarea lui.

Esmeralda poate să se supere uneori. Un bărbat serios, echilibrat și căsătorit trebuie să aibă altă morală și igienă decît cucoana Esmeralda. Dușul este izvor de sănătate și epilogul băii. Valeriu Pop-Poenari se dușează, se înfășoară bine și cade un minut pe canapea...

Amintiri surizătoare îi trec pe sub pleoapele închise. „Esmeralda! frumoasă femeie — a fost și este încă. Dar degenerarea a început și e prost că pretențiile și despotismul Esmeraldei cresc în raport direct proporțional cu amurgul frumuseților ei..." O pendulă sună surd opt ore. Servitorii încep să mișune prin casa uriașă, dar zidurile puternice, draperiile de la uși și depărtarea odăilor de serviciu nu lasă să răzbată decît ecouri vagi. O cetate de liniște, de viață satisfăcută și de confort elegant are aci Valeriu Pop-Poenari, sub acoperișul „Muzeului de monștri vegetali". Cu averea lui ar fi putut să și-o facă și fără să fie director de muzeu. Directorul simte, însă, un farmec cu totul aparte și nespus cînd stă și socotește că locuința, lumina, căldura, serviciul și alte avantaje pe care le are el și familia lui sunt darurile națiunii recunoscătoare. A muncit, a luptat și a biruit! Popoarele și guvernele nu pot să fie ingrate cu marii

[1] minte sănătoasă... (lat.)

cetățeni. Ingrat... acest cuvînt nu-i place. I l-a spus odată Esmeralda, într-o împrejurare intimă și dramatică. În acest moment se aude în dormitorul copiilor ciripitul deșteptării. Valeriu Pop-Poenari are trei copii, pe care îi cresc și-i instruiesc trei pedagoage străine. Directorul se grăbește. Trece la oglinda în care se resfrînge dimineața sură de afară și începe să se îmbrace. O idee, cu care s-a sculat din pat, cu care s-a muiat în baie și s-a odihnit pe canapea, s-a făcut acum, în el, hotărîre. Se caută în oglindă, își piaptănă părul încă negru și își umflă pieptul. Dar oglinda nu e destul de clară. Ridică storul cît se poate de sus și privește o clipă din etaj piața din fața muzeului.

Fulgi de zăpadă cad domol din văzduhul de ianuarie. Oamenii dimineții, adică muncitorii de tot felul, trec grăbiți și încovoiați.

La răspîntie, treieră pe caldarîm un paznic de stradă, un vînzător de salip, o femeie zdrențăroasă. Trebuie să fie foarte frig, fiindcă respirația celor de afară este vizibilă ca fumul. Directorul se grăbește cu luare-aminte. Ideea lui pune în juru-i un vag orizont de biruință și de încîntare. Va fi ministru, cu siguranță! Valeriu Pop-Poenari e încîntat, mai întîi fiindcă se vede în oglindă robust și impunător, e încîntat apoi de această casă caldă și luxoasă — care e un monument de fiece minut, ridicat meritelor lui — e încîntat, în urmă, de contrastul dintre fericirea lui și soarta celorlalți și mulți, înfățișată aci, în această piață de oameni fără noroc și zgribuliți.

Directorul, aproape gata, intră în dormitor să-și îmbrățișeze copiii. Cele trei guvernante aleargă după ei, îi spală, îi îmbracă. Sunt frumoși, rumeni și răsfățați, copii fericiți, născuți la părinți bogați și în palatele patriei. Nevasta directorului e tot în pat. Peste patul conjugal, Valeriu Pop-Poenari aruncă o privire de departe și suspină ușor. La urma urmei, și nevastă-sa, și el și copiii lui datoresc Esmeraldei foarte mult din fericirea lor de azi. Și catedra universitară, și mandatul de deputat în cîteva rînduri, și „Muzeul de monștri vegetali" au fost ca niște cununi pe care Esmeralda și nu altcineva le-a pus pe capul merituos

al lui Valeriu Pop-Poenari. Esmeralda nu putea să aleagă mai bine — este evident. Dar fără Esmeralda, fără această femeie superioară care i-a înțeles și sprijinit geniul științific, Valeriu Pop-Poenari era și azi în ghete de unsprezece lei perechea. „Muzeul de monștri vegetali" în special este cu totul opera Esmeraldei, de felul ei o excentrică botanistă. Ea a convins universitățile, pe miniștri și pe mandatarii națiunii că un „Muzeu de monștri vegetali" este indispensabil pentru onoarea științifică a Romîniei. Muzeul s-a ridicat măreț, în cel mai sănătos cartier al capitalei și directorul s-a instalat în jumătate din încăperile lui. Monștrii vegetali, cam puțini, fiindcă nu s-au găsit atîți cîți trebuiau, au ocupat cîteva săli de jos... Biata Esmeralda!

Desigur că merită mai multă recunoștința.

Valeriu Pop-Poenari cere, la telefon, casa doamnei Esmeralda Aristo.

— Alo... Doamna s-a sculat?

— Da, vă rog, chiar acum a chemat pe cameristă...

— Spuneți-i că domnul Pop-Poenari vine s-o vadă peste o jumătate de oră.

Directorul mai cere la telefon un garaj din apropiere și poruncește să-i vie automobilul. In acest timp, copiii s-au îmbrăcat. Valeriu Pop-Poenari, grăbit, își ia ciocolata la masa copiilor. Copiii ciripesc englezește. Valeriu Pop-Poenari își aduce aminte de copilăria lui, atît de umilă, în casa lui tătă-său, bietul popa Mujdei, și un orgoliu generos ca șampania îi umple măruntaiele. Copiii lui cresc ca niște principi!... Un vîjîit cunoscut a ocolit pe dinaintea muzeului și s-a oprit la scară.

Femeia zdrențăroasă care treiera din picioare la răspîntie, o cerșetoare cu cinci copii, dintre care, doi mai mari, cerșetori pe uliță ca și maică-sa — și-a luat inima în dinți și s-a apropiat de poarta muzeului. Vrea să ceară de pomană, dar în același timp ar vrea, în chip surd, să se arunce sub automobil. La spital e atît de bine!

Valeriu Pop-Poenari, cu mișcări auguste, se urcă în auto. Mașina pleacă. Pînă la poartă își ia vînt. Directorul se ridică în sus ca să se înfășure mai bine. Atunci un glas sinistru face explozie înaintea mașinii: „Pomană, morților și copiilor, coconașule!" Mecanicul oprește brusc și Valeriu Pop-Poenari cade pe scaunul din față. Instinctiv, și-a ferit fața cu brațul stîng.

— Era să te fac praf, beţivo! zbiară mecanicul, înecîndu-și mînia în cele sfinte. Directorul, om bine crescut, se stăpînește. Gardistul a sărit ars și din trei pași a fost alături.

— Am cinci copii, coconașule! Mi-e foame! Mi-e frig!

— Gardist, du-o la secție să se încălzească!

— Am înțeles. Trăiți!

Și automobilul pleacă, zboară. Directorul se pipăie și își drege mustața.

Nu i s-a întîmplat nimic. „Haz ar fi avut! Să ajung la Esmeralda schilodit și să rămîn fără dinți tocmai acum cînd intru în minister!"

VOTUL UNUI CETĂȚEAN

Intr-o zi la amiază cînd se înapoia de la serviciu, vecinul meu moș Gheorghiță a prins de veste că pe strada lui s-a arătat din nou parul electoral, cu enigmaticul 500 metri... „Iar vine peste noi beleaua aia", s-a gîndit indiferentul cetățean. Fiindcă moș Gheorghiță, om cu casă grea, cu slujbă multă și foarte prost plătită n-a avut pînă astăzi vreme să-și facă o concepție politică... Pînă mai deunăzi, cînd nu exista votul universal și deci nu te obliga nimeni să votezi, vecinul meu nu văzuse niciodată un local de vot.

A intrat în casă ușor preocupat. Va trebui să întrebe pe prieteni, să caute prin gazete cînd naiba este ziua votului ca să nu pățească vreun bocluc. Nu e glumă ! Absenții de la vot plătesc amendă grea. Și ce fel de alegere o fi ? Parțială trebuie să fie. Pe cît știe el, tot generalul e la cîrmă și Camerele sunt în fierbinte activitate.

Nesiguranța lui moș Gheorghiță n-a ținut mult pentru că de-abia isprăvise de prînzit și un sergent de stradă s-a ivit la poartă. Om sfios, fără orientări de nici un fel și pacinic cu prisosință, vecinul meu simte totdeauna o tainică neplăcere cînd vede la casa lui pe reprezentanții ordinii și ai puterii statului.

A ieșit în vestă, cu mînecile sumese și cu ochelarii pe vîrful nasului, adică tocmai așa cum stătea — în

această zi de arșiță — și căuta prin ziar vreo explicație asupra parului electoral.

— Aici locuiește d. Gheorghe Brebenici ?

— Da, logofete.

— Sunteți alegător la Senat. V-am adus certificatul. Detașați-l și certificați-mi de primire.

— A, da, da... numaidecît !

„Va să zică am înțeles despre ce este vorba... Să văd acum cînd este ziua votului și să pun sărăcia asta la oglindă, ca să țin socoteala și eu și copiii și nevasta..."

S-a uitat în certificat și a văzut că mai are două zile. Bun ! A vîrît certificatul într-un colț al oglinzii din vestibul și-a chemat pe toți din casă, să le dea în grijă ce au de făcut. După aceea, moș Gheorghiță și-a isprăvit cafeaua, a dormit un ceas, a mărunțit niște lemne, pentru bucătărie... și s-a pomenit a doua zi, la serviciu, față în față, cu amintirea din ajun — alegerea la Senat.

S-a gîndit să se ducă într-un birou de la etaj, unde avea un amic, cu mari aptitudini politice, dar din nenorocire, înțelenit în birocrație. S-a dus la el, ca să-l întrebe : — Cam cine candidează la aceste alegeri parțiale ? Care partide vin să ceară sufragiile alegătorilor și pe cine să voteze el, cetățeanul Gheorghiță Brebenici ? (Această din urmă întrebare nu era s-o formuleze în fața prietenului, ci rămînea interioară.)

Dar sus în birou, vecinul meu a nimerit rău. Colegul lui, marele diplomat rătăcit la serviciul vămilor, susținea o discuție aprinsă cu alți cîțiva funcționari, tot așa nedreptățiți de soartă, și tema discuțiunii era tocmai situația politică. Unii pretindeau încredere și entuziasm pentru guvernul în ființă și pentru generalul salvator ; ceilalți susțineau pe noul luceafăr popular, pe învățătorul-erou, Mihalache de la Topoloveni.

Moș Gheorghiță a ascultat vreo jumătate de oră controversa dezbătută de acești luminați colegi și s-a coborît la pupitrul lui de lucru, cu desăvîrșire buimăcit.

Inima lui, în fond, îi vorbea bine de tata Averescu. „Ăsta e un om! Cînd l-au chemat la treabă, apoi s-a simțit că a venit cineva... Militar, nu fleac! Acum l-au băgat în politică... De, nu e meseria lui... Lui să-i dați soldați, tunuri, drăcii de-ale care plouă gloanțe și inamicul în poziție... In politică o fi răcan... Uite, acum să mă cheme pe mine și să-mi dea țara pe mînă... Stai, nene, cu binișorul, că învățăm și noi ce știți dv..."

Venind spre domiciliul său, foarte depărtat de minister, moș Gheorghiță auzea mereu, persistente și supărătoare, afirmările din discuțiune... „Mihalache, un învățătoraș! Un biet normalist, care n-avea altă cădere și altă perspectivă, decît școala rurală și cele patru operațiuni din aritmetică... Ce știe el de viața complicată și superioară în care se dezvoltă și pe care o poartă în sine omul politic, chemat să conducă o țară și să se ciocnească cu alți oameni politici, din alte țări, rivale cu noi..."

Cu toate acestea, moș Gheorghiță, printr-o întîmplare familiară, avea precise informații asupra omului de la Topoloveni... „Ce băiat de ispravă! Muncitor, serios, bun la inimă, îndatoritor cu toată lumea... Foarte bine că e fiu de țăran și se poartă și azi ca la ei, în Muscel... Să tot fie ministru și să scuturăm odată ciocoismul ăsta, cu monoclu și cu țilindru!..."

Un singur lucru îl cam îngrijea pe moș Gheorghiță! „Bine, bine; să fie miniștri numai de-ai noștri, fără izmeneli boierești!... Dar ce dracu te faci că nu vorbesc nici o limbă străină!... Mihalache, te miri de-o înțelege vreo boacă franțuzească... Și acum cînd am căzut cu drag francezilor, englezilor, americanilor, și toată ziua, bună ziua, se duc și vin cu Simplonul, nu e lucru pocit să aduni un minister de muți și de gîngavi? Ne facem de ocară! Vine americanu, vine francezu: tu, ioc!"

Grea problemă! Moș Gheorghiță n-a putut să-i dea de rost, pînă seara și nici a doua zi, fiindcă a găsit pe masă un teanc de hîrtii și a trebuit omul să

muncească mai încordat ca de obicei, ca să le dea de rost.

Și iată-l în dimineața zilei de vot. A lucrat la minister vreo două ceasuri, și apoi, cu un pic de importanță, s-a dus la șef și i-a pus pe masă certificatul de alegător.

— D-le Popescu, datoria de cetățean... Vă rog să știți că plec întins la localul de vot.

— Du-te, nenișorule, și lasă-mă în pace!

„Mojic te știu de douăzeci și cinci de ani, mojic ai rămas și azi, cînd avem votul universal!" a răspuns moș Gheorghiță în gîndul lui și s-a înapoiat, supărat la pupitru.

A aruncat în cutie hîrtiile, condeiul, creioanele și — din greșeală — și ochelarii; a închis cu cheia și a plecat.

Tîrziu de tot, cînd se apropia de școala unde era să exprime luminoasa-i hotărîre cetățenească, vede, lipite pe zid, niște placarde electorale. Caută ochelarii... Ochelarii i-a închis în cutia pupitrului!

„Poftim procopseală! Ce fac eu fără ochelari!... Era bine să citesc pologhiile astea, căci mai cîntăream cît de cît pe candidați... Al cui este afișul? Cine e aici, Averescu, ori Mihalache?"

Cu mare greutate, moș Gheorghiță sloveni pe afiș niște rînduri scrise cu caractere mai groase...

„Este deci de mare trebuință ca să se constate de urgență... aceste averi... care bat la ochi... și să fie impuse spre a da satisfacțiune moralei publice și trebuințelor neapărate ale statului."

„Bravo! Așa îmi place și mie! Bravo, Mihalache!"

Intră în localul de vot, prezintă certificatul și se pomeni într-o gheretă, cu o foaie de hîrtie într-o mînă, cu un creion și cu o ștampilă, în cealaltă.

Vai! Blestemații de ochelari, rămăseseră la minister... Dobitocu de Popescu îl supărase cu aerul lui și alegătorul, mînios, aruncase ochelarii în cutie.

Moș Gheorghiță desface buletinul. Surpriză! Sunt trei feluri de candidați. Sunt trei partide, care cer

votul și încrederea cetățenilor. Care o fi cel de al treilea partid?... Moș Gheorghiță nu poate să distingă nimic. În gheretă e cam întuneric și pe buletin joacă nelămurit trei zone cenușii.

„La urma urmei, tot aia este!..."

Și moș Gheorghiță aplică ștampila, la întîmplare, pe una din cele trei zone.

La mangalia

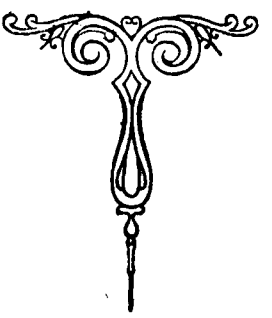

In vara anului 1922
și mai tîrziu

SPRE MANGALIA

Drumul de la Constanța pînă la Tekirghiol și pînă la Tuzla este cunoscut celor ce au avut nevoie de miraculosul nămol de Tekirghiol. Sunt mai puțini, însă, cei ce au continuat șoseaua și au ajuns pînă la Mangalia. Se zice că la Tuzla e calea jumătate între cele două orașe de pe țărmul mării. Eu nu pot să hotărăsc dacă este tocmai așa, pentru că numerotația kilometrică, spre Constanța, la un loc oarecare se încurcă și ai alături două pietre kilometrice contradictorii.

Am făcut însă pe jos drumul Tuzla-Mangalia, și știu prea bine că între ele sunt douăzeci și doi de kilometri.

Adevărat este că drumul spre Mangalia te face să uiți această nedeslușită pricină de măsurătoare. Șoseaua se întinde, de cîteva ori, dreaptă și albă — sub soarele torențial de claritate — din deal în vale și din vale în deal, pînă cînd sosești la Tatlageacu Mare, unicul sat cuibărit lîngă șosea, între Tuzla și Mangalia. Intr-o parte, pe lîngă farul de la Tuzla, rămîne nevăzut cătunul Mangeapunari, iar în cealaltă parte, apare, împrăștiat pe o coastă, cătunul Tatlageacu Mic. Orzurile, ovăzurile și imașurile prididesc șoseaua și privirea călătorului, pînă în brățarea zării, sau pînă în hotarul capricios al mării. Uneori, malurile înalte covîrșesc linia albastră și

pacifică, din stînga călătorului, pornit spre miazăzi, şi atunci îl stăpîneşte numai împărăţia spicelor. Alteori, malurile alunecă şi se ştirbesc şi în tăietura lor tresare vast-albastră marea nemuritoare. Deşi acest pămînt este sărat şi pe unele locuri se pare şi sărăcăcios, pe aici, judecînd după bogăţia şi felurimea ierburilor năvălitoare, trebuie să fie deosebit de gras. Afară de holdele care se rostogolesc în dreapta şi în stînga, iată sutele de buruieni, care de care mai proaspete şi mai înciorchinate, care dau peste şosea şi rămîn viguroase în arşiţă şi în praf.

In dreptul cătunului Tatlageacu Mic, se iveşte unicul pod dintre Constanţa şi Mangalia, un pod care păşeşte peste apele şi stuhăria ghiolului Tatlageacu. Turme de oi şi cirezi de vaci, păzite de ciobani şi de văcari cu fesul roşu, pasc, risipite, pe lîngă ghiol. Dar nu este numai atîta. Fauna Dobrogei nu se mărgineşte numai la vaci şi la oi. Văzduhul vibrează de ciocîrlii, de prigorii şi de rîndunele!

Multe, cum n-am văzut nicăieri, aiurea. Dar coţofene, dar pupeze, dar granguri! Oamenii de ştiinţă mi se pare că ne învaţă că pămîntul dobrogean — ca geologie, ca floră şi ca faună are, faţă cu pămîntul din partea cealaltă a Dunării, anumite originalităţi şi avantaje.

La podul de pe coada ghiolului, încep să se arate din pămînt, ca nişte trepte de scară îngropată, straturile calcaroase. E plină Dobrogea de această pardoseală calcaroasă, aşadar de un depozit universal, clădit în timp de mii de ani, la fundul mărilor de atunci încoace retrase. Dar luarea-aminte alunecă degrabă în altă parte. Zarea începe să se cocoşeze ca o spinare de cămilă. Zecimi de măguri cresc din livezi, din holde, şi dau poalelor cerului un detaliu nou şi tainic.

Ce sunt aceste măguri care se înşiră între Tatlageacu şi Mangalia? Mi-au spus unii:

— Morminte preistorice.

Mi-au spus alţii:

— Semne de orientare militară sau maritimă. In sprijinul primei idei, am auzit povestea aceasta:

Odată, nu știu care autoritate administrativă sau științifică, de la noi, a voit să curme cu acest mister chinuitor și a dat ordin să spintece și să scormonească o movilă de lîngă Mangalia. Rezultatul a întrecut așteptările: un sarcofag de împărat (preistoric) și un ulcior cu zburături de aur s-au găsit în movilă!... Dar nu era față decît mercenarul care făcea săpăturile și noaptea — înșelătorul! — a băgat aurul în sîn, a luat sarcofagul în spinare și a fugit peste graniță. (Granița atunci era la o bătaie de pistol.)

Privind aceste semne de întrebare, care ies din pămînt și din trecut, la lumina soarelui nepăsător, privind prin interstițiile holdelor pîrguite, fața linsă și fericită a mării fără de memorie, te apropii de ciudatul orășel eteroclit care e Mangalia. Te apropii, fiindcă începi să-l vezi de departe. Ești pe vîrful dealului unde stătea înainte de război, cufundată în plantații tinere, vatra unui ocol silvic. Viforul dușmăniei și al nimicirii a dezvelit și-a ruinat ocolul silvic, a prefăcut în hățișuri sălbatice pepinierile de mai înainte și a deschis, în fostele case locuite, azil bufnițelor și cucuvăilor.

Dar mai este pînă la Mangalia drum de vreo 6—7 kilometri. Cobori devale și cu cît cobori, Mangalia se ridică sub zare și înfige, ici și colo, în depărtarea verde și înaltă, cîteva olane roșii. Marea e din ce în ce mai aproape. Un sîn albastru, încercuit cu nisip de aur, intră în maluriile joase, acoperite cu papură. Aci în vale e un smîrc format din ape sulfuroase. Cîteva grădini de zarzavat și-au găsit loc prielnic și sorb apa ridicată în jgheaburi de clasica roată grădinărească.

Dacă intri în Mangalia, după apusul soarelui și vîntul adie dinspre smîrc, vei înțelege imediat că apele lui conțin pucioasă. Șoseaua urcă. Primele case biruiesc împrejmuirea accidentată și impun liniile lor drepte. Dar ca o prorocire, bogat îndeplinită în oraș, iată aci, la porți, cîteva locuințe pustii și pe jumătate dărîmate.

MANGALIA, IN CITEVA CUVINTE

Cînd am intrat întîia oară în Mangalia eram în automobil. Am oprit la restaurantul Brusallis, prima instituție de acest fel din localitate. Dar eram la marginea orașului. Am coborît apoi cîteva sute de metri pe strada principală și am ajuns la grădina publică — azi dezgrădită și năpustită — și ne-am pomenit afară din oraș. Aceasta e toată Mangalia. O stradă de prăvălii și cîteva uliță scurte, pierdute în dărîmături. Mai este spre apus de strada principală, o mahala turcească, vegheată de pe deal de o geamie.

Văzută dinspre mare și anume dinspre satul Două Mai, Mangalia se întinde de la biserica grecească, pînă la sus-zisa geamie și pînă la două mori mărginașe, una de foc și una de vînt, prima activă și a doua pustie. In silueta ei, înscrisă în smaraldul cerului, proeminează o biserică începută și neisprăvită, o magazie uriașă, astăzi goală, și două turnuri de geamie. Intîmplător, silueta e sporită cu două catarge ale vaporului grecesc „Smirna", azvîrlit de furtună, astă-iarnă, în portul înecat de nisip și inospitalier.

Rezumînd și mai mult și lăsînd la o parte colanul de safire al mării, Mangalia însemnează astăzi — ruine, scaieți și fesuri roșii. Războiul a fost cu deosebire funest pentru acest oraș. In Constanța, de pildă, urmele luptelor și ale răzbunării sunt aproape invizibile. Mangalia (pentru care cuvînt curios ?) a avut onoarea a peste două sute de ghiulele, azvîrlite din largul mării de un vapor inimic. Mai toate casele din oraș au rămas schiloade. Unele s-au îndreptat, după război, foarte multe, părăsite de stăpîni, au fost jefuite și risipite. Pe țărmul înalt al mării, de la biserica grecească și pînă la primărie, nu mai este nici o casă locuită. Vreo două clădiri oficiale, din fața portului, așteaptă să fie restaurate de aci înainte. Proiectata biserică din acest oraș, menită să fie catedrală și aproape terminată de roșu, a fost izbită în partea de sud a altarului și desfundată. Zeci de

alte case, găurite de cîte o ghiulea, au căzut pradă jafului și ruinii.

Așa se face că azi Mangalia e o arie largă de moloz și de pietroaie. Ori pe unde ai trece — afară de strada prăvăliilor — te împiedici de dărîmături și vezi numai pereți spintecați și ferestre înecate de bălării. Era odată o stradă de-a lungul portului. Erau pe ea magazii, cafenele, case particulare. Azi portul e mort și strada de asemeni. În anii războiului și de atunci încoace, nisipul mării a năpădit baia portului și azi nu mai poate să se apropie nici un vapor. Pe lîngă nenorocirea bombardării, a mai venit și potmolirea portului. Cetățenii mangalioți, cînd văd departe, pe linia de oțel a mării, cîte un vapor, sub fuiorul lui de fum, coboară melancolici pe dig, privesc — pînă cînd piere — năluca prosperității maritime și se întorc la cafenea, cu pieptul plin de suspine.

Se întorc printre lanurile de scaieți înfloriți. Această buruiană suprem decorativă se înfrățește totdeauna cu dărîmăturile și nicăieri n-am admirat mai mult tribunile ei și florile ei violacee, decît aci la Mangalia. Sunt crînguri întregi de scaieți, împrejurul orașului, prin curțile gospodăriilor nimicite. Cresc înalți, viguroși, plini de ghimpi de aur și de frunze stilizate. Florile lor au un miros dulce ca de miere și de flori de tei și este o ciudățenie a firii că acești ciucuri vegetali, mătăsoși la pipăit și cu parfum de miere, cresc pe niște tulpine atît de țepoase și de neamicale.

Totuși, vine un timp, cînd pădurea aceasta de scaieți poate să fie bună la ceva. Socotesc că în preziua iernii, populația săracă din oraș adună de pe cîmp tulpinele uscate și le pune pe foc. În Mangalia ca și în mai toată Dobrogea, lemnul e foarte scump. Lemne pentru foc au numai cei bogați. Sărăcimea arde paie, trestie, probabil scaieți și tizic, adică un fel de brichete originale, scoase din coșarul vitelor.

Mangalia e burgadă orientală. Deși, după neamuri, locuitorii ei sunt greci, turci, tătari și romîni, după traiul și după sufletul lor sunt toți orientali. Mi se

pare că elementul grecesc este cel mai numeros. Colonia grecească din localitate are biserică şi şcoală, întreţinute din fonduri particulare. Frumoasa limbă elină — supunîndu-se legilor şi vicisitudinilor timpului — răsună şi azi pe ţărmul mării, aici unde urmaşii lui Ulysse descălecară acum trei mii de ani.

Dar grecii din Mangalia nu se deosebesc de romîni decît întru atîta că, pe lîngă romîneşte, mai vorbesc şi greceşte. Nota bătătoare la ochi o dau turcii şi tătarii, purtători de fes roşu. Cu toate că şi unii şi alţii sunt „moslemi", adică credincioşi ai lui Mohamed, turcii şi tătarii se deosebesc profund între ei. In acest oraş au două geamii. Cea de la marginea oraşului este a tătarilor, dar „hatipul" care slujeşte acolo e bătrîn şi bolnav. Geamia din mijlocul oraşului este a turcilor şi deserventul ei este venerabilul hatip Ali, om încă tînăr, dar plin de cucernicie şi de măsură. Din minaretul moscheii lui, Ali priveşte cu tristeţe, în fiecare vineri, la amiază, fesurile, scaieţii şi ruinele Mangaliei.

GEAMIA DIN MANGALIA

Inţeleg pe cea de lîngă port, al cărei pînten ieratic se înalţă deasupra valurilor mării. După ce ai străbătut în cinci minute marele „Corso" din Mangalia, mergînd de la Brusallis spre orfelinatul Olga M. Sturdza, ajungi la o răspîntie. O altă stradă — să zicem strada portului — încrucişează pe cea dintîi. Aici la răspîntie, şi anume la dreapta, se iveşte geamia moslemilor turci. Tătarii au alta, sus lîngă ulmul centenar.

Geamia de jos e înconjurată cu un zid gros de piatră şi probabil vechi ca şi geamia. Două porţi se deschid în strada mai înaltă decît curtea geamiei. Pe ici, pe colo, zidul împrejmuitor se năruieşte, iar porţile sunt nălbite de vremuri şi mîncate. O stea şi o semilună blazonează una din porţi. O casă moha-

medană, pentru adorarea lui Allah, este o clădire de forma unui cub şi are alături un turn, din vîrful căruia muezinul vesteşte sfintele soroace şi cîteva stihuri din Coran. Acesta e tipul fundamental. Geamia din Mangalia îl realizează aproape în întregime. Mai prezintă însă unele detalii de o înaltă şi severă frumuseţe.

Lîngă cele două porţi sunt două locuinţe, una ascunsă în ungherul zidului, alta mai evidentă, ambele — cred eu — destinate locuirii vulgare. Poate, însă, să fie şi altfel, căci primul oficiant al geamiei mi se pare că are casă deosebită, în oraş.

Cînd am văzut întîia oară acest locaş de închinăciune, am rămas locului, biruit de un farmec greu de lămurit. Sub ochii mei, într-o pădurice de scaieţi, răzbeau deasupra cîteva columne funerare, înfăşurate la vîrf cu turbanul de onoare. O fîntînă arhaică, cu furci şi cu scripete, veghea la căpătîiul unui sarcofag spart şi bătrîn, pare că de cînd piatra şi de cînd muşchiul. Nişte lespezi cu glorioasă literă arabă se înecau în hăţişul universal. Cîţiva copaci strîmbi, pe lîngă unul singur valid şi dominant, acopereau ceva din zidul geamiei, creînd un colţ de umbră şi de fugare arabescuri.

Crengile acestor copaci se amestecau cu un pridvor de bîrne şi de şindrilă, ridicat aci la intrarea geamiei, ca să adăpostească pe credincioşi şi încălţămintea lor. Ferestre mici şi zăbrelite dădeau lumină sfîntului locaş, dar lumina cea mai mare — pentru cei cunoscători — venea dintr-o piatră verzuie, aşezată deasupra uşii, şi acoperită cu scriptură mîntuitoare.

Dar toate acestea erau lucruri şi detalii, măcar că scăldate în umbrele şi în razele unei admirabile zile de iunie. Un suflu fără nume şi obîrşie, o atmosferă, pe care cuvîntul nu poate decît s-o adulmece, stăpîneau în pridvorul geamiei şi peste imensa plasă de scaieţi, întinsă de la zid şi pînă la pridvor. Pace, somn şi horbote solare străjuiau locaşul lui Allah.

Nu se vedea nimeni. Indeobşte, foarte rar se arată vreo fiinţă omenească, în altă zi decît vinerea. Mina-

retul rugăciunilor, deşi falnic şi clădit din piatră, are o înfăţişare nespus de placidă şi de inofensivă. Nu-ţi vine să crezi că din vîrful acestui turn pustiu s-ar putea auzi vreodată proclamări sanghinare şi predica războiul sfînt. Minaretul geamiei din Mangalia doarme în soare, deasupra oraşului aţipit. Afară de gloria lui ieratică, numai pictura şi literatura pot să-l intereseze.

De la prima noastră întîlnire, am trecut de multe ori pe lîngă zidul geamiei. Scaieţii au început să-şi scuture ciucurii; lespezi cu inscripţii au scos fruntea din urzici; un copac de lîngă pridvor a fost frînt de vînt...

Geamia a început să se apropie. Din lumea ei semireală, cînd un detaliu, cînd altul au început s-o coboare şi s-o materializeze. În ziua cea dintîi se legăna, ca o pagină dintr-un infolio, cu poveşti din Orient!...

Deunăzi nişte călători curioşi şi cutezători, printre care aveam cîţiva prieteni, îmi spuseră că vor să vadă geamia mai de aproape. Niciodată nu-mi trecuse prin minte aşa ceva! Geamia îmi vorbise sufleteşte, nespus de pătrunzător, în ceasul întîlnirii, dar ca să gîndesc la proza unei vizite — era în afară de legile visului. Totuşi, vrînd-nevrînd, m-am luat după prieteni. Am intrat pe poartă, am descurcat, prin buruieni, poteca dreptcredincioşilor lui Mohamed şi-am ajuns la intrarea geamiei.

Era uşa deschisă... Într-o clipă, mi-a nălucit înaintea ochilor o încăpere imensă, goală şi aurită de soarele îndiseară, frînt în zăbrelele ferestrelor. Ceva covoare, o ladă, o masă şi pereţii albi.

Am trecut în partea cealaltă, spre fîntîna arhaică. Cineva, în urma noastră, a închis uşa geamiei şi a pornit spre noi. Era un turc bătrîn şi trenţăros. Dar trenţele lui nu erau tocmai şalvarii, zăbunul şi fesul centenar pe care îl purta, cît erau vechimea şi dărăpănarea nespusă din toată fiinţa lui. După faţă, acest om ar fi putut să aibă două sute de ani.

Şi am înţeles cine este. Era acel om totdeauna umil, aproape gol, infinit de sărac, de multe ori slut

şi de-a pururi muced de bătrîn care păzeşte pragul caselor Domnului — fie ele temple ori geamii, pagode ori biserici.

Şi, cu părere de rău, m-am deşteptat cu totul. M-am căutat în sîn şi-am strecurat ceva între degetele ierofilaxului.

MOARA DE VINT

La marginea Mangaliei pe drumul care duce spre satul Două Mai, sunt două mori de vînt. Drept vorbind una poate fi anexată Mangaliei şi cealaltă satului vecin. Depărtarea dintre ele este de vreun kilometru. Cea de lîngă Două Mai pare încă în slujbă; soţia ei de lîngă Mangalia e, însă, năpustită. Această împrejurare o face şi vrednică de studiu.

Întîia oară în viaţa mea cînd m-am întîlnit cu morile de vînt a fost în istoria admirabilului şi ingeniosului hidalgo, Don Quichotte de la Mancha. Mai tîrziu, m-am întîlnit cu ele — în cartea de-a pururi fragedă a lui Alphonse Daudet: *Contes de mon moulin* [1]. Apoi — dacă nu mă înşel — într-o admirabilă pictură a lui Gheorghe Pătraşcu...

Moara de lîngă Mangalia a fost întemeiată în anul 1880. O inscripţie, cu frumoase litere roşii elineşti, stă deasupra pragului morii şi păstrează, pentru cei iubitori de trecut, amintirea evenimentului. Dacă moara a îngheţat după război, a avut o frumoasă existenţă de aproape patruzeci de ani. Judecînd după starea actuală, a fost o moară viguroasă şi multe sutimi de kile de grîu s-au prefăcut în făină, sub pietrele ei.

Văzută de departe, moara aceasta seamănă cu un bust militar, decorat cu o chivără enormă, ale cărei pene resfirate le-ar sufla vîntul într-o parte. Ar trebui, însă, ca bustul să fie cioplit sau desenat de un

[1] De fapt, *Lettres de mon moulin (Scrisori de la moara mea)* (fr.).

cubist. Văzută de aproape, moara se învederează ca lucrul unor oameni chibzuiți și preocupați de trăinicie.

Temelia ei este un larg octogon de piatră, nalt de vreun metru, deasupra căruia stă o văcălie de bîrne cu aceeași formă octogonală. Pe văcălie, zac două grinzi uriașe, strînse în chingi de fier, iar în curmeziș cu ele stau alte opt grinzi, care închipuiesc grinzile podelii. În mijlocul octogonului de piatră e înfipt un stîlp gros, de care se leagă și se sprijinește toată cheresteaua catului de jos a morii. Această cherestea formează o prismă, pușă în picioare, întrucît peste catul de jos se adaogă foișorul catului de sus.

Bîrne zdravene asigură cele patru unghiuri ale construcțiunii și între ele se încrucișează, ca niște speteze de zmeu, bîrnele pereților. Pereții sunt de scînduri — azi roase, știrbe, găurite.

În foișor, te urci pe o scară care își arată bine vîrsta-i de patruzeci ani. Foișorul e țuguiat și plin de uși și de ferestre, prin care Mangalia, dealurile megieșe și plăcile călătoare ale mării nălucesc și licăresc în fiecare clipă. Aci, în foișor, e o osie năprasnică, îngropată în fel de fel de bîrne și de proptele. Căpățîna osiei iese afară, prin peretele morii, și resfiră în văzduh o roată de douăsprezece antene subțiri și lungi. Din căpățîna osiei mai iese o prăjină, orizontală ca și osia, iar din vîrful fiecărei antene pornește cîte o sîrmă groasă și toate sîrmele converg în vîrful prăjinii. Acest dispozitiv aduce aminte scheletul unei umbrele. Toată mașinăria înviază cu o ultimă condiție:

În giganticul schelet de umbrelă trebuiesc întinse pînze pe care le umflă vîntul și atunci antenele încep să se miște...

Antenele se mișcă, osia pe care stau înfipte se mișcă de asemeni. Înăuntru, în foișor, osia învîrtește cu ea o roată vastă, bătută cu măsele de lemn. Roata, cu măselele ei, atinge, din învîrtirea-i verticală, o roată scurtă și compactă, așezată orizontal și plină, de jur împrejur, cu alveole.

În această roată stă încleştat un fus de fier; fusul de fier stă înţepenit într-o piatră rotundă — piatra morii. Peste piatra aceasta, vine piatra a doua... Aceasta este nemuritorul cap-de-operă practic, inventat acum cine ştie cîte mii de ani, de agricultorii preistorici, şi pus în slujba omului, osîndit să-şi mănînce pîinea întru sudoarea frunţii. Osia cea mare, pe care aci o învîrteşte vîntul, au învîrtit-o puterea torentelor, braţele sclavilor, catîrii şi asinii, şi într-o vreme, chiar uriaşul Samson.

Moara de lîngă Mangalia e astăzi pustie. O altă moară, de data asta de foc, macină mai departe — plată, vulgară şi antipatică, precum sunt toate morile de foc. Nu ştiu ce legătură este între cele două mori, dar îmi vine să cred că moara de foc este fiica venerabilei mori de vînt. Proprietarul comun, după ce a făcut avere cu moara de vînt, s-a ruşinat de ea şi şi-a turnat alta, de foc. Este o lege specială a ingratitudinii universale care face din presupunerea mea o probabilitate.

Dar niciodată bătrîna moară de vînt nu a fost mai simpatică decît astăzi. Copiii mei, sigur conduşi de instinctul lor, au dat acestei mori atingătoare dovezi de dragoste. Neopriţi de nimeni, au intrat în moară — uşa se deschide cu un zăvor de lemn, iar scîndurile unui perete sunt pe jumătate scoase — şi au gospodărit-o cu hărnicie. Au măturat şi sus şi jos, au aşternut cu hîrtie o laviţă improvizată, au adus flori de cîmp, au împodobit covata şi teica şi au fixat, într-o bîrnă, iconiţa unui înger ocrotitor.

Mi s-a spus, dar nu pot să afirm cu certitudine, că moara aceasta, în zilele ei, a primit omagiile talentului robust şi suculent al pictorului Gheorghe Pătraşcu. Ar fi o mîngîiere pentru mine şi un triumf al poeziei nemuritoare, asupra caducităţii morilor de vînt. Să nu uităm, însă, că gloria lor este asigurată, pe vecii vecilor, de fratele nostru cel mare, cavalerul Don Quichotte de la Mancha.

In spatele Mangaliei, adică în partea opusă mării, sunt niște izvoare de pucioasă. Se zice că undeva în cîmp ele țîșnesc în fața pămîntului și de acolo, pe sub pămînt, pornesc spre mare, dar în două direcțiuni deosebite și închizînd Mangalia între ele. O vînă răzbate spre miazăzi și se aruncă în lacul de lîngă Mangalia; altele răzbat spre răsărit și se aruncă în mare.

E vorba de izvoarele de la miazăzi, bune de scăldat și bune de băut. Ca să ajungi la ele porneşti pe una din cele două-trei uliţe care te scot la cîmp sau — dacă te afli lîngă fosta grădină publică — urci un crîmpei de stradă plantată, un chip de bulevard ce-ar fi putut să fie. Fie că ai luat-o pe ulicioarele turceşti, fie că ai luat-o pe strada cu cei cîţiva copaci, după cinci minute eşti la geamia tătărască.

E o geamie simplistă şi rigidă. Un cub de zidărie albă, un acoperiş sumar de ţigle şi minaretul care închipuieşte deodată şi amvonul şi clopotniţa. Vreo două maghernițe sure şi scunde se culcuşesc la picioarele geamiei. Singura vecinătate potrivită pentru geamie, singura siluetă cu care se înfrăţeşte este un ulm de alături, poate de aceeaşi vîrstă cu geamia.

Mangalia, subţire şi scurtă ca o lamă de ferăstrău, începe să se aşeze sub linia mării. De la geamie mergi cîteva sute de metri tot în sus, pînă ce ajungi la un punct dominant, de unde marea apare vastă şi covîrşitoare. Profilul Mangaliei este elementar. O magazie, două-trei case cu etaj, o biserică începută şi neisprăvită, două minarete, şi o moară de vînt. Mai este şi un far minuscul, dar trebuie să ştii pe unde vine, ca să-l poţi distinge.

Spre miazăzi de Mangalia este un lac întins cît o moşie — ghiolul dobrogean — despărţit de mare printr-o fîşie de pămînt. Situaţia e la fel cu aceea de la Tekirghiol. Intre sanatoriul Eforiei şi comuna Carmen-Sylva-Movilă, marea şi lacul Tekirghiol se apropie astfel că nu mai lasă loc, între ele, decît pentru

șoseaua Constanța—Carmen-Sylva. Așijderea este cu limba de pămînt dintre Mangalia și satul Două Mai. Numai că aici ghiolul vine spre mare atît de mult încît, în zilele furtunoase, valurile mării, smîcindu-se din matcă, se prăbușesc peste digul de nisip și se amestecă cu apele dulci ale lacului. Pentru același cuvînt, între Mangalia și Două Mai este un pod care taie ghiolul în dreptul unei dumbrăvi întregi de trestie și de papură.

Toate aceste detalii se pierd din ce în ce mai mult în noianul albastru al mării atotnivelatoare. Dar drumul spre băile de pucioasă alunecă devale, printre fel de fel de săpături și de olărie spartă, și perspectiva mării se închide. Rămîne spre miazăzi, sub soarele de aur și de pară, oglinda ghiolului. Forma acestui ghiol e capricioasă. Are compartimente și sugrumături ca un stomac de rumegătoare. În cîteva locuri malurile sunt șterse și bune pentru adăpatul vitelor. În general, însă, sunt nalte și aspre, clădite din universalul caldarîm calcaros care pavează toată Dobrogea. Deasupra ghiolului, stau în soare dealuri de pășunat, miriști de orz, cu stogurile încă neridicate și, drept spre apus, fruntea unui sat mare, cu biserică înaltă și albă, al cărui nume am auzit că este Caracicula.

Băile de pucioasă nu se văd decît în ultimul moment, pentru că sunt cu totul îngropate sub dealul ghiolului și anume sub sprînceana de la miazănoapte. Calea către băi șerpuiește puțin pe locul înclinat și se apropie apoi de ghiol, tivind marginea ghiolului pînă la băi — adică vreo două-trei sute de metri, căci băile sunt aci, după perdea.

De aceea, e mult mai interesantă o altă cale. Acolo unde drumul e gata să cotească spre băi, stau înfipți în suișul coastei șapte cireși sălbatici. Sunt zdrențuiți, rahitici și aruncați la întîmplare. De la ei, pornește o potecă în sus, pe spinarea dealului, pe lîngă locurile de arătură, azi miriști de orz. Dealul, din ce în ce mai mult, îți aduce încă o dată în față perspectiva mării, sînurile ghiolului și apoi, fără de veste,

la picioare, două căsuțe albe, acoperite cu negru — instalația băilor de pucioasă.

Deziluzia e atît de mare încît ajunge veselă. Uiți că ai plecat să vezi băile de pucioasă și te lași cucerit de mîndrețea și de bogăția florilor de cîmp, drag amestecate, pe această creastă, cu razele soarelui și cu sclipirile ghiolului.

E de mirare că atîtea ierburi, de atîtea neamuri, pot să crească pe înălțimea pietroasă și prăvălatică din această parte a lacului. Puținul pămînt negru, spulberat din ogoarele vecine și cuibărit printre crăpăturile pietrelor, parcă n-ar fi destul pentru atîtea valuri de flori țepoase. La doi pași, nălucește prăpastia, cu niște coaste roșii ca de rugină sau ca de ocră, un alt fenomen destul de frecvent al sedimentelor dobrogene.

Pe deasupra băilor, trecem dincolo de ele și printre garofițe, printre lumînărică și printre mii de ierburi înspicate, coborîm, din treaptă în treaptă — trepte firești de stîncă — jos la marginea apelor încrețite. Vegetația ajunge, dintr-o dată, alta. Sus ierburile erau palide și tari ca niște undrele. Aici sunt verzi, flexibile și catifelate. Sulfina albă, peliniță, un neam drăgălaș de ombelifere (dar cu nume neliterar), urzica moartă, rochia-rîndunelii, mierea-ursului... năpădesc tot locul, dintre ghiol și parapetul stîncilor și ne pun piedică la fiecare pas. Dar poate că mai mult decît aceste ierburi desfătează ochiul pîlcurile de trestie, risipită în nămolul de lîngă țărm. Un vînt mîngîietor le apleacă unele peste altele și un susur infinit de mătase leagănă acest cuib de miresme, de culori și de soare.

Dar iată că un miros de pucioasă biruiește pe celelalte, fără ca să fie displăcut. Te uiți printre trestii și vezi sub mal, ca într-un găvan de cristal, zbătîndu-se o șuviță de apă. Este izvorul cel mic, dinspre apus de băi. Pietricelele peste care se aruncă au înverzit de pucioasă și mai devale, printre trestii, înflorește o volbură verzuie. Ridici capul; băile sunt și ele aci: un șopron cu vreo 7—8 cabine, fiecare cu

putina ei, şi încă un şopron dacă nu două, cu ceva aparate şi cu un bazin de colectare.

Instalaţie primitivă, dar — mărturisesc cei cu experienţă — băi miraculoase. E ora trei după-amiază. Nu e nimeni. Singurii scăldători sunt doar nişte boboci de raţă, în ghiolul de aur. Trecem pe lîngă băi şi ajungem la izvorul cel mare. Acesta e la loc deschis, fiindcă gîlgîie de sub nişte lespezi pe care se rostogolesc toate vehiculele celor ce vin la băi, curge adică pe sub şosea, ca orice pîrîiaş anodin.

Vii cu automobilul, ori cu trăsura, într-un nor de praf, şi după ce-ai trecut trufaş peste bietul izvor, te întorci la el, pe jos şi umilit, şi-l ceri un pahar cu apă! Vorba englezilor din *Petrea Dascălul,* al lui Nicolae Gane:

— *„How original!"* [1]

IN SATUL „DOUĂ MAI"

Mergînd într-o zi pe ţărmul mării, spre satul Două Mai, am întîlnit lîngă limba de nisip, care desparte ghiolul de mare, un ţăran bătrîn, dar cu barba încă roşie, îmbrăcat cu bluză lipovenească şi am intrat cu el în vorbă. De la el am învăţat întîi cine sunt locuitorii din Două Mai: ruşi, romîni, nemţi, bulgari şi acum în urmă şi un „hrec" care a cumpărat moara de vînt.

Nu mă gîndeam cu dinadinsul să mă duc în satul Două Mai, dar lăptarul care ne aduce lapte în fiecare dimineaţă mi-a înfăţişat un prilej hotărîtor.

Achim lăptarul este una din creaturile cele mai originale pe care le poţi întîlni în calea vieţii. Eu unul, cel puţin, mă găseam faţă în faţă cu cineva ca el — şi anume în legătură zilnică — întîia oară de cînd sunt.

Achim e lung ca de vreo doi metri. E slab ca un ogar şi are nişte mîini late ca nişte frunze de lipan,

[1] Ce original! (engl.)

dar deosebit de agere și de sigure. Poartă șapcă rusească, bluză rusească și e rus veritabil. Dar e galben la față ca un chinez, nu are nici barbă, nici mustăți și are o voce cu totul stranie.

Mi-aduce nu numai lapte dar, din cînd în cînd, și alte produse ale gospodăriei și ale grădinii lui. Nu ne tocmim prea mult la prețuri — căci scumpetea și geamătul de peste tot pămîntul trebuia să străbată și la Mangalia — și am ajuns să ne împrietenim. Intr-o dimineață de duminică, Achim mă întrebă dacă îmi place să beau ceai. Ii spusei cum este, nu am pentru ceai patima muscalilor, dar beau cu plăcere o năstrapă de ceai. Atunci Achim mă poftește, cu toată familia, să viu după-amiază la el acasă, căci va pune să fiarbă samovarul, în cinstea noastră.

După-amiază am pornit cu toții spre Două Mai. Tot drumul este ceva mai mult decît un kilometru, printre ghiol și printre mare, printre morile de vînt și papura de pe ghiol. Dar n-a mai plouat de aproape o lună. Cu toată vecinătatea acestor vaste suprafețe de apă și cu toată roua nopții, islazul începe să se prăbușească, pămîntul crapă și șoseaua se preface într-o dîră de făină.

In Două Mai sunt peste vreo 30 de familii împărțite aproape egal între romîni, ruși, bulgari și nemți. După cum îmi pare, satul e creat de curînd și celelalte neamuri dobrogene, grecii, turcii, tătarii, găgăuții (niște creștini care vorbesc turcește) — nu s-au grăbit să se așeze și aici. Satul, tot, însemnează o șosea largă prin mijlocul cîtorva gospodării, puse la linie.

In Dobrogea nu numai casele, dar și coșările și gardurile sunt făcute din piatră, chituită cînd cu var, cînd cu pămînt. Casele și gardurile din Două Mai vestesc dintr-o dată pe niște vrednici gospodari. Ne apropiem de casa lui Achim. Ne-a văzut de departe și ne așteaptă la poartă.

De la primul pas, înțelegem că am intrat în cuprinsul unui om cu rost. Achim nu are pămînt mult; să tot aibă un pogon, de jur împrejurul casei.

Dar nu este nici un locşor, rămas uitat şi netrebnic. Mai întîi, casa e albă, cu streaşina retezată scurt ca o chică muscălească şi cu o centură de scoici de mare. In bătătură e umbră de copăcei, iar uşa casei se deschide între nişte culise înalte de tuia. Aci între culisele feritoare de soare, Achim ne aduce scaune şi taburete şi stăm jos cu toţii.

Bătătura nu e pustie. Coteţe, hambare, o pivniţă sistematică o cuprind în bună parte, iar restul se preface într-o grădină cu arbori fructiferi şi cu flori. Un gard uşurel de trestie desparte corect grădiniţa de bătătură.

Mai în fund, un gard adevărat desparte bătătura de grădina cea mare, unde cresc zarzavaturile.

Aci pe lîngă gard, e o claie de fîn, clădită cu simetrie şi ferită de toanele vîntului cu un fel de hamuri de sfoară, de capetele cărora atîrnă pietre grele. Tot lîngă gard, stă aşezat, codri-codri, tizicul pentru iarnă — combustibilul dobrogenilor, nu numai săraci dar şi mai bogaţi. Pe o pînză întinsă, se usucă la soare cîtevă kilograme de sămînţă de mac.

In grădină cresc pătlăgele roşii, vinete, sfecle, dovleci, lubeniţe, ceapă, ardei şi altele. Toate sunt împărţite cu chibzuială şi peste tot se vede că mîna grădinarului este neobosită.

Stînd la umbra culiselor de tuia, Achim ne spune pe scurt odiseia lui şi a familiei lui, în timpul războiului vrăjmaş. A rămas numai bătrîna, neputincioasă şi căzută la pat, de multă vreme. Dar nici ea n-a fost cruţată. Asasinii îmbrăcaţi în uniformă au gîtuit-o într-o noapte, după ce i-au jefuit toată casa. Achim şi fraţii lui au pribegit cu caii, pe la Galaţi, prin Iaşi şi mai departe. Cînd a dat Dumnezeu iarăşi pace, au venit înapoi pe la căminuri şi au găsit numai pereţii.

Şi au început din nou să clădească, să sădească, să prăşească şi să facă la loc toate cele pierdute.

Achim povesteşte toate acestea cu vocea lui stranie şi egală, ca pe o poveste rusească, cetită în marii povestitori ai neamului său moscovit. Aşa a fost atunci... Acum Dumnezeu voieşte altfel.

Împreună cu noi stă pe scaun, la umbră, și o femeie tînără, cu un obraz trandafiriu și sănătos, extrem de curată la înfățișare și de o străvezie candoare sufletească. Dar pleacă de lîngă noi și aleargă să pregătească samovarul.

Cînd samovarul a fost gata, Achim ne-a poftit să intrăm în casă, fiindcă aici afară, „ne supără muștele". Adevărat este că aici, între Dunăre și mare, aceste bestiocole sunt nespus de multe și de supărătoare. Dar nu scapi de ele nicăieri, deci — nici în casa lui Achim — am gîndit eu.

Mare mi-a fost mirarea, cînd am văzut că în odaia unde ne-a condus Achim nu era absolut nici o muscă! Această odaie era curată ca un calciu de floare! Paturile erau albe, caste: pare că nimeni nu dormea în ele, fiindcă pernele de deasupra erau proaspete, neatinse și bucălate ca obrajii îngerilor lui Raphael. Pe jos era spoit cu lut, dar pare că nu era față de lut, ci față de azimă țărănească scoasă atunci din cuptor.

În ungherul dinspre răsărit era un mic iconostas, plin cu icoane. Pe pereți, diferite fotografii și reproduceri (nici una de bîlci!) printre care chipul lui Leon Tolstoi și chipul țarului Rusiei Petru I. Măsuța în jurul căreia ne-am așezat, ca să bem ceaiul, era acoperită cu o pînză ireproșabilă. La ferestre erau niște perdele albe, ca penele pescărușilor, de pe marea vecină.

A venit și samovarul, scînteietor de curat, înconjurat de cești, de pesmeți, de cornuri, de prăjituri — totul servit cu voie bună, cu dragoste de oameni și dalbă simplitate.

Dacă ordinea și gospodăria de afară erau opera lui Achim, curățenia, inocența și frumusețea din casă oglindeau calitățile și sufletul acestei femei de lîngă Achim.

— Cine e femeia aceasta?

Achim mi-a explicat, cu placiditate, în limba lui românească, specială:

— E sora mea.

— Adică fata bătrînilor, părinților tăi?

— Nu; e sora mea după legea noastră. La noi dacă este dragă o soră, ne prindem tovarăși, facem gospodărie și trăim ca frate și soră.

DE-A LUNGUL ȚĂRMULUI

Cînd privești din Mangalia spre Două Mai, vezi departe, deasupra satului și în apropierea mării, două din acele numeroase movile care sînt nota specială a împrejurimilor Mangaliei. M-am hotărît să pornesc de-a lungul țărmului și să ajung la movile. Nu sunt obligat să stau pe plajă. Nu fac băi de mare decît după capriciul meu și de helioterapie nu am decît atîta nevoie cîtă au toate vietățile de pe pămînt.

Imi place, însă, în chip puțin comun să cutreier țărmul mării. Fie că e marea calmă, fie că este zbuciumată, fie că e senin, fie că amenință a ploaie, eu nu preget să măsor nisipul de pe țărm. Nu puteam, așadar, să aleg, pentru ținta mea, altă cale mai potrivită.

Mi-aduc aminte că Victor Hugo, fugind de urgia lui Napoleon al III-lea și oprindu-se la Guernesey — într-un exil care era să ție douăzeci de ani — răspunse cuiva care îl întrebă: „Și d-ta ce vei face?“ — „Eu voi privi oceanul!“

Măreț răspuns și la înălțimea lui Victor Hugo. Cine poate să privească, fără negreșită dilatare sufletească, acest noian de ape, plin uneori de cadență și de suspine, plin alteori de bubuituri și de furie spumegîndă! Cine poate să urmărească și să descrie atît capriciu de mișcare, de coloare și de licărire, cît înfățișează fața mării, într-o oră cu soare? Poezia și pictura se vor strădui cît lumea să prindă și să strămute, în planul lor fragil și convențional, ecoul simfoniilor și umbra splendorilor oceanului.

Dar este loc și îndreptățire și pentru pretenții mai modeste. E stabilit că numai Omer a putut să spună,

cu oarecare adecvație, dumnezeiasca frumusețe a talazului. Oceanografia, însă, e accesibilă tuturor, măcar că primul oceanograf a fost principele de Monaco. Darul și vraja poeziei sunt bunuri sporadice. Învățătura și dorința învățăturii sunt universale. De natura aceasta sunt preocupările mele, cînd rătăcesc kilometri întregi pe țărmul mării. Aș vrea însă să știu prea multe: și istorie și preistorie, și petrografie și oceanografie!

Covîrșitor de numeroase sunt fenomenele și detaliile pe care poți să le observi, pe nisip, la marginea mării. Dacă ai știință ori curiozități de arheolog, țărmul e presărat cu mii de cioburi de oală, cu mii de frînturi de cărămidă ori de țiglă, de mii de ani date în sită de mare și rotunjite și netede ca săpunurile cele mai fine. Dacă te neliniștește fundul mărilor, dacă te preocupă apariția, natura, amestecul și drama rocelor constitutive ale scoarței pămîntului, țărmul e plin de bacuri de nisip și de pietriș! Dacă ești biolog, nu vei ști ce să observi mai întîi: scoicile, crabii, algele și lîna mării sau acele vietăți curioase, cristaline și moi, care plutesc în apă, străvezii ca și apa, și care nu pot fi recunoscute decît după o floare (ca de toporaș albicios) din centrul lor.

Pe ziua de azi toate acestea stau de-a dreapta și de-a stînga scopului meu principal, anume să ajung la cele două movile care împung zarea, deasupra satului de la sudul Mangaliei. E o preocupare de preistorie care bate azi problemele oceanografice. Ce sunt aceste ridicări de pămînt care presară dealurile dimprejurul vechiului oraș Callatis?

După doi kilometri și mai bine de drum pe lîngă mare, țărmul se schimbă. Plaja se îngustează și dispare. Malurile înalte ridică fruntea.

Am trecut dincolo de Două Mai. Ierburile cele multe și viguroase încep imediat ce se sfîrșește nisipul. Malurile sunt puțin înclinate și un tufăriș ușor (dar nu de tufe propriu-zise) se cațără pe coaste. Sus pe margine, sunt săpături lungi și gropi care aduc aminte că pacea nu este eternă pe pămînt. Dar sus e loc de cul-

tură, e miriște de ovăz și recolta secerată așteaptă în snopi să fie ridicată. Prin comparație cu amintiri depărtate, bag de seamă că miriștea e prea înaltă, adică ovăzul a fost tăiat prea de sus. Mai este și multă risipă de ovăz. Aceasta însemnează că gospodarii din partea locului au întrebuințat secerătoarea, și nu primitiva dar vigilenta secere.

Inaintea mea stau două măguri, una în mijlocul miriștii aurite, alta mai departe, de-a dreptul pe țărmul mării. Plugul n-a urcat pe ele. Sunt năpădite de iarba coaptă și plină de miresme. Urc cu greu printre pământufurile înfrățite și respir — pe vîrful măgurii — ostenit și răsplătit.

E o regală priveliște. Jumătatea din răsărit a cercului în care mă găsesc e o închegare albastră-fumurie, nemișcată și vaporoasă în năzăreala depărtărilor, încrețită și tremurătoare pe sute de pogoane mijlocii, ageră, verzuie și cu licăriri de pietre scumpe, în vecinătatea chenarelor de nisip. Jumătatea dinspre apus a cercului fermecat e ondulație împietrită de dealuri și de văi : miriști, izlazuri, pete verzi de porumb, toate închise spre nord de lanțul Mangaliei, iar spre sud de coamele salcîmilor de la Ilanlîc. Șoseaua Mangalia — Ilanlîc cară, printre ogoare, dîrele ei de praf și parii telegrafului. Soarele e îndiseară. Jumătatea pe care o umple marea e peste tot vizibilă și deslușită. Jumătatea luată de litoral stă sub discul soarelui și multe din detaliile ei se amestecă și se topesc în aur.

Dar ceea ce se vede, în măreața limpezime, sunt misterioasele movile, așezate — din punctul meu de observațiune — aproape toate pe spinarea dealurilor așternute în zare. Spre Ilanlîc, deasupra mării, stă prima movilă și de la ea încolo, pe tot semicercul orizontului, o salbă de movile.

Dacă aceste movile sunt vechi morminte, apoi cei ce și le-au poruncit ca locașuri de veci erau toți regi-poeți. Dacă sunt locuri sacre, posturi de observație, sau mejdine barbare, literatura neistorică, ignorantă și mută, se înclină adînc înaintea miilor de purtători de sape, care le-au ridicat.

In mijlocul Mangaliei, adică între tîrg și mahalaua turcească, există o înălțătură prelungă ca o spinare de bivol, de jur împrejur strejuită de scaieți, de bozii și de ciulini. În cîteva locuri, coastele sunt surpate sau săpate și poți să observi că un univers întreg de piatră, de oale și de olane doarme aci ca într-un mormînt. Cioburi, var, cenușă, țăndări de piatră huruiesc devale, cînd scurmi puțin în pereții gropilor.

Este evident că vechi și uitate construcții au trăit și s-au prăbușit, una după alta, pe locul acesta. Poate că la început a fost aici o ridicătură firească. Poate că a fost una din acele tainice movile care umplu cîmpia dobrogeană, spre sudul județului Constanța. Peste vechea movilă, ieșită din ruina locuitorilor uitați de istorie, e probabil că au venit și au clădit alții, ulteriori, dar și aceștia tot fără documente istorice. O explorare științifică a acestei coline nu s-a făcut de nimeni. Nu se vede nicăieri vreo săpătură sistematică. Acele cîteva urme de sapă, care dovedesc un început de curiozitate sau de vulgară cupiditate, n-au smuls colinei nici o mărturisire. Se zice că au fost scoase la iveală cîteva cranii, dar nu le-a văzut nici un preot al științei. Ceea ce știu să-ți spună localnicii, superstițioși și buni la inimă, este să nu te urci seara pe colină, fiindcă s-ar putea să vezi lucruri necurate. Niște copii au văzut într-o seară niște flăcări care țupăiau.

Ce s-a înălțat spre ceruri, odinioară, de pe această colină din mijlocul Mangaliei? Un castel sau un templu? Și cînd castelul a fost doborît de dușmani sau templul a fost deșertat de divinități, cîte alte reclădiri, hibride și pripite, s-au perindat în cuibul întîiei zidării? Poate că cercetătorii care se vor naște în viitor vor ajunge să stabilească vreo situație. Deocamdată, pentru observatorul profan o singură observație e cu putință. Foarte aproape de colină, deși nu chiar la picioarele ei, poate să vadă oricine trei pilaștri,

aspru ciopliți, și încă întregi. Fiecare e lung de trei metri și are în diametru vreo 40 de cm. Doi din acești pilaștri dorm, în urzici, sub un gard. Al treilea stă, ca un fel de scaun familiar, înaintea unei case de lîngă școala grecească. Alți pilaștri, la fel cu aceștia, zac probabil îngropați prin temeliile caselor din Mangalia, sau prin vechile dărîmături. Cîteva fragmente din asemenea pilaștri se văd risipite, pe ici pe colo : cîteva lîngă colină, sub pragul unei case năruite, un altul într-un zid de lîngă geamia tătărască.

Acești pilaștri grei, rămași pe lîngă colină, sugerează ideea că n-au putut să se prăvălească prea departe, după ce au căzut de pe înălțimea unde stăteau în picioare. Din ce clădire au putut să facă parte asemenea columne — cred că e o întrebare care n-ar încurca pe un arheolog, priceput în știința sfărîmăturilor trecutului. Tot în apropiere de această cocoașă din mijlocul orașului mai este încă un căpătîi de columnă — de data asta, de marmură — înfipt în bătătura unei case dărăpănate. Acest fragment vine mai de departe, anume din ruinele de lîngă biserica grecească, pe care le vom descrie într-un capitol deosebit.

La marginea Mangaliei, dincolo de Ghiol pe mîna dreaptă cum mergi spre Două Mai, mai stau și azi cîteva vestigii arhaice.

Mai întîi, iată aci, imediat lîngă a doua moară de vînt, un cuptor enorm, în miezul dealului. Poate că este acel depozit, închis de sute de ani și deschis în chip nerod de niște autorități pe care le-a păcălit un aventurier. In starea-i actuală, depozitul de altădată se înfățișează ca o hazna dărîmată. Este o groapă perfect rotundă, dar nu știu cît de adîncă, fiindcă e plină de pămînt și de pietroaie. Groapa aceasta a fost arsă pe dinăuntru în felul acelor haznale pentru ascunsul grîului, pe care le scobeau în pămînt părinții noștri. Dar oarecare striații simetrice interioare te-ar face să crezi, că această groapă, după ce a fost gata, a fost căptușită cu cărămizi nearse. Mai mult decît atît, ai zice că peste căptușeala de cărămizi crude, meșterii gropari au spoit toată groapa cu nu știu ce spoială curioasă, care, la acțiunea focului, s-a prefăcut

într-un smalț, foarte gros și gălbui. Pentru arsul acestei groape au trebuit cițiva stînjeni de lemne. Groapa toată a ajuns o oală uriașă atît de bine arsă că se ține și azi și spoiala ei grosolană stăruiește în țurțuri împietriți, pe pereții galbeni-vineți. Puterea focului a fost năprasnică. Pămîntul de pe lîngă hazna este roșu ca resturile din preajma cărămidăriilor. Este de crezut că haznaua avea gura nu sus, ci în coastă, așa încît pămîntul de deasupra a rămas roșu și bătător la ochi. Cînd a fost spoliat acest depozit și ce anume cuprindea în el — știe spoliatorul.

Ceva mai departe de hazna și tot cam în miezul dealului este un țarc de pietre, iar în țarc o grămadă de bolovani. Așa apar lucrurile dacă privești dinspre Ghiol. Dacă ocolești, însă, țarcul și-l privești dinspre miazăzi, vezi că ai în față un fel de cavou strîmt, lucrat din piatră calcaroasă, bine cioplită. Pare că ar fi o fostă cișmea sau mai degrabă un monument funerar, totuși prea strîmt, la bază, și prea înalt în sus. Cobori înăuntru pe cîteva trepte, care — spre multă mirare — se păstrează și azi. Cișmeaua sau mormîntul are boltă de piatră și pe pereți se văd, destul de limpede, urme de tencuială.

Poate că taina acestui presupus mormînt nu mai este nici o taină, fiindcă a fost dezlegată mai demult de cineva cunoscător. Nenorocirea din țara noastră, din acest punct de vedere, este că la noi cei bogați în știință sunt avari și egoiști ca și ceilalți bogătași. Dacă n-ar fi așa, învățatul generos care a văzut și a înțeles întîia oară ce este această rămășiță arhitectonică ar fi cerut stăruitor guvernului să se așeze pe ea o placă, scrisă românește, grecește, bulgărește și turcește, avînd (de pildă) acest cuprins: „Un mormînt roman. Respectați-l!"

PE LINGĂ GHIOL, SPRE CARACICULA

Drept spre apus, deasupra lamelor ghiolului, se conturează în zare un sat, bogat în copaci și, mai ales, izbitor prin biserica lui albă și înaltă. Cînd pri-

veşti de pe dealul la picioarele căruia sunt băile de pucioasă, Caracicula pare aci — să întinzi mîna s-o prinzi. In realitate, nu este prea departe, însă nu numai peste un deal şi-o vale, ci peste un deal şi două văi.

Spre Caracicula merg două drumuri: cel de căruţe, larg şi plin de praf, şi altul de mers cu piciorul sau călare — mai peste văi şi mai de-a dreptul. Il alegem pe cel din urmă.

Mergem pe izlaz, de-a lungul ghiolului. Iarba e încă destulă, dar arşiţa soarelui şi pietrăria solului au biruit-o şi-au uscat-o. A rămas verde şi mătăsoasă numai pe fundul văilor şi în vecinătatea lacului.

Din malurile abrupte, pe care le avem în mîna dreaptă, calcarul răzbeşte, stratificat şi sur, dîndu-ţi impresia unei regiuni de munte. Prin excepţiune, este o zi învăluită care prooroceşte ploaie, şi Ghiolul, tot, pare a fi o uriaşă înnădire de colaci de plumb, scoşi din nu ştiu ce cuptor al ciclopilor. Pe malul celălalt, stau, sub miriştile goale, cei şapte cireşi strîmbi, vestitorii băilor, apoi băile, albe şi negre, şi dumbrăvile de trestii de lîngă ele.

Bănuiam că Ghiolul se întinde şi cutropeşte, cu prelungirile lui, mult mai multe văi decît poţi să vezi de pe dealul băilor. Dar n-aş fi crezut că, de la băi înainte, mai face încă patru kilometri de meandre şi n-aş fi crezut că satul Caracicula stă şi el pe ţărmul Ghiolului, ca şi Mangalia, ca şi Două Mai. Mi s-a spus că Ghiolul pătrunde pînă la satele Hagilari şi Capucci.

Mergem spre Caracicula cu gîndul să vedem o peşteră fără seamăn, despre care am auzit, printre vecinii mei mangalioţi, o sumă de poveşti. Mai întîi, se spune că peştera răspunde tocmai la Cavarna. Apoi, că într-un loc are nişte încăperi, tăiate regulat ca nişte odăi, şi cu foarte multe semne de sălăşluire omenească, între care şi icoane zugrăvite pe perete. Pe urmă, că peştera are atîtea ramificaţii şi hrube, încît nu poţi să intri înăuntru decît ţinînd în mînă un ghem de sfoară al cărui căpătîi a fost înnodat afară.

la intrare. Așadar sistemul lui Theseu, aplicat odinioară în Labirint...

Pînă la peșteră, însă, trebuie să trecem prin satul Caracicula și satul e vrednic de privit cu luare-aminte. Învățătorul din localitate — un tînăr dezghețat și simpatic — ia asupră-și cu bunăvoință sarcina obositoare de informator și de călăuză. Satul în care ne găsim a trecut prin cumpene grele. Locuitorii au fugit; gospodăriile s-au năruit. Cei ce n-au fugit au plătit cu mari chinuri și umilințe întîrzierea sau îndrăzneala lor. Azi, din mila lui Dumnezeu, rosturile nimicite au prins să se înfiripeze din nou. Casele au fost îndreptate. Vitele au sporit în bătătură. Coloniștii noștri — toți romîni olteni, vlășceni, ilfoveni — au reînceput, cu aceeași rîvnă dîrză, munca lor de acum un sfert de veac, de la descălicătoare.

Biserica a rămas neatinsă. Școala tot așa, fiindcă bulgarii o prefăcuseră în școală bulgărească. Sătenii așteaptă acum aplicarea împroprietăririi, dar o așteaptă cu liniște, fiindcă în Dobrogea cîtimea minimă de pămînt a unui țăran e mai mare decît corespunzătoarea ei la țăranul muntean sau moldovean. Caracicula e un sat cu frumoase amintiri gospodărești și cu mari speranțe pentru viitor. Are azi vreo 300 de familii. La școală, din vreo 200 de copii înscriși, urmează regulat vreo 150.

Trecem prin străzi largi, ca niște bulevarde. Sătenii treieră ovăzul și anume cu tăvălugul — pentru mine o noutate. Dar vorbind de una și de alta, mergem spre gura peșterii, care este aci lîngă sat și în apropiere de Ghiol. Întîmplări și povești multe — vechi și noi — sunt legate de peștera aceasta.

Sosim. Cîteva blocuri mari, turtite, fac un fel de streașină deasupra vizuinii care închipuiește intrarea peșterii. Gura aceasta a fost astupată adeseori, fie de către unii de afară, fie de către alții, intrați înăuntru, așa încît are belșug de bolovani. Trebuie să pătrundem pe brînci. Am avut grijă și am luat cu mine două lumînări, dar n-am voit să cred întocmai spusele primilor mei informatori și am socotit că e o naivitate să-mi procur și un ghem de sfoară. Am făcut o mare

greșeală! În această peșteră, nu poți să pătrunzi mai adînc decît cu firul Ariadnei! După ce ne tîrîm pe brînci vreo zece metri, peștera se lărgește și ne îngăduie să stăm în picioare, dar, în același timp, încep coridoarele laterale.

În pereții fantastici — inegali, răsuciți, capricioși ca fumul — încep, la dreapta și la stînga, să se caște guri negre înaintea cărora rămîi înfiorat și indecis, sub para lumînării... Dacă lași în urmă-ți, fără precauțiuni de nici un fel, trei-patru guri de acestea, ești în mare primejdie. Nu mai nimerești coridorul care duce la gura peșterii.

Binevoitorul meu însoțitor îmi spune că, nu demult, cîțiva inși din localitate au cutezat să intre și să se afunde în peșteră, fără ghemul de sfoară indispensabil, și au plătit scump temeritatea lor. Trei zile au rămas la post și la întuneric, pînă ce s-au întîlnit cu cei ce intraseră după ei să-i salveze.

Ne grăbim să ieșim la lumina zilei, dar eu unul o fac cu deosebită părere de rău și cu propunerea să repet, altă dată, în condițiuni superioare, încercarea de azi.

Un amic al meu mangaliot — hamal în port — stăruiește să mergem împreună. El știe o întîmplare extraordinară, de unde rezultă că, într-un tîrcol al peșterii, ard două candele, deasupra unei grămezi de galbeni!

Numai să ajungem pînă acolo!

COMORI INGROPATE

Care sunt legile care guvernează zbuciumul acestei mări? Ce-o face să fie, într-o dimineață, blîndă, molcomă și străvezie, iar în altă dimineață — în aparență fără cauză apreciabilă — plină de mînie și de spume?

Nu știm care misogin a spus despre femeie că e perfidă ca marea. E o nedreaptă învinuire adusă femeii și în același timp e un cuvînt calomnios — în-

florit din ignoranță — aruncat oceanului. Această imensitate fără odihnă este atît de surprinzătoare în aspectele, în mișcările și în capriciile ei, pentru că nu vedem destul de clar care sunt legile care o poartă în frîu.

Azi de dimineață, după ploaia de ieri și fără ca vîntul să bată prea tare, ne-am pomenit împresurați de bubuituri și de urlete. Marea e în toane rele. Cît poți să vezi, e plumburie și tărcată cu alb. Plaja de scăldat dintre dig și biserica grecească a pierit aproape cu desăvîrșire. Valurile vin înalte și impetuoase, se izbesc cu furie de treptele țărmurilor și se sfărîmă într-un omăt lichid, departe, peste marginile din zile calme.

E o priveliște mereu aceeași și totuși de-a pururi nouă. Acești monștri cu coamă albă, care vin de la zeci de metri ca să se prăvălească și să se nimicească la picioarele privitorului, săvîrșesc, însă, altă operă interesantă dincolo de hotarele poeziei și ale picturii. Ei lovesc, scormonesc, adîncesc stratul de nisip al țărmului și aruncă afară toate sfărîmăturile îngropate, în alte vremuri. O vijelie pe mare însemnează, pentru cei ce pîndesc comorile ascunse în sînul ei, o făgăduință de cîștig. Dar chiar și fără de mari vijelii, țărmul mării este — în fiecare dimineață — presărat cu mii și mii de fragmente, aduse de valuri. În puzderia lor, cercetătorul sistematic și perseverent nu va scormoni zadarnic.

Am auzit de repetate ori, că mai cu seamă aci, în baia portului, marea scoate la iveală foarte multe rămășițe. Cînd scad apele și se fac transparente, la fund se zăresc guri de cisterne. Aceasta dovedește că marea mîncîndu-și malurile a înaintat și a întins lespezii ei peste tot ce n-a putut să macine. Odată, în urma unui vînt care bătea spre larg, valurile au dat înapoi, pe o distanță mare, și fundul a rămas gol și explorabil. Atunci au apărut o mulțime de urne, culcate cu anume rînduială și dînd impresia că sunt urne funerare. Dar apele și veacurile le spărseseră aproape pe toate, iar cîte mai păreau întregi, cînd puneai mîna

să le ridici, se sfărîmau în mînă. Totuși, cel ce îmi comunica întîmplarea aceasta a găsit o urnă încă întreagă și jumătatea de sus dintr-o a doua.

Le-am văzut și eu. Au pe gît cîte-o duzină de litere elinești, care, probabil, trecute prin lentila unui arheolog, vor spune încă o dată cum îi chema pe cei ce și-au turnat cenușa în aceste coșciuge de argilă.

Sfărîmături de amforă sau de urnă funerară aruncă marea cu profuziune. În pietrișul, cînd mai colțuros cînd mai rotunzit al țărmului, sunt mii de cioburi roșii, unele micșorate și reduse pînă la făptura unor monede de lut ars, altele încă neroase și cu caractere de fragmente dintr-un vas. Cioburile care rezistă mai mult valurilor nimicitoare sunt mănușile fostelor urne și fundurile lor. Și e plin țărmul de mănuși și de funduri. Atîtea urne funerare în baia portului de azi te-ar face să crezi că odinioară stătea aici un întreg columbariu, un cimitir de oale cu cenușa răposaților.

Multe mii de coperișuri de casă și-au scuturat, apoi, olanele în această mare! Multe ziduri s-au prăbușit în valuri, grămădind movile de cărămizi și de pietroaie! Toate acestea, după veacuri și veacuri de măciniș în fundul mării, sunt azvîrlite azi pe țărm ca nisip și ca pietriș. Foarte rar, nemistuite și întregi. Trebuie să admitem că afară de urne, țigle și pietre din ziduri de cetate, marea a înghițit, în dreptul acesta, și multe opere de artă. Columne, capiteluri, plăci săpate cu inscripții, obiecte uzuale, răsucite de mînă de artist, statui și statuete s-au dus rînduri-rînduri, în fundul mării.

Am văzut, în casa celui ce-mi arăta urnele funerare, o statuetă mutilată — o zeiță, de la brîu în jos — și o placă de marmură cu cele trei Parce: ambele scoase din valuri. Eu însumi am găsit pe țărm, de cîteva ori, țăndări de marmură, rotunjite ca niște bucăți de săpun, după spălat, și care nu puteau să vie decît din trupul unor foste opere ieșite din daltă. În Dobrogea nu există marmură. Cînd vezi o sfărîmătură albă, zaharoidă, fie printre ruinele din oraș, fie printre puzderiile de pe țărm, poți să deduci, fără teamă de greșeală, că sfărîmătura aceea a venit cu corabia, în

sînul unui bloc întreg, sculptat sau inform. Și sunt destule și aceste țăndări de marmură.

Cîte lucruri, cîte monede, cîte mădulare de zei și de zeițe, cîte vestigii de antică frumusețe ține încă, la fund, marea aceasta. Valurile ridicate de furtuni sunt neputincioase să sape pînă acolo și să ne zvîrle afară infinitul tezaur. Cîteva vîrste istorice, cîteva civilizații s-au perindat aici, unde noi, cei de o zi, stăm și privim mînia mării. Basmul se pierde în rapsodiile lui Omer... Aici a fost vechea Callatis, și Callatis era o colonie dorică și descălicătorii ei erau dorieni din Heracleia Pontică și Heracleia Pontică era fiica Megarei-Doriene... Pe la anul 313, înainte de Christos, armatorii din Callatis scuturară jugul regelui Lysimach și alungară, din cetate, garnizoana tiranului. Dar Lysimach se întoarse împotriva callațianilor și-i strînse în obezi de asediu.

Marea își aduce aminte și azi de Lysimach. Din comorile ei, scoate și aruncă, uneori, pe țărm, chipul și scriptura acestui rege, stăpîn odinioară peste Scythia Minor.

MANGALIA, ACUM TREI SUTE DE ANI

Pe la jumătatea veacului al 17-lea, a trăit un turc cărturar care a călătorit mult și a avut gustul fericit să-și noteze impresiile de călătorie. Era secretarul și nepotul unui mare dregător al padișahului și se numea Evliia-Celebi. Istoricul Hammer apreciază exactitatea descrierilor lui Evliia-Celebi și îl înfățișează astfel ca pe cineva vrednic de încredere. Opera călătorului turc cuprinde vreo zece volume.

In drumurile sale, însoțind pe Melec Ahmed Pașa, marele dregător, unchiul său, Evliia-Celebi a străbătut multe țări, supuse padișahului, și a trecut și prin Dobrogea. Mangalia i-a lăsat frumoase amintiri. Spune despre acest oraș că este bine așezat, că e populat și înfloritor și că are port mare, prin care se scurg spre

Constantinopol multe cereale. Orașul, ca și azi, venea spre miazănoapte, de la port, numai că pe atunci arăta încă, în fața pământului, unele urme de cetate. Evliia-Celebi menționează faptul istoric că Mangalia, pe timpul lui Baiazid Ilderim, a fost împresurată și luată cu asalt. Și spune: fiindcă Gazi-Umureia-Adje-Iacuboglu, generalul care poruncea asediul, a cucerit cetatea cu prea mari osteneli, după cucerirea ei, a pus de a dărîmat-o. Același lucru l-a făcut generalul lui Baiazid și la cealaltă cetate de pe țărmul mării, la Kiustenge. Aci, însă, Evliia-Celebi adaugă că Iacuboglu a poruncit să arunce în mare pietrele din cetatea dărîmată. Putem să credem că și la Mangalia s-au petrecut lucrurile aidoma, deși Evliia pierde din vedere s-o mai spună.

În zilele lui Evliia, însă, adică pe la anii 1650—1660, Mangalia se înzdrăvenise din loviturile trecutului și făcea impresie că e oraș cuprins. Era un fel de proprietate ecleziastică, adică, am zice noi, pământ închinat vreunei mari instituții religioase, moschee sau mînăstire de dervișI. Avea cadiu, plătit anual, cu șapte pungi de bani. Avea un serdar, adică căpitan de călărași. Avea un muhtesib și un subașă, adică un șef de poliție și un strîngător de dăjdii.

Casele din Mangalia erau temeinic construite, ziduri tari și porți solide, fiindcă orașul era izbit de multe ori de pirați. Credincioșii lui Mohamed din această parte erau, pentru călătorul Evliia-Celebi, lazi. Acest cuvînt *lazi* mai trăiește și azi în numele unui cătun Lazi-Mahle. Lazii nu erau oameni proști. Evliia-Celebi notează un cuvînt al lor despre Mangalia, de unde se vede oarecare duh. El spunea: Dacă un musulman n-a putut, în viața lui, să se ducă la Mecca, să vie măcar la Mangalia, fiindcă aci este Hagialîcul rătăciților și al săracilor.

În Mangalia în zilele lui Evliia-Celebi, era o geamie, mare, luminoasă și cu mulți credincioși, poate chiar aceasta pe care o admirăm azi, la soarele anului 1922, de la Iisus Christos. Erau în Mangalia șapte școli încăpătoare, trei hanuri și vreo trei sute de pră-

vălii. Mai era o baie mică, ale cărei dărîmături mi se pare că dăinuiesc și azi și era și un bezisten, adică un crîmpei de stradă, cu prăvălii pe o parte și pe alta și împreunate în chip de coviltir, deasupra străzii.

De-a lungul portului, negustorii mangalioți aveau ca la trei sute de magazii și de depozite, așadar semnul și temelia unui adevărat centru comercial. Serdarul Mangaliei era proprietarul celui mai mare han din oraș.

Portul, zice Evliia, este deschis spre răsărit și miazăzi, de aceea este expus furiei valurilor. In timpurile vechi, a fost aici un port mare cu două ieșiri, judecînd după pietrele care se văd la fund, în zilele de mare calmă. Imprejurul orașului sunt vii și grădini. Spre apus, printre grădini, este un schit de dervișІ, adică techeaua Muharem-Baba.

In Mangalia afară de turci, sunt mulți greci și evrei.

Acestea și alte cîteva detalii au fost văzute și notate de călătorul turc, pe la jumătatea veacului al 17-lea. Le-am găsit reproduse în prețioasa revistă *Arhiva Dobrogei,* vol. II, nr. 2, pp. 134—136, din 1919.

Amănuntul mărturisit de Evliia-Celebi, că adică generalii lui Baiazid Ilderim, după cucerirea cetății Kiustenge, au dat poruncă să-i arunce pietrele în mare explică — și pentru Mangalia — cum a crescut tezaurul sfărîmăturilor din adîncurile umede.

Erau, acum trei sute de ani, împrejurul Mangaliei, vii și grădini. S-au părăginit de mult. Poate de aci înainte, copiii copiilor noștri să mai vază vița și cireșul, încingînd Mangalia, în locul scaieților și boziilor de azi.

In Mangalia, pe deal, chiar spre apus, stă azi giamia tătărească. Să fie oare acel schit al dervișilor, despre care pomenește Evliia-Celebi, techeaua Muharem-Baba ?

Călătorul turc n-a observat, la nordul orașului, decît ceva urme de străveche cetate. Bazilica creștină, descoperită lîngă zidul nordic al cetății, în anul 1915, atunci în zilele lui Evliia, sau că se îngropase cu totul și deci nu se mai vedea, sau că l-a lăsat pe turc indiferent.

Bazilica aceasta e monumentul cel mai spațios și mai impunător care vorbește azi — deasupra unei burgade prizărite și dărăpănate — despre un trecut disproporționat de plin de viață și de artă.

RUINELE DE MARMURĂ

Rămășițele cele mai vrednice de văzut din Mangalia sunt ruinele de marmură de lîngă biserica grecească. E plină Mangalia de fel de fel de resturi arhitectonice — capiteluri, socluri, frînturi de columne — dar vatra cea mai bogată în rămășițe este aci în colțul nord-estic al orașului.

Ca să ajungi acolo, pornești spre biserica grecească, treci pe dinaintea ei, și după vreo 40—50 de pași ai ajuns la ruine. Așa cum se văd azi, ele au fost scoase la lumină acum șapte ani, prin niște săpături începute dar neisprăvite. Cum au fost interpretate — vom vedea mai tîrziu. Care este înfățișarea lor în ceasul de față?

Este o suprafață dreptunghiulară, lungă de 25 de pași, în direcțiunea răsărit-apus și lată de 12 pași, în direcțiunea miazănoapte-miazăzi. Către miazănoapte, suprafața aceasta este mărginită de un zid din codri mari de piatră calcaroasă. Zidul e înalt pe unele locuri, pînă la doi metri. Dar acest zid — descoperit și vizibil spre suprafața dreptunghiulară — este, pe fața cealaltă a lui, îngropat și invizibil.

Către miazăzi aceeași suprafață este de asemenea mărginită cu un zid, dar zidul meridional este aproape în întregime nescos la iveală. Celelalte două ziduri, care închid suprafața la răsărit și la apus, sunt pe unele locuri vizibile, pe alte locuri nu.

Pe această suprafață se vede un zid despărțitor, cu orientarea nord-sud, cu capul nordic sprijinit în zidul de la nord, iar cu capul sudic pierdut în masivul dărîmăturilor de la sud. Zidul despărțitor e tăiat într-un loc și închipuiește o știrbitură de comunicație

între cele două spații despărțite. Spre răsărit aproape de jumătatea nordică a acestui zid stă în picioare un unghi de zidărie interioară, clădit din codri mari de calcar, dar și din cărămizi foarte lungi, îngropate în vărărie pietrificată. Probabil că în fața acestui unghi de zidărie stătea, spre sud, încă unul exact la fel, amîndouă fiind capetele unor despărțituri lăuntrice longitudinale. În haosul dărîmăturilor de azi, presupunerea aceasta nu poate să fie clarificată.

Atîta e tot ce-a mai rămas în picioare din această ruină dezmormîntată în anul 1915. Cu atît mai numeroase și mai risipite sunt fragmentele și țăndările de marmură din podoaba acestei vechi clădiri.

Ceea ce izbește mai întîi, cînd privești de sus vatra ruinelor, sunt columnele de marmură, mutilate și trîntite, printre viguroase pămătufuri de pelin. Vatra întreagă este înecată în bălării și poate că unele țăndări caracteristice și prețioase stau înnodate și nevăzute, sub hățișuri. Este mai întîi o columnă completă — poate singura care a rămas — lungă de 12 palme care zace în colțul nord-estic al suprafeței. Vin, apoi, o columnă aproape întreagă și una înjumătățită, trîntite lîngă unghiul de zidărie dinspre nord. După aceea, între acest unghi și zidul transversal dorm, alături, patru fragmente mari de columnă, printre foarte multe țăndări mari și mici. În mormanele de colb care stau pe lîngă ziduri, dorm desigur și alte fragmente și țăndări din aceleași vechi columne.

În partea dinspre apus, dincolo de fostul zid transversal, este încă un fragment de columnă. Aceste columne au fost cioplite din marmură, iar marmura n-a fost scoasă din subsolul Mangaliei, ci, probabil adusă cu corabia din insulele grecești fie lucrată gata, fie în blocuri amorfe. Tot din vatra aceasta cu rămășițe de marmură trebuie să facă parte încă un stîlp mutilat, care stă azi înfipt în pămînt, la o depărtare de vreo 200—300 de metri și anume în bătătura unei gospodării pustiite de lîngă actuala școală grecească. Stîlpul e tot de marmură și exact cu aceleași proporții ca și cei de aici.

Pe lîngă acești stîlpi-columne, zac, împrăștiate pe toată vatra, 25 de capiteluri și de socluri. Poate sunt și mai multe, dar se ascund în urzică sau în moloz. În sfîrșit, afară de columne, de socluri și de căpățini, e plin locul de marmură sfărîmată, provenind din plăci, din căptușeli și din ornamente, cu nume precise numai pentru arheolog și pentru arhitect.

Toată vatra aceasta, lungă de 25 de pași și lată de 12, este pardosită cu lespezi mari de calcar și, dacă nu greșesc, nivelul pardoselei din porțiunea vestică este mai ridicat decît nivelul pardoselei din porțiunea răsăriteană. De prisos să mai accentuez că peste tot stau, întregi și sfărîmate, numeroase plăci și codri de calcar, cîteodată cu marginea lucrată.

Un alt detaliu pe care îl poate oricine observa, mai ales pe fragmentele de marmură, este că odată — cine nu știe cînd — un foc puternic a răscopt și a înnegrit clădirea aceasta.

Imprejurul acestei vetre de sfărîmături, dezgropată acum șapte ani, stau mii de alte sfărîmături — printre care și unele de marmură — și pîlcuri inextricabile de scaieți și de ciulini. Foste locuințe, înjghebate în vremuri mai noi, cu material străvechi, s-au dărîmat și ele și sporesc haosul locului și confuziunea privitorului.

Aproape de clădirea de altădată, împodobită cu stîlpi de marmură, este un fel de pivniță îngustă, un fel de criptă cu pereții de piatră, care poate că la zămislirea ei era în legătură cu clădirea cea mare. În această criptă, azi descoperită, zac aruncate și zdrobite multe țăndări de marmură, neapărat toate din aceeași ruină.

Nu mai departe ca la o sută de metri, malul prăpăstios și foarte înalt spînzură deasupra mării, arătînd urme de ziduri și largi depozite de puzderii seculare.

Privitorul neorientat rămîne perplex pe marginea dalbului și năruitului locaș de marmură. Îl neliniștește taina acestei antice înjghebări arhitectonice, dar mai mult decît atît îl doare nesfîrșita ei năpustire, negrăita ei devalorare.

Ce-a fost aici odinioară ? Cărei credințe religioase, căror întocmiri politice, sau cărui vis de frumusețe i-a adus prinos și mărturie, în veacuri neghicite, această construcție de piatră ?

Și odată scoasă din troianul vremii, pentru ce uitarea aceasta ? De ce această conjurație nouă — a nepăsării și a barbariei, cu scaieții și cu urzicile — împotriva străvechii frumuseți ?

In vara anului 1924

BUCUREȘTI —CONSTANȚA

Mi-e dragă, cu deosebire, această linie de drum de fier București-Constanța... Pînă la Fetești este dreaptă în chip ideal, fără nici o cotitură, fără nici un pod. De la Fetești pînă la Cernavodă e dreaptă ca o săgeată și ca drumul săgetii, peste vaste suprafețe plumburii, peste dumbrăvi de sălcii, peste vetre de nufăr înflorit și apoi peste Dunărea bătrînă, biruită și călărită de Podul Carol I. De la Cernavodă la Constanța, linia dreaptă se zgîrcește și șerpuiește, dar prin locuri atît de curioase, încît luarea-aminte nu slăbește și călătoria rămîne interesantă pînă la capăt.

Poate, însă, trebuie să adaog că acest zbor în linie dreaptă, de-a lungul largului nostru Bărăgan, ca să fie într-adevăr plăcut și răcoros: ar fi bine să-l faci cu un tren accelerat... Altfel, gările se înmulțesc ca mărgelele, pe o ață întinsă coardă, soarele crește și cucerește tot cerul, vagoanele se încing și cititorul meu cel mai binevoitor va găsi paradoxală dragostea mea pentru artera C.F.R. București—Fetești.

După ce treci de gara Pasărea și încep, pe dreapta și pe stînga, acele fragede dumbrăvi peste vîrfurile cărora strejuiesc, într-o parte, turlele mînăstirii Pasărea, și în cealaltă parte, turlele mînăstirii Cernica, prinzi de veste, cu mirare, că avem lîngă

capitala Romîniei Mari — la o depărtare de 20-25 de km — posibilități și comori, pentru noi, mereu inutile...

Cîte trenuri de vară, cîte tramvaie electrice n-ar fi stabilit alți oameni decît noi între aceste bolți de frunză și de umbră și asfixiata noastră capitală! Sărmanii bucureșteni sunt nevoiți, adeseori, să-și ia lumea în cap și să se ducă la sute de kilometri depărtare de bojdeucile lor, în primul loc din pricina acestei zone de pustiu și de barbarie din jurul capitalei. Să zicem că unii au nevoie de băi, prescrise de medic. Alții au nevoie de aerul și de mireasma bradului, după aceeași prescripțiune. Dar sunt alții, foarte mulți, care și-ar vedea de sărăcie, în București, dacă ar putea, de trei-patru ori pe săptămînă, să se repeadă cu tramvaiul electric pînă la pădurile de la Pasărea și de la Cernica, ori și mai bine, pînă la băile instalate la umbra acestor păduri, tăinuitoare de heleștaie...

Dar așa ceva este pe cale de îndeplinire, numai că în locul heleștaielor Brănești, va fi balta Snagovului. Am auzit și eu. Să dea Dumnezeu să vedem inovația aceasta cît mai curînd... [...]

Deocamdată recunoaștem cu plăcere că trenul accelerat în care ne aflăm e curat, e confortabil, nu e prea aglomerat și — pe linia aceasta, cel puțin pînă la Fetești — are bună reputație. Intr-adevăr, nu-mi aduc aminte să se fi întîmplat vreun dezastru pe această porțiune de cale ferată, dreaptă ca o riglă de geometru și cu foarte puține confluențe.

Trecem — aproximativ — prin Bărăganul lui Odobescu. Dar lumea s-a schimbat. In locul acelui ocean de bălării și de iarbă uriașă, prin care colindau căruțele vînătorilor, azi avem o infinită suprafață cultivată, în care colindă plugurile cu cinci brazde și mașinile secerătoare.

Acum vreo doi sau trei ani, pe acest Bărăgan, făceau valuri-valuri mii și mii de pogoane cu porumb. Anul acesta, cămările cerului au stat închise. Seceta a uscat cîmpia și nădejdiile plugarului. Sunt petice

de pămînt, cum am văzut deunăzi pe la Galați și pe la Brăila, cu totul calcinate și înroșite, ca în luna lui octombrie.

Oricum pînă la Fetești, grăsimea pămîntului sau cîteva ploi, oricît de avare, au mai dat putere vegetației. De la Fetești încolo, aspectul e altul. Mai întîi, noianul de ape încremenite dintre Borcea și Dunăre. Mai lunile trecute, de la Fetești și pînă la Cernavodă era o singură oglindă de plumb și de ironie, cînd stăteai și o priveai de pe malurile arse de soare și pulverizate. De data aceasta, apele au scăzut; „grindurile" au ieșit la iveală; sălciile și-au desfăcut pletele din potop. Dunărea și-a așezat, din nou, hotare verzi, spre haosul de lacuri și de dumbrăvi, din partea stîngă. Dar după ce-ai ieșit din colivia podului și ai lăsat în urmă acest bazin supraudat și bun pentru cirezi și pentru herghelii, intrînd în Dobrogea intri în țara pietrei seci. Nu știu care alt ținut al nostru poate să se ofilească și să se scorojească, în timp de secetă, mai mult decît acest pietros și straniu pămînt dobrogean.

Toate dealurile, toate platourile sunt pleșuve și roșcate. Numai pe unde se pornesc văile, vezi curgînd devale un fel de pulbere verzuie — biata rădăcină a ierbii de mult păscute.

A mai rămas verde fundul văii, prin care șerpuiește calea noastră, și încă este verdele papurei și al stuhăriilor de pe fostele smîrcuri.

Cumplită secetă! Ce mai pasc oile, ce mai pasc vitele, care stau risipite pe aceste funduri de oală!

O fi aiurea mai bine — mai sus, mai jos de linia ferată — voiești să crezi așa, căci altfel prea e jalnic să întinzi, pe toată Dobrogea, pîrjolul și blestemul acestor locuri...

Cîteva sate tătărești, mai exact cîteva case semănate la întîmplare, din traista nu știu cărui fantastic Moș Sărăcilă, cu fes și cu șalvari... Apoi Medgidia, răsfirată, dezarticulată și ambiguă, nici creștină, nici turcească... Pe urmă, iar valuri de teren, fără nici o nădejde pentru toamnă, iar petice de iarbă rară,

dezolată și uscată, ca tuleiele unui spin, iar două-trei cuiburi de porumb opărit și, iată, înălțimile de unde începi să pîndești zarea de oțel a mării.

UN CEAS LA TEKIRGHIOL (MOVILA)

In Constanța facem numai un popas. Deși avem aci, pe țărmul mării, cîțiva prieteni gata să ne servească și să se strîmtoreze pentru noi, totuși planurile și pretențiile noastre sunt mult mai modeste... E adevărat că ne trebuie și nouă băi de mare, soare și nisip cald, dar nu le căutăm la Constanța. Mergem mai devale. Unul dintre noi are însă urgentă nevoie de nămolul de la Tekirghiol.

Și aceasta e problema apăsătoare care mă mînă spre lacul miraculos mai înainte de orice alte hotăriri și întreprinderi. De la Constanța pînă acolo sunt numai vreo 18 km și zeci de automobile și de autocamioane răscolesc necontenit praful generos, cînd pe șoseaua mare, cînd pe drumurile croite pe de lături.

Dar ești bucuros de repeziciunea transportului, urmărești linia albastră a mării, printre miriștile sărace, și vezi că Tekirghiolul începe să se profileze — vorbesc mereu de Tekirghiol-Movilă, care e o veche cunoștință a mea și pe care îl revăd totdeauna cu un sentiment cu totul personal...

Inchipuiește-ți că ai cunoscut odată un copil care de-abia mergea, copăcel, și la jocurile nevinovate ale căruia ai fost martor și părtaș... Era numai atîta, de o șchioapă... L-ai dat huța, pe picioare, și i-ai făcut vioară din coceni de porumb... Copilul a crescut, a fost în străinătate... S-a însurat cu fata unor milionari și astăzi cînd te mai întîlnește — foarte rar — își drege monoclul, alene, ca să te recunoască.

— *Ah, bonjour !... c'est toi, mon vieux Ghitza...*[1]

Cam acesta este sentimentul meu, cînd trec prin Tekirghiol-Movilă. Acum douăzeci și patru de ani, im-

[1] Ah, bună ziua... tu ești, amicul meu Ghiță... (fr.)

pertinentul de azi era numai... iarbă și pîrloage, cu o tichie roșie pe vîrful capului, adică numai cu otelul „Movilă", de-abia isprăvit de roșu. Ne-am plimbat, am huzurit, am visat prin locurile tătărești, unde se ridică azi aceste vile mîndre... Peste tot erau garofițe sălbatice și sipică. Iar de jur împrejurul lacului era pustietate augustă. Numai sub malul dinspre miază-noapte, era o magherniță de scînduri, „instalația de băi" a sanatoriului Eforiei... Și an după an, clădirile au ieșit ca din pămînt. Între lac și mare, s-a întemeiat cartierul Carmen-Sylva. Interesele, apetiturile și exploatarea au ridicat aci curcubeul celebrității, mai mult decît puterea vindicătoare a nămolului din fundul lacului.

Se înțelege; era inevitabil. Unde este... lac, trebuie să se adune broaște, adică toată acea zarvă respingătoare a cupidității omenești. Dacă oamenii vicleni, capitaliști și exploatatori, n-au lipsit, nu lipsesc nici la Lourdes, și nici la Sf. Mormînt, de bună seamă că nu puteau să lipsească la Tekirghiol.

Dar vorba aceea... *est modus in rebus* [1]. Și aici, ca mai pretutindeni în viața noastră socială, te izbește nu știu ce particularitate de parvenitism și de exagerare pe care nu poate s-o spele nici lacul nici marea.

Am venit aici cu nădejdea absurdă că voi putea găsi adăpost, masă și băi pentru un copil limfatic. Nu e de nasul meu! În aceste zile scumpe pe care le-am apucat, ca să faci băi la Tekirghiol trebuie să vii cu parale multe, sau trebuie să vii... în colonie școlară, sau (mult mai practic) să vii în colonie politică. O baie caldă costă vreo sută douăzeci lei, așadar una mie două sute de lei: zece băi. Dar sunt domni eleganți, cu privirea rece și importantă, dar sunt doamne îmbrăcate în aripioare de libelulă care nu plătesc absolut nimic...

„Nu cerceta aceste legi..."

Și iată încă un citat care îmi aține calea... însă ușor modificat, potrivit succesului meu de la Tekirghiol:

---

[1] Este o măsură în toate. (lat.)

— *„Veni, vidi, perdidi..."* [1]

Nu-mi mai rămîne decît să iau înapoi drumul spre Constanța și să-mi mut gîndul de la băile de nămol.

O întîmplare infimă și veselă gonește tristețea momentului și pune un accent deosebit călătoriei de revenire. Un automobil gol, printre destule altele, așteaptă în șcsea, acolo unde fierb, cu treabă și fără treabă, localnicii și mosafirii stațiunii. Vorbesc cu conducătorul și aflu că mașina e gata să pornească la Constanța... „Gata, peste o jumătate de oră"...

După două ceasuri mașina pleacă, cu mine, și cu conducătorul... ca să ridice de la domiciliu doi clienți importanți: două doamne, călătoare ca și mine spre Constanța.

Oprim înaintea unei vile cu etaj și două doamne se ivesc în capătul scării pe un fel de terasă de scînduri. Oroare! în fundul automobilului stă un popă bătrîn, sărăcăcios și nepieptănat!

— *Nous avons de la chance!...*

— *Un retour délicieux...*

— *Si nous rencontrons mon mari, quelle tête fera-t-il?!...* [2]

Servitoarea, de perfect acord, dacă nu cu franțuzeasca, dar cu atitudinea și cu încurcătura stăpînelor, îi spune șoferului:

— Unde l-ai mai găsit și pe ăsta?...

Mai plictisit decît toți, șoferul se întoarce către mine și politicos, dar categoric, mă poftește:

— Părinte, fiți bun și treceți aici lîngă mine, ca să stea în fund doamnele...

Dar în fund este loc comod pentru trei persoane!...

Haide, amice, scoate din sac franțuzeasca de zile mari și încredințează pe aceste doamne că un preot ortodox poate să fie și altfel decît îl zugrăvesc anecdota populară sau prejudecata volteriană... Dar dă-le și lor oarecare dreptate: Astăzi, cînd preoțimea cea nouă cere căsătoria a doua, cere, pentru zilele ordi-

[1] Am venit, am văzut, am pierdut... (lat.)

[2] — Avem noroc!...
— O plimbare plăcută...
— Dacă-l vom întîlni, ce mutră o să facă bărbatu-meu?! (fr.)

nare, costumul civil și, îndeobște, o intimă prietenie cu briciul și cu foarfeca: nu e de mirare că — așa popă vechi, cum vreai să fii — nu inspiri nici o simpatie unor biete suflete plăpînde.

ÎNCĂ O DATĂ, LA MANGALIA

Ne-am hotărît să mergem încă o dată la Mangalia. Timp de doi ani ne-a urmărit amintirea scăldată în aur și în valuri albastre a străvechiului și dărăpănatului tîrgușor. E cam dincolo de lumea căilor ferate, a poștei, a telegrafului și a telefonului... dar e un loc intim și subjugător. De la Constanța și pînă acolo sunt patruzeci și patru de kilometri și pentru cel ce aduce cu sine o familie numeroasă plata transportului — de persoană — e aproape egală cu costul biletului de tren, București—Constanța... Dar trecem și peste aceasta. Îngăduința și apatia noastră națională sunt insondabile. Un străin s-ar îmbolnăvi de migrenă, torturîndu-se cu întrebarea: „Cum se poate ca, în timp de un sfert de veac, de cînd a ieșit în lume faima băilor de la Tekirghiol, să nu se fi găsit în țara romînească atîta filantropie, atîția ingineri și atîția bani cîți trebuiau pentru arteriola de cale ferată Constanța—Tekirghiol?"

Pe noi nu ne doare capul nici de alte întrebări și probleme mult mai năzdrăvane decît problema acestei șchioape de cale ferată.

Cu automobilul, de la Constanța pînă la Mangalia, faci de-abia un ceas. Aceeași uscăciune, aceeași tristețe lasă văl de toamnă peste această regiune dobrogeană. Atîta numai că vecinătatea mării și roua dimineților au stîmpărat mînia secetei și au mai înviorat semănăturile și suhaturile. Colinele nu sunt cu totul sterpe și iarba de pe lîngă drum n-ar lua foc imediat, dacă ai arunca în ea un chibrit aprins.

Grîul și ovăzul sunt parte secerate, parte în secere. Recolta e slabă, dar nu este nulă ca în alte părți.

Lăsăm în urmă Tekirghiolul-Movilă, trecem prin Tuzla, printre sacalele cu apă care se duc sus să răcorească pe boieri și zburăm către Tatlageacu Mare, pe terenul cu unde largi, încremenite sub orizont. De la Tatlageacu Mic pînă la Mangalia mai sunt vreo zece kilometri și după ce ai trecut de culmea pădurosă a Comarovei, Mangalia se înalță, colțurată, pe culmea dimpotrivă.

Revedem locurile acestea, marea care pridideşte răsăritul, rîndunelile și graurii așezați în sălbi, pe sîrmele de telegraf, misterioasele movile care dau o înfățișare ușor funerară cîmpiei ondulate — și călătoriei de azi îi adăogăm frumusețea și rezonanțele amintirii. În dreptul ruinatului ocol silvic, la prima mea venire automobilul și-a pierdut puterile... Pe coasta aceasta, întîlneam dimineața oile care ieșeau de colo de la stînă... Pînă aici au venit copiii să mă întîmpine, odată cînd reveneam de la Bucureşti...

Sosim în Mangalia. Toate sunt atît de neschimbate și stau atît de bine la locul lor, încît notăm numai-decît cele 3—4 construcții noi care s-au înfiripat de doi ani încoace. Aceleași prăvălii, aceeași stradă principală și unică, de vreo sută de metri, aceiași negustori, în papuci, în pragul prăvăliilor și trebuie să recunosc, cu plăcere, aceeași primire patriarhală și prietenoasă.

Aceeași ar fi și geamia — arhaica și mult vorbitoarea geamie din Mangalia — dacă nu m-ar izbi dureros suferința bălăriilor dintre zidurile ei. Unde sunt hățișurile cele nedescurcate! Unde sunt scaieții cei măreți, cu măciuliile lor uriașe și roșii-viorii, gata să atingă în asemănare niște turbane turcești. Unde este acea plasă verde și adîncă, prin care răzbeau, ici și colo, stîlpii centenari, de la căpătîiul muftiilor și-al pașalelor!

Mai mult decît pe ogoarele nimicite și pe izlazurile rase, jalea acestor zile fără ploaie s-a cuibărit aci, în această necropolă turcească. Și tot așa este cu toată Mangalia. Acest tîrg, întemeiat cu cîteva sute de ani mai înainte de era creștină, este în realitate o vastă necropolă. Cînd ploaia cade multă,

peste dărîmături, peste morminte, peste puzderiile stratificate, ciulinii prosperează, ruinele se schimbă la față, tinerețea cea de un an deghizează moartea milenară!

Deci, cu părere de rău, stăm și privim printre vlăstărișul sărac, printre cucutele puține, printre porul anemic — oasele deșirate și nălbite ale bietei Mangalii...

Mai sunt și alte tristeți, mai sunt și alte dezamăgiri, corespunzătoare tot atîtor așteptări și iluzii zadarnic mîngîiate... Intîia moară de vînt a pierit dintre Mangalia și satul Două Mai!... Furtuna sau nu știu ce neînțelegere dintre proprietar și arendaș au nimicit acest venerabil monument. Prieteni pictori, care ați cunoscut și zugrăvit moara de vînt, de lîngă grădinița publică, întristați-vă cu mine!

Altă pagubă, care din fericire mă privește numai pe mine, este că fostul meu cabinet de lucru — încîntătoarea magazie de cereale de acum doi ani — de data aceasta nu-mi aparține. Apoi, melancolice sau sinistre, diverse noutăți și întîmplări, altele decît acum două veri: Tewik nu mai vinde limonadă; Zoreh și-a schimbat cuibul ei de rîndunică musulmană, apărat cu gratie de lemn, și a emigrat nu știu unde, sus în tătărime; un ministru s-a arătat, deunăzi, citeva minute, în localitate...

Incolo... delfini inofensivi și copilăroși în volburile albastre ale mării, copii care ciripesc pe nisipul licăritor, pescari turci care își dreg mrejile — și portul potmolit și mort, sub cristalul lichid, între cele două brațe ale digului.

PIERRE LOTI ȘI TĂTARII DIN MANGALIA

Cine este obosit de prea multă muncă, sau cine suferă de neastîmpăr nervos, sau cine are prea multă febră în sînge și în viață, să poftească la Mangalia, dar nu ca să facă băi de mare, ori helioterapie, ci

ca să privească cum trăiesc turcii și tătarii. Se știe că marele vrăjitor al cuvîntului, maestrul visului exotic, Pierre Loti, adora Islamul și ținea pe musulmani drept oamenii cei mai înțelepți și mai cinstiți de pe pămînt. Am văzut acum în urmă, într-o carte a lui, că în tinerețe l-a bătut gîndul, foarte serios, să treacă la legea turcească. Iar mai tîrziu, cînd frumusețile și durerile Bosforului se alinaseră în sufletu-i, prietenia și devotamentul lui pentru turci au mers pînă la riscuri și sacrificii. Încep să-l înțeleg pe Pierre Loti.

La Mangalia, suntem departe de Eyub și de Cornul de Aur, dar e destulă viață turcească, pentru observație și cugetare.

Marele Corso, adică acei o sută de metri de stradă principală, este interesant, dar e amestecat și nu destul de caracteristic. Turism și orient se află aci din belșug, dar mai mult prin contrafacere... Adică unii cetățeni, de felul lor romîni și chiar bucureșteni, fac pe turcii, revărsați pe trotuar și pe stradă, la mesuțele cu cafea, cu bere, sau cu simple palavre... E un amestec pitoresc de pălării și de fesuri. Fără contrazicere, orientali sunt toți, pînă în măduva oaselor, dar turci sunt mai puțini.

Spre a evita confuziunea, eu prefer să străbat partea de apus a orășelului, să mă strecor printre mormanele de pietre, pe lîngă casele cu porți și cu ferestre oarbe și să admir uriașa și calma barbarie a acestei obștii omenești. Unde vezi o casă mai văruită și mai ales unde vezi vreun geam deschis, trebuie să presupui, aproape fără greș, că înăuntru locuiește un ghiaur.

Musulmanii din Mangalia sunt în mare parte tătari. Cîtă deosebire este, sufletește, între turci și tătari nu sunt competent s-o spun. Mie unuia, îmi apar de-a valma, ca aceeași lume mahomedană. Îi văd în bărci, la pescuit, îi văd la arie treierînd, îi văd ducîndu-se la geamie, și cîteodată ne întîlnim și gătim cîte o microscopică afacere civilă, într-o limbă romînească de-a pururi sumară.

Sunt totdeauna liniștiți, măsurați la pas, la gest și la cuvînt. Nu-i aud niciodată certîndu-se și (atîta cît m-a învățat mediul bucureștean să cunosc pe oameni) nu disting între ei nici o lichea și nici o secătură. Și totuși gospodăriile lor sunt la pragul de jos al dexterității moderne și al civilizației. Și totuși mahalaua lor e incalificabilă, prin sucitura ulițelor, prin gunoaiele aruncate la porți, prin vraiștea universală dinprejurul caselor! Dar sub această coajă de tembelism și de barbarie, tătarii sunt de treabă, sunt pacinici, se țin de cuvînt, nu poftesc nici casa, nici cadîna, nici șalvarii, nici măgarii aproapelui... Dovadă: nu sunt hoți, nu sunt stricați, nu sunt ucigași.

Locuim într-o casă așezată alături de mahalaua tătărască. Dormim nu numai cu fereastra deschisă, dar și cu ambele canaturi ale ușii, date de perete. Unde poți să faci așa ceva, la București, ori la Ploești, și să nu se ocupe toată țara de tine, ca deunăzi, de bietul Cair!

Aceste constatări sunt atît de curioase, încît concetățenii și cititorii mei, care nu cunosc, nici măcar cît mine, pe scumpii noștri dobrogeni mahomedani vor socoti că au de-a face cu exagerările și cu reveriile unui poet. Totuși tîrgurile și satele Dobrogei sunt accesibile oricui.

Și mă întorc cu gîndul la Pierre Loti. Cînd îl citeam odinioară și-l găseam atît de turcofil, îl primeam cu îngăduială: *licet poetae!...*[1] Poetului i se iartă multe, chiar credința că turcii sunt poporul cel mai înțelept și mai onest de pe pămînt. Dar iată și pe alții, căzînd în aceeași încurcătură și în aceeași licență poetică...

Grea problemă! După toată aparența, acești oameni sunt înapoiați. N-au igienă, n-au confort, ignorează cu totul avantagiile civilizației. Dar nu mint, nu fură, nu-și confundă fesurile și nu varsă sînge omenesc. Cu alte cuvinte, au o temeinică moralitate socială și individuală. Trebuie să cuprindă

[1] I se permite poetului (lat.).

ori nu adevărata civilizație, în primul loc și moralitatea? Mi se pare că toți vom răspunde afirmativ, cel puțin în teorie. Atunci vedeți ce ciudățenie: în Mangalia poți să privești cumpătarea, probitatea, mărinimia, fidelitatea conjugală... adăpostindu-se în bordeie — iar pe Diogene, fără lampă și fără ironie, căutînd cuminte calea către geamie.

La geamie, Diogene va găsi oameni, după cum îi va găsi totdeauna în preajma sanctuarelor, atunci cînd sunt slujite din toată inima și cu eroism.

Este cu putință, oare, să sălășluim, pe pămînt, bunătatea și perfecta înfrînare personală, în afară de Dumnezeu și de sfînta lui frică? Eu unul nu pot s-o concep. Ce însemnează civilizația pumnalului, a jefuirii celor mulți, a chiolhanalelor și adulterului? Însemnează cea mai monstruoasă și mai ipocrită barbarie.

Și atunci cu ce privire, și cu ce inimă și cu ce filozofie vom îmbrățișa această burgadă turcească, deasupra căreia, în fiecare zi de vineri se revarsă, din minaret, solemnă și pătrunzătoare porunca lui Allah?

Sărmanii tătari din Mangalia cît mă înduioșează, cînd mă gîndesc că într-o zi se vor da și ei pe brazdă, fie după moda din Angora, fie după cea din București!

„THALATTA! THALATTA!"

Cu cît trece mai multă vreme și zilele trăite de mine lîngă mare se înmulțesc, cu atît ajung să înțeleg și să simt mai profund furtunoasa bucurie a soților lui Xenophon, cînd, de pe vîrful munților străini, descoperiră, la orizont, Pontul Euxin: „Marea! Marea!"

Infinită în valuri, infinită în măreția cu care ne robește sufletul, infinită în euritmia cu care ne leagănă și ne scoate din strîmtoarea celor ce se pot pricepe și se pot exprima!...

Ori de cîte ori o vezi, e alta și totuși e aceeași. Ori de cîte ori o vezi, ai cîștigat o rază nouă sufletească și ai scuturat în unda ei încă ceva din puzderiile tale cele imateriale. Cum te-ai putea sătura de privelișteа ei și unde ai putea așeza coliba reculegerilor supreme, mai nimerit decît pe țărmul acestui ritm etern? De-o sută de ori de vei ieși la malul mării, într-o zi, de o sută de ori vei fi deasupra ta și deasupra firii, de-o sută de ori sufletul tău își va simți aripi de albatros.

Dacă treci de-a lungul ei într-un ceas senin, cu soarele pornit către amiază, unda amicală și albastră deșiră, lîngă poteca ta, ghemul horbotelor albe, în semicercuri licăritoare și muzicale. E horbota ceasurilor calme și suspinul liniștitor al pruncului ce doarme. Mergi înainte, simțind pe brațe, pe spinare, pe piept fluiditatea soarelui încropit și trăiești, cu farmecul anticipărilor, întîlnirea ta cu unda răcoroasă.

Dacă te nimerești pe țărmul mării, cînd ziua scade, stăi locului și adună cu nesaț comorile de safir, de ametistă și de opal pe care seara zglobie le vîntură cu lopeți de aur. Cum vin spre tine — din adîncul din ce în ce mai violet, pe cărări tremurătoare și din clipă în clipă altfel înnodate și deznodate — sălbile rostogolite, brățările care se rup, aruncîndu-și diamantele, și paftalele late, deschiotorate de sub sînii sirenelor!...

Dar poate că norii izbucnesc, într-o dimineață, și învăluiesc marea și uscatul. Aleargă de privește mînia mării! Stai pe brînci, în iarbă, pe o movilă, și te uită, printre lugerii uscați, cîte spinări monstruoase ondulează din inele vinete și albe. E o bătălie uriașă! Nu știi cine cu cine se luptă. Nu știi cine biruiește, cine e biruitul. Dar vezi o încordare furioasă. Mii se prăbușesc peste mii. Tranșee de spumă se ridică într-un minut și se răstoarnă în minutul al doilea, în prăpăstii imense și rotunde. Gemete, bubuiri și trosnete ca de copaci răpuși de vijelie, zguduie văzduhul și zguduie pămîntul. Iar potecile tale de ieri pe țărmul familiar nu mai există.

Marea a ieșit din hotarul ei de zile calme cu cîțiva stînjeni. Cînd te uiți de departe la malul bătut de valuri întărîtate și albe, îți vine să crezi că tot păsăretul cel alb al mării s-a adunat aci pe litoral, sfărîmîndu-se și așteptînd pînă cînd va trece ceasul de urgie.

Dar chiar prăpăstioasă și dezlănțuită, încărcată de tunete și pornită la asalt împotriva adăpostului tău, de pe coastă, marea rămîne dătătoare de tihnă și de înțelepciune. Poate pentru cuvîntul supremului contrast dintre zbuciumul pe care îl privești și imobilitatea în care te găsești. *„E plăcut să vezi oceanul cum se zbate și se precipită, atunci cînd tu însuți stai la adăpost pe țărmul tare..."* — așa zice, parcă, un poet din vechime.

Dar și pentru cuvinte pe care zadarnic te-ai străduí să le faci să pice în picături înțelese, condensînd subtila ceață sufletească, cu care te învăluiește marea...

Uneori pare că ai uita că stai în preajma ei. Îi întorci spatele și pornești spre cîmp sau treci prin străzile fragmentare ale Mangaliei sau întîrziezi în casă, cu o carte în mînă, cu o pagină albă dinainte. Dar ai ajuns pe un podiș mai răsărit și, iată, instinctiv întorci ochii înapoi și cuprinzi, într-un suspin, subjugătoarea fantomă albastră. Sau dacă te-ai încurcat printre bolovanii și printre zidurile ruinate, la prima deschizătură înspre mare, ridici capul și-ți răcorești inima. Iar dacă ai isprăvit capitolul început, ori pagina pe care voiai s-o scrii rămîne albă și rebelă, în fața ta, ieși în prag, caută marea și măsoară ce-ai citit sau ceea ce te chinuiești să scrii — cu dalba și vecinica scriptură, scrisă clipă cu clipă, în nisipul încercuitor.

Și noaptea, după ce luna a ieșit din noianul opac și pacificat, și-a început, în mare și pe cer, minunata ei cărare geamănă, rămîi și tu pe limba digului, gîndești, visezi, te pierzi... cu algele, cu stelele, cu miriadele scînteietoare, care despart în două întunericul mării. Cîtă bărbăție, cîte fapte îndrăznețe, cîte eroisme vechi și noi, cunoscute și necunoscute, au

înflorit și înfloresc lîngă marea enigmatică și chemătoare! Puterile omului și dibuirile civilizației s-au fortificat și au ajuns ingenioase, în primul loc, pe coastele calde, feniciene și ionice. Calea, spre visurile care îl neliniștesc și îl mînă înainte, omul și-a croit-o mai totdeauna, peste elementul mobil și plin de primejdie. Sirenele, pe care închipuirea grecilor poeți le ascundea sub lanurile albe ale spumei și în preajma corăbiilor călătoare, personificau puterile subjugătoare și temute ale mării.

Mai puțin poeți decît grecii, dar mai înaintați în cunoștința celor pămîntești și celor dumnezeiești, noi am gonit din mare creațiunile vechii mitologii, noi am domolit spaima furtunilor, în furtuna, dumnezeiește alinată de pe Marea Tiberiadei!

COPIII DE PE NISIP

Coasta Mangaliei, deși este abruptă din dreptul bisericii grecești pînă dincolo de șoseaua digului, totuși jos se răsfrînge într-o panglică lată de nisip, potrivită pentru băile de mare și de soare. Se zice că Mangalia întrece, în privința aceasta, toate celelalte localități, de mai sus și de mai jos de ea. Cît am putut să judec eu însumi, începînd din dreptul mlaștinilor sulfuroase și pînă la Ilanlîc, adică vreo patru kilometri spre miazăzi de Mangalia, țărmul mării este, aproape fără întrerupere, înecat într-o zonă de nisip, cînd mai lată, cînd mai îngustă. Malul nu se frînge, de-a dreptul, în mare decît acolo unde a fost dezgropat și se vede zidul vechii întărituri romane.

Multă vreme, acest blond bulevard, care aleargă în semicercuri de-a lungul noianului fluid, a stat pustiu și netrebnic. Poposeau pe el, se hîrjoneau și se uscau la soare pescărușii, călifarii și alte jigănii care trăiesc pe lîngă mare. De cîtva timp fața sterpelor nisipuri a început să se schimbe.

Medicina, în zilele noastre, propovăduiește că influența mării și a soarelui de pe țărm este suprem binefăcătoare, îndeosebi pentru copii. Băile de mare rămîn un accesoriu. Intri în apă să te răcorești, după ce, conform prescripției medicului, ai stat un timp oarecare, sub energica acțiune solară. Cîțiva prieteni, elevi ai lui Esculap, m-au asigurat cu entuziasm că helioterapia face minuni în stațiunile și în sanatoriile maritime.

Judecînd după cele ce văd cu ochii, trebuie să deduc că noua doctrină medicală cîștigă teren și aderenți. Și mai mult decît atîta, trebuie să recunosc că avîntul, zburdălnicia și fericirea fragedului popor de pe nisip sunt dovezi că doctrina, de data aceasta, e pe calea adevărului.

Așa se face că în vara aceasta cîteva colonii de copii au venit și s-au așezat — o așezare improvizată dar satisfăcătoare — în tăcuta Mangalie de altădată. Există aici, de cîțiva ani, un orfelinat destul de bine instalat și condus cu deosebită tragere de inimă. De data aceasta, am găsit încă două tabere de copii, amîndouă cu înfățișare militară. Una e aproape de biserica grecească și se adăpostește în niște corturi largi soldățești. Este opera d-nei Balș, una din eroicele binefăcătoare ale copiilor noștri suferinzi. Cealaltă este opera principesei Elena. Această a doua tabără de copii își are sălașul în niște barace de scînduri, între țărm și cazarma din localitate. Micii coloniști sunt copii de clasele primare, băieți și fete, cu toții vreo 130. Au dormitoare separate, sofragerie, camere pentru provizii, pivniță, numeros personal supraveghetor și o duzină de soldați pentru greul gospodăriei.

Și orfelinatul și coloniile cele două au locurile lor pe plajă, și ceasuri anumite cînd vin să stea la soare și să intre în apă. De sus de pe țărm, se arată ochiului ca trei pîlcuri distincte, dar deopotrivă de multicolore. Între aceste pîlcuri se intercalează, cînd mai deși, cînd mai rari, vizitatorii particulari. Bătrîni, copii, bărbați, femei, stingheri sau întovărășiți au loc destul, și sunt bineveniți, cu singura rezervă să înde-

plinească o condiție elementară pe care edilitatea orașului a afișat-o, în cîteva ediții, la loc vizibil.

Ivirea acestor colonii școlare, la Mangalia, mai mult decît fluxul vizitatorilor celorlalți — din ce în ce mai mare — are pentru mine prețul ivirii rîndunelelor, cînd revine timpul cald. Grija pentru copii și crearea acelor instituții, oricum s-ar numi ele, hărăzite fortificării copilului, însemnează maturitate socială și adevărată preocupare de viitorul național. Cultul copilului este semnul marilor civilizații. Începem și noi să ne dăm de partea celor ce au priceput acest lucru. Dar lucrurile merg greu... Oricum, de aci înainte, stațiunile noastre de vară vor ajunge din ce în ce mai serioase. Coloniile școlare trebuie să le prefacă și să le înnobileze.

Inutil să vă amintesc faptul de toți știut că la băile noastre și în stațiunile de munte, balurile și cartoforia sunt a unsprezecea plagă egipteană.

Mangalia, de aci înainte, va fi unul din aceste locuri spre care ne îndreptăm vara, căutînd întremarea noastră și a copiilor noștri. De aici, vor decurge pentru ea consecințe și obligații însemnate. Poporul mosafirilor și al coloniilor școlare nu mai poate fi primit și găzduit între grămezile de pietre și de dărîmături, de azi.

Probabil că într-un an sau doi, barăcile de scînduri ale coloniei princiare se vor transforma într-un sanatoriu de zid, cu toată zestrea și cu toată întocmirea sanatoriilor de pe aiurea.

Această pildă augustă va îndemna și pe alți făcători de bine ori măcar va ispiti pe unii bogătași, iubitori de slavă și de plasamente, care nu exclud și ceva filantropie.

I-aș dori Mangaliei să ajungă o adevărată metropolă a coloniilor școlare. Vechea colonie dorică, de atîtea ori înfloritoare, sub pașii veacurilor, și de atîtea ori călcată în picioare și nimicită, ar ajunge la o nouă prosperitate. Măgurile ei de piatră sfărîmată ar cunoaște încă o dată — a cîta oară? — disciplina arhitecturii și căldura căminului. Rămășițele marmurelor

eline și romane s-ar aduna într-un muzeu municipal. Iar sutele de copii, care ar veni, în fiecare vară, pe nisipul Mangaliei, ar îndeplini cuvîntul sfînt: *„Nisipul se va acoperi de flori!"*

PRESUPUNERI ȘI IMAGINI

E o zi cu cer deschis — auriu și albastru — și arșița soarelui de după-amiază este astîmpărată de suflul vîntului, de-a pururi treaz la țărmul mării. Ca să ieși din Mangalia este lucrul cel mai ușor din lume. Ori pe ce uliță ai porni — să zicem de la geamie, adică din centru — în cîteva minute te vezi afară, în cîmpie.

De data aceasta, o iau înspre apus, cu gîndul să mă plimb printre acele numeroase și neînțelese movile și movilițe care înconjoară Mangalia, îndeosebi dinspre apus și miazănoapte. Sunt multe — ridicate la întîmplare unele mai mari, altele mai mici, și îți aduc aminte, din capul locului, de mușuroaiele de cîrtiță.

Existența și mulțimea acestor cocoașe, aci în preajma Mangaliei, ne explică pentru ce pămînturile de cultură nu încep imediat, dincolo de casele orașului. Cîmpia Mangaliei trebuie să fie numai pîrloage, fiindcă dacă ai vrea să ari, plugul ar merge cînd în sus și cînd în jos, ca o luntre pe marea zbuciumată.

Trecînd încet pe lîngă aceste valuri, împietrite poate de 3—4 mii de ani, aleg o movilă, înaltă cu deosebire, care stă aproape de șosea, în fața cimitirului celui nou. Movila aceasta a fost spintecată în patru, ca o pîine rotundă. Cu toate acestea a rămas cea mai înaltă din împrejurime și atrage luarea-aminte de departe. Nu este singura care a fost spintecată și scormonită. Cînd s-a petrecut faptul și ce martori competenți au fost de față — știu foarte vag. Atîta numai că aci lucrurile s-au făcut la lumina

zilei și cu știința autorităților, cînd alte movile au fost încercate hoțește.

Tot vag știu că din săpăturile făcute a ieșit la iveală un sarcofag, sau și mai puțin: niște rămășițe omenești, așezate într-un buduroi de piatră, barba cioplită. Nu s-a găsit nici o inscripție. Cei ce culcau pe mortul lor, sub atîtea tone de pămînt învîrtuit, nu știau să scrie!

De la constatarea aceasta — pe care mă întreb dacă a făcut-o cineva, undeva, cu preciziunea și cu precauțiunile cerute de știință — a purces și purcede toată istețimea arheologică a tîrgoveților din Mangalia și — în chip fatal — și a mosafirilor lor de vară.

Trebuie să spunem lucrurile cu umilință și cu sinceritate. La noi știința și arta sunt lucruri foarte rare și ermetice. Probabil că, la Neapole, atît marchizii napolitani cît și lazaronii știu cam tot atîta, asupra celor găsite și reconstituite de pildă la Pompei. Acolo știința este ieftină și democratică!... La noi e închisă în temple, ca misterele antice; e ținută sub lacăte.

Așadar, în așteptarea zilelor ferice, cînd știința se va ieftini și la noi, rămînem la nivelul arheologilor din cafenelele Mangaliei... Ce înseamnă această suprafață plină de cocoașe și bună numai la izlaz pe care o îmbracă garofițele sălbatice, laptele-cucului și scaieciorii? Înseamnă un vechi cîmp de bătălie, sau necropola unui popor preistoric, tăbărît aici pe țărmul mării, poate atunci cînd întemeierea Troei nici nu se întîmplase?

Un cîmp de bătălie?... Dacă ar fi așa, trebuie să presupunem că înmormîntătorii au fost mulți ca frunza și ca iarba, și că au avut pentru morții lor o grijă separatistă excesivă, întrucît nu le-a trecut de loc prin cap mormîntul colectiv, cum s-a întîmplat de mii de ori, cu alți războinici și pe alte cîmpii de bătălie.

Să fie un simplu cimitir preistoric? Și în cazul acesta, cînd primii coloniști dorieni au priponit corăbiile lor, în dreptul lacului Mangalia, tot țărmul era plin de cocoașele de azi. Vechiul Callatis s-a întins

peste morminte, desființînd din ele cît a trebuit pentru așezarea lui și lăsîndu-le pe celelalte.

Un fapt care pare că întărește ipoteza că avem de-a face cu o necropolă preistorică este următorul: spre apus de movila cea mare, spintecată aci, lîngă șosea, se ridică altele foarte multe, dar între ele una proeminentă și falnică.

Ajungînd acolo, am observat că movilele sunt făcute din pietriș și din sfărîmături de stîncă. Cele de pe lîngă mare sunt ridicate din pămînt nisipos. Acestelalte, însă, sunt clădite temeinic, din material mult mai tare și mai anevoie de vînturat. E greu de presupus că a doua zi, după marea bătălie, pe care o așezăm în noaptea preistoriei, vitejii supraviețuitori s-au apucat să ridice aceste piramide rotunde, cărînd atîta piatră, în vreme ce morții lor așteptau, la soare, terminarea operei...

Și poate mai este încă ceva: movilele cele mari se ridică toate la loc bine ales și semnificativ. De pildă, movila cea mare de piatră, pe care m-am urcat — aceasta pînă acum intactă — se ridică deasupra unui fund de vale, așternut cu papură și cu trestie. De cînd lumea, aci s-a strîns apă; trestia a prosperat și a foșnit la adierea vîntului; și somnul, într-un mormînt clădit aci deasupra, a trebuit să pară dulce supușilor unui sultan sau ostașilor unui general... Același lucru e și cu alte movile mari, admirabil așezate în fața mării, sau pe centura dealurilor.

Aceste cîteva considerații — poate mîine-poimîine, față cu cercetările pozitive: nouri și visuri — le închinăm cu smerenie oamenilor pregătiți și nobil stăpîniți de pasiunea trecutului, care vor veni, într-o zi, să descifreze taina măgurilor dimprejurul Mangaliei.

MORMINTUL DIN FAȚA LACULUI

Cînd mergi pe șosea, spre satul Două Mai, vezi pe dreapta, în fața lacului, un petic de pămînt închis cu zid de piatră. Zidul închipuiește un patrulater și în

mijloc, la prima vedere pare că ar fi o grămadă de bolovani.

Apropie-te și privește dinspre partea de miazăzi. Îți vei da seama că sub mormanul de pietre grele e o încăpere, o criptă, acum fără ușă și lăsată la voia întîmplării. E un mormînt — zice legenda Mangaliei — de origină romană. Este monumentul cel mai de curînd descoperit și cel mai întreg pe care îl înfățișează împrejurimile lacului Mangalia.

Cînd s-a descoperit și ce melodramă a fost la descoperirea acestui mormînt este de prisos să pomenim. Descoperirea s-a făcut în zilele profesorului Grigore Tocilescu, zile triste și nouroase pentru arheologia romînească.

Descoperirea aceasta a fost o simplă profanare, agravată cu un furtișag în regulă și cu fugă peste graniță. Se zice că mormîntul era dublu: oricum cei ce l-au privit întîi au putut să deducă, în chip cert, că înăuntru fuseseră culcate, spre somnul cel lung, două trupuri omenești. Poate, tată și fiu; poate, soț și soție...

Presupusele lucruri scumpe, îngropate cu cei doi, nu s-au mai găsit fiindcă și le-a însușit descoperitorul. Poate că mormîntul nu mai era intact întrucît — o ipoteză — zidăria care astupa intrarea se prăbușise înăuntru. Îmi vine să cred că tencuiala și zugrăveala pereților (o zugrăveală roșie din care mai persistă cîteva pete) s-a stricat în cursul secolelor, din cauza ploilor infiltrate prin blocurile din boltă... Admitem toate acestea. Dar ceea ce nu se poate tăgădui, căci, iată, faptul se petrece sub ochii noștri: este înceata degradare a acestui monument și monumentala noastră nepăsare!

Socotesc că am descris, acum doi ani, mormîntul acesta din fața lacului. Este o cameră strîmtă și înaltă, din piatră și din zidărie, deasupra ușor boltită. Bolovanii, care arcuiesc bolta, sunt șlefuiți și neteziți înăuntru, dar sunt neciopliți în afară, probabil ca să nu atragă luarea-aminte. De aceea, de departe, mormîntul se arată ca o grămadă de pietroaie.

Am fost deseori la acest mormînt și alaltăieri, cu o carte în mînă, m-am odihnit pe coastele lui, cîteva ceasuri. Autoritățile locale au avut, la început, un gînd bun. S-au apucat și au închis mormîntul cu un zid pătrat. Atît au putut face. Imi dau seama că primăria Mangaliei sau administrația plășii Mangaliei n-ar putea să facă mai mult decît atît. Sunt alte autorități — superioare și misterioase — către care trebuie să îndreptăm nedumeririle și suspinele noastre.

Cu acest zid de piatră, de jur împrejurul vechiului mormînt — îl presupunem, mereu, pînă la verificare, un glorios mausoleu roman — n-am cîștigat nimic și n-am asigurat nimic. Dovadă: zidul n-a fost respectat de loc și aci sub nasul autorităților locale, iată-l străpuns și risipit... Ce poate să facă o bunăvoință stearpă sau o poruncă fără sancțiuni?

Pietrele mormîntului au început să cadă. Una stă prăbușită jos în camera mortuară. Pe lîngă pragul de sus, încep să se facă găuri. Dacă pietrele din boltă sunt încă solidare și la locul lor, ca mîine vor începe să se caște... Ploaia și soarele răzbat înăuntru din ce în ce mai liber și mai vesel... Gînduri de simplistă jale și de elementară revoltă cresc în sufletul tău de privitor, străin de tainele bugetului și ale sferelor „responsabile"...

Să nu fim noi în stare, în această țară blagoslovită, să punem la adăpost treizeci de pietre, închegate între ele, acum două mii de ani, de niște oameni probabil mai vrednici decît noi? Este singurul monument, chipurile, întreg, rămas în aceste locuri de dramatică istorie milenară. Să fim noi oare incapabili să păstrăm o boltă, ca să nu se dărîme?

Care este modalitatea mîntuitoare? Stricăciunile despre care vorbesc — și ale zidului și ale mormîntului — vin, întîi, din partea intemperiilor, dar vin, al doilea (mai cu seamă) din partea caprelor, a vacilor, a văcarilor, a copiilor prost crescuți (specialitatea țării noastre) și a oamenilor răi... Oricîte inscripții ocrotitoare am așeza la pragul unor asemenea monumente, știm de mai înainte că nu mîntuim nimic... Ce

se potrivește în alte părți, nu se potrivește la noi, chiar cînd uneori ești ispitit să crezi într-altfel.

Ce este de făcut atunci? Să alegem și să punem paznici particulari, pe lîngă aceste biete rămășițe ale gloriei trecute. Paznic, prin legea comisiunei monumentelor istorice, se numește *custode*. Un custode?! Vă rog iertați-mă: nu cuget la un domn cu guler și cu manșete, la un artist, sau la un savant... Mă gîndesc la un custode de prin partea locului, vreun gospodar cinstit, pe care să-l întărești supraveghetor peste odorul vrednic de pază...

In toată Mangalia și în tot satul Două Mai, socotiți că nu s-ar găsi nici un om de ispravă care să ia asupră-și, fără nici un ban, supravegherea mormîntului de lîngă lac? Nu trebuie nici o para, trebuie numai spirit prevăzător și organizator. Dar acesta, recunosc că este mai scump și mai greu de realizat la noi decît nu știu cîte sute de milioane de bani.

Am uitat să menționez cea mai proaspătă injurie adusă mormîntului de lîngă lac. Un om, stăpînit de patima avuțiilor și întunecos la suflet, a venit într-o noapte la mormînt și a săpat, aci, în cameră, în dreapta și în stînga, căutînd comori și găurind blocurile laterale.

Soluțiunea mea este naivă și rotundă ca o pietricică de pe pîrîu. Bugetul statului este copleșit, hăcuit, întrebuințat pînă la centimă, de marile nevoi naționale și de înalta administrație care nu doarme nici ziua, nici noaptea, păzind altarul patriei...

Din păcate, cu toate silințele noastre renovatoare, tot au mai rămas, în țara noastră, pe ici, pe colo, cîte un monument istoric... Nu avem cu ce le întreține și cu ce plăti custozi oficiali... Să scoatem întreținerea și paza lor la o licitație de bunăvoință publică! Cine vrea să se ofere să îngrijească de ruinele de la Comana?... Cine vrea să se facă paznicul schitului năpustiit de lîngă Slatina?... Cine vrea să păzească mormîntul roman de lîngă lacul Mangalia?

Vă încredințez că vom face lucruri minunate! Și pentru mormîntul roman mă prezint și eu la licitație.

Cînd am auzit, întîi, n-am crezut... Şi totuşi a fost adevărat. Cu cîteva zile mai înainte de plecarea mea din Mangalia, aflu că doi profesori universitari sunt în localitate şi că au început cercetările lor arheologice... Vestea m-a mişcat. Într-adevăr, alături de măgura din mijlocul oraşului, văd într-o dimineaţă, într-o săpătură de vreun metru, dezmormîntată, o oală uriaşă. Era numai partea de jos; oala era crăpată şi ca să nu se sfarme de tot, fusese lăsată în lutul unde se odihnea poate de două mii de ani...

A doua zi, văd lucrători cu tîrnăcoape, chiar pe uliţa mea, aproape de locul primei săpături. În acelaşi timp, mai aflu că altă echipă lucrează la malul mării, în baia portului.

Nu cunoşteam decît din nume pe aceşti oameni de ştiinţă pe care îi dorisem atît de mult, în plimbările şi în reveriile mele, scrise şi nescrise. Eram deosebit de bucuros de venirea lor la Mangalia şi am căutat să mă apropii de ei şi să le spun cine sunt... Dar am stat cîtva la îndoială şi am pierdut două zile preţioase... Unii savanţi sunt atît de curioşi!... Nu vor să fie plictisiţi de profani şi de întrebările ignorante...

„Odi profanum vulgus et arceo..." [1]

Nu vor să crape, pentru oricine, obloanele de eben în dosul cărora scînteiază juvaierurile învăţăturii lor... Sau nu cred că e cuviincios să comunice înalta lor ştiinţă altfel decît în monografii academice, cu suflu de odă şi cu obraz de apocalipsă.

Deci ezitam şi întîrziam. Dar mi-am luat inima în dinţi şi m-am prezintat celor doi profesori.

De la primele cuvinte schimbate am respirat fericit... Ce oameni amabili! Ce temperamente de vreme bună! Au suportat, îngereşte, toate întrebările mele, toate ereziile mele, răspunzîndu-mi, corectîndu-mă, dezvăluindu-mi, fără nici o ezitare, ce ştiau, ce credeau, ce plănuiau.

[1] Urăsc şi resping mulţimea neiniţiaţilor (lat.).

I-am căutat și i-am importunat cu indiscrețiile mele, cît am putut mai mult, în timpul celor din urmă două-trei zile petrecute în Mangalia.

Am rămas în soare, lîngă ei, privind cu încordare la tîrnăcoapele care pătrundeau tot mai adînc, spre straturile arhaice, spre podișul vechii cetăți grecești... Nu e lucru ușor!... Callatis, adică cenușa ei, doarme la doi metri și mai bine sub Mangalia de azi. Dar în drumul tîrnăcoapelor, spre Callatis, cîte accidente, cîte surprize, cîte enigme și paradoxe! Pămîntul pe care stă azi Mangalia a fost vînturat de cine știe cîte ori... Straturile s-au amestecat; capitolele istoriei s-au vărsat unele peste altele; rămășițele eline, romane și turcești au umplut, de-a valma, aceleași pivnițe, aceleași morminte, aceleași fîntîni părăsite...

Atîta cît am stat și eu alături, am văzut cum ieșeau din pămînt cîteva blocuri de piatră lucrată, așezate unele peste altele, cu aerul unor colțuri de temelie. Mai mult decît atît, într-un loc, pe fundamentele vechii clădiri de acum două mii de ani (templu ori altceva) au ieșit la iveală pietrele de suport ale fostelor columne. Dar toate acestea erau numai preliminarii la preliminarii!... Pogoane întregi ar trebui răscolite. Mii de tone de pămînt ar trebui sfărîmate cu tîrnăcopul și prefirate cu lopata. Toată Mangalia ar trebui dărîmată, scormonită pînă la trei metri adîncime și — prefăcută în muzeu...

Sarcina celor doi savanți, în aceste vremuri cînd mîna de lucru e atît de scumpă, este cu adevărat dificilă. Oricum, începutul acesta trebuie salutat cu entuziasm. Aș vrea din toată inima ca investigațiile pornite să ajungă, cu noroc, la vreo descoperire excepțională, care să recompenseze, de la început, și pe inimoșii arheologi și pe cei ce au avut ideea și mijloacele să-i delege. Dar s-ar putea prea bine ca, în acest an dintîi, cercetările d-lor profesori să rămînă aproximative și pur pregătitoare.

Cred că în toamna aceasta vom citi în vreo revistă (dacă nu în vreun ziar) dări de seamă asupra săpăturilor de la Mangalia. Poate că acest colț de temelie, scos din noaptea veacurilor, aparține unui templu încă

existent, în contururile lui înmormîntate. Poate că sub dărîmăturile lui zace — ca în basmul crăiesei adormite — cine știe ce zeiță de marmură...

Deocamdată, încă două înscripții grecești (grozav de fragmentare) au fost prezintate celor doi profesori de către niște oameni binevoitori. Tot ce se mai găsește în raza Mangaliei — columne, capiteluri, statui mutilate... — nu le-a rămas străin...

I-am lăsat, sub soarele torid, atenți și încovoiați deasupra mormintelor imense în care săpau salahorii turci... De nenumărate ori, însuși profesorul, amestecat cu ei, scurmă cioburile, oasele, pietrele întîlnite, cu un cîrlig special, în forma cosorului...

Cioburi, cu miile!... Oale, străchini, vase de apă („hydrii"), lămpușoare de argil, și din cînd în cînd cîte un cocoloș mic și enigmatic, așa ceva ca un nasture de fier, grozav de coclit și de desfigurat...

Am întrebat, mai tîrziu :

— Ce sunt acești nasturi ciudați, domnule profesor ?

— Sunt monede coclite... Vom vedea dacă amoniacul poate să le mai dea ceva din chipul și din scriptura de odinioară...

In două zile consecutive, o semiduzină de cranii, cu ceva din scheletele respective, se arătă din malul tăiat de tîrnăcoape... A fost un mormînt colectiv... Erau oameni tineri... Aveau dinții toți, în ființă...

Inginerul Dimitrievici — un pasionat diletant de arheologie — rostește, ca pentru sine, privind craniile culcate în pelin :

— Mi-aduc aminte că am cunoscut pe un moșneag de pe aici, care fusese în legătură (mi se pare ca interpret) cu armatele franceze, în timpul războiului Crimeii... Coasta aceasta fusese ocupată de francezi. Și a început să bîntuiască ciuma, printre ei... Cine știe!... Poate că aceste căpățîni — vădit de oameni tineri — sunt ale acelor copii ai Franței...

CUPRINSUL

	Pag.
Nota editurii	5
Mărturie literară	7

BISERICUȚA DIN RĂZOARE

Bisericuța din Răzoare	27
Moara lui Călifar	31
Trandafirii	41
Copca Rădvanului	46
In drumul spre păcat	56
Gloria Constantini	68
La Vulturi!	98
De la noi, la Cladova	109
Gratie și Palamon	133

CLOPOTELE DIN MĂNĂSTIREA NEAMȚU

Andrei Hoțul	143
In Pădurea Cotoșmanei	151
Lîngă apa Vodislavei	162
Zile și necazuri din zaveră	174
Viteazul Jap	182
Bujorii	190
Narcișii	194
„Calipso greaca, fecioara"	198
La Sihla	203

Pag.

Pe Jijia 208
„Mi-e dragă Nonora!“ 212
Plecarea Drozileii 240

LA ŢĂRMUL MĂRII

La ţărmul mării 249
Tudor Vladimirescu 255
Oglindă ca a noastră 260
Drumul lui Creangă 266
Ţiganii 270
Moş Iosif Hainich 276

CALIGRAFUL TERŢIU

Hîrcă pentru hîrcă 283
Vioara lui Hugolin 298
O stea prin fereastra lui Manolaş 307

TOAMNE DE ODINIOARĂ

„On trouve toujours un plus malheureux que soi. . 355
Spre portofoliu 366
Votul unui cetăţean 372

LA MANGALIA

Spre Mangalia 381
Mangalia, în cîteva cuvinte 384
Geamia din Mangalia 386
Moara de vînt 389
La băile de pucioasă 392
In satul „Două Mai“ 395
De-a lungul ţărmului 399
Urme vechi 402
Pe lîngă Ghiol, spre Caracicula 404
Comori îngropate 407
Mangalia, acum trei sute de ani. 410
Ruinele de marmură 413
Bucureşti-Constanţa 419
Un ceas la Tekirghiol (Movilă) 422
Incă o dată, la Mangalia 425

Pag.

Pierre Loti şi tătarii din Mangalia 427
„Thalatta! Thalatta!“ 430
Copiii de pe nisip 433
Presupuneri şi imagini 436
Mormîntul din faţa lacului 438
Doi arheologi la Mangalia 442

Responsabil de carte : Al. Săndulescu
Tehnoredactor : E. Eschenasy
Corector : N. Teodosiu

Dat la cules 09.11.57. Bun de tipar 10.02.58. Tiraj 15.150 ex. Hîrtie semi velină mată de 65 gr. m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 21,25. Coli de tipar 28. Ediția I. Comanda 3518. A. nr. 02755. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—O.

Tiparul executat sub com. nr. 1703 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București — R.P.R.

Lei 10